

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
INTERDISZCIPLINÁRIS DOKTORI ISKOLA
„A KORMÁNYZÁS TERÜLETI, TÖRTÉNETI ÉS TÁRSADALMI DIMENZIÓI”
POLITIKATUDOMÁNYI DOKTORI PROGRAM
Programvezető: Pálné Dr. Kovács Ilona

Önkormányzás és telepítéspolitika Izraelben

PhD értekezés

Témavezető:
Dr. Hajdú Zoltán

Készítette:
Grünhut Zoltán

Pécs, 2012

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	3
Bevezetés	5
I. Az államalapításhoz vezető út	
I. 1. Ábrándból lett világpolitikai kérdés – A cionizmus eszmetörténete	15
I. 2. Palesztina a 19. század második felében	35
I. 3. A palesztinai zsidó közösség a cionista bevándorlást megelőzően	43
I. 4. A cionista bevándorlás kezdete	50
I. 5. Átalakuló nemzetközi erőviszonyok Palesztinában	61
I. 6. Önigazgatásra alapozott államépítés	66
I. 7. Izrael Állam megalakulása	83
II. 1948-tól napjainkig	
II. 1. Az államterület birtokba vétele	101
II. 2. Az 1948-at követő tömeges bevándorlás	109
II. 3. Az ötvenes-hatvanas évek telepítéspolitikája	114
II. 4. Új szerepben az önkormányzatok	123
II. 5. Izrael Állam önkormányzati rendszere és településszerkezete	127
II. 6. A helyi politika sajátosságai Izraelben	135
II. 7. Az izraeli önkormányzatok gazdálkodása	142
II. 8. Az átalakuló rurális Izrael	147
II. 9. Arab, beduin, drúz és cserkesz települések Izraelben	153
II. 10. A vitatott térségekben fekvő zsidó telepek	166
II. 11. Az izraeli metropolitán körzetek: az önkormányzás új iránya?	185
III. Következtetések, függelék, irodalomjegyzék	
III. 1. Következtetések	195
III. 2. Függelék	201
III. 3. Térképek	206
III. 4. Irodalomjegyzék	216

Előszó

A Biblia szerint „[A]mikor meghalt Sára Kánaán földjén Kirjat Arbában, azaz Hebronban, Ábrahám bement Sárahoz, hogy meggyászolja, és elsirassa őt. Majd fölkelte Ábrahám a halottja mellől, és így szólt a hettitákhoz: jövevény és idegen vagyok köztetek. Adjatok nekem sírhelynek való birtokot nálatok, hogy oda temethessem halottamat. A hettiták ezt felelték Ábrahámnak: hallgass meg bennünket, urunk! Istentől való fejedelem vagy te közöttünk. A legszébb sírhelyünkön temesd el halottadat! Senki nem akadályoz meg közülünk, hogy az ő sírhelyére temesd halottadat. Ekkor fölkelte Ábrahám, meghajolt a föld tulajdonosai előtt, és így szólt hozzájuk: ha igazán azt akarjátok, hogy eltemessem halottamat, hallgassatok meg engem, és birjátok rá Efront, Cohár fiát, hogy adja nekem a makpélai barlangját, amely a szántóföldje végén van! Teljes értékéért adja el, hogy legyen sírhelynek való birtokom köztetek!” (Mózes 1:23)

Ily módon zajlott le az első zsidó földszerzés, melynek tárgya tehát egy barlang volt, ahova Sárát, majd Ábrahámot, később pedig fiúkat, Izsákot és feleségét, Rebekát, illetve unokájukat, Jákobot és nejét, Leát temették gyermekükkel, Józseffel együtt. Az ősatyák és ősanyák sírjait őrző Hebron harminc kilométerre délre terül el Jeruzsálemtől, megközelítőleg ezer méter magasságban a nyáron forró, télen hűvös júdeai dombok között. Bár a zsidóság történetének térben és időben nehéz kiindulópontot adni, amennyiben e kihívással mégis szándékunkban áll megpróbálkozni, akkor legalábbis a helyszín tekintetében okkal eshet választásunk Hebronra. A város ugyanakkor nemcsak bölcső a zsidóság számára, hanem historikus tükörkép is egyben, magában hordozza a nép felemelkedésének és megpróbáltatásainak emlékét. Koronázási székhely volt, itt kenték fel Júda, majd Izrael egészének királyává Dávidot, s a későbbi birodalom fővárosaként tündöklő Jeruzsálem árnyékában is megőrizte tekintélyét. A hanyatlást és az elűzetést követően edomiták telepedtek Hebronba, majd sorrendben súlyos pusztításokat és rombolásokat okozva, illetve jelentéktelen, avagy grandiózus újjáépítéseket megvalósítva görögök, rómaiak, arabok, keresztések és mamelukok vették birtokukba. 1266-ban megtiltották a városba minduntalan visszatérő zsidók számára, hogy imádkozzanak a makpélai barlangban, mely az idők során zsinagógából bizánci bazilikává, mecsetté, kereszt templommá, majd újra iszlám szentéllé vált. A rendelkezés értelmében a zsidók csupán hét lépcsőfoknyit kapaszkodhattak fel a keleti fal mentén, onnan igyekeztek egy kőbe vájt aprónyi lyukon keresztül a barlangba, Istenhez eljuttatni papírdarabkáikra rótt kérelmeiket.

A kiközösítés és a megaláztatás ellenére, a hódításokat átvészelő, sőt magukat a térségben hatalmaskodó népeket is túlélő zsidóság makacsul ragaszkodott Hebronhoz. Ott voltak a felszabadítóként várt oszmánok bevonulásakor a 16. század elején, ám szabadság helyett mészárlásban és önkényben részesültek. Várták a misztikus tanokat képviselő kabbalistákat, akik azonban a tudományok világába vonultak, s kevésbé törődtek politikai kérdésekkel. Üdvözölték a prófétaként fellépő Sabbatai Cvit, személyében ugyanakkor hamis messiást kaptak. Évszázadokkal később megbékélést reméltek a britektől, ám azok barátságot keresve az arabokkal, tétlenül nézték végig a közösség bestiális legyilkolását 1929-ben és 1936-ban.

Több mint harminc esztendő múlva a zsidók azonban visszatértek, immáron egy nemzet, Izrael Állam fiaiként, s az ellenséges fogadtatás dacára voltak bátrak és elszántak, akik házat építettek a város némaságra ítélt, ám mindennél beszédesebb falai között. Időközben a világ azonban sokat változott, s Hebron a zsidó múlt jelképéből a palesztin jelen szimbólumává vált. Pusztító terrormerényletek, drasztikus katonai megtorlások, szeparáció, gyűlölködés és ellenségeskedés színtere lett Ábrahám négyszáz ezüstsékelért vett földje, mely négy évezrede nyeli el a különböző etnikumú, vallású és politikai meggyőződésű emberek – nézőpont szerint – dicsőséggel, avagy szégyenteljes módon kiontott véréét.

Bevezetés

Izrael újkori története minden szempontból – úgy a szerteágazó diplomáciai és a szövvényes belpolitikai ismérvek alapján, mind az összetett és igen eseménydús módon változatos hadászati, gazdasági, továbbá társadalmi és etnikai aspektusok oldaláról nézve – alaposan feldolgozottnak tekinthető a nemzetközi szakirodalomban. Több kötetnyi forrás taglalja az államalakuláshoz vezető folyamatok sajátosságait és főbb állomásait, miképpen bőséges az 1948 májusában függetlenséget nyert ország történeti mérföldköveinek részletezése is. Jelen dolgozat e hatalmas merítési lehetőséget igyekszik kihasználni egy, a hazai tudományos munkák között mindenképpen újszerű, de a nemzetközi irodalmakat olvasva sem „agyonkutatott” kérdéskör bemutatásához: annak vizsgálatához, hogy a palesztinai zsidó települési önkormányzatok mennyiben járultak hozzá Izrael megalakulásához, illetve a függetlenedést követően annak stabilizálódásához, az államberendezkedés és a közigazgatási struktúra intézményesüléséhez, továbbá az okkal rendkívülinek nevezhető biztonsági, gazdasági és társadalmi kihívások leküzdéséhez.

Mivel indokolható a témaválasztás? Először is mindenképpen kiemelendő, hogy Izrael megalakulása, illetve a nemzetek közötti létjogosultságának kivívása egy nagyon mozgalmas, összetett, emocionális hatásokat kiváltó történet, melyet bármilyen nézőpontból, bármilyen meggyőződést képviselve vizsgálunk, számos érdekességgel szolgálhat. Több mint motiváló a közismert eseménysorokat, a mérföldkönek tekinthető döntéseket és fordulópontokat új megvilágításba helyezni, bizonyos történéseknek, egy, a főáramlathoz tartozó érveléstől eltérő magyarázatot adni. Másodsorban ugyanilyen ösztönző elszakadni az Izrael kapcsán általában jellemző biztonság- és katonapolitikai, geopolitikai, geogazdasági, illetve nemzetközi jogi vizsgálati fókuszról, módszertantól, s az elkerülhetetlenül is szóba kerülő ilyen típusú aspektusoknak egy másfajta megközelítést adni. Harmadsorban gondolatébresztő annak számbavétele, hogy a zsidó állam megalakulása óta állandó, nyomasztó fenyegetésekkel kénytelen megküzdeni, legalábbis a létrejöttét követő első két évtizedben folyamatos harcban állt a különböző belső és külső kihívásokkal fennmaradása érdekében, mely erőfeszítéseire bár hatalmas arányú és igen szerteágazó segítséget kapott a határain túlról, mégis önmaga teremtette meg (fegyverrel, politikai, gazdasági és társadalmi döntésekkel) léte elvitathatatlanságát. Ez alapos szervezettséget, elhivatott tudatosságot, valamint fejlett intézményi kultúrát sejtett, olyan fundamentumokat, amelyek a függetlenedést megelőzően kiforrottak már. Hogy mennyiben tekinthetőek megalapozottnak e vélelmek, ennek megválaszolására vállalkozik jelen disszertáció.

A dolgozatot alapvetően egy kettős, időbeli és térbeli kontextus határozza meg. Előbbi tekintetében nem a kronológikus rend funkcionál vezérfonalként, noha a történeti folyamatosság tetten érhető, sokkal inkább az Izrael Állam megalakulása előtti, illetve az azt követő korszak elkülönítése fontos. A térbeliség vonatkozásában ugyanilyen mérvadó fókusz érvényesül

az események lokális dimenzióinak hangsúlyozásakor. A kutatás szemlélete multidiszciplináris: politológiai, történelmi és jogtörténeti megközelítés jellemzi. A részben leírói, részben elemzői-értékelői vizsgálati módszer másodlagos szakirodalmi, jogi és statisztikai forrásokra épül, azoknak egy újfajta feldolgozását adja. Kifejezett elméleti alapozó rész, mely az azt követő kutatási lépéseket keretbe foglalná, nem került kidolgozásra, a szakirodalmi utalások és megállapítások folyamatosan köszönnek vissza, szervesen beágyazottan jelennek meg.

A dolgozat megírását három kutatási kérdés megválaszolása motiválta: 1) A zsidó települési önkormányzatoknak milyen szerepük volt Izrael megalakulásában és megszilárdulásában? 2) Az izraeli önkormányzatok mennyiben és milyen formában járultak hozzá az 1948-at követő folyamatos kihívások leküzdéséhez? 3) Milyen irányú fejlődés várható az izraeli önkormányzati struktúrában? E három kérdéshez három előzetes hipotézis párosult:

- 1) A cionista pionírkorszakban, az államalapítás eszményétől vezérelve legalább olyan fontos szerepet töltöttek be a folyamatosan létrejövő zsidó települések, illetve azok fokozatosan elismerést nyerő önkormányzati intézményei Izrael függetlenedésében, mint a nemzetközi cionista mozgalom legkülönbözőbb szervezetei. A palesztinai zsidó települések autonómiatörekvései, az önálló igazgatás, gazdálkodás és helyi döntéshozás jegyében kifejtett szerepvállalásaik, illetve azokkal párhuzamosan a lokális kereteken túllépő kooperációs készségük (a rendvédelem, a külkereskedelem, az infrastruktúra-fejlesztés, stb. terén), illetve intézményes együttműködésük nélkülözhetetlen tényező volt a magas diplomáciai eredmények palesztinai érvényesítése szempontjából. 1948 előtt minden zsidó települési önkormányzat kvázi „városállamként” működött, ami kulcstényezőnek bizonyult a tényleges állam megteremtése során.
- 2) Mint ismeretes, a zsidó állam függetlenségének kikiáltását követő napon megkezdődött az első arab–izraeli háború, mely hadakozás következtében az újdonsült ország minden századik lakosa életét veszítette. A fennmaradásért folytatott rendkívüli küzdelmet aztán egy hatalmas arányú bevándorlás követte, több szézezer ember letelepítésének kihívásával. Összegezve tehát egy külső, állandó fegyveres készültséget igénylő háborús nyomás, valamint egy párhuzamosan eluralkodó belső, társadalmi törésvonalaktól szabdalt, gazdasági kilátástalansággal terhelt, azonnali intézkedéseket igénylő államépítési lépéskényszer közepette stabilizálódott Izrael, mely sükséghelyzet alapvető centralizációs folyamatokat indított el: a zsidó „városállamok” igazgatási potenciáit és pókháló-típusú együttműködéseit a központi intézményrendszer ragadta hatalmába. A települési önkormányzatok lakossági felhatalmazással elveszítették autonómiájukat, de ennek eredményeként valóra váltották a nemzeti önrendelkezés magas szintű célját.

- 3) Az immáron több mint hatvan éve beteljesült cionista álom, Izrael megkérdőjelezhetetlen létjogosultsága a világ országai között egyre gyakrabban felveti a lokális hatalomgyakorlás jog- és hatásköri, tartalmi elemeinek kibővítését, a re-decentralizáció szükségességét, de legalábbis a közigazgatási struktúra olyasféle reformját, melyben a települési önkormányzatok jelentősebb befolyással érvényesíthetik érdekeiket. A hosszú évek óta tartó szakmai polemizálásban úgy a decentralizáció, mind a centralizáció hívei nyomos érveket képesek felhozni, így innovatív elmozdulás leginkább a köztes megoldásokból, a metropolitanizmusból és a regionalizmusból következhet, előbbi mellel a nemzetállami egységhez, míg utóbbi – kellő pragmatikusság mellett – talán a sokévtizedes izraeli–palesztin konfliktus lezárulásához is hozzájárulhat.

A dolgozat szerkezetileg két nagyobb részből áll: az első – hét fejezetet magában foglalva – az államalapítás előtti korszakot dolgozza fel, míg a második – tizenegy fejezetet felölelve – az 1948-at követő eseményeket összegzi. Az értekezés kiindulópontja az antiszemita pogromoktól sújtott Kelet-, illetve a meg-megszaporodó zsidóellenes társadalmi felhangoktól terhes Nyugat-Európa. Az első hasábokon megelevenednek a vallásos cionista eszmei előfutárok, köztük a Magyarországon aktív Hatam Szofer, Natonek József, Jehuda Alkalai és Jekutiel Hirschenstein gondolatai, majd bemutatásra kerülnek a kontinens nyugati (Cvi Kalischer, Moses Hess és Natan Birnbaum) és keleti felén (Leon Pinszker, Perc Szmolenszkin, Mose Lilienblum és Ahad Haam) maradandót alkotó teoretikusok. A legnagyobb figyelmet Theodor Herzl számára szenteli e bevezető fejezet, részleteiben feltárva a modern cionizmus atyjaként számon tartott publicista-diplomata legfontosabb munkáit, valamint alázatosan elhivatott szerepvállalásait, melyek révén a nagypolitika megkerülhetetlen és elbagatellizálhatatlan kérdésévé tette a zsidó önrendelkezés és államalapítás ügyét.

A következő fejezet a 18–19. századi Palesztinába kalauzolja az olvasót, bemutatva az oszmán fennhatóság alatt tengődő tartomány társadalmi, politikai és gazdasági viszonyait, valamint az azok megreformálására kényszerből tett központi intézkedések eredményeit. Ehelyütt említésre kerül továbbá a meginduló nyugati bevándorlás és kapcsolatteremtés, Palesztina kapuinak önkéntelen, de elkerülhetetlen kitérása a világ, legfőképpen Európa irányába, mely a gyarmatosító hatalmak mellett teret adott a formálódó cionizmus számára is.

A harmadik fejezet a palesztinai zsidó közösség viszontagságos történetét összegzi az oszmán fennhatóság kiépülésétől a cionista bevándorlás tömegessé válásáig, majdnem négy évszázadot felölelve, olyan reményteli periódusok bemutatásával, mint Cfát felemelkedése, Galilea zsidók általi benépesítése, valamint az egyiptomi Ibrahim országlása, egyúttal olyan vészkorszakok taglalásával, amilyenek ibn Faruk, al-Dzsezzar és Abdullah rémuralmai bizonyultak. A 19. század második felétől növekvő befolyást szerző európaiak között megjelenő zsidó filantrópok palesztinai szerepvállalásai szintén e fejezetben kerülnek górcső alá, hangsúlyozva törekvéseik jelentőségét a cionizmus gyakorlati előkészítésében.

A cionista bevándorlási korszakok és telepalapítási törekvések, a bizalmatlan, sőt sokszor ellenséges közegben képviselt pionírszellemiségű meggyökeredzés iránti tettekre kész elhivatottság, mint a zsidóság kollektív hazatérésének eredője adja a következő fejezet gerincét. Megelevenednek előttünk olyan települések alapításának kihívásokkal teli körülményei, mint Rison Le Zion, Petah Tikva, Hadera és Tel-Aviv, miközben ott lehetünk a kibucmozgalom létrejötténél Degániában, valamint a pusztaságból és maláriás mocsárvilágból virágzóvá, gyümölcsökben és zöldségekben bővelkedővé tett zsidó gazdaságok kialakításánál Galilea domboldalain, illetve a parti síkságon.

Az ötödik fejezetben összegződnek az első világháború és az Oszmán Birodalom szét hullása nyomán feltartóztathatatlan lendületet kapó palesztinai politikai átrendeződés legfőbb állomásai, a titkos diplomáciai tárgyalásoktól és megállapodásoktól, a nagyhatalmi diktátum jegyében született béketárgyalásokig és a gyarmatosító jellegű egyezményekig, melyek Nagy-Britannia mandátumi felhatalmazású térnyerését eredményezték pár év leforgása alatt. Az eredeti dokumentumokból idézett részek hűen illusztrálják a londoni kormányzat Palesztinapolitikájának arcátlanul öncélú, olykor az arabokat, másszor a zsidókat előnyben részesítő, a feleket ezáltal még inkább esküdt ellenségekkel taszító mesterkedéseit.

Az oszmán idők fokozatos közigazgatási decentralizációjának leírásával kezdődik a soron következő, hatodik fejezet, először is bemutatva a vilájetekre, szandzsákokra, kazákra valamint náhijékre épülő struktúra sajátosságait és működési elvét. Jeruzsálem több szempontból is speciális státusza részletes elemzést érdemel, különösen mivel az ott intézményesített önkormányzati hatalomgyakorlást a britek bevonulásáig további huszonegy településen honosították meg, alapot adva a modern helyhatósági rendszer kiépítéséhez. Az oszmán periódusban létrejött zsidó urbánus települések és mezőgazdasági falvak autonóm igazgatási struktúrája szintén alapos feldolgozást nyer, részben annak érzékeltetése miatt is, hogy az arab és zsidó önkormányzatok között mekkora különbség mutatkozott a demokratikusság és az aktív lakossági részvétel tekintetében. A brit bevonulás és katonai kormányzás leírása, mint átmeneti időszak jelenik meg, amikor azonban számos közigazgatási reformra és központilag bátorított autonómiabővítésre került sor, melyek többségét a palesztinai zsidók használták ki, parlamentet, kormányt és differenciált működési területű szakszervezeti hálózatot alapítva. A mandátumi rendszer 1922-es intézményesedését követően ugyan sok változás történt a struktúrában, a főbb komponensek azonban megmaradtak, sőt jogszabályi megerősítést-tisztázást nyertek. A brit főkormányzóság centralizációs hajlama rendszerint mindenütt éreztette hatását, ám míg a zsidók annak dacára építették és bővítették autonómiájukat, olykor eredményes érdekérvényesítő tárgyalásokat folytatva, addig az arabok csakis a főhatalom átvételére koncentráltak, a lokális ügyeket és intézményeket pedig elhanyagolták.

Az első rész utolsó fejezete a mandátumi időszak legfontosabb történéseit tárja fel, főként azokra a sorsfordító momentumokra koncentrálva, melyek következtében folyamatosan

ellehetetlenült a palesztinai zsidók és arabok békés együttélése, de egyúttal a világbirodalmi örökségét elveszítő Nagy-Britannia káros hatású gyámkodásának a fenntartása is. A korabeli források felidézése révén több mint szembeötlő a londoni kormányzat pálfordulása, a cionisták, s ezáltal az európai antiszemitizmus tombolásának kitett zsidóság cserbenhagyása. A harmincas évek derekán még bátortalanul javasolt palesztinai terület-felosztási tervektől egészen az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1947 őszi elfogadott 181-es számú határozatáig nyomon követjük a különböző rendezési elképzeléseket, melyek eredményeként 1948. május 14-én kikiálthatták Izrael függetlenségét.

Az államalapítást követő időszakot feldolgozó rész első három fejezete szervesen összekapcsolódik, amennyiben folyamatként ábrázolja az ország megnövekedett területének máig vitatott megítélésű birtokbavételét, az elmenekült, illetve önként eltávozott arab népesség tulajdonainak kisajátítását, a naponta ezrével érkező zsidó bevándorlók (az európai háború túlélőinek és a muszlim világból elűzöttek) jelentette óriási szociális, társadalmi és gazdasági kihívásokat, az otthontalan nincstelenek letelepítésére és integrálására tett erőfeszítéseket, továbbá az ötvenes-hatvanas évek telepítés- és településpolitikáját, mely alapvető hatással volt Izrael mai térszerkezetére, valamint területi egyenlőtlenségeire.

A következő fejezetben tárgyalt gondolatmenet hangsúlyozza azt a döntő átalakulást, mely a települési önkormányzatok 1948 előtti és utáni szerepében, feladat- és jogköreik vonatkozásában lezajlott a mindenre érvényes centralizáció során. Kidomborodik a helyi bürokrácia központi intézmények általi felszívásának kettős hatása, a lokális autonómia és a nemzeti integráció közötti vélt és valós feszültségek utóbbi javára történő feloldása, az urbanizálódás önkormányzati-kormányzati összefonódást serkentő sajátossága, illetve a helyhatóságok újraértelmezett funkcionalitása.

A második rész ötödik fejezete Izrael Állam településszerkezetét és önkormányzati struktúráját, a vonatkozó hatályos jogforrásokat, valamint a központi intézményrendszer illetékes szerveit mutatja be. A brit főkormányzó kivételes hatásköri szerepét sok szempontból megöröklő belügyminiszter döntési és beavatkozási jogosítványainak részletezése alátámasztja azokat a megállapításokat, miszerint Izrael erősen centralizált állam, mégis a rendszerbe kódolt egyes sajátosságok azt sugallják, a helyi autonómia szűkítése nem feltétlenül eredményezi a lokális érdekek sérülését. A településszerkezeti ismérvek, valamint a három különböző önkormányzattípus párhuzamba állítása igazolja a zsidó állam előrehaladott urbanizáltságát, a falvakat felölelő regionális tanácsok pedig az elaprózódás megelőzését.

A helyi politika sajátosságait taglaló következő fejezetből megismerhetjük a lokális választási rendszert és részvételi hajlandóságot, az önkormányzati mandátumokért induló politikai szervezetek jellemvonásait, a polgármesteri tisztség jelentőségét, az országos és a helyi politika mérvadó különbözőségeit. Hasonlóan tömör és lényegre törő formában tájékozódhatunk egy külön fejezetből az önkormányzatok gazdálkodásával kapcsolatban, a legfőbb bevé-

teli és kiadási tételeik vonatkozásában, a legtehetősebb, illetve a legszegényebb települések pénzügyi kereteivel összefüggésben, továbbá a lokális költségvetési mechanizmusok fogyatékoságairól, valamint az azok kiküszöbölésére hivatott kormányzati intézkedésekről és szakmai javaslatokról, kritikai észrevételekről.

A rurális Izrael szerves átalakulása mindenképpen önálló fejezetet érdemel, ha figyelembe vesszük, hogy a vidéki agrárfalvak milyen jelentőséggel bírtak az államalapítás előtt, a föld eszmei és gyakorlati birtokbavétele során, a mezőgazdasági és cionista pionírtörekvések ötvözésével. Nem kevésbé hangsúlyos kérdés, hogy mi történt az agrárfalvak talán legismeretesebb formájával, a szigorú közösségi elven működő kibucokkal, amelyek a palesztinai zsidó letelepedés eszmeileg magasztalt módozatát jelentették. Megválaszolásra vár tehát, hogy milyen gazdasági, társadalmi és modernizációs aspektusok játszottak közre ebben az átalakulásban, illetve azok miféle következményekkel jártak.

Merthogy Izrael lakosságának nagyjából 20%-a kisebbségi csoportokhoz tartozik – főként arab etnikumú –, akik többnyire elkülönülten élnek, így mindenképpen indokolt foglalkozni e települések önkormányzati sajátosságaival, költségvetési helyzetükkel, szociális és területi kihívásaikkal. Mivel eltérő jellemvonások mutathatóak ki az egyes kisebbségi csoportok, tehát az arab, drúz, beduin és cserkesz közösségek települései között, elsősorban történeti és politikai okok miatt, ezért elkerülhetetlen a differenciált megközelítés, az elágazó sorsfordítókra való hangsúlyos összpontosítás.

Szintén a különleges specifikumok teszik érdeklegessé a nemzetközi értelemben vitatott hovatarozású, ún. függő státuszú területeken álló zsidó települések igazgatási jellegzetességeinek alapos körüljárását, melyhez széles keresztmetszetű megközelítésre van szükség: az önkormányzati aspektusokon túl, történeti, telepítéspolitikai, jogi, diplomáciai és biztonságpolitikai tényezők figyelembevételére. Mivel a kérdés – úgy a nemzetközi porondon, mind a szakmai-publicisztikai körökben – nemcsak örökön aktuális, de egyúttal fáradhatatlanul heves indulatokat kiváltó témának számít, így már a legfőbb mérföldkövek és sarokpontok említése is hűen érzékelteti a kontextus rendkívüli kuszaságát.

A dolgozat zárófejezete a harmadik kutatói kérdés és hipotézis jegyében az izraeli önkormányzati struktúra jövőbeli fejlődési irányait értékeli. Mi lehet a válasz a centralizációs közegben érvényesülni próbáló decentralizációs elvárásra? Van-e esély a struktúra egészének újragondolására, avagy organikus módon, a rendszerben rejlő lehetőségeket kihasználva formálódik majd a reformalternatíva? Miképpen őrizhető meg a nemzetállami egység és a központosított döntéshozatal, illetve felügyeleti kontroll úgy, hogy a lokális autonómia közben érezhető támogatásban részesüljön?

Mielőtt rátérnénk a tárgyalási részre, fontos még egy aspektust tömören körüljárunk: az izraeli államalapítás egyediségét, mely több tényező okán sem figyelmen kívül hagyható. Először is hangsúlyozni kell, hogy Izrael létrejötté egy állam-újraalapítási folyamat, illetve

törekvés beteljesülése, melyhez hasonló példák csekély számban ugyan felidézhetőek a történelemből (lásd Lengyelország többszöri feldarabolását és újraalakulását), ám azok közül egyik sem ölel fel olyan jelentős, évszázadokon, sőt évezredekben túlnyúló időkeretet, mint amilyen a zsidó országvesztés-országalapítás köztes korszaka. Emiatt nem túlzás annak nyomatékosítása sem, hogy a zsidóság nemzettudata és állameszménye a legátfogóbb történeti kontinuitással bíró közösségi identitásfundamentum. Fontos továbbá kiemelni, hogy az izraeli állam-újraalapítást egy olyan, diaszpórába kényszerített nép vitte véghez, mely nemcsak a független hazáját veszítette el, de az annak területével való fizikai összekapcsolódást is, így a szabadság előfeltételeként a visszatérés követelménye fogalmazódott meg: visszatérés arra a földre, mely időközben két másik monoteista vallás követői számára szintúgy különleges jelentőségűvé vált.

Több mint ironikus, de a száműzetésbe kényszerített, szétszakított zsidóság sok-sok évszázadon át annak köszönhette összetartozását és közösségi fennmaradását, hogy a számos kulturális kapocs (vallás, nyelv, joggyakorlat, tradíciók) mellett minduntalan kiközösítéseknek (gettóba kényszerítésnek, diszkriminációknak, asszimilációs tilalmaknak, bizonyos foglalkozásoktól és hivatalviseléstől való eltiltásnak) volt kitéve, melyek hozadékként, egyfajta negatív, főhatalmi nem törődésből következő jogosítványként korlátozott önkormányzással élhettek. Így például a zsidó közösségek Kelet- és Nyugat-Európában egyaránt létrehozhatták speciális közszolgálati struktúrájukat: vallási és oktatási feladatokat ellátó zsinagógával, rituális fürdővel, rabbinikus bírósággal, szegényházzal és kóservágóval. Noha földtulajdont rendszerint nem birtokolhattak, ebből is következtek bizonyos előnyök: városlakokká váltak, a földesurak önkénye helyett többnyire közvetlenül az uralkodó alárendeltjei voltak, minek okán speciális jogi státusz illette meg őket, s bár adóterheik átlagfelettinek bizonyultak, a közösség egyes kereskedő és céhtulajdonos tagjai meggazdagodtak, mely hitelezési tőkét teremtett, illetve a segélyekből élők kilátásait is javította. Az elszigetelésnek úgyszintén voltak pozitív velejárói: nem hígultak fel az identitási alappillérek, erős maradt a kohézió, s a gettófalak időnként védelmet is nyújtottak a fosztogatókkal szemben. Vitathatatlan tény, hogy a katolikus antijudaizmusnál a protestáns sem volt sokkal visszafogottabb, ráadásul a zsidóság bármikor „ellenségként” szolgálhatott a hatalmon lévők, illetve az arra áhító zsidó törekvéseiben, merthogy az antiszemitizmus hamis tanai kapcsán mindig megértőbb volt a társadalmi többség, mint a tolerancia irányában, ennek ellenére számos törvénykezés ismert (a kontinens keleti és nyugati felén egyaránt), amelyek védelmet és korlátozott politikai-kulturális önigazgatást biztosítottak a zsidó alattvalóknak.¹

Az európai felvilágosodásig egyenletes és tartós javulás nem igazán történt a zsidóság életkörülményeiben, a fejlődést sejtető konszolidációs szakaszokat többnyire feldúlták tragi-

---

¹ Lásd többek között: Guetta: Az asken ázi zsidó Itáliában; Schwarzfuchs: A németországi zsidó közösségek (14–17 század); Bartal: Az askenázok kelet-európai megtelepedése: Lengyelország és Litvánia; Lemalet: A franciaországi askenázi zsidók az újkorban; Bechtel: A zsidók Németországban és Ausztriában az abszolutizmus idején; Hundert: Lengyelország három felosztása és a zsidók; Fuks-Mansfeld: A németalföldi askenázi közösség; Goldberg: A hagyományos askenázi közösség; Haumann: A keleti zsidóság története

kus végkimenetelű hirtelen visszaesések. Amikor az egyenjogúsítás egyre növekvő mértékben ösztársadalmi céllá lépett elő, megragadva a kínálkozó lehetőséget, a zsidóság részéről is felerősödött az emancipációs szándék, a várt áttörés azonban csaknem érkezett el, mely előtérbe nyomta az egyéni asszimiláció megvalósíthatóságával, de a közösségi integráció kivitelezhetetlenségével kapcsolatos kritikai észrevételeket. E ponton ismerték fel egyes zsidó teoretikusok, hogy csakis a diaszpórabeli tömegek összefogása, illetve a nemzeti önrendelkezés megteremtése teheti múlttá az antiszemitizmus problémáját. Ily módon az államépítési folyamat gyakorlati szakaszában ugyanúgy építeni tudtak a Palesztinába költöző zsidók a kiközösítés tragikus közösségi élményeire, miképpen e szegregáció fent írt öngazgatási tapasztalataira és hozadékaira.

Egy további említésre érdemes sajátossága a cionista államalapítási törekvéseknek, hogy azok akkor kerültek a világpolitika napirendjére, amikor már lázasan zajlott a gyarmatosítás, Afrika, Ázsia és Óceánia nagyhatalmak közötti újrafelosztása, így a kolonizációs kontextusban egyáltalán nem váltott ki megrökönyödést a zsidóság földszerzési elhatározása, sőt a cionisták és a gyarmatosítók (előbb a németek, majd a britek) szövetkezési kísérletei természetesen hatottak. Palesztina kulturális jelentősége, az Oszmán Birodalom hanyatlásával párhuzamosan ébredező arab nacionalizmus, illetve az abban rejlő geopolitikai és gazdasági lehetőségek Nagy-Britannia és Franciaország általi felismerése, valamint az első világháborút követően amerikai nyomásra – a wilsoni pontok révén – alapelveként vált nemzeti önrendelkezés megteremtésének szorgalmazása azonban mind ellene voltak a zsidó haza kolonialista típusú létrehozásának. Amikor a britek 1918-ban elragadták Palesztinát az oszmánoktól rögvést felmerült a kérdés: mi lesz a terület további sorsa? Arab állam alakul? Zsidó állam alakul? Külső hatalom veszi kezébe a főhatalmat? A londoni kormányzat végül az „oszd meg és uralkodj” elvét követve megkísérelte palesztinai pozícióit nemzetközi legitimitációval bebetonozni, mely új kontextust eredményezett: a britek felszabadítókból gyarmatosítókká lettek, miközben az arabok és zsidók pedig egyazon terület függetlenedését tüzték zászlajukra, harcolva az európai főhatalom, valamint egymás ellen is. Összegezve tehát a cionista államalapítási törekvések erőszakmentes kolonizációs folyamatként indultak a gyarmatosítóként jelen lévő oszmánokkal szemben, dekolonizációs ellenállásként folytatódtak a brit megszállók kiszorításáért, párhuzamosan polgárháborúvá szélesedtek az arab nacionalizmus fenyegetése miatt, s végül függetlenségi háborúval zárultak a szomszédos arab országok támadásának eredményes visszaverésével.

A zsidó állam újraalapításában nem volt, s ma sincs teljes egyetértés a zsidóság körében, merthogy a cionizmus kikristályosodásától hallatják hangjukat szigorúan vallásos nézeteket vallók, akik szerint az ország újbóli megalakulása csakis a Megváltó eljövetele nyomán, az ő fellépése eredményeként következhet be, egyszerű ember a zsidó haza létezését nem kiálthatja ki. Az ortodox anticionisták ugyanakkor elfogadták és ma sem vitatják, hogy az Izrael földjére való visszatérés, a terület zsidók általi benépesítése hasznos cselekvés a messianizmus szempontjából, így a cionizmus ilyesféle céljaival azonosulni tudnak. A vitatott értelme-

zésekől és a kölcsönös érdekekből született status quo megállapodás lényege, hogy Izrael megalakulhat olyan világi demokratikus államként, ahol az emberek alkotta törvények nem ellentétesek az isteni parancsolatokkal, ahol a társadalmi együttélés feltételei követik a judaizmus előírásait, s ahol a cionista zsidók kiteljesíthetik a nemzeti önrendelkezést, miközben az anticionista zsidók pedig jogsérelmek nélkül várhatják a Megváltó eljövételét, az „igazi Izrael” megalakulását.

I.

Az államalapításhoz vezető út

I. 1. Ábrándból lett világpolitikai kérdés – A cionizmus eszmetörténete

1885-ben az *Önemancipáció!* (Selbstemanzipation!) című, Bécsben kiadott, összesen tíz évfolyamot megélt periodika egyik hosszabb tanulmányában, az alapító-főszerkesztő, Natan Birnbaum új terminológiát használt a zsidó nacionalizmus, mint kibontakozóban lévő eszmeáramlat megnevezésére: elsőként vetette papírra a cionizmus kifejezést, mely találó módon egyesítette az évezredes vágyakozás jelképét (Cion²), a társadalmi lét tökéletesítésének szándékát tükröző modern képzőtoldalékkal, az „-izmus”-sal.³ A cionizmus kifejezésének megalakításával Birnbaum tökéletesen ragadta meg annak tényét, miszerint a diaszpórából való hazatérés kívánalma tulajdonképpen a száműzetésbe kényszerülés óta jelen van a zsidó vallási-közösségi hagyományokban, így az erről értekezők nem új üzenetet fogalmaznak meg, csupán szélesebb politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális metszetben, a kor körülményeihez aktualizálják azt. Ugyan az eszmei előfutárok szellemi tevékenységét és/vagy a hazatelepülés érdekében kifejtett gyakorlati fáradozásait többnyire nem ismerte a világban szétszórta élő zsidóság, a tradíciókban tovaélő fogadkozásokat, így az egyiptomi kivonulásra emlékező Peszah ünnep első (a diaszpórában első kettő) vacsoráján (a széder alkalmával) elmondott imát, mely a „Jövőre Jeruzsálemben” kinyilatkozással végződik, avagy a rituális kötelességet, miszerint „ha elfeledkezek rólad Jeruzsálem, akkor feledkezem meg rólam a jobbam”; minden zsidó őszintén vallotta. Ennek alapján a cionizmus valójában egy több évezredes üzenet, a hazatérés üzenete, mely a zsidó közösségen belül örökön ismert és tisztelt volt, generációkról generációkra hagyományozódott, illetve egyes időszakokban, különböző – rendszerint negatív – körülmények hatására, bizonyos személyek jóvoltából nagyobb figyelmet kapott.

Mivel a cionista felhívás évszázadokig kizárólag vallási kontextusban jelent meg, vagyis azt kinyilatkozva, hogy a zsidó állam újjászületése csakis a Messiás eljövételét követően valósulhat meg, így a 18. századot megelőzően fellépő ún. protocionisták a judaizmus tanításaihoz illeszkedve, magukat Megváltóként láttatták.⁴ Ilyenformán szándékolt népe vezetőjévé válni Asher Lämmlein (egyéb átírásokban: Lämmlein; Lemmlein), aki a 16. század elején tűnt fel Isztriában, s főként az Itáliai-félszigeten valamint különböző német tartományokban igyekezett – néhány elfogult követőt leszámítva összességében sikertelenül – rábírnival a zsidó közösségeket, hogy kövessék Jeruzsálembe, de ugyanezzel próbálkozott az arabiai születésű zsidó, David Reubeni is, aki keresztény támogatást remélt az óhaza felszabadításához, ám sem a pápa, sem a német-római császár nem fogadta kegyeibe, sőt utóbbi halálra is ítélte szervezkedés vádjával (a büntetést később csak Reubeni portugál társán, Solomon Molchon hajtották

² A hazatérés szimbólumaként már a babiloni fogság idején is a Sion-hegy (Templom-hegy, tágabb értelmezésben Jeruzsálem, illetve a zsidó állam) szerepelt, miként az a Zsoltárok könyvében (137:1) megénekelve vagyon: „Babilon folyóvizeinél, ott ültünk és sírtunk, mikor Sionról megemlékezünk”.

³ 1893-tól a folyóirat alcímében is megjelent a cionizmus kifejezés. Érdekesség, hogy Natan Birnbaum később az anticionista Agudat Izrael vallásos mozgalom prominens tagjává lett. Rose: *The Question of Zion*. 117. o.

⁴ Greenstone: *The Messiah Idea in Jewish History*

vége).⁵ Lényegesen nagyobb társadalmi befolyást tudhatott magáénak a majd száz esztendővel később fellépő szefárd rabbi, Sabbatai Cvi (1626–1676), aki tanait hirdetve beutazta Kis-Ázsiát, Görögországot, Egyiptomot, Szíriát és Palesztinát, mindenütt követőket találva a hazatéréshez, ugyanakkor egyre több haragost is szerezve a helyi méltóságok, valamint a messianizmustól elhatárolódó rabbik körében. Cvit a nép azonban dicsőítette, s arra biztatta, hogy tárgyaljon az oszmán-török szultánnal, nyerje meg támogatását a zsidó állam újraalapításához. Ám a Porta elutasítóan reagált, letartóztatták és börtönbe vetették a feltörekvő vallási vezetőt, aki hívei kitartása ellenére megtört, s végül áttért az iszlám hitre.⁶

A 18. század közepétől új szelek járták át a diaszpórabeli zsidó gettókat: a nyugat-európai felvilágosodási folyamattal párhuzamosan elindult a zsidó felvilágosodás (haszkala), mely mélyebb társadalmi integrációt, az identitás átértékelését, az évezredek elszigeteltségéből való szellemi és fizikai kiszakadást, valamint szekularizálódást, de legalábbis vallási újraértelmezést tűzött zászlajára, hozzájárulva az első politikai típusú zsidó szervezetek, illetve megannyi, asszimilációs és emancipációs célokat szolgáló intézmény megalakulásához, továbbá az ortodoxiával szemben, a konzervatív, sőt a reform judaizmus térnyeréséhez. Eredendő szellemi bázisa német területeken alakult ki ezen irányzatnak, ahol olyan neves gondolkodók tűntek fel, mint Moses Mendelssohn (1729–1786) és Aaron Halle-Wolfssohn (1754–1835), de később Kelet-Európában is elterjedté vált, többek között például Joseph Perl (1773–1839) és Isaac Baer Levinsohn (1788–1860) munkásságának köszönhetően.⁷ Részben közvetett (a zsidóság, mint „idegentest” létezése helyett, a társadalmi betagozódás ösztönzése, majdan annak kudarca okán e törekvés újraértékelése révén), részben közvetlen formában (a felvilágosult, racionális gondolkodásmód intézményesítése útján), a haszkala táptalajt nyújtott a 19. század közepétől, de leginkább annak utolsó negyedétől kibontakozó, jellegét tekintve később igen sokrétűvé váló cionista ideológia fejlődéséhez.

A cionizmus közismert előfutárainak munkásságára egyaránt hatott a haszkala, annak szellemisége. Több-kevesebb határozottsággal mindannyian vallották, hogy az egykor magasztalt és követett emancipációs és asszimilációs célok kiterjedt formában nem megvalósíthatóak, s csupán a zsidóság elenyésző hányada tud élni e lehetőségekkel. Osztottak a következtetésben, miszerint még az alapvetően liberális országokban sem adatik egyenjogúság betagozódás nélkül, de ha igen, akkor is csupán bizonytalan társadalmi elfogadottságot tükröző, könnyedén visszajára forduló, a kiközösítést újra előtérbe helyező formában, ezért – nyomatékosították a pre-cionista gondolkodók – az egyetlen megoldás a zsidóság nemzetté válása, a történeti, nyelvi és kulturális identitásának erősítése, illetve egyes szerzőknél már megemlít-

⁵ Graetz: *History of the Jews* (Vol. IV). 491–511. o.

⁶ Scholem: *Sabbatai Sevi: The Mystical Messiah, 1626–1676*

⁷ Lásd részletesebben: Dauber: *Antonio's Devils: Writers of the Jewish Enlightenment and the Birth of Modern Hebrew and Yiddish Literature*

ve: az önrendelkezés kivívása.⁸ A cionizmus előfutárai általában tehát az emancipáció és az asszimiláció kudarcából vonták le azt a konklúziót, mely később eszmei alapot teremtett a zsidóság hazatérésének, a saját állam megteremtésének igazolására. Volt azonban a 19. század során egy kevésbé ismert pre-cionista irányzat is, mely – többnyire magyar gondolkodók révén – azt vallotta, hogy a nemzetté válásra az asszimiláció megakadályozása okán van szükség, mondván utóbbi folyamat a zsidóság kulturális és közösségi fennmaradásával összeegyeztethetetlen. Mindebből Walter Pietsch a következő megállapítást vonta le: *„Ha tehát a cionizmust egy emancipáció utáni jelenségnek tekintjük, illetve a korai cionista programot az »emancipációs ideológia« alternatívájaként értelmezzük, akkor Magyarország e tekintetben kilóg a sorból. A magyarországi ortodoxok megelőzték a korukat, és az alapvető elutasításhoz nem volt szükségük az emancipációs és az asszimilációs törekvések bukására. A neológok pedig minden modernségük ellenére e tekintetben saját koruk mögött kullogtak, amennyiben nem vettek tudomást a fent említett törekvések nyugat-európai sikertelenségéről...»*⁹

A felvilágosodás- és modernizmus-ellenes ortodox szellemiség táptalajából – kissé talán paradox módon – kinövő zsidó nacionalizmus, mint újszerű ideológiai irányzat elsőként Moses Hatam Szofer (1763–1839) német születésű rabbi munkásságában kristályosodott ki, aki azért hagyta el szülőföldjét, mert nem tudta tovább tétlenül nézni a haszkala miatt szétbomló közösségeket, a zsidó hagyományok és tradíciók háttérbe szorulását.¹⁰ Magyarországra érkezvén többfelé működött rabbiként, mígnem 1806-ban felkérték az akkoriban legnépesebb pozsonyi közösség vezetésére, mely tisztségében több mint harminc éven át megmaradt. Szofer jesivát (vallásos iskolát) alapított a városban, mely Közép-Európa egyik legnagyobb ilyen típusú intézményévé fejlődött. A Nathan Adler és Pinhas Horowitz gondolatai nyomán kibontakozó nacionalista eszméket Szofer tovább csiszolta, illetve az általa vezetett iskolában azoknak fórumot adott. Legfontosabb üzenete Szofer tanításainak a nemzetté válás szükségességében ragadható meg, melyet szembeállított az emancipáció és a társadalmi betagozódás közösségromboló következményeivel. Mint hangsúlyozta, a zsidóság nem pusztán felekezeti, hanem nép, mely száműzetésben él ugyan, de onnan az isteni kinyilatkozások szerint haza fog térni, s ezért össze kell tartani, sőt kötelező tenni a kivándorlás megindulásáért.

Szofer tanítványai közé tartozott Jekutiel Hirschenstein varasdi rabbi, aki egyúttal jó barátságot ápolt a német Moshe Sachs-szal, a Palesztinában való letelepedés akkoriban igen meghatározó (egyébként Jeruzsálemben élő és ott különböző gazdasági beruházásokat elindító, illetve kezdetleges szociális intézményeket kialakító) támogatójával. Egyik Sachsnek küldött levelében Hirschenstein, amiként az évtizedekkel később majdan gyakorlattá válik, már diplomáciai összefüggések kontextusában értékeli a zsidó államalapítás lehetőségét: *„Az én*

⁸ Cohn-Sherbok, D.–Cohn-Sherbok, L.: A judaizmus rövid története

⁹ Pietsch: Hátám Szófértől Teodor Herzlig. 13. o.

¹⁰ Azous: In the Plains of the Wilderness. 62–64. o.

olvasatomban, a leghelyesebb lépés és a legfőbb cél megnyerni a Szent Szövetség vezetőit [vagyis az osztrák és a német császárt, illetve az orosz cárt – G.Z.] országunk ügyének, rámutatni az érdekeikre e kérdés kapcsán.”¹¹ Hirschenstein a továbbiakban hangsúlyozta azt is, az európai ellentétek dacára Nagy-Britannia és Franciaország számára szintúgy előnyökkel járna egy palesztinai zsidó állam, mely gyengítené az oszmán-török szultán közel-keleti befolyását.

Hirschensteinhez hasonlóan a Habsburg Birodalom délvidékén, Zimonyban volt rabbi Jehuda Alkalai (1798–1878), aki Szofer tanításainak hű követőjeként élete utolsó négy esztendejét Jeruzsálemben töltötte. Számos könyvet írt a nemzeti identitás erősítéséről, a kulturális hagyományok tiszteletének szükségéről és az asszimiláció következményeiről, melyek Európa-szerte nagy érdeklődést váltottak ki. Habár ortodox nézetei okán munkásságát alapvetően áthatotta a vallásos szellemiség, mégis megannyi gyakorlati javaslata volt, melyek később – tőle függetlenül – a nemzetközi cionizmus alappilléreivé váltak.¹² Így például Alkalai értekezett először a szervezett bevándorlást segíteni hivatott intézményhálózat és pénzügyi alap kialakításáról, a héber nyelv modernizálásának nemzetépítő jellegéről, valamint írásaiban felsejlik annak az – idővel több cionista gondolkodót megragadó – irányelvnek a gyökere is, miszerint a nemzeti önrendelkezés és önvédelem nagyhatalmak által megerősített autonóm joga előrébb való az államalapításra irányuló távlati törekvéseknél.

Szofer szellemi örökösei közül az egyik legismertebb és legaktívabb a Komlódon napvilágot látott Natonek József rabbi (1813–1892) volt, akit még az oszmán-török szultán is fogadott elképzelései megtárgyalása ügyében.¹³ Natonekre komoly hatást tett az 1848–49-es magyar szabadságharc, a nacionalista gondolatok fékezhetetlen felszínre törése, mely egyfelől példaértékűen bebizonyította számára, hogy igenis lehetséges nemzeti újjászületés, másrészt – s ez a magyar hatóságok nemtetszését is kiváltotta – megerősítették elkötelezettségét az emancipáció elutasításával kapcsolatban, mondván a magyar zsidóság hazája Palesztinában van. 1861-ben Natonek álnéven jelentette meg *Messias* című programiratát, melyet a hatóságok elkoboztak az abban megfogalmazott öncélú kirekesztő felhívás miatt, miszerint a zsidóság nem imádkozhat egyidejűleg Istenhez a megváltásért, a zsidó állam újjászületéséért, ha közben az egyéni emancipációs jogok érvényesíthetőségét is zászlajára tűzi. Natonek leszögezte, a zsidóságnak kollektív értelemben vett egyenjogúságra van szüksége, de nem csak egyes országokban, hanem az egész nemzetközösségen belül, hogy azáltal megteremthesse független hazáját. Mivel Magyarországon igen komoly ellenállásba ütközött, Natonek elhatározta, Nyugat-Európában keres szövetségeseket. Németföldön ismerkedett meg Cvi Hirsch

¹¹ Patai: *The Jews of Hungary: History, Culture, Psychology*. 330. o.

¹² Alkalai a kettős-megváltás tanát hirdette, vagyis arra a vitatottan értelmezett rabbinikus álláspontra helyezkedett, miszerint a valós Messiást, Dávid Fiát, megelőzi József Fia, aki igazából nem ember, hanem egy folyamat, minek eredményeként kialakul a zsidóság politikai elitrétege, a nép visszavándorol Palesztinába, benépesíti annak földjét, s ily módon elősegíti a Megváltó tényleges eljövételét.

¹³ Graetz: *The Jews of 19th France*. 250. o.

Kalischer (1795–1874) rabbival, aki Alkalaihoz hasonlóan egyfajta modern-ortodox álláspontot képviselt a megváltással, az annak előfeltételeként értelmezett palesztinai betelepüléssel és a zsidóság nemzetté válásával kapcsolatban. A toruni közösség élén álló vallási vezető több volt elméleti teoretikusnál, igazi gyakorlati újitónak bizonyult, mindent elkövetvén annak érdekében, hogy az óhazában élő zsidóság ne csak külföldi adományokon tengődjön, hanem bevándorlókkal kiegészülve képes legyen a majdani nemzeti otthon felvirágoztatására. Kalischer különösen nagy figyelemmel volt Palesztina mezőgazdasági adottságaira, illetve szakemberek és egyszerű munkások, valamint minél több pénzforrás révén azok kihasználására. Remek kapcsolatokat ápolt a korabeli cionista világszervezet, az Alliance Israélite Universelle (AIU) vezetőivel, kikhez ajánlólevéllel ellátva beprotezsálta újdonsült eszmei társát és barátját, Natonek Józsefet. Az AIU előljárói jóakarattal fogadták a magyarországi rabbi terveit és önzetlen kezdeményező elhivatottságát, különösen az agrárreformok ügyében, Natonek abbéli céljai kapcsán ugyanakkor, hogy az AIU megbízásából kihallgatást kérjen az oszmán-török szultántól, visszafogottak voltak. Később több neves támogató közbenjárására mégis beleegyezett a szervezet Natonek kiküldésébe, aki 1867 tavaszán kelt útra. Konstantinápolyban¹⁴ Jakir Giron főrabbi és az osztrák-magyar hitközség vezetője, Hermann Klarfeld fogadták, s ők működtek közre a szultánnal való kapcsolatfelvételben is. Bár Natonek végül az uralkodó elé járulhatott, sőt elképzeléseit is kifejthette, terveken túl, az oszmán engedmények fejében teendő konkrét ellenszolgáltatásokról nem igazán tudott szólni, így küldetése beteljesületlen maradt.

Nyugat-Európában ekkortájt már egyre több zsidó teoretikus értekezett az asszimiláció és az emancipáció kudarcáról, következtetésként ugyanazt a megállapítást levonva, mint a felvilágosodás-ellenes, vallásos gondolkodók, nevezetesen, hogy a zsidóság nemzeti újjászületésére, önidentitásának megerősödésére és autonóm önrendelkezésére van szükség. Ezen, a haszkala kitágult világnézetének, a korabeli nacionalista teóriák szellemiségének, valamint a vissza-visszatérően felerősödő kirekesztés következményeinek hatására formálódó irányzat vált pár évtizeden belül a modern cionizmus eszmei főáramává, melynek elsődleges előfutáraként Nachman Krochmal (1785–1840) tűnt fel. A galíciai születésű Krochmal legismertebb munkája az *Útmutató a mai kor tévelygői számára* című tekintélyes kötet, mely „a judaizmus érvényességét és legitimitását hegeli alapelvek szerint próbálta bizonyítani”.¹⁵ Krochmal szerint a zsidók nem pusztán vallási felekezetet alkotnak, hanem önálló népként léteznek, még-

¹⁴ „A Boszporusznál fekvő nagyvárost számos nevéen ismerték. A szlávok Cágrádnak, Császárvárosnak nevezték; a vikingeknél Myklagaard, Hatalmas Város volt a neve. A görögök és rómaiak Byzantium, az ottani ősi település nevéen ismerték; volt Új Róma, de mindenekelőtt Constatinupolis, azaz Konstantinápoly, Konstantin városa... Az Isztambul név vitatott eredetű: a legáltalánosabban elfogadott magyarázat szerint az eisz tén polin, „a városba” kifejezésből ered, amelyet a mohamedánok kizászsiai görög szomszédaiaktól hallhattak. Bár a törökök és más mohamedánok körében az Isztambul elnevezés széles körben elterjedt, a hivatalos oszmán nyelvhasználat nem vette át.” Lewis: Isztambul és az oszmán civilizáció. 5. o.

¹⁵ Avineri: A modern cionizmus kialakulása; Johnson: A zsidók története. 24. o.

pedig egy olyan le nem zárt történeti folyamatban, ahol a zsidóság a legrégebb óta fennálló, majd hogyan az emberiséggel egyidős nemzet. Az évezredek átívelő száműzetések, kulturális és fizikai elnyomások sorozata ellenére a zsidóság fennmaradt, Krochmal szerint kizárólag azért, mert az egyiptomiakkal, görögökkel, rómaiakkal, s egyéb partikuláris értékeket felmutató nemzetekkel ellentétben a zsidóság univerzális örökséget adott az emberiség számára, a monoteizmus örökségét. Hegelnek a nemzetek felemelkedésére, virágkorára és hanyatlására vonatkozó háromszakasú történelemszemléletét azzal a kiegészítéssel fogadja el Krochmal, hogy az a zsidó népre nem lineáris, hanem ciklikus, tehát ismétlődő formában jellemző.¹⁶

Szintén a zsidó nacionalizmus, a nemzeti önmeghatározás tekintetében alkotott maradandót Heinrich Graetz (1817–1891), aki nagy jelentőségű, összesen tizenegy kötetes *A zsidók története a legkorábbi időktől napjainkig* című – mondhatjuk okkal – életművét több mint húsz éven át írta. Graetz nem annyira teoretikusként, sokkal inkább aprólékos történeti munkájával, a zsidóság, mint nép historikus múltjának, ha nem is teljesen világi szempontú, de vallási aspektusoktól csak kevéssé átítatott leírásával került be a cionizmus előfutárai közé. Krochmalhoz hasonlóan Graetz is kutatta a magyarázatát annak, vajon miért nem tűnt el végleg a történelem árnyékában a hányatatott sorsú zsidó nemzet, válaszai közt két meghatározó tényezőt megfogalmazva: 1) A judaizmus politikailag átítatott vallás, mely nem különíthető el a közösségtől, s ennek okán a zsidó egyén is csak a kollektívában képes kiteljesedni, nem tudja származását pusztán vallási meggyőződéssé redukálni. 2) A judaizmus jövőorientált. A zsidó identitás kulcstényezője az előretekintés, mely legeklatánsabb módon a Messiás eljövételének türelmes kivárásában ölt testet. A részben pozitív, részben negatív eseményeket ígérő, de összességében mindenképpen reményteljes jövő az, mely összetartja a közösséget, mely közvetlen célokat jelöl ki (lásd: Cionba és Jeruzsálembé való visszatérés).¹⁷

Graetz megállapításaival ellentétben, a Karl Marx és Friedrich Engels fémjelezte korai szocialista irányzathoz tartozó, vallásos nevelésével szembeforduló, zsidó identitását mégis fontosnak tartó Moses Hess (1812–1875) 1837-ben megjelent *Az emberiség szent története* című munkájában azt írja, a zsidóknak csakis egyénként van jövőjük, közösségben nincs, éppen ezért az asszimiláció helyes törekvés. Hess a megváltással kapcsolatban hangsúlyozza, az Új Jeruzsálem nem Palesztinában, hanem Európában fog felépülni, szimbolizálván, hogy a mindig kitaszítottágban élő zsidók végérvényesen betagozódnak a világtársadalomba, civilizációs küldetésük pedig a felvilágosodás nyomán beteljesül. Aztán több évtizednyi keserves tapasztalt hatására Hess az elsők között döbönt rá, hogy a racionalista szellemiség térnyerése

¹⁶ Krochmal három főbb történeti szakaszt különít el, melyeken belül a nemzeti felemelkedés, virágkor és hanyatlás egyaránt lejátszódik. A kezdeti periódus Ábrahámától az Első Templom lerombolásáig tart; a második a babiloni fogságtól a Bar Kochba felkelés leveréséig; a harmadik pedig a Misna összeállításától Chmielnicki 1648–49-es ukrajnai pogromjáig. Krochmal saját korát a negyedik történeti periódus felemelkedő szakaszaként fogta fel.

¹⁷ Lásd részletesebben: Avineri: A modern cionizmus... i.m. 40–42. o.

ellenére, a vallási bigottság kódében egykoron korlátlanul érvényesülő elvakult keresztény antijudaizmus nem szűnt meg létezni, csupán nemzeti alapú, rasszista jellegű zsidóellenességgé alakult át, ellehetetlenítve az emancipáció és az asszimiláció megvalósulását. 1862-ben megjelent *Róma és Jeruzsálem* című könyve éppen ezért *Az utolsó nemzeti probléma* mottót kapta. Róma címbeli felemlítése nem az ókori birodalom vagy a kereszténység központjára utal, hanem az akkoriban formálódó olasz egység centrumára, mely Hess szerint hűen igazolja a nemzeti regenerálódás megvalósíthatóságát. A műben nemzeti problémaként jelenik meg a zsidóság borús jövője, így a kisebbségi helyzetű vallási közösséghez tartozó egyén emancipálása, mint társadalmi válasz, nem lehet kielégítő.¹⁸ Hess a zsidó nép ügyét az akkoriban magasra csapó nemzeti felszabadító hullámok közé helyezi, hangsúlyozva, hogy a zsidóság önrendelkezési jogának biztosítása, vagyis kollektív egyenjogúsítás révén kell megoldást találni e nemzeti problémára. Bár sokan állították, Hess nem fordított hátat korábban vallott szocialista eszméinek, pusztán a zsidókérdés rendezésének teoretikai magalapozása során abbéli elveit vegyítette bizonyos, a gondolkodására nagy hatással lévő nacionalista tanokkal, különösen Guiseppe Mazzini megállapításaival. Hess egy szocialista típusú állam kereteit vázolta fel a zsidóság számára, melynek alapját a föld és a termelőeszközök közös tulajdona, a szövetkezeti formák intézményesítése és az egyéb kollektív struktúrák kiépítése adná.¹⁹ Vallási és történeti elemzései alapján Hess úgy gondolja, hogy a zsidóságra jellemző szolidaritás, család- és anyaközpontúság, közösségi kohézió és korlátozott individualizmus egyöntetűen magukban hordoznak egyfajta protoszocialista szellemiséget.²⁰ Újdonságot jelentett Hess munkájában a geopolitikai szemlélet, annak értékelése, hogy a Palesztinát uralma alatt tartó oszmánok milyen gazdasági-diplomáciai válságokkal küzdenek, s az európai hatalmaknak miféle céljaik lehetnek a Földközi-tenger keleti medencéjében, az ún. Levantében. A Róma és Jeruzsálem hasábjain Hess ír a közel-keleti arab népek önrendelkezéséről és nemzetté válásáról is, mely szerinte elkerülhetetlen, ugyanakkor a zsidók palesztinai letelepedését nem sértő folyamat.

Amíg Európa nyugati féltekén a kirekesztés fennmaradásában, az antiszemitizmus faji alapú áttranszformálásában ütközött ki a zsidóság emancipációjának és asszimilációjának kudarca, addig a keleti részeken véres pogromok formájában fejezte ki a társadalmi többség integrációellenes elkötelezettségét. Egyes zsidó gondolkodók ebből azt a következtetést vonták le, hogy a még meglévő különbségek teljes eltüntetése érdekében további erőfeszítésekre van szükség az önképzés és a betagozódás terén, a realistábbak azonban keserűen rádöbbennek, nem pusztán a tradicionális jellemvonásaikat megtartó zsidó közösségek (lásd az ortodox haszidok) vannak veszélyben, de a felvilágosult, tanult és a társadalmi többségbe beolvadt rétegek is. A cári Oroszország nyugati határvidékén kialakított zsidó övezetben született Perc

¹⁸ Koltun-Fromm: Moses Hess and Modern Jewish Identity

¹⁹ Silberner: The Works of Moses Hess

²⁰ Waxman (ed.): Rome and Jerusalem: A Study in Jewish Nationalism

Szmolenszkin (1842–1885) az elsők között hívta fel a figyelmet arra, hogy az emancipáció kudarca, valamint a felvilágosodás szekularizációs hatásai miatt új identitási fundamentumokra van szüksége a speciális nemzeti karakterrel bíró zsidóságnak. Szmolenszkin szerint a zsidó közösség kohézióját az egyetemes spirituális örökség és szellemi hagyomány biztosítja, az tartja össze az otthonától, területétől, állami intézményeitől és önrendelkezésétől megfosztott nemzetet. E sajátosság – nyomatékositotta Szmolenszkin – azonban nem képes megvédeni a zsidóságot a befogadók erőszakos kirekesztésétől, azon változástól, minek hatására a társadalmi többség megkérdőjelezi a zsidók lojalitását, a számukra menedéket adó állam irányában tanúsított törvény- és hagyománytisztelőket. Szmolenszkin ezért arra a következtetésre jutott, hogy a zsidóság önazonosságában markáns szerepet betöltő szolidarizmust a kollektív kivándorlás szolgálatába kell állítani.²¹ Habár nem volt feltétlen híve a palesztinai emigrációnak, az 1881-es pogromok nyomán még ugyanabban az évben kiadott *Keressük saját utunkat* című tanulmányában több aspektust is felsorolt annak indokaként, miért az Izrael földjére való visszatérést tartja a leginkább kivitelezhetőnek. Így például megemlítette az ortodoxok e területtel való azonosulásának jelentőségét; Palesztina viszonylagos földrajzi közelségét gazdasági-politikai relációban, valamint a kivándoroltak és az Európában maradtak közötti kapcsolat-tartás szempontjából; a „semmittevő” palesztinai zsidó kisközösségek betelepüléssel kiváltható reaktiválását; a terület mezőgazdasági eltartó-képességét; továbbá Európa és Ázsia egymás közötti kereskedelmében Palesztina közvetítői jelentőségét.²²

Szmolenszkinhez hasonlóan Mose Leib Lilienblum (1843–1910) is a közvetlen környezetében tomboló erőszak révén tapasztalhatta meg a zsidók társadalmi integrációjának lehetetlenségét. Mint azt a *Népünk jövője* című tanulmányában örökérvényűen írta: „*A nacionalizmus ellenfelei ádáz nacionalistának tekintenek bennünket a magunk nacionalista Istenével és nacionalista Tórájával; a nacionalisták kozmopolitának látnak minket, akinek ott a hazája, ahol éppen jól megy a dolga. A vallásos keresztények szerint nincs hitünk, a nem zsidó szabadgondolkodók szerint ortodoxok vagyunk, s mindenféle ostobaságban hiszünk; a liberálisok konzervatívnak, a konzervatívok pedig liberálisnak neveznek bennünket. Néhány bürokrata és néhány író az anarchia, a lázadás és a forradalom gyökerét látja bennünk; az anarchisták szerint kapitalisták vagyunk, a bibliai kultúra hordozói, amely – szerintük – a rabszolgaságon és az élősködésen alapszik. A hatóságok azzal vádolnak bennünket, hogy megkerüljük az ország törvényeit – azaz azokat a törvényeket, amelyek éppen ellenünk irányulnak... Az olyan zenészek, mint Richard Wagner, azzal vádolnak bennünket, hogy tönkretettük a zene szépségét és tisztaságát. Még érdemeinket is ellenünk fordíthatják: »Kevés zsidóból válik gyilkos – mondják –, hiszen a zsidók természettől gyávák.« Ez azonban nem akadályozza meg őket*

²¹ Freundlich: Peretz Smolenskin: His Life and Thought. A Study of the Renaissance of Jewish Nationalism.

²² Avineri: A modern cionizmus... i.m.

abban, hogy keresztény gyermekek meggyilkolásával vádoljanak bennünket”.²³ Lilienblum nemcsak arra világított rá ezzel, hogy a faji alapú kirekesztés egységesen minden – a beilleszkedésre hajlandó és képes, illetve az elszigeteltségben szánt szándékkal megmaradó – zsidó ellen irányul, hanem azt is bebizonyította, hogy az antiszemitizmus valamennyi ideológia eszméivel, szellemiségével kompatibilis, még az egymásnak gyakorta ellentmondó érvrendszerek ellenére is. Visszautasította azt a megállapítást, miszerint a zsidóságon belüli kohézió a társadalmi-politikai környezet nyomása és változásai okán szertefoszlott volna, hangsúlyozva, hogy a zsidó közösség a történelemben mindig is plurális volt, sokszínűség jellemezte vallási liturgiáját, politikai meggyőződését, társadalmi struktúráit.²⁴ Lilienblum nyomatékosan kiemelte, hogy e pluralizmus ellenére a zsidóság egységes nemzetet alkot, s a nép előtt – függetlenül attól, hogy a diaszpórában hol, milyen körülmények között él – három út ágazik el: 1) a jelen status quo fenntartása, mely örök elnyomással jár; 2) teljes asszimiláció, mely a judaizmus elhagyását, a kereszténység felvételét, s a zsidó identitás maradéktalan felszámolását jelenti; 3) nemzeti újjászületés, kollektív kivándorlás és az önrendelkezés kivívása. Lilienblum szerint egyedül e harmadik út bejárható, merthogy az első idővel külső erőszak nyomán bekövetkező, a második pedig önkéntes alapú nemzeti pusztulásba fog torkollani.²⁵

Az emancipációs kudarc okait kutatva, illetve arra megfelelő válaszalternatívát keresve Leon Pinszker (1821–1891) vetette papírra a modern cionizmus egyik első alapművét, az *Autoemancipation* (Önfelszabadítás) című programiratot.²⁶ Pinszker szerint alapvetően hibás az a gondolat, miszerint a zsidóság felszabadítását, egyenjogúsítását a környező társadalomnak kell megvalósítania, merthogy e logika révén a zsidók történelmi passzívumba kényszerülnek, függetlenül tőlük a sorsukkal összefüggő legfontosabb kérdéseket. A szétszóródás, az óhazából való kiűzetés legsúlyosabb következménye Pinszker szerint, a zsidóság aktív történelmi karakterének elsorvasztása, az alárendeltségbe kényszerítés, így az attól való felszabadulás lehetőségének mások általi mérlegelése tulajdonképpen nem más, mint az évszázados elnyomó-elnyomott reláció fenntartása. Pinszker ezért köztes alternatívát javasolt, merthogy az emancipációs törekvések aktív formában, míg a kirekesztettség közepette megfogalmazott vágyakozás a Messiás eljöveteléért passzív módon, de egyaránt létében fenyegetik a zsidó nemzet fennmaradását. A megoldást ezért az önfelszabadításban fedezte fel, a nemzeti regenerálódásban, melyet – mint hangsúlyozta – nemcsak negatív oldalról, a kollektív elszigetelés jegyében, de pozitív összefüggésben, a zsidó nép szuverén jogainak elismerése tekintetében is tiszteletben kell tartania a világnak. Amint a zsidóság visszaszerzi önrendelkezését és aktív történelmi szerepét, úgy joga lesz az önálló állam, a nemzeti otthon megteremtésére, melynek

²³ Lilienblumot idézi Avineri: *A modern cionizmus...* i.m. 86. o.

²⁴ Orbach: *New Voices of Russian Jewry*. 134–135. o.

²⁵ Avineri: *A modern cionizmus...* i.m.

²⁶ Pinsker: *Auto-Emancipation*. Jewish Virtual Library (URL az irodalomjegyzékben).

létrejöttét követően elhal az antiszemitizmus – szögezte le – utólag elhamarkodott optimista-ként – Pinszker, nyomatékosítva még egyszer azt az alaptételt, miszerint a kollektív kirekesztésre nem lehet individuális jellegű emancipációs válaszokat adni. Meggyőződése alapján nem támogatta a zsidóság tömeges kivándorlását az Egyesült Államokba, mivel szerinte előbb-utóbb a diaszpórában mindenütt hasonló kihívások törnek majd felszínre. Pinszker kizárólag a palesztinai letelepedés mellett tette le voksát, s művében megannyi gyakorlati javaslattal is élt a kivándorlás szervezése, pénzügyi megtámogatása, a legfontosabb politikai döntéseket meghozó központi intézményrendszer, valamint a gazdasági alapstruktúrák kialakítása tekintetében.²⁷ E gondolatok és tanácsok egy jelentős részét később megfogadták, illetve megvalósították, ennek azonban előfeltétele volt, hogy a cionizmus ügye végre kilépjen provinciális környezetéből, a kis példányszámú folyóiratok, valamint a keveseket megmozgató gyűlések világából, s a legmagasabb nemzetközi fórumokon megvitatva, számottevő világpolitikai kérdéssé váljék. Az ember, aki a legtöbbet tette ennek bekövetkeztéért, a közhiedelemmel ellentétben nem teoretikai vagy szervezési, sokkal inkább a korát meghazudtolóan modern kommunikációs értelemben, a budapesti születésű Theodor Herzl (1860–1904) volt.

Herzl legendákkal kikövezett életét és munkásságát, a cionizmusban betöltött abszolút meghatározó szerepe miatt, soktucatnyian kutatták már. Nemcsak pályafutása bizonyos részletei, de egyáltalán személyisége is igen vitatott megítélésű. Egynéhányan hangsúlyozzák, hogy a zsidók keserves helyzetével, társadalmi integrációjuk kudarcával, valamint a mindezen kihívásokra adandó válaszokkal, köztük a szervezett kivándorlással és az önrendelkezés kivívásával kapcsolatban Herzl úgy döbbsen rá bizonyos „alapvető igazságokra”, hovatovább, oly módon írt és beszélt azokról, mintha első lenne a történelemben, aki e következtetésekre jutott, holott fellépését évekkel megelőzően mások már papírra vetették ugyanezen érveket. Ennek kapcsán maga Herzl is elismerte, ha korábban értesül Pinszker önemancipációt hirdető pamfletjéről, akkor nem biztos, hogy megírja *A zsidó állam* című könyvét. S bár való igaz, hogy Herzl nem kevés naivitással, sőt naplóbejegyzéseit olvasva, olykor szinte gyermeknek tűnő, a valóságtól esetenként teljesen elrugaskodott ábrándozással fantáziált a zsidó nemzet régi-új hazájáról, annak ténye mégis elvitathatatlan: egymagában többet tett a cionizmus világpolitikai ügyé válása érdekében, mint az előfutárok együttesen.

Hogy az alapvetően asszimilálódott és emancipációpárti Herzlben mikor tudatosult a diaszpórában élő zsidóság kollektív társadalmi betagozódásának lehetetlensége, s ennek okán a kivonulás és a nemzeti önrendelkezés megteremtésének szükségessége – nem egyértelmű. Egyes szerzők szerint a Herzl által liberális mintaállamként tisztelt republikánus Franciaországban töltött tudósító évei során kirobbant Dreyfus-ügy, valamint az azt kísérő féktelen antiszemitizmus volt a lángra gyújtó szikra, míg mások egy lassú „érés folyamat” eredménye-

²⁷ Cohn-Sherbok: *Fifty Key Jewish Thinkers*. 169–173. o.

ként értékeli Herzl cionista meggyőződésének kialakulását.²⁸ Mindenesetre sem naplójegyzeteiben, sem *A zsidó államban* nem értekezik Herzl hosszasan a Dreyfus-perről, s bár utólag számtalanszor hangsúlyozta az incidens fontosságát eszmei fejlődése szempontjából, írásai alapján mégis azt kell feltételeznünk, a Bécsben, saját környezetében tapasztalt antiszemita jelenségeket súlyosabbnak ítélte, a franciaországi események „korszakváltó” szerepét pedig csak később ismerte fel.²⁹ Persze mindez marginális ahhoz képest, hogy az eredendően asszimilált és a zsidó hagyományok irányában később is csak visszafogott tisztelettel adózó Herzl tudati megvilágosodását követően úgy vált a cionizmus legjelesebb képviselőjévé, hogy közben önnön személyét és családját, egzisztenciáját nem fenyegette valós mértékben a felfellobbanó antiszemitizmus. Ezen elhivatottság, melynek köszönhetően a zsidó nacionalizmus üzenete a legmagasabb fórumokra is eljutott, tette Herzlt a cionizmus halhatatlan védjegyévé.

Pedig kezdeti megbeszélései még nem sok eredménnyel zárultak. A főként Argentínában zsidó telepeket létrehozó, illetve azok működési költségeit fedező Maurice de Hirsch báró hosszúságú egyeztetés nyomán ugyan fogadta párizsi otthonában, s türelmesen végighallgatta Herzlt, a tömeges kivándorlás és az államalapítás tekintetében kifejtett nézeteit azonban valószínűleg elrugaskodott ábrándozásoknak nevezte. Kettejük álláspontjának közeledését az sem segítette, hogy Herzl kertelés nélkül hibás politikának nevezte Hirsch argentinai telepesítését, mondván pénzét életképtelen mintafarmokra pocsékolja, ahelyett, hogy a valós önrendelkezést zászlajára tűző palesztinai emigráció kiteljesedését támogatná. Úgyszintén kritikusan válaszolt Herzl felvetéseire Moritz Güdemann bécsi főrabbi, aki szerint a zsidóságnak isteni rendeltetése van a diaszpórában, egy szabadabb világba kell vezetnie az emberiséget, így a nacionalista, önkéntes kivonuláson alapuló elméletek a judaizmus tanításaival ellentétesek.

Az egyetlen, aki szerepvállalása e kezdeti szakaszában egyetértő és támogató elhivatottsággal viszonyult Herzlhez, a szintén Budapesten napvilágot látott, kettejük találkozásakor már ismert tárca-, novella- és színdarabírónak számító Max Nordau (1849–1923) volt. Amikor Herzl felolvasta számára a Rothschild Családi Tanácsnak írt (ott soha el nem mondott, ugyanakkor *A zsidó államnak* későbbi szerves részét alkotó) tanulmányát cionista elképzeléseiről, Nordau izgatottan reagált: „*Ha ön bolond, barátom, akkor én is az vagyok!*”³⁰ E szakmai és lelki buzdítás, a mindkettejüket lázban tartó, szinte forradalmi hangulatú gondolati szárnyalás és tettekre készség ellenére Nordaut továbbra is jellemző józanság, jó értelemben vett földhözragadottság, hatalmas ösztönzésnek bizonyult a kiszámíthatatlanul hullámzó hangulatú, gyakran melankólikus Herzl számára.

Az 1895-ös esztendő utolsó hónapjaiban, egy párizsi hotelszobában, szinte minden áldott nappalt és éjszakát az asztal felett görnyedve írta meg Herzl *A zsidó állam* című köny-

²⁸ Johnson: *A zsidók története*; Halász: Herzl; illetve Prior: *Zionism and the State of Israel*

²⁹ Kornberg: Herzl. *From Assimilation to Zionism*. 191–198. o.

³⁰ Halász: Herzl... i.m. 100. o.

vét, mely először a következő év februárjában jelent meg német nyelven, majd májustól angol fordításban, Londonban is terjeszteni kezdték. „A zsidókérdés mindenütt megvan, ahol zsidók nagyobb számban élnek. Ahol nincs, oda magukkal hurcolják a bevándorló zsidók. Mi természetesen oda húzódunk, ahol nem üldöznek bennünket; megjelenésünk által azután jelentkezik az üldözés. [...] A zsidókérdést nem tartom sem társadalmi, sem vallási kérdésnek, ha még olyan és más színezetűnek is látszik. Nemzeti kérdés ez és hogy megoldhassuk, mindeneke előtt világméretűvé kell azt tennünk...”³¹ – szögezi le a mű bevezetőjében Herzl, majd folytatja az emancipáció és az asszimiláció kudarcának megfogalmazásával: „Mindennél becsületesebben megkíséreltük, hogy a bennünket körülvevő népek közösségébe beolvadjunk, csak őseink hitét őrizve meg. Nem engedik meg nekünk. Hiába vagyunk hű, némely helyen még túlzó hazafiak, hiába hozzuk ugyanazon pénz- és véráldozatokat, mint polgártársaink, hiába igyekszünk hazánk dicsőségét a művészetek és tudományok terén, gazdagságát kereskedelem és forgalom útján emelni. Hazáinkban, amelyekben pedig mi is már évszázadok óta lakunk, idegeneknek néznek bennünket; gyakran olyanok, akiknek a nemzetsége még nem volt az országban, amikor a mi őseink itt már sóhajtottak.”³² A körülményekből következően előrevetítve az évtizedekkel később bekövetkező tragédiát, Herzl nyomatékosítja álláspontját, miszerint „[A] jelenlegi antiszemita országokban igazat fognak nekem adni. A többi országban, ahol a zsidók pillanatnyilag jól érzik magukat, fajtestvéreim valószínűleg a leghevesebben fogják támadni megállapításaimat. Csak akkor hisznek majd nekem, ha újból részük lesz zsidóheccekben. És minél tovább várat magára az antiszemitizmus, annál dühösebben kell kitörnie.”³³

Herzl ezt követően rátér cionista téziseire – egy félmondattal odaszúrva a zsidó kisközösségek kivándoroltatását és letelepítését támogató vagyonosoknak is: „Senki sem elég erős, vagy gazdag ahhoz, hogy egy népet egyik lakóhelyről egy másikra telepítsen át. Erre csak egy eszme képes. Az állam-eszmének bizony megvan ez az ereje. A zsidók történelmük egész éjszakáján keresztül nem szűntek meg ezt a királyi álmodni: »Jövő esztendőre Jeruzsálemben!«, ez a régi jelszavunk. Nos, most arról van szó, megmutatni, hogy az álomból nappali világosságú gondolat válhat.”³⁴ Azon kritikával kapcsolatban, miszerint eszméi nyomán a fejlett világból a kietlen pusztaságba szándékozik vezetni a zsidó népet, Herzl leszögezi: „Nem igaz! A vándorlás a kultúra kellős közepében történik. Nem szállunk vissza alacsonyabb fokra, de magasabbra emelkedünk. Nem költözünk sárból épült kunyhókba, hanem szebb és modernebb házakba, melyeket újonnan építünk, és melyeket háborítatlanul birtokolunk. Nem veszítjük el megszerzett javainkat, hanem értékesebbé tesszük azokat. Szerzett jogokat csak előnyösebb jogok ellenében adunk el. Nem szakadunk el kedvenc szokásainktól, hanem újra

³¹ Herzl: A zsidó állam. A zsidó-kérdés modern megoldásának kísérlete. 6–7. o.

³² Uo. 7. o.

³³ Uo. 8. o.

³⁴ Uo. 9. o.

*megtaláljuk azokat. Nem hagyjuk el a régi házat, míg az új el nem készült. Mindig csak azok mennek el, akik biztosak benne, hogy ezzel helyzetükön javítanak. Legelőször a kétségbeesettek, azután a szegények, majd a jólétben élők, végül a gazdagok. Akik előre mentek, a magasabb osztályba emelkedtek, mire ez a maga hozzátartozóit utánuk küldi.*³⁵

Herzl könyvében két terület kolonizálását tartja elképzelhetőnek: Argentínáét és Palesztináét. Mint összehasonlító jelleggel és félreérthetetlen elfogultsággal megállapítja: *„Argentína a föld egyik természetileg leggazdagabb országa, nagy kiterjedésű sík felülettel, gyér népességű és mérsékelt klímájú. Az argentinai köztársaságnak legnagyobb érdekében állana, hogy javunkra területének egy részéről lemondjon. [...] Palesztina a mi felejthetetlen történelmi hazánk. Ez a név egymagában hatalmasan megragadó varázssal lenne népünkre. Ha a szultán Ő felsége nekünk adná Palesztinát, ennek fejében magunkra vállalhatnók Törökország pénzügyeinek teljes rendezését. Európa számára ott egy darab sáncot alkotnánk Ázsiával szemben, ellátnók a kultúra előőrsi szolgálatát a barbársággal szemben. Mint semleges állam, egész Európával összeköttetésben maradnánk, amely egész egzisztenciánkat biztosítani volna hivatva. A kereszténység szent helyei tekintetében a területenkívüliség valamely népjogi formáját lehetne felállítani. Mi képeznők a szent helyek mellett a díszőrséget és létünkkel biztosítanók ezen kötelezettségünk betartását. Ez a díszőrség lenne a zsidókérdés megoldásának nagy szimbóluma tizennyolc ránk nézve szenvedésekkel telt évszázad után.*³⁶

Herzl művét a nyugat-európai zsidóság inkább kritikával illette, a földrész keleti felén, mindennapos elnyomásban élők azonban lelkes visszhanggal fogadták. A Berlinben megjelenő *Allgemeine Zeitung des Judentums* című, zsidó emancipációs folyóirat tisztelgő cikket közölt a könyv alapvetően jobbító szándékú törekvései kapcsán, ugyanakkor az abban megfogalmazott cionista következtetéseket elutasította, mondván *„[S]enki sem léphet fel a Herzl által kifejtett célok érdekében – az ortodox zsidók azért nem, mert hitük szerint meg kell várniuk Isten határozatát, aki egyedül jogosult elrendezni az emberi dolgokat. A reform zsidók pedig azért nem azonosulhatnak Herzl eszméivel, mert szerintük nem a zsidóság nemzeti létének helyreállítása a végcél, hanem az egész emberiség felmagasztosulása, a prófétai jövődőlés szerint.*³⁷ A cári Oroszországban, Galíciában és Romániában terjedő cionista eszme, valamint az annak nyomán szerveződő mozgalmak képviselői ugyanakkor bizakodóan várták Herzltől, hogy a könyvében javasolt elképzelései alapján megkezdje a gyakorlati végrehajtást, mivel azt remélték erőfeszítései diplomáciai és pénzügyi eredményekkel járhatnak az egy ideje már kis lépésekben zajló palesztinai betelepülés szempontjából.

S Herzl nem is okozott csalódást: előbb német tisztviselőkkel kereste a kapcsolatot, majd miután nem nyert bebocsátást a császár színe elé, megpróbálkozott az oszmán-török

³⁵ Uo. 10. o.

³⁶ Uo. 17. o.

³⁷ Az *Allgemeine Zeitung des Judentums*ban megjelenő cikket idézi Halász: Herzl... i.m. 122. o.

szultántól kihallgatást kérni. Még útban Konstantinápoly felé megismerkedett a Porta több befolyásos személyiségével, akik számára kifejthette elképzeléseit Palesztinával kapcsolatban. Nem keseredett el attól, hogy a beszélgetőpartnerei nyomatékosan hangsúlyozták, az Oszmán Birodalom területi egysége semmiféle alknak nem lehet tárgya, legfeljebb egy vazallusállam létesítésére kerülhet sor.³⁸ Herzl gyorsan kitapasztalta, a Porta hivatalnokai baksis fejében sokkal segítőkészebbek, s még a zsidók palesztinai önrendelkezésével kapcsolatban is engedékenyebbek. Őszintén bízott abban, a pénzügyi gondokkal küzdő, eladósodott oszmán állam kedvezően fogadja majd ajánlatát arra vonatkozólag, hogy a zsidók szabad letelepedése és autonómiája ellenében a nemzetközi pénzvilágban befolyásos zsidó bankházak készek rendbe tenni a Porta pénzügyi helyzetét.³⁹ Bár a szultán végül mégsem látta vendégül személyesen, sőt a mások által Herzl számára küldött üzenetében elvetette egy független zsidó állam létrejöttének lehetőségét, a sejtelmesen felhozott területcsere-opció, minek alapján kisebb közösségekben elképzelhetőnek nevezte zsidó családok betelepülését a birodalom különböző térségeibe, reménykeltően hatott a Konstantinápolyt hátrahagyó „cionista nagykövet” számára.

Mindezekből feltöltekezve eldöntötte, itt az ideje egy zsidó világkongresszus összehívásának, ahol a cionizmus ügyét végérvényesen nagypolitikai kérdéssé léptethetik elő. A gyűlés helyszínéül Münchent választotta Herzl, a felhívást pedig a saját maga által szerkesztett *Die Welt*ben tette közzé elsőként. Később a bajor városvezetés azonban visszalépett, nem akart antiszemita rágalmak keresztútjába kerülni, így Herzl és Nordau új helyszínt lett kénytelen felkutatni, választásuk pedig Bázélre esett.⁴⁰ Öt nappal a kongresszus megnyitása előtt Herzl letörtségéről írt naplójába amiatt, hogy a gyűlés vezetőjeként, nem tud majd megfelelni azon kívánalomnak, miszerint egyetlen érdekcsoportot, sem az ortodoxokat, sem a reformistákat, sem a kelet-európai cionistákat, sem a pénzt adó zsidó vagyonosokat, sem a már Palesztinában élő közösségeket, sem a Portát, sem a zsidók milliói felett rendelkező cári hatalmat, de még a keresztény felekezeteket sem szabad megsérteni.

Aztán 1897. augusztus 29-én elérkezett a régóta várt pillanat: ünnepélyes körülmények közepette, megnyílt az Első Cionista Világkongresszus, melyre tizenhét országból, hatvankilenc különböző szervezetet képviselve, összesen kétszáz küldött érkezett. A nyitóbeszédet az ülés elején elnökké választott Herzl mondta, kiemelve annak fontosságát, hogy bár Nyugat-Európában többnyire kedvező körülmények között élnek a zsidók, a közösség kilenczetedét kitevő kelet-európai, észak-afrikai és nyugat-ázsiai tömegek azonban elképzelhetetlen nyomorban, megaláztatásban és sorozatos atrocitásoknak kitéve tengődnek, a cionizmus tehát elsődlegesen az ő helyzetükön kíván változtatni a biztonságot, megélhetést és szabad önrendelkezést nyújtó függetlenség kivívásával. Másodikként Nordau szólalt fel, beszéde egyik

³⁸ Chouraqui: *A Man Alone: The Life of Theodor Herzl*. 110–114. o.

³⁹ Stein: *The Hope Fulfilled: The Rise of Modern Israel*. 71–72. o.

⁴⁰ Birnbaum: *In the Shadow of the Struggle*. 37. o.

részében érdekes gondolatmenetet felemlítve azzal kapcsolatban, hogy a kitaszítottság jelképe, a gettóélet, egyúttal az önazonosság, valamint a közösségi kohézió letéteménye is volt századokon át, most azonban itt az idő elhagyni a gettókat, de nem az asszimilálódás, hanem a zsidókat is megillető szuverenitás okán. A kritikai megjegyzések közül Ahad Haam (1856–1927) észrevételeivel értettek egyet a legtöbben. Az oroszországi születésű író, aki hazájában vezető tisztséget viselt egy cionista mozgalomban, kétségbe vonta annak eshetőségét, hogy csupán „magas diplomáciai” tárgyalások révén létre lehetne hozni egy államot. Mint találoan hangsúlyozta, ha e cél mégis megvalósul, a jelenlegi folyamatok alapján az egy „zsidó ország” lesz, s nem a „zsidók országa”. Haam ily módon hívta fel a figyelmet arra, hogy a közösség identitásának erősítése, a kulturális, szociális és társadalmi értelemben is atomizálódott zsidóság nemzetté válása híján a cionizmus pusztán etatista törekvéssé sorvad.⁴¹

Az ülés végén elfogadásra került Bázeli programpontok a következő célokat határozták meg: 1) A zsidó földművesek, kézművesek és iparosok palesztinai betelepülésének elősegítése. 2) A zsidóság összefogása megfelelő helyi és nemzetközi szervezetek létesítésével, az illetékes törvények keretein belül. 3) A zsidó identitástudat és nemzettudat erősítése. 4) A kormányok engedélyének megszerzéséhez szükséges lépések megtétele, a cionizmus céljainak megvalósításához.⁴² Herzl a kongresszus eredményeit – azóta híressé és sokat idézette vált – naplóbejegyzésében a következőképpen összegezte: „*Bázelben megalapítottam a zsidó államot. Ha manapság ezt így kimondanám, általános nevetés fogadná. Öt év múlva talán, de ötven év múlva biztosan mindenki belátja majd, hogy ez történt.*”⁴³

Felismerve annak tényét, hogy a Közel- és Közép-Kelet sorsa, a válságban lévő Oszmán Birodalom jövője valamennyi nemzetközi hatalmat érintő kérdés, másrészt tudatában a Cionista Kongresszus kiváltotta általános érdeklődésnek, Herzl elhatározta, újult erővel diplomáciai tárgyalásokba bocsátkozik a zsidó önrendelkezés mielőbbi megvalósítása végett. Elsőként ismét a kontinentális vezető szerepre törő, a gyarmatosításból jórészt kimaradó, de utólagosan azért a maga jussát mégiscsak követelő Németország irányában tett kezdeményezéseket, melyek meglepően barátságos fogadtatásra találtak. A császár nem átalított kijelentést tenni, miszerint egy palesztinai zsidó állam megteremtésére német protektorátus alatt valós esély mutatkozhat a közeli jövőben.⁴⁴ A cionizmus ügye számára úgyszintén kedvező fordulattal kecsegtetett, hogy II. Vilmos szentföldi körutazásra készült, s hajlandóságot mutatott találkozni annak során zsidó képviselővel. Herzl harmadmagával, Isidor Bodenheimer, David Wolffsohn és Jose Seidener társágában kelt útra Palesztina felé, bejárva egyfelől a hönáhitott óhazát, másrészt előkészíteni a német uralkodó látogatását. 1898. október 27. reggelén

⁴¹ Simon (ed.): Selected Essays by Ahad Ha'am

⁴² The First Zionist Congress and the Basel Program. Jewish Virtual Library (URL az irodalomjegyzékben).

⁴³ Hazony: The Jewish State: The Struggle for Israel's Soul. 123–124. o.

⁴⁴ Röhl: Wilhelm II: The Kaiser's Personal Monarchy, 1888–1900. Részletesen lásd: 944–954. o.

lépett Izrael földjére a négytagú küldöttség, ahol szegényes, egyszerű, s nem is túl szívélyes fogadtatásban részesültek. Egynémely felkeresett zsidó település vezetője attól tartott, a nélkülözhetetlen felajánlásokat biztosító Rothschild báró meggorrolhat rájuk, ha ünneppé válna Herzl és társai érkezését. Az egyik faluban elhangzott üdvözlőbeszéd arról szólt, hogy a palesztinai zsidók Rothschild iránt érzett háláját és Herzl iránt érzett rokonszenvét felesleges összevetni, hiszen mindkettejük törekvései egyazon nemes célt szolgálnak. Az időközben Palesztinába érkező császári menettel való találkozóra egy agrártelepen került sor – ahogyan arra Herzl számított, igencsak korlátozott formában. A mindösszesen párpercnyi, csupán ceremóniális jellegű üdvözlés során II. Vilmos hangsúlyozta: „Nagy a forróság. De ennek az országnak van jövője!” – mire válaszul Herzl, nem akarván tagadni a szemmel is látható körülményeket, kissé csüggedten megjegyezte: „Egyelőre még beteg.”⁴⁵ Közös felismerésükkel, miszerint jelentős mennyiségű vízre, s nagyarányú csatornázásokra lesz szükség, diskurzusok be is fejeződtek, a császár és küldöttsége tovalovagolt.

Bár sokáig úgy tűnt, a nagyhatalmi státuszra áhító zsidó Németség lehet az a nemzetközi erő, mely felkarolja majd a cionizmus ügyét, még 1898 nyarán történt egy olyan világpolitikai esemény, ami lecsillapította e várakozásokat. A szudáni Fashodánál kis híján háborúba keveredett egymással az afrikai kontinenst gyarmatosító Nagy-Britannia és Franciaország, mely rivalizálás egyfelől felkeltette Németség érdeklődését, s a kedvező körülmények reményében a fekete kontinensre irányította kolonizációs aspirációit, másrészt ugyanakkor a két európai hatalom kiegyezése, s a német terjeszkedéssel szembeni közös fellépése eltántorította II. Vilmost a cionisták pártfogásától, elkerülvén így a viszálykodást Londonnal és Párizssal. Herzl, felismerve diplomáciai erőfeszítései zsákutcába kerülését, új politikát kezdeményezett: Németség helyett az alapvetően antiszemita államvezetésű Oroszországgal igyekezett kapcsolatba lépni, bízva abban, hogy a cár egyrészt felfedezi a lehetőséget a cionizmusban sokat kritizált zsidó alattvalói eltávolítására, másrészt nem lesz rest konfrontálódni a Portával feltörekvő nemzetközi státusza jegyében. Egy hágai békekonferencia adta meg az első alkalmat az érintkezésre, üzenettovábbításon túli eredményeket azonban nem sikerült Herzlnek elérnie. Ám ekkor jött a váratlan fordulat, miszerint reális esély nyílhat a szultánnal való közvetlen megbeszélésre. A felek közötti moderátor szerepét a neves magyar orientalista, Vámbéry Ármin vállalta magára, akinek kötetlen bejárása volt a legmagasabb körökhöz Konstantinápolyban.⁴⁶ A szükséges előkészületeket követően Herzl hamarost útnak indult, s Vámbéry közbenjárására igen gyorsan sikerült audienciát kieszközölnie, ahol részleteiben kifejtette elképzeléseit a zsidó állam, de legalábbis az autonóm önrendelkezés vonatkozásában. A szultán persze a cionistáknak tett kedvezmények fejében ígért pénzügyi felajánlások, a Porta katasztrofá-

⁴⁵ Halász: Herzl... i.m. 175. o.

⁴⁶ Friedman: Germany, Turkey, and Zionism 1897–1918. 96–99. o.

lis pénzügyi helyzete és adósságai rendezésének tekintetében vállalt kötelezettségek ügyében volt a legérdeklődőbb, sejtelmesen megemlítve egyúttal, hogy bizonyos francia bankházak és befektetőcsoportok is ajánlatkésznek birodalmi koncessziókért cserébe kedvezményes kölcsönöket folyósítani. Herzl nem esett bele a Porta átlátszó „licitcsapdjába”, terve kifejtését követően inkább dolgvégezetlenül távozott.⁴⁷

1901. december 26-án ült össze – megint csak Bazelben – az V. Cionista Világkongresszus, amely több szempontból is maradandó hatással lett a cionizmus ügyére. Herzl komoly kritikával illették, amiért a „magas diplomáciát” feltétlen előnyben részesíti a gyakorlati eredmények, a Palesztinába való betelepítés, a már ott élők iskoláztatási és lakhatási körülményeinek javítása, új települések építése, valamint a nemzeti identitást segítő intézkedések (pl.: a héber nyelvoktatás) és a gazdaság intenzitásának ösztönzése helyett. A kritikusok hivatkoztak Eliezer Ben Jehuda (született: Perlman; 1858–1922) fáradhatatlan munkásságára, aki a bibliai hébert modern társalgási nyelvvé fejlesztette, számos szótárt állított össze, továbbá százával képzett új kifejezéseket azon meggyőződése alapján, hogy egy nemzetnek, különösen egy olyan szétaprózódásba kényszerített és megannyi kulturális behatást magánviselő népnek, mint a zsidóságnak, eredendő szüksége van saját, az összetartozást és a közösségi identitást építő nyelvre.⁴⁸ A felszólalók közül többen egyetértésüket hangoztatták Ben Jehuda törekvései kapcsán, miszerint a palesztinai zsidó közösségben a hébert kellene hivatalos, az oktatás, a sajtó, az igazgatás és a könyvkiadás nyelveként alkalmazni. Ezen előterjesztés később mérföldkövévé vált a cionizmus történetében, mint ahogy a német Cvi Hermann Schapira által a küldöttek számára benyújtott javaslat is a Zsidó Nemzeti Alap (Keren Kajem) felállítására vonatkozólag, mely szervezet a palesztinai földvásárlások és telepépítések legfőbb pénzügyi forrásaként egyhangú döntéssel, ugyanezen kongresszus alkalmával életre hívtak.⁴⁹

Miközben az orosz államvezetés továbbra is reakció nélkül hagyta Herzl kezdeményezéseit, Nagy-Britannia részéről mutatkozott némi érdeklődés a cionizmus iránt. A londoni utazás amúgy is elkerülhetetlennek látszott Herzl számára, hiszen sokat halogatott közvetlen megbeszélése a Rothschild-családdal több mint sürgetővé vált a Zsidó Nemzeti Alap intézményesítését követően. Nem érte meglepetésként Herzl-t, hogy a vagyonos família feje és fivére Nathaniel Mayer Rothschild, illetve Leopold Rothschild alapjaiban kedvezően, ugyanakkor a megvalósíthatóság tekintetében kételkedéssel fogadták államalapításra vonatkozó elképzeléseit. Igazából nem is eszmei, mintsem inkább anyagi támogatásukban bízott, melyre vonakodva bár és nem feltétlen elkötelezettséggel, de igent mondtak.⁵⁰ Angliai tartózkodása során Herzl meghallgatta a királyi bizottság is, mely testület azonban egyértelműen elutasító álláspontra

⁴⁷ Vital: *Zionism: The Formative Years*. Részletesebben lásd: 106–115. o.

⁴⁸ Fellman: *The Revival of a Classical Tongue: Eliezer Ben Yehuda and the modern Hebrew Language*

⁴⁹ Lehn–Davis: *The Jewish National Fund*

⁵⁰ Sicker: *Reshaping Palestine: From Muhammad Ali to the British Mandate, 1831–1922*. 79–83. o.

helyezkedett a zsidók tömeges számú palesztinai bevándorlásával, letelepedésével és államalapításával kapcsolatban, hangsúlyozva annak felvállalhatatlan súlyú nemzetközi következményeit. Joseph Chamberlain gyarmatügyi miniszter ugyanakkor egy négyszemközti megbeszélés keretében már engedékenyebbnek mutatkozott, igaz egy jelentősen újragondolt terv tekintetében, miszerint a zsidók önrendelkezése Palesztinában biztosan nem, de esetleg máshol megteremthető.⁵¹ Így merült fel Ciprus, Kelet-Afrika és a Sínai-félszigeten fekvő el-Aris tartomány zsidók általi benépesítésének lehetősége, mely térségek közül utóbbi kapcsán indultak alaposabb előkészítő vizsgálatok.

Londonból egy nyolctagú, mérnököket, szaktanácsadókat, katonai stratégát, hidrológust és orvost magában foglaló bizottság indult Egyiptomba kiértékelni az el-arisi betelepülés feltételeit, a terv megvalósíthatóságát. Az egyre többet betegeskedő Herzl újdonsült bizalmasa, Leopold Greenberg képviselte a brit kormánnyal, valamint az egyiptomi hatóságokkal való sorozatos tárgyalások során. Az egyik legfontosabb kérdésben viszonylag gyorsan sikerült komolyabb előrelépést tenni: Greenberg meggyőzte a kopt keresztény vallású Butrosz Gali egyiptomi miniszterelnököt, hogy járuljon hozzá a zsidók betelepüléséhez. Mindez az örökké szkeptikus Lord Rothschild kérdéshez való viszonyulásán is döntő mértékben változtatott, minek jegyében a báró és fiai egy közös ebéd alkalmával ígéretet tettek Herzl számára, hogy fontolóra veszik a zsidók Sínai-félszigetre történő nagyarányú betelepülésének támogatását. Közben a vizsgálóbizottság megérkezett el-Arisba, s ahogyan azt Herzl előre sejtette, főként vízügyi, gazdasági, igazgatási és közbiztonsági okokra hivatkozva szkeptikus részjelentéseket fogalmazott meg, melyeket kihasználva a kairói államvezetés a terv lefűjását indítványozta. Aztán Greenberg eredményes közbenjárására mégis sikerült elérni, hogy Egyiptom beleegyezését adta egy zsidó kolónia létrehozásához a félsziget északkeleti részén, amennyiben annak lakosai az Oszmán Birodalom alattvalóivá válnak, betartják az egyiptomi törvényeket és teljes mértékben öngondoskodó módon élnek. Habár első olvasatban e szándékfoglalmazvány több mint kecsesgötörnek tűnt, sajnos volt még egy előfeltételezési záradéka, nevezetesen az el-Arisban vizsgálódó bizottság összességében támogató jellegű zárójelentése. Erre azonban egyre kevesebb remény maradt, mindhiába indítványozta Herzl, hogy a vízügyi problémákat egy nílusi csatornával orvosolni lehetne, a közbiztonsággal kapcsolatos aggályokat a zsidók saját felelősségükben megoldják, míg az esetleges túlburjánzó öngazgatási törekvésektől való kairói és konstantinápolyi félelmek tekintetében kész a zsidó autonómia részletes keretegyezményt kötni. Ugyan el-Aris tömeges betelepülésre való alkalmassága ténylegesen kétségbe vonhatónak bizonyult különböző szakmai érvekre hivatkozva, a terv elutasításában mégis inkább ki nem mondott, tágabb kontextusú diplomáciai és gazdasági aspektusok játszottak közre, így a britek egyiptomi befolyásának túlzott kockáztatása, a szultánnal való rendezett

---

⁵¹ Laqueur: A History of Zionism. 121. o.

viszony fenntartása a birodalom területén feltárt nagymennyiségű új erőforrásra – az olajra – vonatkozó kitermelési koncessziók reményében, valamint a még gyerekcipőben járó, de kétségtelenül stratégiai szövetséget kínáló arab nacionalizmus.

A terv kudarcba fulladása ellenére a britek igyekeztek fenntartani a látszatot, miszerint továbbra is hívei a cionizmus ügyének, különösen az Oroszország-szerte egyre gyakrabban meg-megismétlődő véres pogromok miatt. El-Aris elvetését követően két afrikai térség kolonizálásának lehetőségét tűzték napirendre: Uganda/Nyugat-Kenya, valamint a mozambiki tengerpart zsidók általi benépesítését. Herzl szkeptikusan viszonyult az előterjesztéshez, részben az előzmények, részben pedig a két terület eszmei és földrajzi értelemben vett távolsága miatt. Habár nem zárta ki további tárgyalások eshetőségét, nagyobb erőfeszítést mégis az orosz államvezetéssel való újbóli, egyszer már meghiúsult kapcsolatfelvételre fordított, sőt, vállalva a kritikák özönét, kifejezetten a leginkább antiszemita tisztviselők társaságát kereste, bízva abban, kellően motiválhatóak a cionizmus diadaláért, csak megszabaduljanak végre a gyűlölt zsidóktól. Herzlnek sikerült meghallgatást kieszközölnie Vjacseszláv Plehve belügyminiszternél, akit a zsidóellenes vérengzések elsőszámú kitervelőjeként tartottak számon. Megbeszélésük alkalmával az orosz kormányhivatalnok nyíltan elismerte, hogy a cári rendszernek rendkívül sok fejfájást okoznak a zsidók, akik többnyire ténylegesen szörnyű körülmények közepette, gettókba, illetve elszigetelt vidékekre kényszerítve élnek, mégis rohamos számban növelik arányukat az értelmiségi munkakörökben, az egyetemeken, valamint az illegális irodalmi és politikai mozgalmakban.⁵² Herzl a gondok megoldása jegyében leszögezte, amennyiben a cár intervenció formájában közbenjár a szultánnál a zsidók szabad palesztinai letelepedése és önrendelkezése érdekében, legalizálja a kivándorlást és a cionista mozgalmak működését, valamint némi anyagi támogatással hozzájárul az emigrációhoz, akkor a zsidók pár éven belül elhagyják Oroszországot. Plehve válaszában, leszámítva a pénzügyi fedezetnyújtást, minden kéréshez beleegyezését adta, két dolgot nyomatékosítva: egyfelől a jelen megállapodás idejekorán nem kerülhet napvilágra, másrészt minden zsidó nem hagyhatja el szabadon az országot, mivel az asszimilálódó, tehetséges értelmiségiek egy részére szükség van a gazdaság irányításához, a felsőoktatás működtetéséhez és a tudományok műveléséhez.

A szentpétervári megbeszélés ugyan eredményesnek tűnt, konkrét lépésekre azonban nem került sor, így a britek által kínált opciók – azóta már csak egyetlen területre, Ugandára összpontosítva – ismét előtérbe kerültek. A nem csillapodó kelet-európai antiszemita pogromok miatt megerősödtek a cionista mozgalom belül az ún. territorialisták, akik azt vallották, aktuális helyzetben mindegy hogy hol, de szükség van egy menedékre, ahova az üldözött zsidókat ki lehet vándoroltatni. 1903. augusztus 21-én, nem sokkal az éves Cionista Világkongresszus előtt, összeült az Akcióbizottság, meghallgatva Herzl tárgyalásainak eredményeit az

---

⁵² Lásd erről: Dubnow: History of the Jews in Russia and Poland

ugandai letelepedéssel kapcsolatban. Már e zártkörű egyeztetés során is igen heves indulatok törtek felszínre, melyek a kongresszus alkalmával végképp elmérgesedtek.⁵³ Az egyik tábor amellet kardoskodott, hogy Uganda csak ideiglenes állomás lesz az államalapítás folyamatában, egy menedék, ahol nyugalomra lelhetnek az üldözött zsidók, míg a kritikusok – köztük megannyi kelet-európai küldött – érzelmes töltettel hangoztatták Izrael földje iránti elkötelezettségüket, az óhaza megmásíthatatlan és elhomályosíthatatlan jelentőségét. A kérdésről való szavazás végül 295–177 arányban a territorialistáknak kedvezett, vagyis Herzl és a vezetőség felhatalmazást kapott a kelet-afrikai kivándorlás és önrendelkezés előkészítésére.⁵⁴

Az indulatok azonban nem csillapodtak, sorozatos tüntetésekre került sor a zsidó közösségekben Európa-szerte, hevesen kritizálták mindenfelé és mindenféle fórumokon a cionista üzenetként tolmácsolt anticionista kezdeményezést. Egy fanatikus, „Halál a kelet-afrikaira!” kiáltás kíséretében rálőtt Max Nordaura, miközben Menahem Uzsiskin, az oroszországi zsidók egyik legbefolyásosabb vezetője kirohanást intézett Herzl ellen, mondván nem nagyúri szalonokban zajló, rendre eredménytelenül maradó diplomáciai egyeztetések révén, hanem földvásárlás, építkezések, betelepítések és a gazdálkodásra, az iskoláztatásra, az igazgatásra kiterjedő öngondoskodás útján fog megalakulni a palesztinai zsidó állam.⁵⁵ A közösség megosztottságánál azonban nagyobb kihívásnak bizonyult az Uganda-terv megvalósíthatósága a kelet-afrikai brit főhatóságok ellenkezése tükrében, miszerint a zsidók tömeges bevándorlása alapvetően destabilizálhatja a körülményeket, ráadásul beilleszkedésük is számos gonddal járhat, mely szintúgy visszaüthet London térségbeli politikájára.

Az újabb kudarc végképp legyengítette – fizikálisan és lelkileg egyaránt – Herzlt. A territorialistákkal szemben lépésről lépésre visszaszerezték túlsúlyukat az ún. pragmatikus cionisták, akik egyfelől elutasították annak eshetőségét, hogy a zsidó autonómia megteremtésére bárhol máshol sor kerüljön, mint Izrael történelmi földjén, másrészt prioritássá emelték, hogy a kétséges kimenetelű tárgyalások helyett úgy a politikai-szervezési, mind a pénzügyi erőfeszítéseket és kapacitásokat a palesztinai betelepülésnek, ott földek vásárlásának, települések építésének, valamint az infrastruktúra általános fejlesztésének kell alárendelni. 1904. július 3-án, amikor a cionizmus elveszítette elsőszámú, a naiv ábrándokat kézzelfogható és reálisan képviselhető célokká avanszáló vezetőjét, a zsidó állam megteremtése még igen távolinak tűnt, így továbbra is elengedhetetlen szükség mutatkozott az évezredes vágyakozásban való őszinte bizodalomra. Az önrendelkezés kivívásának kudarcai közepette ugyanakkor korszakos jelentőségű fordulatként bizonyosodott be, hogy a cionizmus már több mint az üldözött zsidóság eszmei mentsvára, túllépet szubkulturális keretein, s megkerülhetetlen világpolitikai kérdéssé vált.

⁵³ Heymann (ed.): The Uganda Controversy: Minutes of the Zionist General Council

⁵⁴ Birnbaum: In the Shadow of... i.m. 40–42. o.

⁵⁵ Medoff–Waxman: The A to Z of Zionism. 203. o.

I. 2. Palesztina a 19. század második felében

Igen vitatott annak megítélése, hogy az egy évtizednyi megszakítással, a nagy egyiptomi reformer, Mohamed Ali, illetve mostohafia, Ibrahim országlását (1832–41) leszámítva tulajdonképpen az 1500-as évek eleje óta oszmán fennhatóság alatt álló Palesztinának megközelítőleg mennyi lakosa is lehetett a 19. század derekán. Ilan Pappé félmillió főt említ, ugyanakkor a kérdéskörben talán legtöbbször hivatkozott Justin McCarthy legfeljebb 400 ezret tart reálisnak.⁵⁶ Ebből kifolyólag eltérőek az adatok annak vonatkozásában is, hogy vajon az össznépességben mekkora hányadot tehetett ki a muszlimok, keresztények (azon belül is az arab és a nem arab, főként európai keresztények), valamint a zsidók számaránya. Pappé könyvében azt állítja, hogy a 400–410 ezer főnyi muszlim lakosság mellett körülbelül 60 ezer arab keresztény, 10 ezer európai és 20 ezer zsidó élt Palesztinában az 1800-as évek közepén. Ezen adatokhoz hasonlóan a Joel Beinin–Lisa Hajjar szerzőpáros egy 1878-as oszmán népszámlálásra hivatkozva 403 795 főben jelöli meg az iszlám vallásúak (beleértve az egyébként nem muszlim drúzok), illetve 43 659-ben a keresztények és 15 011-ben a zsidók számarányát, hangsúlyozva, hogy további 12–15 ezer nem regisztrált európai, köztük megannyi zsidó lakosa volt a területnek.⁵⁷ Szintén ideidézendő Hala Fattah cikke, aki 1882-es és 1908-as forrásokat idézve arra a megállapításra jut, hogy alig több mint negyed század alatt 80 ezer főre gyarapodott, tulajdonképpen megháromszorozódott a palesztinai zsidó közösség létszáma.⁵⁸ Ezen, részben összeecsengő adatoknak ugyanakkor teljesen ellentmond az 1893-as census, mely mindösszesen 414 648 főben adja meg a palesztinai népességet⁵⁹, de említésre érdemes a számok megbízhatatlansága okán Arjan Fasszed és Lauri Irani demográfiai következtetése is, miszerint 1870-ben 375 ezer (368 ezer arab és 7000 zsidó), míg a 23 évvel későbbi népszámlálás idején pedig 479 ezer főnyi (köztük alig 10 ezer zsidó) lakosa volt Palesztinának.⁶⁰

A teljes populáció arányának vitatott megítélése ellenére az nem kérdéses, hogy a népesség döntő hányada, több mint háromnegyede vidéken, elszórt kistelepülésekben élt egészen a 19. század végéig, s az addig lassú, szinte stagnáló urbanizáció csak a zsidó (illetve a párhuzamosan tömeges formában zajló arab) bevándorlást követően, a mezőgazdasági szektor jelentős technológiai fejlődése nyomán gyorsult fel.⁶¹ Közigazgatási értelemben Palesztina nem alkotott egységes tartományt: három szandzsákra oszlott, melyek központjai Jeruzsálemben, Nabluszban (Szichemben) és Akkóban voltak, ám míg utóbbi két körzet a bejrúti vilájet részét képezték, addig Jeruzsálem, mint autonóm szandzsák a 19. század közepétől közvetlenül a

⁵⁶ Pappé: *A History of Modern Palestine: One Land, Two Peoples*. 14. o.; McCarthy: *The Population of Palestine – Population History and Statistics of the Late Ottoman Period and the Mandate*. 10. o.

⁵⁷ Pappé: *A History of Modern Palestine...* i.m. 14. o.; Beinin–Hajjar: *A Primer* (URL az irodalomjegyzékben). Részletes áttekintésként lásd: Avneri: *The Claim of Dispossession*. 11–37. o.

⁵⁸ Fattah: *Sultan Abdul-Hamid and the Zionist Colonization of Palestine* (URL az irodalomjegyzékben)

⁵⁹ Iseroff: *Population of Ottoman and Mandate Palestine* (URL az irodalomjegyzékben)

⁶⁰ Fasssed–Irani: *There was no such thing as “Palestinians”* (URL az irodalomjegyzékben)

⁶¹ Cohen: *Studies on Ottoman Palestine*

központi hatalomnak alárendelten működött. A nevezett – közigazgatási funkciójukon felül kulturális és gazdasági értelemben is centrumoknak számító – városok mellett a júdeai hegyek között fekvő Hebron, valamint három partvidéki település, Gáza, Jaffa és Haifa számítottak még területi központoknak akkoriban. Térszerkezeti értelemben tehát egy hegyvidéki (Galilea, Szamária, Júdea) és egy (Akkótól Gázáig elterülő) tengerparti sávra különült el az oszmán hódoltság alatt álló Palesztina.

A szandzsákokon belül elszórta fekvő kistelepüléseket az ún. náhijék ölelték fel, melyek élén jogilag a mudir, gyakorlatilag azonban a térség legerősebb törzsközösségének (hamula) a feje, a sejk állt.⁶² A többnyire fejletlen agrárkultúrájú, alacsony lélekszámú falvak mindennapjait az átlagnál valamivel tehetősebb családok rivalizálása, avagy együttműködése határozta meg. A sejkek mindaddig nem szóltak a helyi ügyekbe, amíg az a törzs egységét és hatalmának stabilitását, valamint a jövedelmének jelentős részét kitevő adóbevételek folytonosságát nem sértette. Tehát a falvak viszonylag széles autonómiával bírtak ügyeik intézése tekintetében, ugyanakkor a lakosság nem rendelkezett önkormányzati jogosítványokkal, hiszen a helyi hatalomgyakorlás egy meglehetősen archaikus és igen autoriter, a tehetősebbek és a köztisztviselők állók döntési önkényének teret engedő struktúrára alapult.

A 19. század első harmadában a Porta egyre nyomasztóbb társadalmi, gazdasági és belpolitikai kihívásokkal került szembe, mely a birodalom általános megreformálására sarkallta az államvezetést. II. Mahmud és I. Abdülmecid szultán idején kezdődtek el az átszervezések, melyek többek között célul tűzték ki a különböző népek összefogását; a lakosság vállalásra, etnikumra való tekintet nélküli egyenjogúsítását (oszmanizmus); a polgári és büntetőjogi törvénykezés francia mintájú kodifikálását; a politikai képviselet intézményesítését (parlament felállítása révén); az adó- és fiskális rendszer reformját; az infrastruktúra, az oktatás és a gazdaság átfogó fejlesztését; valamint a birodalmi közigazgatás centralizálását, s annak eredményeként a közszolgáltatások hatékonyabb biztosítását. Maga a reformfolyamat közel negyven esztendőn át tartott: az 1839-es Tanzimat (újraszervezési) fermán kiadásával kezdődött és 1876-ban az első alkotmányozási időszak idején ért végre.⁶³

Palesztina vonatkozásában számos reformrendelet indított el alapvető változásokat, így például az alattvalók általános egyenjogúsítása döntő mértékben javította a zsidóság létbiztonságát, miközben az 1858-as földtörvény ingatlan- és mezőgazdasági hasznosítású telekvásárlásukat is lehetővé tette. A nevezett szabályozást eredendően azért vezették be, hogy a tulajdonjogi körülmények szerte a birodalomban tisztázódjanak, s ezáltal megteremtődjön a központi adóztatás egyik alapfeltétele. Korábban az a metóduş jellemezte a közterhek kirovását,

---

⁶² A későbbiek folyamán még egy közigazgatási szintet kialakítottak, az ún. kazák rendszerét, mely a szandzsákok és a náhijék közötti területi egységnek számított, s főként a sejkek befolyásának megtörésére szolgált.

⁶³ Lásd: Shaw, S. J.–Shaw, E. K.: *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Vol. 2. (2. fejezet)

hogy a Porta térségenként (rendszerint szandzsákonként) meghatározott egy keretösszeget, melynek behajtását azonban a helyi szervek hatáskörébe utalta. A szandzsákok élén álló notabilitásoknak bár megvolt a hatalmuk, társadalmi tiszteletük e feladat végrehajtására, ugyanakkor operatív intézményrendszerrel, kellő számú hivatalnokkal nem rendelkeztek a vidéki körzetek bejárásához, így rászorultak a sejkek közreműködésére. A sejkek pozíciója nemkülönbön respektált volt saját környezetükben, ám apparátus felett ők sem bírtak, ezért az adóztatással járó teendőket továbbhárították a kislelők mindennapi ügyeit intéző muktárookra. Az ennek nyomán kialakult hierarchikus láncolatban elméletileg mindenki valamelyest kiszolgáltatottja volt az alsóbb szintnek, a gyakorlat mégis azt mutatta, hogy a sejkek befolyása számottevően növekedett, mivel az egynéhány renitenskedő, ám jelentéktelen támogatottságú helyi vezető képesek voltak megszorogatni, miközben saját pozíciójukat már a szandzsákok élenjáróival való rivalizálásra használták.⁶⁴ Tehát a sejkek rendszerint az elvártnál több adójövedelmet hajtottak be a kislelőktől, ugyanakkor a megszabott kötelezettségüknel kevesebbet szolgáltattak tovább. Az ügyesebbek nyereségüket nem pusztán saját maguknak tartották fenn, hanem abból valósítottak meg a központi és a területi hatalom által elhanyagolt közfeladatokat a szegénységben tengődő településeken, mely lépések szintúgy erősítették a befolyásukat. Vagyis az adóztatás okán támadt társadalmi ellenérzést továbbhárították a felsőbb szervek felé, miközben magukat közösségeik gondoskodóiként láttatták.⁶⁵ Emiatt a szandzsákoknak nem egyszer (például a városi lakosság vagy a gazdasági szféra többletadóztatásából, esetleg földterületek értékesítése révén) további jövedelmet kellett előteremteniük ahhoz, hogy legalábbis megközelítőleg teljesíteni tudják a Porta által kirótt adóösszeget. E körülményeket majdan a cionista szervezetek és vagyonosok is igyekeznek kihasználni.

Visszatérve az 1858-as földtörvényhez, a központi hatalom tehát célul tűzte ki az adórendszer teljes megreformálását, a közterhek tulajdonhoz és jövedelemhez kötését. A kötelezettségek megállapítása mellett a beszedés és a közfeladatokra-közszolgáltatásokra való visszafordítás mechanizmusait is centralizálni igyekezett a Porta.⁶⁶ E törekvésében számíthatott a palesztinai városi notabilitások és egyáltalán az urbánus lakosság támogatására is, mely megelégette a sejkek növekvő befolyását, valamint a vidéki települések hiányos közteherviselését (habár ez utóbbi vád a fentiek tükrében nem feltétlenül volt jogos). Az adóösszegek pontos meghatározását igencsak nehezítette, hogy az írni-olvasni nem tudó sokaság földbirtokait gyakorta a muktár jegyezte be – saját nevére.⁶⁷ Ebből következett egyrészt, hogy hibás adóterheket állapítottak meg, azokat másodsorban szabad belátása szerint hárította tovább a

⁶⁴ A sejkek befolyásának növekedését mutatta, hogy saját körzeteikben igyekeztek irányításuk alá vonni a közbiztonság fenntartását is, minek jegyében gyakorta megadóztatták a földjeiken áthaladó zarándokokat és kereskedelmi karavánokat. Sicker: *Reshaping Palestine: From Muhammad Ali to the British Mandate*

⁶⁵ Farsoun–Aruri: *Palestine and the Palestiniáns: A Social and Political History*. 22–25. o.

⁶⁶ Hanioglu: *A Brief History of the Late Ottoman Empire* (4. fejezet)

⁶⁷ Shafir: *Land, Labor and the Origins of the Israeli–Palestinian Conflict. 1882–1914*. 32–36. o.

muktár, harmadrészt pedig későbbi tulajdonjogi viták magjai is elszóródtak. Nem segítette a központi hatalmat az sem, hogy a helyi bürokrácia rendszerint a városi, avagy a vidéki notabilitások felé hajlott, s csak a legritkább esetben tekintette elsődleges prioritásának a Porta érdekeit.

A földtörvény velejárói között említhetjük továbbá az addigi hagyományos művelési kultúra széthullását. Korábban a falvak lakói olyan rotációs gazdálkodást folytattak, mely szerint a saját földjeiket egyben közösségi tulajdonba is adták, így egyes családok birtokai regenerálódás végett parlagon maradtak vagy legelőként hasznosultak, miközben a gabona, gyümölcs, zöldség, stb. termesztést mások földjein folytatták. A következő évben aztán cserélődtek a megművelt és ugaron hagyott földek, minek eredményeként mindig, mindenki számára rendelkezésre állt viszonylag jó minőségű termőtalaj és zöldellő legelő.⁶⁸ A magántulajdoni bejegyzésekkel ez azonban megszűnt. A gazdák bizalmatlanná váltak egymással, nem működtek együtt, mondván, ha a terheket külön viselik, akkor a földek javát sem hajlandók megosztani. Ennek okán a fellahok (parasztek) rászorultak, hogy folyamatosan műveljék, szinte kizsigereljék földjeiket, ráadásul állataiknak is egyre nehezebben találtak területeket. A termésátlagok gyorsan visszaestek, s bár egyesek – főként a nagyobb birtokokkal rendelkezők – meggazdagodtak, ugyanakkor ezek megélhetése veszélybe került, ráadásul adóterheiket sem tudták megfizetni, így rákényszerültek földjeik eladására és a városokba költözésre.⁶⁹ E folyamatot meggyorsította Palesztina világpiaci integrációja is, mely komoly versenyhelyzetet teremtett az agrárszektorban, különösen a citrusfélét, illetve más gyümölcsöket, valamint a zöldségeket és virágokat termesztők körében, mivel ezen áruknak egyre növekvő kereslete mutatkozott Európában. Kapcsolat híján a kisgazdák azonban csakis a helyi felvásárlóknak tudták – áron alul – eladni termésüket, mely még inkább elszegényítette őket, illetve gazdagította a kereskedőket és az ültetvényeseket.

A 19. század utolsó negyedében tehát egy igen számottevő politikai-társadalmi átstrukturálódás indult meg Palesztinában, minek nyomán egyfelől a sejkek és a nagybirtokosok vagyonosabbá váltak, ugyanakkor a hatalmi befolyásért folytatott rivalizálásukat a városi elitel szemben mégis elveszítették, mivel ellenérdekeltek voltak a lassan, ám feltartóztathatatlanul intézményesülő oszmán reformtörekvések centralizációs-modernizációs céljaiban. Az urbánus notabilitások „győzelme” egyben a városok sikerének is bizonyult. Az elszegényedett vidéki lakosság felszívásával gyors ütemű bővülésnek indultak a nagyobb települések, melyek hamarost túlterjeszkedtek falaikon, s különböző jellegű – olcsó munkástípusú, valamint az elit számára épülő pazar – lakónegyedekkel egészültek ki. E fejlődést, az abban politikai és gazdasági okok miatt érdekelt Porta egyfelől pénzzel, másrészt az autonóm igazgatási jogok tör-

⁶⁸ Firestone: *The Land-equalizing Musha Village: A Reassessment*. In: Gilbar (ed.): *Ottoman Palestine, 1800–1914: Studies in Economic and Social History*

⁶⁹ Farsoun–Aruri: *Palestine and the Palestinians...* i.m. 24–26. o.

vényerejű rögzítésével igyekezett támogatni, ugyanakkor a palesztinai urbanizáció legfontosabb motorjának a városi elit bizonyult, mely anyagi tőkét elsősorban az európai kereskedelemről tudott produkálni, míg politikai tőkéhez pedig a konstantinápolyi kapcsolatai és összeköttetései révén jutott. Az oszmán reformfolyamatok, valamint az azokon keresztül, illetve több formában (pl.: az üzleti együttműködések, a zarándokok és a növekvő számú betelepülő hatására) közvetlenül is érvényesülő európai trendek nyomán Palesztina széles értelemben vett (politikai, gazdaság-technológiai, társadalmi és kulturális) modernizációja jelentős eredményeket ért el a 19. század utolsó évtizedeiben. Habár a közszolgáltatások intézményesülésében (tehát a kórházak, iskolák és szegényházak létrejöttében) nagy szerepe volt a különböző egyházaknak, valamint a misszionárius rendeltetésű mozgalmaknak, illetőleg a vagyonos európai adományozóknak, ugyanakkor a közhivatalok kialakítása, továbbá az azok működtetéséhez szükséges modern bürokrácia megteremtése már „önerőből” történt.

Ennek feltétele volt többek között a korábbi, kulturális és tradicionális elveken nyugvó igazgatási gyakorlat illetékességi területének visszaszorítása, nevezetesen a vallási alapú jogrendszer (a saría) alkalmazásának szűkítése, elsősorban a házasságkötési, válási, temetkezési, stb. kérdésekre. Mindez nem jelentette egyúttal az iszlám elit befolyásának alapvető korlátozását, hiszen azt politikai értelemben számos közméltósági funkció (pl.: a mufti), társadalmi-gazdasági vonatkozásban pedig a vallási tulajdonú közjavak és közintézmények (vakf) feletti szabad rendelkezés biztosította. A lekötött, tehát piaci adásvételből kivont vakfoknak két alap-típusa létezett: a vallásjog szerinti vakfot az uralkodók vagy magánosok adományozták az egyház, illetve annak rendeltetési céljai javára (mecsetek, iskolák, szociális feladatokat ellátó intézetek, fürdőházak, közutak), míg a szokásjogon alapuló vakfot – mely manapság már nem olyan jellemző – egy adott magánember azért kezdeményezte saját tulajdona felett létrehozni, hogy ily módon megóvja azt az elkobzástól. Ez utóbbi esetben a tulajdonos az adott jószág becsült értékének meghatározott hányadát befizette valamely vallási közintézmény számára, illetve a későbbiek folyamán is járadékkötelessé vált. A szokásjogon alapuló vakf a lekötés miatt súlyos nemzetgazdasági károkat idézett elő, merthogy megannyi ingatlan értékesíthetlenné vált, s így a szabad piaci működésnek akadályt szabtak. Ennek elhárítása végett 1835 folyamán Mahmud szultán reformokat hirdetett meg a vakf-szabályozás terén is, majd Mohamed Ali fajsúlyos döntést hozva államosította a vakfok többségét, a megmaradtak működéséhez pedig központi támogatásokat rendelt.⁷⁰

A palesztinai városi elit részbeni európaizálódása jelentős lökést adott a közoktatás fejlődésének (nem feltétlenül az abban részt vevő diákok számaránya, sokkal inkább a korábban szigorúan iszlám alapú tananyag kibővítése vonatkozásában), az infrastruktúra (épületek, víz- és villanyvezetékek, úthálózat) modernizálásának, a gazdaságban és a mindennapi életben

---

⁷⁰ Stein: The Land Question in Palestine, 1917–1939. 12. o.

kamatoztatható technológiai újítások átvételének, valamint a társadalmi és kulturális szolgáltatások kínálatbővülésének. Persze az elmaradottság így is óriási volt összehasonlítva a korabeli Nyugat-Európával, merthogy a feltörekvő városi újjgazdagok mellett a nagytömegek továbbra is rettentő szegénységben és egyfajta hagyományos igénytelenségben éltek. A palesztinai urbánus körzetek népességszám szerint kétségkívül gyorsabban fejlődtek, mint infrastrukturális értelemben, mely jelenség a későbbi közberuházások kivitelezhetőségét is korlátok elé állította. Míg a 19. század elején-közepén főként Jeruzsálem, Nablusz (Szichem) és Akkó számítottak térségi központoknak, az 1800-as évek második felétől felértékelődött Haifa és Jaffa szerepe, illetve e települések gazdagodása is látványossá vált. A Karmel-hegy lábánál fekvő Haifa, kihasználva kedvező kikötői adottságait, valóságos kereskedelmi centrummá nőtte ki magát, komolyan vetekedve a libanoni Bejrúttal és Szidónnal, míg Jaffa elsősorban a Palesztinába igyekvő személyszállító-hajók fogadására rendezkedett be, havonta százával elszállásolva és kiszolgálva az éppen partot érő európai zarándokokat, kereskedőket, valamint a politikai és vallási delegációkat.

A külföldiek beáramlása, sőt egyre növekvő számú betelepődése szintúgy lendített a palesztinai városok fejlődésén, valamint a kialakulóban lévő új életforma térnyerésén. Amíg a 19. század elejéig jellemzően szegény hívők, elvakult régészek és historikus élményekre, avagy pusztán keleti egzotikumra vágyó kalandorutazók érkeztek Palesztinába, addig az 1800-as évek végén már megjelentek a gyarmatokkal rendelkező, illetve azokra áhítozó európai nagyhatalmak hivatalnokai, kereskedői és egyszerű alattvalói is a térségben. Az egyik első, szervezeten bevándorló közösséget a német templomosok alkották, mely mozgalom 1861-ben, Ludwigsburgban tünt fel, Krisztus újbóli eljövetele kapcsán tanításai között hirdelve a jeruzsálemi szentély felépítésének, valamint a Szentföldön való letelepedés fontosságát. Az odahaza igen hányattatott sorsú, még a protestáns egyházak némelyike által is szektaként kezelt közösség két vezetője, Christoph Hoffmann és Georg David Hardegg 1868-ban érkeztek meg az akkor körülbelül négyezer lakosú Haifába, ahol egy európai típusú lakónegyed felépítését határozták el a folyamatosan érkező templomos családok – köztük amerikai állampolgárok – számára. A Palesztinában szokatlan módon egymástól távolabb eső, fákkal, virágokkal beültetett kertes, járdákkal és kerítéssel övezett cseréptetős kőházak alkotta főutca a tengerparttól ívelt a Karmel meredek domboldalai felé, ahol a lakosok szőlőkertjei és gyümölcsösei voltak.⁷¹ A templomosok megjelenése nemcsak az előzetes tervek alapján történő városfejlesztés, de a mezőgazdálkodás és a közszolgáltatások szervezése terén is megannyi példaértékű újítást hozott. Így például a közösség tagjai korábban nem alkalmazott technológiákat honosítottak meg a szőlőtermesztés és a borászat területén, jelentősen bővítették az ültetett zöldségfélék körét, üzemi alapokra helyezték azok feldolgozását és konzerválását,

---

⁷¹ E főutca nagy része ma is létezik, míg a gyümölcsösök helyén a mesés szépségű Bahai szentély és kert áll.

valamint az agrárjellegű fejlesztések mellett közreműködtek a Haifából Jaffa, Akkó és Názáret felé kiinduló rendszeres tömegközlekedés és postaszolgálat megszervezésében, illetve széles körben igénybe vehető orvosi ellátás biztosításában is.

A haifai építkezés megindulását követően, 1871 őszén Jaffa mellett is lerakták egy templomos település, Saroná alapjait, melynek lakosai Palesztina legtermékenyebb narancsültvényeit gondozták éveken át. Pedig a kezdeti körülmények nem voltak biztatóak: egy éven belül a lakosok egyötöde, körülbelül harminc ember maláriafertőzés miatt elhunyt, miközben a soha meg nem művelt földek feltörése is súlyos terhekkal járt. A mocsaras részek mielőbbi kiszáritása végett több mint ezer eukaliptuszfát ültettek a telepések, mely eredményes eljárást később a zsidó bevándorlók is gyakorta kamatoztatták. Habár a haifai közösség mindig népesebb volt, általában 300–400 fő közötti állandó lakossal rendelkezett, az első nehézségek után Saroná is dinamikusan bővülni kezdett, s az 1880-as évek végén már majdnem 270 fős lélekszámmal bírt. A megpróbáltatások még inkább szolidárisá tették egymás iránt a településen élőket, így a templomos közösségre általánosan jellemző összetartást kvázi intézményesült szintre emelték Saronában, minek jegyében közmunka-kötelezettséget vállaltak magukra a lakosok, s ilyen formán valósították meg az infrastrukturális fejlesztések többségét.⁷²

Bár a palesztinai templomosok körében a 20. század harmincas éveinek elejétől egyértelműen felütötte fejét a radikális nacionalizmus, mely háttérbe szorítva a vallásos tanításokat, teret engedett a náci eszméknek, olyannyira, hogy a második világháború kitörésekor már több százan csatlakoztak a helyi horogkeresztes mozgalomhoz, ennek ellenére a közösség, számtalan területen újításokat mutatva, jelentős mértékben járult hozzá Palesztina modernizációjához. A templomosok szerepvállalásainak megemlézése emiatt mindenképpen indokolt, amennyiben annak folyamatát kívánjuk értékelni, hogy a különböző európai országok keresztény és zsidó alattvalói által meghonosított nyugati trendek, valamint az oszmán fennhatóság alatt élő, a Porta reformelképzeléseinek visszafogott elhivatottsággal megfelelni igyekvő arab népesség hagyományos struktúráinak együttes hatásaira miként formálódtak Palesztina politikai, társadalmi és gazdasági viszonyai.

A nyugati betelepülésnek nemcsak a gazdasági fejlődés, a kamatoztatható kereskedelmi kapcsolatok, valamint a történelmi-kulturális örökség hívó szava kedvezett, de az európai hatalmak erélyes fellépése is, minek jegyében a sok évszázad folyamán a Portával megkötött ún. kapitulációs szerződésekre hivatkozva, a Palesztinába vándorló állampolgáraiknak kiterjedt konzuli védelmet biztosítottak, ezzel majdhogynem kivonva az európai bevándorlókat az oszmán fennhatóság joggyakorlása alól.⁷³ E körülménynek különösen nagy haszonélvezői

---

⁷² Részletesen lásd a templomosok palesztinai történetét: Glenk et al: From Desert Sands to Golden Oranges: The History of the German Templer Settlement of Saroná in Palestine 1871–1947. A 20. század elejéig további öt települést alapítottak a templomosok Palesztinában.

⁷³ Faroqhi: The Ottoman Empire: A Short History. 19–22. o.

lesznek a Palesztinába igyekvő zsidók, akikre mint etnikumra elviekben sajátos szabályozások lennének hatályosak, megannyi korlátozást előírva számukra az egyébként deklarált egyenjogúsítás ellenére, ugyanakkor francia, brit, német, orosz, stb. állampolgárként lehetőségük adódik konzuli védelmet kérni, s annak révén a diszkriminációk alól mentesülni.⁷⁴ A növekvő befolyásra szert tevő, egymással is rivalizáló európai hatalmak rövidesen kiterjesztették „oltalmukat” saját alattvalóikon túl a palesztinai kisközösségekre is, így például a katolikus Franciaország szárnyai alá vette a térségben – tehát ideértve a libanoni és a szír területeken – élő maronitákat, jakobitákat és a keleti katolikusokat, miközben a britek védelmezték a drúzokat, az oroszok az ortodox keresztényeket és a koptokat, a németek pedig a fent említett templomosokat.⁷⁵ A zsidók részben mindegyik hatalom oltalma alatt álltak, ugyanakkor kifejezetten egyik ország sem karolta fel érdekképviselőiket az Európában kibontakozó cionizmus, illetve annak Palesztinával kapcsolatos céljai miatt.

A Porta kezdetben kamatoztatható előnyöket várt a nyugati bevándorlástól, mondván a lassan intézményesülő központi reformoknak valós lökést adhat a fejlett országokból érkező, Palesztinában infrastrukturális, gazdasági és közszolgáltatási beruházásokat megvalósító külföldiek letelepedése. Elnézte a szultáni államvezetés azt is, hogy a vagyonos tőkések mellett kevésbé tehetősek, sőt kifejezetten szegények is szépszámmal jelentek meg, valamennyien erősítvén az európai befolyás térnyerését. Az oszmán kormányzat viszonyulásában akkor következett be fordulat, amikor a bevándorlási hullám miatt egyfelől kibontakozni kezdett egyfajta arab nacionalizmus, másrészt a diplomácia világában növekvő jelentőségre tett szert a cionizmus ügye. A közvélekedéssel ellentétben, eleinte az arab önállósodást tekintette relevánsabb kihívásnak a Porta, nem véletlen, hogy a tervbe vett közigazgatási reform során végül elmaradt a három palesztinai szandzsák egyesítése, mely ösztönzőleg hatott volna a Litani folyó, a Jordán, a Negev-sivatag és a Földközi-tenger által határolt területen egyébként törzsi-kláni értelemben összetartozó arab népesség nacionalizálódására.⁷⁶

---

⁷⁴ Friedman: *Germany, Turkey and Zionism...* i.m. 33–37. o.

⁷⁵ Sicker: *Reshaping Palestine...* i.m. 20–21. o.

⁷⁶ Pappé: *A History of Modern Palestine...* i.m. 28. o.

I. 3. A palesztinai zsidó közösség a cionista bevándorlást megelőzően

A szétszóródás és a diaszpórába kényszerülés ellenére soha nem szűnt meg a zsidó jelenlét az óhazában. Úgy a római és a bizánci, mind az arab, a kereszties és a mameluk uralom évszázadai alatt éltek zsidók Palesztinában, majd az oszmán fennhatóság 1500-as évek eleji kiépülésével a közösség helyzete valamelyest még javult is.⁷⁷ Miközben Európa nyugati felén, előbb Franciaországban és Angliában, illetve később az Ibériai-félszigeten is antiszemita pogromok és kiűzetések zajlottak, a Porta készséges együttműködést mutatott a zsidók befogadására, letelepedésük jóváhagyására.⁷⁸ I. Szelim (uralkodott: 1512–20), Nagy Szulejman (1520–66) és II. Szelim (1566–74) egyaránt lehetővé tette a keresztény kiközösítés áldozatául esett menekülteknek, hogy szabadon otthonra leljenek bárhol a birodalmon belül, akár Palesztinában, a judaizmus szülőhazájában is. Emiatt a 16. század elején még körülbelül öt-hatezer főre tehető palesztinai zsidó közösség pár évtized leforgása alatt majdnem megháromszorozódott.⁷⁹ A betelepülők többsége szefárd, tehát spanyol és portugál területekről elszármazott volt, akik Észak-Afrikán keresztül jutottak el a Földközi-tenger keleti medencéjébe.⁸⁰

Az oszmán fennhatóság kialakulásakor csupán néhány palesztinai városban laktak zsidó családok. A területi központnak számító, ugyanakkor kivételezett státuszt gazdasági és politikai értelemben nem, legfeljebb kulturális öröksége révén élvező Jeruzsálemben élt a legnépesebb közösség, mely dinamikusan bővülve, a 16. század közepére elérte a kétezer főt, öt évtized alatt tulajdonképpen megduplázódott.⁸¹ A Júdea szívében fekvő Hebron, ahol a hagyományok szerint örök nyugalomra helyezték a Bibliából ismert ősapákat és ősanákat, alig egy-két tucat zsidó családnak adott otthont a törökök megjelenésekor, s még a 19. század derekán is csupán öt-hatszáz főt tett ki a helyi közösség. Gázában, Nabluszban (Szichemben) és Akkóban szintúgy rendkívül alacsony népességszámú zsidó kolónia élt, ellenben a galileai hegyek között fekvő Cfát (Szafed) az oszmán hatóságok által engedélyezett szabad betelepülés révén rohamos gyarapodásnak indult, s az 1500-as évek közepére a legnépesebb palesztinai zsidó településsé vált: lakosainak száma elérte a tízezer főt.⁸²

Jeruzsálem, Hebron és Tiberias (Tverja) mellett Cfátot is a judaizmus szent városai között tartják számon, alapítása a bibliai időkig nyúlik vissza, a hagyomány szerint Noé fia építtette az özönvíz elvonulását követően. A település, de egyáltalán a környező térség történetét különböző neves rabbik és zsidó gondolkodók legendái kísérik végig. A közel ezerméte-

⁷⁷ Az oszmán hadak sok helyütt erőszakosan léptek fel a fegyvertelen, ellenállást nem tanúsító zsidókkal szemben, így a hatalomváltás kezdeti időszaka nem sok reménnyel kecsegtetett a palesztinai közösség számára.

⁷⁸ Marcus: *The Jew in the Medieval World*; Benbassa–De Bevoise: *The Jews of France: A History from Antiquity to the Present*. Montefiore Hyamson: *A History of the Jews in England*; Mundill: *England's Jewish Solution: Experiment and Expulsion*; Roth: *Conversos, Inquisition, and the Expulsion of the Jews from Spain*

⁷⁹ Friedman: *Germany, Turkey and Zionism...* i.m. 20–21. o.

⁸⁰ Lindo: *The History of the Jews of Spain and Portugal*

⁸¹ Sharkansky: *Governing Jerusalem: Again on the World's Agenda*. 119. és 121. o.

⁸² Friedman: *Germany, Turkey and Zionism...* i.m. 22. o.

res tengerszint feletti magasságban fekvő Cfát a zsidó miszticizmus, a kabbala központjaként élte virágkorát a 16. században.⁸³ Ezen, többnyire számmisztikán alapuló titkos bölcsesség az Istennel és önmagával való mélyebb megértéshez kínált vallási eredetű, de mégis tudományos logikájú válaszokat az egyén számára. A zsidó kabbala, merthogy más vallásokra is hatással voltak e tanok, két nagyobb keretrendszerre osztható: egy elméleti típusú és egy gyakorlati elvű alkalmazásra. Amíg előbbi főként a Tóra misztikus értelmezésével, Isten és a világ, valamint az egyén tökéletesebb megismerésével foglalkozik, addig a praktikus keret pontosan tisztázott módszerek révén igyekszik elősegíteni az emberek élhetőbb mindennapjait és az önmegvalósítás eredményességét.⁸⁴ A 15. század végétől egyre népszerűbbé váló kabbala százával vonzotta Cfátba a kényszerből, avagy a jobb megélhetés reményében otthonaikat hátrahagyó zsidókat, mely a város fejlődésével, gazdasági-kereskedelmi jelentőségének növekedésével járt. A Jeruzsálemből északi irányba, Damaszkusz, Bejrút, Aleppó és Konstantinápoly felé kiinduló kereskedelmi útvonalak fontos állomásává vált Cfát, naponta jöttek-mentek a karavánok, melyek ellátása és kiszolgálása számos munkalehetőséget teremtett a lakosok számára.⁸⁵ Az oszmánok kedvezően fogadták a város önerőből megvalósuló fejlődését, mivel azt megelőzően szinte jelentéktelen adófizetésre volt kényszeríthető a galileai térség. Emiatt a Porta nem gördített akadályt annak útjába sem, hogy Cfát túlterjeszkedjen saját falain, s támogassa kisebb zsidó kolóniák létrejöttét a hegyek között. E fejlesztések bár nem érték el teljes mértékben kitűzött céljaikat, hozzájárultak a palesztinai zsidó közösség megerősödéséhez, életkörülményei javulásához. Történt mindez egy olyan időszakban, amikor az Oszmán Birodalom egyre komolyabb külső és belső kihívásokkal került szembe, melyek egyfelől gátat szabtak további terjeszkedésének, másrészt megroppantották addig sem túl biztos alapokon nyugvó hatalmi egységét. Az európai területvesztések, a janicsárok fel-fellobbanó lázongásai, az elnyomott népek ismétlődő felkelései, a hadizsákmányok elmaradása miatt pusztán adóbevételekből egyre nehezebben fedezhető állami kiadások, a minden szinten eluralkodó korrupció (a baksisrendszer), valamint a földrajzi felfedezések nyomán átrendeződő világpolitikai súlypontok (a Földközi-tenger keleti medencéjének leértékelődése az Afrikát megkerülő kereskedelmi útvonalak hatására) mind, egyöntetűen hozzájárultak a birodalom lassú hanyatlási folyamatának visszafordíthatatlan megkezdődéséhez.⁸⁶

Palesztina vonatkozásában, merthogy a tartomány mindig is mostoha körülmények között tengődött az oszmán hódoltság alatt, még súlyosabb formában jelentkezett e recesszió. A területen áthaladó árukereskedelem drasztikusan visszaesett, a kisiparosok piac nélkül maradtak, miközben a pénztelenség miatt mindenki megpróbált visszatérni a legalább élelmezési

---

⁸³ Vilnay: A Guide to Israel

⁸⁴ Részletes formában lásd: Késmárki: Kabbala

⁸⁵ Rossoff: Safed: the Mystical City (2–4. fejezet)

⁸⁶ Részletesen lásd: Quataert: The Ottoman Empire, 1700–1922

szempontból jövedelmező földműveléshez. A Porta gazdasági-katonai meggyengülését, valamint a korrupció elszabadulását kihasználva feltörekvő, előbb helyi, majd térségi szinten hatalmaskodó arab vezetők tűntek fel, akik az államvezetés szorult helyzetére építve, viszonylag csekély engedmények (pl.: az adóbevételek részleges beszolgáltatása) mellett, jelentős befolyásra tettek szert.⁸⁷ E fordulat az oszmán jóváhagyással és ösztönzéssel meginduló palesztinai zsidó felemelkedésnek hamarost véget vetett. A gyorsan növekvő, ám gazdagnak nem nevezhető Cfátot, valamint a szomszédságában fekvő zsidó kistelepüléseket rendszeresen támadták meg különböző arab bandák, miközben a jeruzsálemi és a hebroni zsidó családokat is gyakorta inzultálták, illetve fosztogatták hasonló fegyveres csoportok.⁸⁸ A palesztinai arabokat is érintő általános visszaesést kihasználva a hatalomra törő helyi vezetők radikálisan antiszemita politikát folytattak, minden problémáért a zsidó bevándorlókat okolva.

1613-ban tűnt fel a drúz Fakr ad-Din emír, aki felismerve az oszmán–perzsa rivalizálásban rejlő lehetőségeket, igazgatása alá vette Dél-Szíria, Kelet-Libanon és Észak-Palesztina egyes részeit. Ekkorra már a galileai zsidó közösség jelentős része elvándorolt, az állandó zaklatások és rablások, valamint a kilátástalan gazdasági körülmények miatt Cfát, Tiberias és a többi kistelepülés részben kihalttá vált. Fakr ad-Din kiegyensúlyozott viszonyra törekedett a térség különböző etnikumaival, vallási közösségeivel, minek jegyében partneri kapcsolatokat keresett a libanoni és a názáreti keresztényekkel, a fennhatósága alá vont területen élő arab klánokkal, a szír vagyonosokkal, de még a galileai zsidókkal is.⁸⁹ Utóbbiak közül többeket maga mellé vett hivatalnokoknak, tanácsadóknak, kereskedőknek. A drúz vezető területi, politikai és gazdasági befolyásának növekedését egyre nehezebben tolerálta a Porta, mely az első adandó alkalommal közvetett támadást intézett Fakr ad-Din és családja ellen, különböző módon megerősíteni igyekezték a térségbeli rivális klánokat.⁹⁰

A 17. század közepén ért hanyatlásának mélypontjára a galileai zsidó közösség. A legsúlyosabb körülmények közepette is kitartó cfáti és tiberiási lakosokat vagy lemészárolták, vagy otthonaikat földig rombolva, végleg elűzték az arab rablóbandák. Aki tehetett délre, Jeruzsálembé, Hebronba és Gázába menekült, miközben az Afrika felől érkező zsidó nincstelenek már meg sem próbáltak északabbra jutni. 1625-ben Muhammad ibn Faruk került a jeruzsálemi pasa posztjára, mely egy kínszenvedésekkel teli időszak kezdetét jelentette a térségben élő zsidóság számára. Állandóak lettek a terrorizálások és jogtiprások, valósággal kismizmizték a közösséget, melynek egyúttal foglalkozási és tulajdonjogi korlátozásokat is el kellett szenvednie. Gyakorivá vált, hogy a tehetősebb zsidó családok tagjait elrabolták és csak magas váltságdíj fejében engedték szabadon. Ibn Faruk rémuralmának a Konstantinápolyban hivatalokat

⁸⁷ Friedman: *Germany, Turkey and Zionism...* i.m. 23. o.

⁸⁸ Rossoff: *Safed: the Mystical City...* i.m.

⁸⁹ Firro: *A History of the Druzes.* 42–44. o.

⁹⁰ Atashe: *Druze and Jews in Israel: A Shared Destiny?* 16–19. o.

vállaló zsidó tisztviselők közös fellépése nyomán maga a szultán vetett véget, addigra azonban már drasztikusan lecsökkent a Jeruzsálemben élő közösség létszáma.⁹¹

A palesztinai zsidóság e már-már kilátástalan időszaka alapvető következményekkel járt több szempontból is. A diszkriminációs előírások és intézkedések, valamint a társadalmi közeg elszigetelési hajlama nyomán vajmi kevés esély maradt a zsidóság számára, hogy korábban űzött foglalkozásaiban (kereskedés, kisiparosság, szolgáltatás) érvényesülni tudjon, így jelentősen emelkedett a közösséget hátrahagyó, máshol boldogulást keresők aránya. Ezzel párhuzamosan érhetően visszaesett, sőt szinte megszűnt a zsidó bevándorlás, mely eladdig legalábbis mérsékelte a népességfogyás ütemét. Szintén releváns következménye volt a palesztinai zsidóság jövőjére nézve annak, hogy a közösségben megmaradó családok többsége ortodox volt, ahol a férfiak a szent irodalmak tanulmányozásán túl semmilyen kereső foglalkozást nem vállaltak, a nők pedig a háztartás és a gyerekevelés terheit viselték. Emiatt mind nagyobb szükség támadt a diaszpórából érkező adományokra (haluka), minek eredményeként intézményesült egy olyan külhonból finanszírozott szociális ellátórendszer, amely kifejezetten a munkát önként nem folytató vallásosakat támogatta. A palesztinai zsidóság tehát kulturális meggyőződésű passzivitásba vonult, a vele szemben alkalmazott kirekesztésre bezárkózással válaszolt, s nem is kereste igazán a kitörés, a visszaemelkedés lehetőségét.⁹²

Amikor Palesztina északi része, tehát Galilea és az akkói partvidék felett Dar al-Omár ragadta magához a hatalmat (1735–75) felcsillant némi remény a térségben még megmaradt zsidó közösség számára, mivel az új vezető magát Fakr ad-Din követőjének nevezte. Az első intézkedések, amelyeket al-Omár elindított, ipar- és kereskedelemfejlesztési célokat tűztek zászlajukra, mire hivatkozva szorgalmazni kezdték az ezen ágazatokban jártas zsidók és keresztények betelepülését. Tiberias újranevesítése érdekében al-Omár Galileába hívta Haim Abulafiát, a neves szmirnai rabbit, aki jelentős támogatásokat élvezve nemcsak gazdasági, de szellemi értelemben is központtá fejlesztette a várost, ahol egy impozáns zsinagóga és új úthálózat is épült. A térségben további zsidó kistelepülések – mezőgazdasági szempontból is önellátó falvak – alakultak Pekiin, Sefa Amr és Kfar Jaszif közelében. A felemelkedés azonban történelmi léptékben kérészetűnek bizonyult, merthogy az oroszokkal fegyverszüneti megállapodást kötő, s ezért külpolitikai fenyegetettségétől átmenetileg megszabaduló Porta – Fakr ad-Dinhez hasonlóan – Dar al-Omárt is eltávolíttatta: saját hadserege fordult végül a törzsfő ellen, akit 1775-ben törbe csaltak és meggyilkoltak.

A hatalmat Ahmad al-Dzsezzar (1775–1804) ragadta magához, aki diktatórikus és erőszakos eszközökkel, elnyomó módon kormányzott. Nevét (a Mészáros) is elsősorban brutalitásának köszönhetette, mivel a hiedelem szerint nemcsak büntetési tételként alkalmazott

⁹¹ Friedman: *Germany, Turkey and Zionism...* i.m. 23. o.

⁹² Barnai: *The Jews of Palestine in the 18th Century. Under the Patronage of the Istanbul Committee of Officials for Palestine.* 109–147. o.

csonkítást, de rendszerint a kivégzések is tulajdonképpeni feldarabolást jelentettek idejében. Hatalmaskodása alatt, etnikai-vallási hovatartozástól függetlenül, a teljes palesztinai lakosság sokat szenvedett. A zsidó közösséghez való viszonyulásán némileg tompított, hogy az egyik legbizalmasabb tanácsadója, egyben pénzügyminisztere, a szír születésű, zsidó családból származó Haim Farhi volt, aki a Portával is jó kapcsolatokat ápolt.⁹³

Már majdnem negyedszázada kormányzott Palesztinában al-Dzsezzar, amikor 1799-ben nem várt külső ellenséggel, az Egyiptomból érkező francia hódítóval, Napóleonnal találta magát szemben. Az európai haderők elsősorban az akkor nem hivatalos közigazgatási központnak számító, a térség egyértelmű kereskedelmi centrumaként működő, s ezért katonai szempontból is stratégiai jelentőséggel bíró Akkót akarták elfoglalni, melynek ostromakor Napóleon történelmi felhívást intézett: felszólította Afrika és Ázsia zsidóságát, hogy térjen vissza az óhazába, s segítsen azt felszabadítani az iszlám uralma alól. A francia parancsnok tehát, politikai-katonai célok jegyében, az egyik első pre-cionista „vezérnek” bizonyult, igaz kezdeményezése számos ok (a zsidóság szervezetlensége, a francia haderő megroppanása, stb.) miatt nem talált meghallgatásra.⁹⁴ A válságos körülmények közepette, irónikus módon, Haim Farhi volt az, aki eredménnyel megszervezte Akkó védelmét, jelentős befolyásra tett szert, majd 1804 folyamán, al-Dzsezzar halálát követően további területeket is igazgatása alá vont. A tartomány új ura, Szulejman és Farhi partnerként működtek együtt, ám 1820-ban a zsidó államférfi fogadott fia, Abdullah hatalomra tört, kivégeztette nevelőapját, s átvette a család palesztinai birtokainak irányítását.⁹⁵ Farhi fivére, akinek szintén voltak bizalmasai Konstantinápolyban, erre oszmán támogatással offenzívát indított Abdullah ellen, fellépése azonban elbukott. A hatalmon maradt cselszövő a palesztinai zsidókon torolta meg a támadást: fegyveresei szabadon gyilkoltak és raboltak az akkói, a cfáti és a tiberiási közösségekben.

Az elnyomás 1832-ig tartott, amikor az egyiptomi Mohamed Ali mostohafia, Ibrahim meghódította Palesztinát, s nevelőapja irányítása mellett nekifogott egy modern és felvilágosult ország építésének. Az első intézkedései között eltörölte a zarándokok beutazását korlátozó rendeleteket, sőt kifejezetten támogatta a nyugati szervezetek (főként egyházi csoportok) növekvő helyi aktivitását, mely iskolák, kórházak és szegényházak alapításában domborodott ki. Ibrahim jelentős infrastrukturális fejlesztéseket indított, országglása idején utakat, csatornákat, városfalakat építettek, illetve újítottak fel, miközben tervek készültek – főként európai tőkészek által finanszírozandó – lakónegyed-beruházásokkal kapcsolatban is. A közigazgatási reformok jegyében az addig rendeltetésüktől többnyire idegen módon működő önkormányzati gyűlések, az ún. Települések és Tartományok Tanácsai tisztázott feladat- és hatásköröket kaptak, a tagok soraiba pedig keresztény és zsidó küldötteket is felvettek.

⁹³ Uo. 18–19. o.; Kushner: Palestine in the Late Ottoman Period. 36–37. o.

⁹⁴ Henty: At Aboukir and Acre: A Story of Napoleon's Invasion of Egypt. 149–175. o.

⁹⁵ Friedman: Germany, Turkey and Zionism... i.m. 26. o.

Mindezen intézkedések ellenére a zsidó közösség helyzete csak lassan javult, mivel az elnyomásra és kirekesztésre hajlamos társadalmi ellenérzéseket és beidegződéseket nem lehetett egyik napról a másikra kiirtani, különösen nem egy – még ha pánarab célokat is hirdető, de – alapvetően hódító hatalom fellépése révén. A Palesztinából visszatért külföldiek többsége megdöbbenésének és szolidaritásának adott hangot az óhazában tengődő zsidóság lesújtó életkörülményeit, valamint a közösség tagjaival szemben alkalmazott retorziókat taglaló beszámolóiban.⁹⁶ Mivel Európában ekkor már meg-megjelentek a korai cionista gondolatok, így a kérdés visszhangja is jelentősebbnek bizonyult, ráadásul a tenni akarók tábora is egyre népesebbé vált. Miközben a német területeken sokkal inkább a zsidó felvilágosodás eszméje hódított az 1800-as évek első felében, addig Nagy-Britanniában és Franciaországban politikai és értelmiségi körökben is visszatérő témává vált a filantróp szellemiségű zsidó idealizmus, illetve a pre-cionista gondolatok felkarolása. Mindez párosult a korra jellemző brit és francia kolonialista aspirációkkal, mely párhuzam megerősítette a zsidó nacionalizmus és önrendelkezés elvi támogatását. Különösen Angliában volt kedvező fogantatja ezen eszméknek, mivel a kormányfő, Benjamin Disraeli, valamint a külügyminiszter, Lord Palmerston egyaránt rokonszenveztek a zsidók nemzeti újjászületésével, habár a politikai pragmatizmus és a nemzetközi körülmények fokozottabb szellemi elhivatottságra és mérsékeltebb, tettekben megnyilvánuló aktivitásra sarkallták őket. Ennek értelmében a szefárd zsidó családból származó Disraeli több regényt is írt cionista tárgyú tartalommal és üzenettel (lásd az *Alroy* és a *Tancred* című műveit), gyakorlati politikai elképzeléseit azonban rendszerint megtartotta önmagának. Hogy mégis miként vélekedhetett a zsidók hazatelepítésével kapcsolatban, arról képet ad a Lord Stanley, korábbi kormányfő számára tett beszámolója: „[Palesztinában] bőségesek a természeti adottságok; csak munkára és a munkásoknak nyújtott védelemre van szükség. A földet meg lehetne venni Törökországtól; pénzben nem lenne hiány: a Rothschildok és a vezető zsidó tőkéssek segítenének; a török birodalom szétesőben van; a török kormány pénzért mindenre képes lenne; csak kolóniákat kell létesíteni; tulajdonjoggal a föld fölött, és biztonságról gondoskodni a bántalmazásokkal szemben. A nemzetiségi kérdés várhat még mindez lebonyolódik...⁹⁷

Voltak azonban tette kész személyiségek is, mint például Sir Moses Montefiore, aki Egyiptomban kereste fel Mohamed Alit azzal az ajánlattal, hogy szándékában áll létrehozni egy közel-keleti bankhálózatot, mégpedig damaszkuszi, bejrúti, jeruzsálemi, alexandriai és kairói fiókokkal, s legalább egymillió fontos alaptőkével. Mikorra az üzlet már-már a cél-egyenesbe ért, Damaszkuszban antiszemita vérvadás per kezdődött, mely az egész térségben felkorbácsolta a zsidóellenes, majd általánosságban az európaiakkal szembeni közhangulatot. A soha bizonyítást nem nyert gyanúsítgatások meghurcolt tíz áldozatát, Montefiore közbenjá-

⁹⁶ Krämer: A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel (3. fejezetben több helyütt)

⁹⁷ Johnson: A zsidók története... i.m. 454–455. o.

rására, szabadon bocsátani rendelte az oszmán-török szultán, aki Alihoz hasonlóan érdeklődést mutatott a brit befektető tervei – de leginkább pénze – iránt.⁹⁸ A gyűlöletterhes közeg azonban megakadályozta Montefiore – főként a palesztinai zsidóságnak kedvezni hivatott, s ezért a Porta által sem sürgetett – szerepvállalásait, majd mire a körülmények lecsillapodni látszottak a pre-cionista befektetésekre nyitottabb Mohamed Ali hatalma omlott össze.⁹⁹

Montefiore azonban nem adta fel céljait, s az 1850-es években több alkalommal is visszatért Palesztinába, ahol elindított egy jelentős beruházást: megvalósította a gazdag amerikai zsidó, Judah Touro álmait a jeruzsálemi várfalak mellett felépítendő zsidó negyedről. Az első épületegyüttes a Miskenot Seananim nevet kapta, majd közvetlenül mellette további munkálatok kezdődtek a később Jemin Moseként ismertté vált, a ma is ott álló szélmalomról nevezetes kerületben. Montefiore pénzfelajánlásokkal támogatta a szegénysorban élő jeruzsálemi zsidókat, hogy hagyják hátra romos, betegségek melegágyának bizonyuló otthonaikat, s költözzenek ki az új negyedekbe, a családok azonban féltek, egyrészt a különálló településrészek védtelenségétől, másrészt a szent kegyhelyektől való eltávolodás miatt. Később Montefiore építtetett további lakóövezeteket is az óváros köré: Mahane Jiszraelbe 1867-től, Nahlat Sivába 1869-től, Mea Searimba és Even Jiszraelbe 1873-tól, míg Beit Jakovba és Miskenot Jiszraelbe 1875-től költözhetek zsidó családok.¹⁰⁰ A fejlesztések és a bevándorlás nyomán 1840 és 1880 között megháromszorozódott, 5500-ról több mint 16 ezer főre emelkedett a jeruzsálemi, túlnyomórészt immáron már askenázi származású zsidó közösség.¹⁰¹

Az askenázik beáramlása a 19. század első harmadának végétől vált rendszeressé, minek eredményeként Jeruzsálem, Hebron, Cfat és Tiberias zsidó lakossága is jelentősen bővülni kezdett. Az új bevándorlók szinte kizárólag városokban telepedtek le, s főként a kereskedelmi-szolgáltatói szférát erősítették, illetve számos értelmiségi is volt közöttük. Európai típusú urbánus életvitelt igyekeztek meghonosítani, az azzal összefüggő infrastrukturális és oktatási-kulturális társadalmi igények kielégítése mellett. Mindez már önmagában is újdonságként, illetőleg nem egy esetben (pl.: az építkezések kapcsán) feszültségkeltően hatott a zsidók „felemelkedését” nem szívesen figyelő arab lakosságra, a legjelentősebb – s emiatt legkevésbé tolerált – változás azonban eszmei értelemben adódott: a betelepülő askenázik a felvilágosodás hatásai miatt sokkal kevésbé voltak vallásosak, ugyanakkor hittek a formálódó cionista gondolatokban. Ráadásul az ellenük való diszkriminatív hatósági fellépés is nehézkessé vált, merthogy az európai hatalmak alattvalóiként élvezték azok konzulátusi védelmét, miközben külföldiként gyakorolni tudták a palesztinai zsidóktól megfosztott tulajdoni jogokat is.

⁹⁸ A vérvád azt követően robbant ki, hogy eltűnt egy francia kapucinus szerzetes és muszlim segítőtje, akiket az abszurd és gyűlöletes gyanúsítgatás szerint a damaszkuszi zsidók peszahi áldozatokként gyilkoltak meg.

⁹⁹ Lásd részletesen: Green: Moses Montefiore: Jewish Liberator, Imperial Hero

¹⁰⁰ Armstrong: Jeruzsálem. Egy város – három vallás. 445–455. o.

¹⁰¹ Sicker: Reshaping Palestine... i.m. 23. o.

I. 4. A cionista bevándorlás kezdete

Miközben az 1800-as évek első harmadától kezdve jelentősen növekedett a Palesztinába érkező zsidó bevándorlók aránya, valamint az európai hatalmak – Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország – térségbeli aktivitása, a Portának egyre komolyabb, főként nacionalista inspirációjú nemzetiségi problémákkal kellett megküzdenie birodalom-szerte. A már említett kapitulációs megállapodások következtében, melyek tehát konzuli védelmet nyújtva majdhogynem kivonták az európai országok honpolgárait az oszmán fennhatóság rendelkezései alól, számottevő módon erősödött a Palesztinában élő külföldiek politikai-gazdasági befolyása. A konstantinápolyi vezetés ugyan felismerte, illetve különböző adójövedelmek formájában megtapasztalta a zsidó betelepülés előnyeit, az infrastrukturális fejlesztések kedvező hatásait, a Porta mégis félt attól, úgy az európai hatalmak aktív-passzív támogatását maga mögött tudó zsidó népesség, mind a folyamatos bevándorlást rosszálló, s kiterjedtebb igazgatási autonómiára vágyó arab lakosság a központi hatalom gyengítésében, illetőleg nacionalista céljaik érvényesítésében érdekelt, minek okán az oszmánok kényes egyensúlyi politizálásra rendezkedtek be. Ennek jegyében a Porta 1856 legelején elfogadta a Hatti Humajun rendelkezést, mely a birodalom egész területén egyenjogúsította a muszlimokat, keresztényeket és a zsidókat, majd azzal ellentétben többször is korlátozásokat vezettek be a külföldiek, főként a zsidók palesztinai letelepedésével, valamint föld- és ingatlanvásárlásával kapcsolatban.¹⁰² Ez utóbbi szabályozások ugyanakkor rendszerint kijátszhatónak bizonyultak, egyfelől a mindent átható korrupciós gyakorlat, másrészt a nagyhatalmak – látszólag honpolgáraik védelmében kifejtett – politikai nyomása alapján. 1882-ben a Porta rendeletet adott ki, miszerint a zsidók bárhol szabadon letelepedhetnek a birodalom területén, egy adott helyen legfeljebb 100–150 családnyi létszámig, kivéve Palesztinát. Ugyanezen szabályozásban előírták, hogy az érvényes tartózkodási engedéllyel nem rendelkező zsidókat deportálni kell Palesztinából, tulajdonaikat pedig állami igazgatásba kell vonni, miközben a zsidó beutazókat, valamint a közösség érdekeit szolgáló építkezéseket szigorúbb ellenőrzéseknek kell alávetni.¹⁰³

1859-ben alakult meg Moca, egy eredendően mindössze párházias zsidó telep Jeruzsálemtől nyugatra, melynek földjeit a Bagdadból származó szefárd, Saul Jehuda vásárolta meg a brit konzul segítségével Kaluna arab falu lakosságától. Mocában eleinte teraszos mezőgazdálkodást próbáltak meghonosítani, a talaj nehézkes művelhetősége miatt kevés sikerrel, majd 1871-ben, kihasználva a település kedvező fekvését, zarándok-pihenőhelyet alakítottak ki egy

¹⁰² Részletesen lásd többek között az alábbi forrásokban: Kildani: *Modern Christianity in the Holy Land*; Faroqi: *The Ottoman Empire and the World Around it*; Reid: *Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse 1839–1878*

¹⁰³ A törökök elsősorban a kiéleződő palesztinai körülményeket akarták stabilizálni a rendelkezéssel, merthogy közben ugyanezen jogszabályban térítésmentes földtulajdont, adózási kedvezményeket és a katonai szolgálat alóli részleges felmentést kínáltak mindazon zsidó betelepülőknek, akik Palesztina helyett a birodalom valamelyik másik térségét választják, továbbá esküvel felveszik az ottomán állampolgárságot. Friedman: *Germany, Turkey and Zionism...* i.m. 39–40. o.

római kori épület maradványain.¹⁰⁴ Ugyanekkor egy francia pedagógus, Charles Netter, aki kapcsolatban állt az Alliance Israélite Universelle cionista szervezettel, három négyzetkilométernyi földterületet bérelt ki a szultán engedélyével Jaffa közelében, hogy ott új ismereteket és technikákat meghonosító agráriskolát létesítsen. Törekvéseihez sikerült megnyernie Edmond de Rothschild báró támogatását, aki jelentős összegű felajánlással segítette a Mikve Jiszrael (Izrael kútja) elnevezésű intézmény megnyitását.¹⁰⁵

1878-ban jeruzsálemi – köztük magyar származású – zsidók egy csoportja is telepépítésre szánta el magát. Eredendően Jerikó közelében kerestek földet, ám miután a hatóságok megtiltották az ottani vásárlást, végül egy görög birtokossal sikerült megegyezniük, aki Jaffától északra, a parti síkságon, nem messze a Jarkon folyó forrásától adott el számukra egy kisebb területet. A település a Petah Tikva (Remény kapuja) nevet kapta. A kezdeti bizakodás dacára a lakók minden elszántságukkal sem tudtak megbirkózni a nehéz természeti körülményekkel, a maláriaszúnyogokkal és a talaj alkalmatlanságával, illetve az arab bandák ismétlődő támadásaival, így 1882-ben elhagyták a falut, amelyben akkor 66-an éltek és mindössze tíz épület állt.¹⁰⁶ Hasonló sorsa jutott a cfáti zsidók által alapított Gei Oni település is Galileában, melyet szintén négyévnyi kínkeserves fáradozás nyomán, 1882-ben ürítettek ki alapítói.

A 19. század utolsó évtizedeiben a kelet-európai cionista mozgalmak voltak a palesztinai zsidó bevándorlás legjelesebb szorgalmazói. A Hovevé Cion (Hibbat Cion) az 1880-as évek elején alakult, első nagygyűlését négy esztendővel később tartotta a felső-sziléziai Katowicében, ahova különböző országokból több mint harminc vezető tisztviselő érkezett. Legfontosabb céljaiként a zsidók kivándorlását és palesztinai letelepedését, ott agrártelepek létrehozását, valamint a mezőgazdaság fejlesztését, továbbá egy zsidó autonómia megteremtését jelölte meg a szervezet.¹⁰⁷ Törekvéseiket a Rothschildok is támogatták, mely jelentős lökést adott a mozgalom gyakorlati aktivitásának. A kor másik elhivatott cionista csoportjának, a BILU-nak, egy bibliai mondás (*Bét Jákob Lehu Venelhá*, azaz „Ó, Jákob háza, jöjj el és induljunk!”) kezdőbetűiből eredt neve. Tagjai többnyire oroszországi zsidó egyetemisták voltak, akik a megszapорodó antiszemita pogromok elől menekülve jutottak el Palesztinába.¹⁰⁸ A Hovevé Cion és a BILU azonos ideológiát képviseltek és hasonló célokat fogalmaztak meg, így kézenfekvő módon együttműködtek Kelet-Európában és az óhazában is.

1882 nyarán Harkovból érkezett orosz zsidók mindössze tízfős csoportja a parti síkságon lerakta Rison Lecion alapjait, amely az első, tisztán bevándorlók által épített település

¹⁰⁴ Even-Or Orenstein: A Crown for Jerusalem

¹⁰⁵ A bibliai eredetű elnevezést (Jeremiás 14:8 és 17:13) az egyik első diák, későbbi oktató, Wolf Grinstein vetette fel. 1898-ban Herzl Mikve Jiszrael kapuinál találkozott a Palesztinában utazgató II. Vilmos német császárral. Brenner: Zionism: A Brief History. 69. o.

¹⁰⁶ Mandel: The Arabs and Zionism Before World War I. 35–37. o.

¹⁰⁷ Vital: The Origins of Zionism

¹⁰⁸ Az oroszországi pogromok idején tömegessé váló zsidó kivándorlás mindössze 2%-a irányult Palesztina felé, az emigrálók többsége Nyugat-Európába, Dél-Afrikába és az Egyesült Államokba akart eljutni. Uo.

volt. Mivel a közelben sem termőtalaj, sem elegendő édesvíz nem állt rendelkezésre, így már-már kilátástalanná vált az ott lakók helyzete, amikor követet menesztettek Párizsba Edmond de Rothschildhoz, aki nemcsak pénzt, de szakembereket is küldött a kútásás tökéletesítése, a mezőgazdasági és öntözési technikák fejlesztése, valamint a szőlőtermesztés meghonosítása érdekében. 1886-ban jövedelmező borászüzem, majd nem sokkal később héberiskola alakult a településen, melynek lakossága a századfordulóra meghaladta az ötszáz főt.¹⁰⁹

Szintén 1882-ben alapították Ros Pinát egyrészt a közeli Cfátból kiköltöző, másrészt Romániából bevándorló zsidók. A falu fennmaradásához nagymértékben hozzájárult a Rothschild-család, mely folyamatosan bővülő galileai érdekeltségeit a településről tervezte igazgatni. Ugyanez év decemberében a Hovevé Cion romániai pionírjai – úgy körülbelül százan – létrehoztak Haifától délre is egy települést, mely az arab eredetű Zammarin nevet kapta. A falu lakossága szinte reménytelen küzdelemben állt a környező mocsarokból terjedő maláriával, valamint a száraz és sziklás talajjal, így sokan pár hónap múlva tovaköltöztek. Mire Rothschild báró felkarolta a települést, annak lélekszáma már jelentősen lecsökkent. A helyszínre küldött mérnökök először is európai típusú rendezési tervet dolgoztak ki, kertes házakkal, udvarral, cseréptetővel, színes ablak- és ajtókeretekkel, valamint egy fehérmárvány nagyzsinagógával, illetve párhuzamosan hozzáálltak a földek kiszárításához, csatornák építéséhez, továbbá a szőlő- és gyümölcsültetvények kialakításához. A fellendülés során még a falu neve is megváltozott: Edmond de Rothschild édesapja tiszteletére a Zihron Jakov nevet kapta.¹¹⁰

1883-ban egy csoport brit misszionárius a júdeai dombok nyugati vonulata mentén földet vásárolt azzal a céllal, hogy zsidó telepéseket tanítsanak gazdálkodásra, s közben áttérítsék őket a keresztény hitre. Előbbi küldetés jegyében több családot is sikerült beköltöztetni a Hartuvnak elnevezett faluba, ám miután felmerült a megtérés mielőbbi ildomossága, a zsidók azonnal távoztak, a település pedig kihalttá vált. 1895-ben a Hovevé Cion bolgár pionírjai ajánlatot tettek a földdarab megvásárlására, mely rövid alkudozást követően sikerült is. Először tucatnyi család költözött be, akik gabona- és gyümölcsstermesztéssel próbálkoztak, ám a szikes talaj, valamint a kevés víz komoly kihívások elé állította őket. A település lélekszáma még az első világháború kitörésekor is alig haladta meg a százat.¹¹¹

Hartuvtól északnyugatra, a Bibliából ismert filiszteus város, Ekron feltételezett helyszíne közelében (ahol 1838-ban találtak először ókori leleteket) Oroszországból bevándorolt és palesztinai zsidók hoztak létre agrártelepet 1883-ban. A földvásárlásban anyagi segítségükre volt Edmond de Rothschild, aki később is nagylelkűen támogatta a falu lakosságát, minek

¹⁰⁹ Aharonson: Rothschild and Early Jewish Colonization in Palestine. 58–67. o.

¹¹⁰ 1889-ben pár kilométerrel arrébb létrehozták Bat Slomót, mely a báró nagypapjáról kapta nevét, s főként jemeni és erdélyi zsidók költöztek oda. Uo. 49–53. o.

¹¹¹ Az 1929-es arab lázadássorozat idején földig rombolták Hartuvot, lakosait elűzték. Egy évvel később néhány telepes visszatért, s újraépítették a falut. Kark–Oren–Nordheim: Jerusalem and its Environs: Quarters, Neighbourhoods, Villages, 1800–1948. 319–320. o.

elismeréseképpen az ott élők Mazkeret Batjának (Betty emlékére) nevezték el otthonukat, tisztelegve a báró édesanyja előtt.¹¹²

1878-ban Palesztina középső részén, az arabok által Vádi Haninnak (Virágok völgyének) nevezett térségben egy német templomos család birtokot vásárolt és gyümölcsöst alakított ki. Pár éven belül az édesapát leszámítva mindenkit elvitt a malária, így a magára maradt férfi visszaköltözött Európába. 1883-ban egy odesszai cionista, Reuben Lehrer szerezte meg a terület tulajdonjogát (birtokcsere révén), s Jaffából hívott zsidókat benépesíteni azt. A falu, melyet egyesek az április során színpompázó vadvirágok miatt Tel-Avivként, a Tavasz dombjaként emlegettek, alapítójáról, Nahalat Rubinként vált ismertté, illetve a környező mocsarak kiszáritásával igen termővé. Az ott lakókat rendszeresen támadták és fosztogatták különböző arab bandák, ám elhivatottságukat mindez nem törte meg, olyannyira nem, hogy 1891-ben bizonyos Michael Halperin további földdarabokat vásárolt meg a környéken, melyek határában kék-fehér, közepén felirattal (Ness Ciona – Cion zászlaja) ellátott zászlókat húzott fel.¹¹³

A gibraltári születésű Haim Amzalak, aki még gyerekként került Palesztinába, s később alkonzulként szolgált Jaffában, a Rothschildokhoz hasonlóan elkötelezett patronálója volt a cionista törekvéseknek. Pénzt adományozott Rison Lecion felépítéséhez, valamint megvásárolta azt a földdarabot, melyen az üresen hagyott Petah Tikva házai álltak.¹¹⁴ Utóbbi területet – további támogatások mellett – orosz BILU-pioníroknak adta, akik pár hónapon belül életre keltették a magára maradt települést, mely később képzőközpontjává vált a letelepedni és gazdálkodni vágyó zsidó bevándorlóknak. 1884-ben a BILU tagjai alapították meg Gederát is, melynek ókori romokat rejtő földjeit a Moses Montefiori Hálaadó Alapítvány pénzén vásárolta Jehiel Pines főmegbízott. A Jaffától délre fekvő, gyümölcs- és gabonatermesztésre berendezkedő település neve egy bibliai forrásból eredt: a történelmi vélekedés szerint ehelyütt állhatott HaGdera városa, mely Józsva könyvében kerül megemlítésre.¹¹⁵

1887-ben egy cionistapárti brit utazó, Laurence Oliphant pénzügyi és szervezési közreműködésével cfáti zsidók létrehoztak egy települést a Golán-fennsík nyugati, Kinneret-tóra néző lankáin. A falut, melyet egy esztendő múlva elhagytak, majd 1890-ben újra benépesítettek, Bnei Jehudának nevezték el. A beköltözők – a többi zsidó agrártelep lakosaihoz hasonlóan – állandó hadban álltak a természeti kihívásokkal, valamint az arab rablóbandákkal. A 20. század elején még mindig csupán pártucatnyian éltek a faluban, amikor az egyik cionista mozgalom felhívást intézett a betelepülés szorgalmazása céljából. Miután a kezdeményezés

¹¹² Később körzeti rendőrparancsnokságot alakítottak ki a településen, mely gondoskodott a tengerpart és Jeruzsálem közötti útszakasz biztonságáról.

¹¹³ Nem sokkal később Ness Ciona lett a ma közel 40 ezres város hivatalos elnevezése. Mint ismeretes, a Zsidó Világkongresszus első ülésén fogadta el Cion zászlaját, mely a Helperin által kifejlesztettekhez hasonlóan kék-fehér lett, közepén Dávid-csillaggal. Young: Ness Ziona – The Flag of Zion!

¹¹⁴ A kelet-európai zsidókkal ellentétben Amzalak brit alattvalóként tudott földeket vásárolni Palesztinában.

¹¹⁵ Gadera földjein később nemcsak ókori, de bronz- és vaskori emlékeket is találtak. Aharonson: Rothschild and Early Jewish Colonization... i.m. 50–51. o.

elhalt, 1913-ban a lakosok többsége távozott, mindössze egyetlen család maradt hátra, mely végül 1920-ban adta fel a küzdelmet.¹¹⁶ Nem Bnei Jehuda volt azonban az egyetlen település, mely képtelennek bizonyult megbirkózni a válságos körülményekkel. A szintén 1887-ben alapított Ber Tuvia (eredendően Kastina) Rothschild báró folyamatos támogatása ellenére sem tudott tartósan fennmaradni: a vízhiány és szárazság, valamint az arab fosztogatások mellett, a külső patronálók és a helyiek közötti nézeteltérések is közrejátszottak az elvándorlásában. 1896-ban a Hovevé Cion segítségével aztán odesszai zsidók költöztek az üresen maradt házakba (ők nevezték át a települést), ám alig több mint egy évtizeddel később súlyos pénzügyi nehézségeik adódtak, s mire a külhoni támogatást megszavazták, sokan már továbbálltak.¹¹⁷

Az 1882 és 1903 között zajló első bevándorlási (alija) korszak során körülbelül 35 ezer zsidó érkezett Palesztinába, jelentős többségük a cári Oroszország területéről, kisebb hányaduk Jemenből. Utóbbi közösség tagjai szépszámmal költöztek az 1890-ben, főként lengyel zsidók által alapított Rehovotba, mely település célként tűzte maga elé, hogy Rothschild báró közreműködése nélkül is képes lesz fennmaradni.¹¹⁸ A parti síkságon fekvő, jórészt sziklás-homokos földdarabot egy keresztény arab birtokostól sikerült megvásárolni, s hatalmas erőfeszítések révén termékeny, zöldség- és citrusfélékben, mandulában, valamint olajbogyóban bővelkedővé tenni.¹¹⁹

Néhány esetben előfordult, hogy a cionisták zsidó földtulajdonosoktól vettek területet, amelyeken aztán új telepet alapíthattak a bevándorlók számára. Ily módon jött létre például Mismar Hajarden Észak-Galileában 1890 őszén, egy olyan zsidó farmer birtokán, aki felismerte, hogy egymagában képtelen megművelni és megvédeni tulajdonát. A termékeny talaj és az öntözhető víz bősége miatt a falu lélekszáma gyorsan bővült, s miután formálisan is egyesült a csupán párházias Hevrat Jakával, a térség egyik legprosperálóbb településévé vált. Nem véletlen ennek alapján, hogy 1892-ben két másik földdarabot is megvásároltak a cionisták a környéken, igaz azok benépesítése jelentősen elhúzódott és kevésbé eredményesnek bizonyult. Az egyik telekre galíciai zsidók érkeztek a Hovevé Cion segítségével, ám nem igazán találtak otthonra Mahanajimnak elnevezett falujukban: nehezen viselték a klimatikus körülményeket és tapasztalatlanok voltak a gazdálkodáshoz is. Az üresen hagyott házakba később beköltöző családok elsősorban dohánytermesztéssel próbálkoztak, nem sokkal több eredményre jutva, így 1912-ben már másodszer néptelenedett el a falu.¹²⁰

---

¹¹⁶ 1972-ben az Izraeli Légierő leszerelt katonái, valamint nukleáris kutatók, illetve családjaik alapítottak hasonló néven települést ugyanitt. Sicker: *Reshaping Palestine...* i.m. 59–60. o.

¹¹⁷ 1913-ban aztán egy szomszédos faluból érkeztek zsidó családok, akiket az 1929-es arab lázadás során űztek el. Shilony: *Ideology and Settlement: The Jewish National Fund, 1897–1914.* 311–312. o.

¹¹⁸ 1895-ben lengyel zsidók alapították az Észak-Galileában, a Hula-tó közelében fekvő Jeszod Hamale falut is.

¹¹⁹ Gilbert: *Izrael története*

¹²⁰ 1939-ben aztán egy kibucot hoztak itt létre, mely ma is létezik. A másik, szintén 1892-ben vásárolt földdarabon csak 1915-ben alapítottak települést, Ajelet HaSahart, ahol manapság Izrael Állam egyik legjelentősebb gyümölcstermesztő ültetvényes gazdasága működik.

1891-ben történt, hogy egy keresztény arab földbirtokos, Szelim Kuri minden korábinál nagyobb területet adott el a cionisták számára a parti síkságon, Jaffa és Haifa között félúton. Az üzletet Jehosua Hankin ütötte nyélbe, aki azt megelőzően Gederánál, Rehovotnál és Galileában is megannyi földdarab felvásárlását intézte, illetve később is számos megállapodást hozott tető alá. A Hovevé Cion a cári Oroszország nyugati részéből – a mai Lettországból és Litvániából – küldött bevándorlókat, hogy népesítsék be és virágoztassák fel a meglehetősen rossz talajú, mocsaras, illetve más részein száraz és homokos területet, ahol addig főként bivalyokat tenyésztettek és nádat termesztettek. Az arab hadra (zöld) kifejezés alapján a betelepülők Haderának nevezték el új otthonukat. A malária pusztítása miatt két évtizeden belül összesen 210-en haltak meg, majd minden második lakos áldozatul esett a halálos kórnak, mire Rothschild báró közreműködésével csatornaépítők és mérnökök érkeztek Egyiptomból, akik segítettek kiszárítani a mocsarakat.¹²¹ A településen élők közben – eltanulva a templomosoktól – eukaliptuszültetvényeket alakítottak ki, melyek felszívták a felesleges vizet, s ezáltal zöldség- és citrusfélék számára termővé tették a talajt.¹²²

Amikor Palesztina legészakabbra fekvő pontján, már a Kelet-libanoni hegyvonulat (az ún. Anti-Libanon) lábainál sikerült egy földdarabot megvásárolniuk a cionistáknak, a létrehozandó településre beköltözőket annak szempontjából is „válogatták”, hogy a földművelésen túl katonai feladatokat is képesek legyenek ellátni, védve egyfelől saját otthonukat az arab betörésektől, másrészt az egyre népesebb észak-galileai zsidó közösséget is. A falu a Metulla nevet kapta, létezett ott korábban ugyanis egy Metelleh elnevezésű drúz település, melynek lakosai főként zöldség- és gyümölcsstermesztéssel, valamint szőlészettel és borászattal foglalkoztak, ám miután a 19. század végén kirobbant a drúz lázadás, s a férfiak többsége hadba vonult, ahonnan sokan nem tértek vissza, az egyedül maradt asszonyok pedig nem tudták tovább művelni a földeket, a környék lassan kezdett elnéptelenedni. Amikor a Rothschild-bankház megbízásából Joshua Ossovetski ajánlatott tett a terület felvásárlására a tulajdonjogot birtokló szidoni keresztény Dzsabur bejnek, még mindig majdnem 600 drúz élt a térségben. Az üzlet ennek ellenére megkötetett, s a zsidó település első házait 1896 nyarán felhúzták, melyekbe összesen nyolcvan család költözött. A bérleti megállapodás alapján művelt földjeiket elvesztő drúzok nem tűrték tétlenül a körülményeket, fellázdak a zsidók ellen, rátámadtak a közösségre, s csak hosszas, nyolc évig tartó huzavona után, kárpótlás fejében, valamint az oszmán hatóságok kemény fellépése révén nyugodtak bele a megváltozott helyzetbe.¹²³

1898 folyamán Jeruzsálemben és Londonban is megjelent az a hirdetés, mely egy, a parti síkságon fekvő, körülbelül hét négyzetkilométernyi földdarab benépesítésére buzdította a cionista pionírokat. A terméketlen, feltárt vízforrásokban hiányt szenvedő, elhanyagolt terüle-

¹²¹ Sufian: *Healing the Land and the Nation: Malaria and the Zionist Project in Palestine*. 90–91. és 103. o.

¹²² Aharonson: *Rothschild and Early Jewish Colonization...* i.m. 144. és 282–283. o.

¹²³ Avneri: *The Claim of Dispossession*; Gorney: *Zionism and the Arabs, 1882–1948: A Study of Ideology*

tet egy szomszédos arab falu bocsátotta eladásra. Eleinte úgy tűnt, a felhívás eredménytelen marad, mivel csak kevesen jelentkeztek, főként a környék elszigeteltsége, annak a zsidó településektől való távolsága, valamint az arab rablóbandáktól való félelem miatt. Amikor komoly nehézségek árán mégis sikerült összeverbuválni egy telepes csoportot, a területet korábban igazgató nabluszi (szichemi) pasa bejelentette, nem fog hozzájárulni ahhoz, hogy a beköltözők kőházakat építsenek. A szövetsátrakban, agyagból és sárból tapasztott kunyhókban élő zsidó lakosok ennek ellenére nem adták fel, olaj- és mandulafákat ültettek, valamint miután tisztavízű forrásokra bukkantak a földdarab keleti határában, szőlőt kezdtek termesztani. Gyorsan fejlődő településüknek a Második Templom korából ismert Kfar Szaba nevet adták.

A Herzl által összehívott első Cionista Világkongresszus, valamint az annak nyomán végképp világpolitikai kérdéssé lett zsidó önrendelkezés, illetve a 20. század elejére feltőkésítetté váló pénzalapok (Zsidó Gyarmatügyi Bank, Zsidó Nemzeti Alap) jelentős lökést adtak a palesztinai betelepülés és földvásárlás folyamatának. Az első falu, amelyet már e szervezetek támogatásával építettek az észak-galileai Kfar Hittim volt. A Kinneret-tó nyugati partján fekvő, mindössze két négyzetkilométernyi alapterületű, majdnem négyszáz apró parcellára felosztott földdarabot a szomszédos arab településtől vásárolták meg. Noha a beköltöztetést az arra hivatott cionista intézményhálózat bonyolította, a folyamat igencsak elhúzódott, ráadásul a gazdálkodási nehézségek, valamint az arab fosztogatók időközben sokakat távozásra sarkalltak.¹²⁴ A palesztinai kihívások leküzdésében tapasztaltabb, valamint a cionista pénzalapoknál tehetősebb Rothschild-bankház mindeközben három másik település létrehozásánál közreműködött: 1903-ban a báró patronálta a Haifától délre, egy arab falu szomszédságában felépített Atlit benépesítését, illetve még ugyanebben az évben hozzájárult Givat Ada és Binjamina megalapításához.¹²⁵ Utóbbi két falu Edmond de Rothschild feleségéről, Adelaídról, illetve magáról a báróról (akinek második keresztnéve volt a Benjamin) kapta a nevét. Az 1901-ben létrehozott, de csak két évvel később tartósan lakottá vált Kfar Tabort – a Bibliából ismert hegy lábánál – szintúgy támogatta a bankház.

Az 1904 és az első világháború kirobbanása között zajló második bevándorlási korszak során megközelítőleg 40 ezer zsidó érkezett Palesztinába, főként a cári Oroszország különböző tartományaiából. A betelepülők közül sokan szocialista-cionista nézeteket vallottak, vagyis a modern zsidó államot egyfajta kollektivistá, társadalmi-gazdasági szempontból rendkívül szolidáris és egyenjogúsításra törekvő, politikai értelemben pedig demokratikus, sőt a helyi ügyek szintjén közvetlen döntéshozatali formákat intézményesítő entitásként képelték

---

¹²⁴ 1913-ban újabb betelepítési kísérlet kezdődött, mely szintúgy eredménytelen maradt, s csak tizenegy évvel később népesedett be a falu. Az 1929-es arab lázadássorozat idején súlyos támadások érték Kfar Hittimet, sokakat meggyilkoltak, az életben maradottak pedig menekülni kényszerültek, így a harmincas évtized elején megint üresen álltak a házak. 1936 decemberében aztán tucatnyi pionír visszatért, cölöpkerítést építettek a falu köré, őrtornyot állítottak fel, s elhivatott fáradozások eredményeként, lassan étellel töltötték meg a települést.

¹²⁵ A Palesztinában később hatalomra jutó britek Atlitban internálótábort hoztak létre zsidó menekültek számára.

el. Mindez tökéletes eszmei alapnak bizonyult a cionista elhivatottság és pionírszellem erősítése, illetve a konstans természeti kihívások, valamint az arab többség miatti fenyegetettség leküzdése vonatkozásában. A kor, nem pusztán teoretikus értelemben vett, hanem kifejezett mozgalmi jellegű, egyúttal földeken dolgozó ideológusai között olyan személyek tűntek fel, mint Joszef Vitkin, aki azt hangoztatta, hogy a diaszpórában élő fiatal zsidóknak ki kell vándorolniuk Palesztinába, s ott áldozatot kell hozniuk a nemzetért, a világban élő zsidó közösségért, hogy a kemény és fáradságos munkára kevésbé képes idősök, nők és gyerekek is mielőbb hazatérhessenek. Vitkinnél még jelentősebb hatást váltott ki Aharon David Gordon, aki azt képviselte, hogy a kizsákmányolást fel kell számolni, de nemcsak a gazdagabb zsidóknak nem szabad a szegényebbeket kizsigerelni, egyáltalán Izrael népének (ám-Jisrael) humánus néppé (ám-adám) kell válnia, hogy példát mutasson az egész emberiség számára. Gordon azt tanította, e magasztos átalakulás során a zsidó közösséggel szemben ellenségként fellépő arabokhoz való viszonyulás lesz a mérföldkőnek számító próba.¹²⁶

1905-ben Metullától délre alapították meg Tel Hai települést, amely fontos szerepet játszott az észak-galileai zsidó falvak arab betörésektől való védelmében. A helyi közösséget egy orosz katonai veterán, Joszef Trumpeldor vezette, aki egyik kezét a pár hónappal korábban lezárult orosz–japán háborúban veszítette el. Tel Hai lakosai földművelésből éltek, jószerivel önellátásra rendezkedtek be, a munkáskezek hiánya, a település alacsony lélekszáma miatt nagyobb ültetvényeket nem tudtak gondozni, piacon értékesíthető feleslegük nem keletkezett. A falu számára állandó kihívást jelentettek a libanoni és szír területekről beszivárgó arab fegyveresek, akik lerabolták és elpusztították a termést, valamint gyakorta tűz alá vették a Tel Hai-i házakat is. Emiatt a településen élő nők is rendszeresen járőröztek, kivették a részüket az önvédelmi feladatokból. 1920 márciusát írták, amikor egyik reggelre arab csapatok vették körbe a falut, követelve, hogy átkutathassák a házakat, melynek a zsidók – miután a gyerekek és az asszonyok többségét kimenekítették egy ösvényen keresztül – eleget tettek, ennek ellenére mégis rájuk támadtak.¹²⁷ A tűzpárbaj órákig zajlott, csupán nyolc védő tartotta vissza az arab túlerőt. A harc során elesett Trumpeldor is, a legenda szerint utolsó szavaiként a következőt üzenve az utókor számára: „*Nem számít, jó dolog meghalni az országunkért!*”¹²⁸

Az egyre szaporodó arab–zsidó ellentétek az olyan vegyes lakosságú városok mindennapjait is megmérgezték, mint Jaffa. Amikor 1906-ban a település zsidó lakosságának egy, körülményeivel elégedetlen csoportja elhatározta, hogy a városfalon kívülre költözve, a nem messzi dombokon saját otthonát alapít, már létezett egy zsidó negyed, Neve Cedek Jaffa mel-

¹²⁶ Gilbert: Izrael története... i.m.

¹²⁷ Zertal: Israel's Holocaust and the Politics of Nationhood. 9–27. o.

¹²⁸ A porig égetett Tel Hai romjain 1916-ban falut alapítottak ugyanolyan elhivatott földművelő és katonáskodó pionírok, otthonuknak a Kfar Giladi nevet adva, majd évtizedekkel később Tel Hai hőseire emlékezve egy nagyobb települést is létrehoztak Észak-Galileában Kirjat Smona (a nyolcak városa) néven. Zerubavel: Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition. 43. o.

lett. A főként homokos, itt-ott kissé lápos, mocsaras, maláriával fenyegető terület az Ahuzat Bajit (röviden fordítva: a tanya) nevet kapta. A földdarabot 1909 áprilisában hatvan szimpla és hat duplatelekre osztották fel, s még ugyanabban a hónapban a beköltözni vágyó összesen hatvanhat család között kisorsolták: fehér kagylókba vésték a családfők vezetékneveit, míg szürke kagylókba a telkek számjegyeit. 1910 májusában a lakosok úgy döntöttek új nevet választanak otthonuk számára, s hosszas egyeztetések nyomán végül Theodor Herzl *Altneuland* című művének Nahum Sokolow által készített héber nyelvű fordítása alapján a Tel-Aviv mellett tették le voksukat.¹²⁹

Kfar Hittim megalapítása után a Zsidó Nemzeti Alap további földeket vásárolt Palesztina-szerte. Galileában közvetlenül a Kinneret-tó partján, a Jordán folyó kilépő torkolatánál szereztek meg egy területet, ahol eleinte méhészettel, illetve mézértékesítéssel foglalkoztak a beköltözők. Két másik földdarab a parti síkságon, Jeruzsálem és Jaffa között nagyjából félúton került az Alap tulajdonába. Az egyik helyütt, Huldában mezőgazdálkodási szakiskolát alapítottak a bevándorlók agrárismereteinek bővítése és a helyi adottságokhoz való alkalmazkodása érdekében, míg a szomszédos Bet Semenben pedig gyermekfalut építettek a kisinyovi pogromban megárvult zsidó fiatalok számára.¹³⁰ Ugyanekkor hozták létre Dagesztánból elmenekült zsidók Ber Jakovot alig pár kilométerre Rison Leciontól.

A cionizmus szocialista irányzatának térnyerése okvetlenül hozzájárult a szövetkezetesedés megjelenéséhez, ahol a tulajdonosi és a gazdálkodás-termelés operatív irányításáért felelős szerep eltűnt, a munkások közös, kollektív és szolidáris szellemiségű vállalkozásokban működtek együtt, a hasznukat pedig egyenlő arányban osztották fel. Az első – déligyümölcsök értékesítésére szakosodott – szövetkezeti társulás Petah Tikvában alakult meg 1900-ban, majd nem sokkal később a palesztinai borászat területén központnak számító Rison Lecion és Zihron Jakov alapított ún. Szőlőtermesztők Szövetségét. A fogyasztók részéről szintén történetek kísérletek – hol több, hol kevesebb sikerrel – szövetkezetek felállítására, mígnem az első világháború alatt létrejött egy nemzeti szintű intézmény, a Hamasbir (a Bibliában az éhínség végét jelölő kifejezésre utalva), mely igyekezett gondoskodni a nélkülöző lakosság élelmeszerrel való ellátásáról. A szövetkezeti gazdálkodás újult erőt 1908-ban kapott, amikor a Palesztinai Földgyarapítási Vállalat élére Arthur Ruppint nevezték ki, aki köztudottan szimpatizált a szocialista cionista törekvésekkel. Ruppin, mint a Zsidó Nemzeti Alap földvásárlásainak legfőbb szervezője, látott esélyt arra, hogy ne csak a gazdálkodás, de egyáltalán a közösségi együttélés alapstruktúrái is kollektivizálódjanak. Miután az 1900-as évek elején alapított minifarm Serejában biztató eredményeket mutatott, Ruppin hozzájárult, hogy a Kinneret-tó déli

¹²⁹ Schlör: Tel Aviv: From Dream to City (2. fejezet)

¹³⁰ Neves gazdálkodási szakiskola alakult a 20. század második évtizedében a Názáret mellett fekvő Tel Adasimban (korábbi nevén Tel Adasban) is, ahol eleinte fegyveres őrszolgálatosok éltek, akik az iraki Moszul és a palesztinai kikötőváros, Haifa közötti olajvezeték galileai szakaszát ellenőrizték.

partvidékén szövetkezeti települést (kibucot) hozzanak létre. A Degania nevet kapó faluban eleinte alig tízen éltek, teljesen egyenlő körülmények között: tehát nem volt magántulajdon, minden – beleértve az ingatlanokat, a termelőeszközöket, a termést, a jószágokat, stb. – a közösségé volt. A falubeliek együttesen döntöttek az őket érintő valamennyi kérdésről, közösen nevelték és oktatták a gyerekeiket, közösen étkeztek, a különböző tisztségek és feladatkörök pedig rotációban váltakoztak, tehát semmiféle hierarchia nem alakulhatott ki.¹³¹

Sejerában és Degániában úgy a kétkezi munkások, mind a falvak fegyveres őrei kizárólag zsidók voltak, mely a 20. század első évtizedeiben még kevés pionírtelepülésre volt jellemző: a gazdálkodásban jól jött a körülményekhez sokkal alkalmazkodottabb, esetenként a földművelésben is jártasabb arab segédmunkások segítsége, míg a mindennapok védelmében pedig hasznosnak bizonyultak a tapasztalt és harcedzett cserkeszek. Utóbbi népcsoport az oszmánok engedélyével telepedett meg Palesztinában, miután a cári Oroszország kaukázusi területeiről erőszakkal elűzték őket. 1878-ban többnyire cserkeszek költöztek abba a keletgalileai arab faluba, Sarunijjába, amelynek korábban igen gazdagon termő szántói elszikessedtek, a településen élők pedig emiatt jelentős számban elvándoroltak. 1910-ben aztán a cserkeszek többsége is továbbállt, átmenetileg arabok költöztek vissza, majd a Palesztinai Földgyarápítási Vállalat vásárolta fel a területet. 1913-ban, otthonukban hagyva az arab lakosokat, Sarunijja mellett egy zsidó falu jött létre, azonban a kevés betelepülő, a munkáskezek hiánya, valamint a megpróbáltatásokkal teli gazdálkodási feltételek miatt a vállalkozás kudarcba fulladt. A húszas évek elején aztán újabb cionista pionírok érkeztek, akik házaikat az arabok mellett építették fel, s a településnek héberes hangzású nevet adtak (Saron), ám e második kísérlet is hamarosan dugába dőlt, s a földek többségét bérlőként az arabok művelték tovább.¹³²

Az Oroszországból bevándorló zsidók között voltak tehetősebbek is, akik a cionista szervezetek komolyabb támogatása nélkül is képesek voltak földet vásárolni Palesztinában. Így jött létre például a Kinneret-tó északnyugati csücskében Migdal, melyet eredetileg német katolikusok alapítottak a hiedelem szerint azon a területen, ahol Mária Magdolna élt Jézus korában. Mivel a farm nem bizonyult jövedelmezőnek, így pár éven belül értékesítésre került, magánbefektetők vásárolták meg, akik a húszas évek elején cionista szövetkezeti munkásoknak adták bérbe a rajta álló lakásokkal együtt. Egy orosz zsidók által üzemeltetett vállalkozás szerezte meg 1910-ben azt a földdarabot is a Negev-sivatag északi részén, melynek benépesítése a vízhiány miatt évekig húzódott. Csupán két évvel később találtak – majdnem ötvenmé-

---

¹³¹ Degania mellett egy évtizeddel később egy újabb kibuc jött létre, mely a Degania Bet nevet kapta, s az ország egyik legmodernebb tejjgazdaságát működtette. A két faluhoz számos neves személyiség, így például Aharon D. Gordon, Mose Dajan és Levi Eskol életének egy-egy szakasza kapcsolódik. Gilbert: Izrael története... i.m.

¹³² 1938-ban aztán újabb betelepülés kezdődött a cionista Gordania mozgalom szervezésében, mely már eredményesnek bizonyult, miképpen a második világháború végére a település lakosainak többségét már zsidók alkották.

teres mélységben – kielégítő mennyiségű édesvizet, ám a sikeres kútúrást követően egyre többen szándékoztak letelepedni a bibliai elnevezésű Ruhamában. 1917-ben az oszmánok kiürítették a falut, ám az első világháború végével többen visszaköltöztek, sőt a település a déli határvidék egyik fontos katonai támaszpontjává vált.

Az első két cionista bevándorlási korszak három évtizede alatt a Palesztinában élő zsidó közösség népességszáma – a számottevő elvándorlások ellenére is – több mint 70 ezer fővel gyarapodott. Az 1922-es census idején már 83 790 zsidó személyt írtak össze, az összlakosság 11,2%-a zsidó volt.¹³³ A betelepülők kétségkívül lerakták egy államképződmény alapjait: nemcsak kisvárosokat és falvakat alapítottak, illetve növelték a már létező urbánus központok (Jeruzsálem, Haifa, Jaffa) zsidó népességét, de önvédelmi (Hasomer) és szövetkezeti szervezeteket is létrehoztak, héber iskolákat, gazdálkodási szakképzőket és egyetemet építettek (utóbbit a jeruzsálemi Scopus-hegyen), kórházat (Hadassza) és óvodahálózatot alakítottak ki, szállítmányozási és utaztatási vállalatot hívtak életre, továbbá az oszmán közigazgatási struktúrába való integrálódás mellett elkezdték egy nemzeti intézményrendszer felállítását is. A cionisták palesztinai térnyerése egészen 1917–18-ig lépésről lépésre haladt, majd a hirtelen megváltozó nemzetközi politikai körülmények, az első világháború lezárása és az Oszmán Birodalom összeomlása, a Közel-Kelet brit és francia befolyási zónává válása nyomán új lökést kapott: egyfelől jelentősen felgyorsult, rendszeresen napirendre kerülő világpolitikai kérdéssé vált, miközben helyi szinten pedig egyre inkább intézményesedett formákat öltött, másrészt azonban az arab nacionalista törekvésekkel konstans konfliktusba keveredve feszültségterhes, erőszakos és véres válságsorozatot idézett elő.

---

¹³³ Iseroff: Population of Ottoman and Mandate Palestine... i.m. (URL az irodalomjegyzékben)

I. 5. Átalakuló nemzetközi erőviszonyok Palesztinában

Az első világháború kirobbanását követően hatalmi átrendeződés kezdődött el a közel-keleti status quo tekintetében. A tengelyhatalmak oldalán harcoló, súlyos belső válságokkal, gazdasági nehézségekkel és a birodalmat alkotó népek önállósodási törekvéseivel küzdő Porta helyzete hamarosan kritikussá vált. A stabilizációs/destabilizációs kulcstényező az arab nacionalizmushoz való viszonyulásban csúcsosodott ki, tehát az Oszmán Birodalom széthullása elkerülhetetlennek látszott, csupán azon geopolitikai jelentőségű kérdés eldöntése maradt hátra, hogy az arab függetlenedés vonatkozásában kik tudnak meggyőzőbben ígérni: a tengelyhatalmak, avagy a britek és a franciák által vezetett szövetséges erők. Merthogy az oszmánokkal szembeni évszázados ellenszenv mélyen beívódott az arab társadalmakba, ráadásul Konstantinápoly – érthető okokból – az idővel egyre fokozódó német nyomás ellenére sem szándékolt engedni a birodalom tulajdonképpeni feldarabolódásával járó követeléseknek, így London és Párizs jó eséllyel keresett együttműködést a befolyással bíró arab méltóságoknál.

Az iszlám legfőbb kegyhelyeinek őrzője, Huszein mekkai saríf 1915 nyarán levelet írt Egyiptom brit fő kormányzója, Sir Henry McMahon számára, abban az arab területek nemzeti önállósodásához kérve a londoni kormány segítségét. A támogatás fejében Huszein kötelezettséget is vállalt, előíranyozva, hogy a britek mindennemű gazdasági beruházásban elsőbbséget élveznek majd a függetlenedő térségben, koncessziós jogokhoz juthatnak, ha azok egyébként nem sértik alapjaiban az arabok érdekeit. Huszein kezdeményezte továbbá, hogy a szerződő felek írjanak alá katonai és haditengerészeti együttműködést, illetve kölcsönös katonai segítségnyújtási, valamint kötelező semlegességi egyezséget is, miközben a belső szuverenitás kiterjesztése végett, a saríf előíranyozta az arab világban élő külföldiek – kapitulációs logikájú – kiváltságainak eltörlését.¹³⁴ McMahon részletes tartalmú válaszelevelét október 24-én küldte vissza, hangsúlyozva, hogy bizonyos, Damaszkusztól nyugatra fekvő, vegyes lakosságú térségeket leszámítva Nagy-Britannia kész támogatni az arabok önállósodását.¹³⁵

Ugyanekkor a franciák is követeléssel álltak elő, nyomatékosítva befolyásuk kiterjesztési szándékát Nagy-Szíria egyes részeire, vagyis bizonyos szír és libanoni területek mellett Palesztina egészére. Az európai hatalmak tehát tárgyalásokba bocsátkoztak egymással az Oszmán Birodalom közel- és közép-keleti térségeinek felosztása végett, miközben ugyanitt függetlenséget ígértek az arabok számára is. Sir Mike Sykes brit diplomata és M. Georges Picot francia megbízott 1916 májusában írták alá azt a megállapodást, mely kimondta: a Háifától kissé északra fekvő tengerparti sáv Merszinától nyugatra közvetlen francia ellenőrzés alá kerül; a Perzsa-öböltől északra elterülő körzet Bagdadig, illetve kissé attól még északabbra brit befolyási övezetté válik, csakúgy, mint Haifa; Palesztinát pedig önálló területként kell kezelni a szent kegyhelyek védelme érdekében. A nem említett közel- és közép-keleti térsé-

¹³⁴ Huszein levele McMahonhoz. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez.

¹³⁵ McMahon levele Huszeinhez. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

gek a független arab államok részévé válnak – Szíriában és Észak-Irakban a franciák, Palesztina és Irak között, illetve Dél-Irakban pedig a britek segítenek megszervezni a szuverén arab kormányzatokat – szögezte le az egyezmény.¹³⁶

Természetesen a destabilizálódó hatalmi status quo-t a palesztinai zsidóság, valamint a nemzetközi cionista szervezetek is igyekeztek a maguk javára kihasználni. Törekvéseik eredményeként Lord Balfour brit külügyminiszter a londoni kormányzat nevében hivatalos levelet küldött Rothschild báró számára, melyben kifejezte: „*Őfelsége kormánya kedvezően vélekedik egy nemzeti otthon létesítéséről a zsidó nép számára Palesztinában, és legjobb igyekezetével azon lesz, hogy e cél valóra váltását megkönnyítse, világossá téve egyúttal, hogy nem kerülhet sor semmiféle olyan lépésre, mely sértené a már ott élő palesztinai nem zsidó közösségek polgári és vallási jogait, vagy bármely más országban élő zsidók jogait és politikai státuszát.*”¹³⁷

A Balfour-deklarációt éles kritikával fogadták az arab világban, különösen Palesztinában, abból a britek korábbi ígéreteinek nyílt megszegését vélték kiolvasni, ennek ellenére Franciaország és Olaszország 1918. február 14-én, illetve május 9-én kifejezték egyetértésüket a nyilatkozatban foglaltakkal, vagyis a cionista törekvések három nagyhatalom részéről is megerősítést nyertek. Ekkorra már a brit haderők, Sir Edmund Allenby vezetésével kiverték az oszmánokat Jeruzsálemből, majd 1918. október végére Palesztina egészét igazgatásuk alá vonták.

A világháború közben a véráztatta Európában is véget ért: 1918. november 11-én Németország aláírta a fegyverszünetet, majd 1919 januárjától megkezdődtek a harcokat lezáró, illetve az új nemzetközi rendet stabilizálni hivatott béketárgyalások Párizs külvárosaiban. Fejszál, a hidzsázi arab vezető, Huszein fia január 1-jén memorandumot intézett a békekonferencia győztes hatalmaihoz, abban hangsúlyozva, hogy bár az arab világ nem egységes és eltérő fejlettségi szinten áll, mégsem szabad feldarabolni, s gyökértelen államalakulatokat létrehozni területén. Palesztina sorsát illetően is szólt elképzeléseiről Fejszál a küldöttek előtt: „*Palesztinában a lakosság túlnyomó többsége arab. A zsidók vér szerint igen közel állnak az arabokhoz, ezért a két nép között nincs semmiféle faji jellegű viszály. Az elveket illetően tökéletes közöttünk az egyetértés. Mindazonáltal az arabok nem kockáztathatják, hogy magukra vállalják ebben a tartományban a faji és vallási ellentétek egyensúlyban tartásának felelősségét, amely oly sok nehézséget okozott már a világban. Egy erős patrónus hathatós befolyását tartjuk kívánatosnak mindaddig, amíg a közigazgatás helyi képviselői maguk képesek nem lesznek előmozdítani az ország gyarapodását.*”¹³⁸

Hogy Fejszál ténylegesen megegyezést keresett a zsidókkal Palesztina vonatkozásában mi sem igazolja jobban, mint az emír január 3-án aláírt akabai megállapodása Haim Weizmann-nal, a Cionista Világszervezet későbbi elnökével. Az egyezményben kilenc cikkely

¹³⁶ Háromhatalmi megállapodás Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország között az Ottomán Birodalom felosztásáról. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

¹³⁷ Balfour-nyilatkozat. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 46. o.

¹³⁸ Fejszál emír memorandumja a Párizsi Békekonferencia Főtanácsához. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 54. o.

formájában kijelentették a szerződő felek, hogy (1) az arab állam és Palesztina egymással kölcsönösen jóakarató diplomáciai kapcsolatban fog állni; (2) az államhatárokat – a békekonferenciát követően – közös egyetértésben jelölik ki; (3) Palesztina alkotmányos berendezkedésének és közigazgatási struktúráinak kialakítása során alapos tekintettel lesznek a Balfour-deklaráció tartalmára; (4) az arab parasztok és birtokosok jogainak védelme mellett serkenteni fogják a zsidók palesztinai bevándorlását, letelepedését és gazdálkodását; (5) biztosítják a szabad vallásgyakorlást és a polgári, illetve politikai jogok egyenlőségét; (6) nem sértik meg a muszlim kegyhelyek iszlám hatóságok általi kizárólagos felügyeleti jogát; (7) a Cionista Világszervezet szakbizottságai feltárják Palesztina gazdasági és természeti adottságait, majd ugyanezen testületek segítik az arab állam hasonló értékeinek feltérképezését is; (8) teljes összhangban járnak el a Párizsi Békekonferencia ülésein; s végül (9) esetleges vitás kérdésekben a brit kormányzat közvetítését kérik. Fejszál a megállapodás végrehajtása tekintetében egyetlen záradék csatolását kérte, nevezetesen, hogy a január 1-jén benyújtott proklamációját fogadják el a nagyhatalmak, és ily módon járuljanak hozzá az arab állam megalakulásához.¹³⁹

A Cionista Világszervezet február 3-án intézett memorandumot megfontolásra a Békekonferencia elé. A dokumentum indítványozta, hogy a felek ismerjék el a zsidók történelmi jogát Palesztinára, valamint járuljanak hozzá ott egy zsidó nemzeti otthon kialakításához. A terület feletti ideiglenes főhatalmi jogot – nemzetközi ellenőrzés mellett – brit szuverenitásnak javasolta átadni a nyilatkozat, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy a már létező, valamint a bevándorlás nyomán később létrejövő zsidó települések önkormányzati autonómiáját szélesítse ki és erősítse meg a főkormányzóság. A memorandum kezdeményezte egy ún. Palesztinai Zsidó Tanács felállítását is, mely a közösség átfogó képviselőjét látná el a főkormányzóság irányában; egységbe fogná a zsidó önkormányzatokat; gondoskodna a bevándorlással, letelepítéssel, oktatási, egészségügyi és infrastrukturális közszolgáltatással, közút- és köztulajdonkezeléssel, lakhatással, közmunkaszervezéssel, valamint a hitelkiadással kapcsolatos feladatokról; továbbá kezelné a természeti erőforrásokra vonatkozó kitermelési koncessziókat.¹⁴⁰

1919. június 28-án elfogadásra került a Népszövetség Egységokmánya, melynek 22. cikkelye rendelkezett a háború nyomán felszabadult (más gyarmatosító hatalom befolyása alá került) ázsiai, afrikai és óceániai területek mandátumi igazgatásának alapelveiről. Az egykori Oszmán Birodalom helyén létrejött új államokat a szerződők alkalmasnak találták arra, hogy kiterjedt autonómia birtokában, egy patrónus hatalom tanácsadói (mandátumi) felügyelete mellett, mielőbb képesek legyenek önálló szuverenitást kialakítani.¹⁴¹ Ehhez illeszkedve, a hivatalban lévő amerikai elnök, Woodrow Wilson tizennégy pontos rendezési és stabilizációs tervének tizenkettedik alapelveként kimondta, hogy az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt élő népek számára biztosítani kell az autonóm, önállósodás felé mutató fejlődés lehetőségét.

¹³⁹ The Weizmann–Faisal Agreement. In: Antonius: *The Arab Awakening*. 437–439. o.

¹⁴⁰ A Cionista Világszervezet memoranduma. In: Lugosi (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.*

¹⁴¹ A Népszövetség Egységokmányának 22. cikkelye. In: Lugosi (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.*

Utóbbira hivatkozva a Szíriai Általános Kongresszus 1919. július 2-án Damaszkuszban elfogadott egy határozatot, kezdeményezve abban az Egyesült Államok támogató közreműködését Nagy-Szíria Fejszál királysága alatti függetlenedéséhez, valamint a gyarmati jellegű hatalmi aspirációk és a cionista területszerzési törekvések megakadályozásához.¹⁴² A kérdés megvitatása jegyében felállított, Henry Churchill King és Charles R. Crane vezette elnöki vizsgálóbizottság jelentésében leszögezte, Fejszál uralkodása mellett létre lehet hozni egy decentralizált arab államot, benne foglalva abban Szíriát, a későbbi Transzjordánia egy részét, továbbá Libanont és Palesztinát, mely területi egységek közül utóbbi kettőnek azonban kiterjedt autonómiát kell biztosítani, hiszen azok korlátozott önállóságot élveztek már az oszmán fennhatóság alatt is. A cionista törekvésekkel összefüggésben a beszámoló aláhúzta, a zsidó bevándorlást, földvásárlást és telepalapítást korlátok közé kell szorítani, merthogy Palesztina de facto zsidó állammá alakítása sérti a már ott élő más népek jogait és érdekeit.¹⁴³

A King–Crane-jelentés ellenére a diplomáciai erőviszonyok, valamint az Egyesült Államok kialakulóban lévő izolációs politikája azt sugallta, az Oszmán Birodalom egykori tartományaiban a britek és a franciák lehetnek azok a nagyhatalmak, melyek az arab és a zsidó államalapítási törekvéseket felkarolhatják, avagy éppen megakadályozhatják. Ennek felismerése nyomán Fejszál emír, aki addig elsősorban a britekkel szimpatizált, de megállapodást kötött már a cionistákkal is Palesztina sorsát illetően, aláírt egy ideiglenes egyezményt 1920. január 6-án Párizsban Georges Clemenceau francia miniszterelnökkel, abban hajlandóságot mutatva Nagy-Szíria feladására, Libanon és Palesztina leválasztására, valamint a jelentős francia befolyás elfogadására úgy a közigazgatás- és a hadseregszervezés, mind a gazdaságfejlesztés tekintetében.¹⁴⁴ Félévvel később, augusztus 10-én Sévres-ben aláírták a békeszerződést a Portával, mely világossá tette az új status quo-t a Közel- és Közép-Keleten.¹⁴⁵

A nevezett egyezmény hetedik fejezete rendelkezett a bizonytalan státuszú Szíria és Mezopotámia, valamint Palesztina sorsáról, előbbi kettőnek önállóságot, utóbbinak pedig mandátumi főhatalom mellett kiépítendő közigazgatási autonómiát ígérve. A szerződő felek egyetértettek abban, hogy jóindulattal viseltetnek egy palesztinai zsidó nemzeti otthon kialakítása iránt, ám e törekvés nem legitimálhat olyan lépéseket, amelyek a nem-zsidó palesztinai közösségek polgári és vallási jogait csorbítanák, avagy más országok zsidó lakosságának életkörülményeit sértenék (pl. a kitelepítések ösztönzése révén). A békeszerződésben ugyan kimondásra nem került, a diplomáciai folyamatok alapján mégis valószínűsíthetővé vált, hogy Szíriában és Libanonban a franciák, míg Mezopotámiában és Palesztinában pedig a britek tehetnek majd szert jelentős politikai-gazdasági befolyásra.¹⁴⁶

¹⁴² Resolution of the General Syrian Congress. 1919

¹⁴³ The King–Crane Commission Report

¹⁴⁴ A Clemenceau–Fejszál ideiglenes megállapodás. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

¹⁴⁵ A sévres-i béke aláírása előtt jelent meg az amerikai Kongresszus és a Szenátus közös nyilatkozata a zsidó nemzetállam megalapításának támogatásáról.

¹⁴⁶ Békeszerződés az Ottomán Birodalommal. Sévres. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

E megalapozott sejtés 1922. július 24-én realitássá vált, amikor elfogadták a palesztinai brit népszövetségi mandátumról szóló határozatot, deklarálva abban, hogy a Megbízott Hatalom – tehát Nagy-Britannia – 1) kizárólagos jogokkal rendelkezik a törvényhozás és a közigazgatás területén, ugyanakkor lehetőségeihez mérten segíti a helyi önkormányzás intézményesülését; 2) gondoskodik a politikai és gazdasági körülmények olyan irányú alakításáról, melynek keretében eredménnyel valósulhat meg a zsidó nemzeti otthon kialakulása; 3) hozzájárul egy arányos zsidó képviseleti szerv (a későbbi Zsidó Ügynökség) felállításához; 4) támogatja a zsidó bevándorlást és telepalapítást; 5) biztosítja a palesztinai állampolgárok védelmét; 6) ellátja az ország külpolitikai képviseletét; 7) szavatolja a Palesztinába érkező külföldiek, valamint az ott érdekeltségeket szerző külhoni vállalkozások jogait; továbbá 8) lehetővé teszi a szabad vallásgyakorlást, s örködik a kegyhelyek sérthetlenségéről.¹⁴⁷

---

¹⁴⁷ The Palestine Mandate of the League of Nations

I. 6. Önigazgatásra alapozott államépítés

Miként az már szóba került, közigazgatási értelemben Palesztina soha nem volt egységes tartomány az Oszmán Birodalmon belül. Előbb az összesen tíz szandzsákból álló damaszkuszi vilájet részét képezte a terület, majd a Porta általános reformjai (tanzimat) nyomán, az 1840-ben kialakított bejrúti vilájet fennhatósága alá sorolták át. E döntés révén talán még inkább megosztottá vált Palesztina, merthogy két szandzsák, a nabluszi (szichemi) és az akkói felett – természetesen a szultánnak alárendelve – a bejrúti beglerbégnak volt főhatalma, ellenben a jeruzsálemi szandzsákot széles autonómiával ruházták fel, vezetője pedig közvetlenül Konstantinápolyból kapott utasításokat. Mindemellett megemlítendő, hogy a Negev-sivatag déli és keleti része – a Vörös-tengerhez való kijáráttal együtt – megmaradt a damaszkuszi vilájet határain belül. Az 1864-ben kihirdetett, centralizáló célzatú, a központi hatalom területi befolyását erősíteni hivatott vilájet törvény eredményeként aztán további közigazgatási egységekre osztották a szandzsákokat: a kazák egy-egy nagyobb települést, mint adminisztrációs központot, illetve kiterjedt körzetüket ölelték fel, míg a legkisebb területi szintet jelentő náhijék az elszórt vidéki kistelepüléseket fogták át.¹⁴⁸

1871-ben jelentősen megerősítették a vilájeteket vezető beglerbégek hatalmát, akik ennek révén autonóm hatáskörben jogosulttá váltak dönteni tartományi kinevezések, oktatási, gazdaságfejlesztési és közmunkaügyi kérdésekben, polgári és büntetőjogi ügyekben, az adójövedelmek begyűjtése során esetlegesen felmerülő problémák tekintetében, továbbá a rendvédelmi egységek felhasználása vonatkozásában. Utóbbi jogkör különösen hangsúlyos tényezőnek bizonyult a központi hatalom megtestesítése szempontjából.¹⁴⁹ A döntési funkciók jelentős többségét kézben tartó beglerbégek munkáját elősegítvén, valamint a különböző politikai, gazdasági és társadalmi kérdéseket megvitatván, tanácsadói jogosítványokkal felruházva egy nem reprezentatív jellegű, kizárólag a tartományi notabilitások számára képviselőbiztosító konzultációs testület is felállításra került. Ugyanígy a szandzsákok, a kazák és a náhijék szintjén is megjelent a végrehajtói hatalom egyszemélyes intézménye mellett egyfajta képviselői szerv, mely szintúgy a helyi méltóságoknak teremtett fórumot. Ezen, a tagok mandátumát tekintve részben választott, részben kinevezési elven működő testületek képviselői között később helyt kaptak nem-muszlim – Palesztina esetében keresztény és zsidó – küldöttek is.

A közigazgatási felépítés alapján a nagyobb települések vagy egy vilájetnek, vagy egy szandzsáknak, esetleg egy kazának voltak a központjai, így külön városi önkormányzati szintet először nem alakítottak ki, csupán a náhijéket alkotó kisfalvak bírtak autonóm joghatóságú helyi intézményrendszerrel. A vonatkozó törvényi rendelkezések értelmében minden faluban választás útján nyerték el a megbízatásukat az ún. Idősek Tanácsának tagjai, valamint a

¹⁴⁸ Ahmed: *The Tanzeemat of the Ottoman Empire* (URL az irodalomjegyzékben)

¹⁴⁹ Shahwan: *Public Administration in Palestine: Past and Present*. 2–4. o.

muktárok, utóbbiak a feladatkörüket tekintve – adószedés, helyi ügyek és viták rendezése, kapcsolattartás a felsőbb közigazgatási szervekkel – kvázi polgármesterek voltak.¹⁵⁰

Habár látszólag – francia inspirációjú – decentralizációs reformok egész sorozatát indította el a Porta a 19. század második felétől, valójában az átalakításoknak a legkevésbé sem hatalommegosztó, avagy hatékonyabb közfeladat-ellátást megteremteni igyekvő céljaik voltak, ellenben szinte kizárólag a politikai központosítás, a különböző módon ösztönzött gazdasági fejlődés révén növelhető adójövedelem, valamint a kormányzat irányában nem lojális, annak gyengeségeit saját érdekeik szerint kihasználó helyi hatalmasságok letörése motiválta a birodalmi újraszervezést. Ennek okán a reformok előrehaladása, a nyilvánvaló érdekellentétek miatt, csak lassan haladt, s – ahogyan arról már volt szó – később is csak a városi méltóságok fellépése nyomán sikerült meggyengíteni a vidéki körzetek befolyásos sejkjeit.¹⁵¹ Persze az urbánus elit is igyekezett kihasználni a politikai tőkét, melynek eredményeként 1877-ben elfogadták a városok önkormányzati jogállásáról szóló törvényt.

E rendelkezést megelőzően csupán egyetlen település birtokolt municipális szintű önkormányzati autonómiát: különleges szultáni döntéssel (ún. fermánnal) 1863-ban Jeruzsálemet felruházták a helyi hatalomgyakorlás, valamint az ahhoz nélkülözhetetlen intézményi feltételek megteremtésének jogával. Tizenkét tagú városi tanácsot állítottak fel, melyben a muszlim lakosságot hat, a keresztényeket kettő, a zsidókat pedig négy fő képviselte (a népességi arányokkal ellentétesen), miközben a muktári tisztséget kizárólag muszlim megbízott tölthette be. A reprezentativitás sérülése ellenére az önkormányzás intézményesülése kedvező hatással volt a jeruzsálemi zsidó közösség érdekérvényesítésére. Habár a város egészének ügyeibe viszonylag kevés beleszólással lehettek, a saját negyedeik – Mahane Jisrael, Nahlat Siva, Mea Searim, stb. – igazgatása terén, illetve azokban a (külföldi adományokból finanszírozott) közszolgáltatások megszervezése tekintetében növekvő önállóságot vívtak ki.¹⁵²

Az 1877-es törvény elfogadásától a brit mandátumi rendszer létrejöttéig – Jeruzsálem mellett – összesen huszonegy város kapott önkormányzati autonómiát. Ezek közül tizenhat tisztán arab település volt, míg Jaffa, Haifa, Tiberias, Cfát és Hebron vegyes lakossággal rendelkeztek. A jogszabály értelmében a népességszámhoz viszonyítva legalább hat, legfeljebb tizenkét tanácsi képviselőt választottak egy-egy településen, négy évre szóló mandátummal. A testület nem ciklushoz kötötten működött, a tagok felét két évente mindig cserélték. Kizárólag a Porta beleegyezésével kinevezett tanácselnök részesült hivatalos bérezésben, az összes többi képviselő tiszteletbeli díjazást kapott. A jelöléshez a harmincadik életév betöltését, török

¹⁵⁰ A választói jog adófizetéshez volt kötve.

¹⁵¹ A palesztinai sejkek hatalmát jól tükrözte, hogy a náhijék konzultációs testületei jórészt nem álltak fel, a helyi méltóságok nem működtek együtt az adott közigazgatási szint felelős vezetői posztját betöltő mudirokkal, miközben a falvak ügyeit irányító muktárok többségét pedig saját döntés alapján nevezték ki. Elazar: *The Local Dimension in Israeli Government and Politics*. In: Elazar (ed.): *Local Government in Israel*

¹⁵² Uo. 3. o.

nyelvtudást és bizonyos mértékű adófizetést írtak elő feltételként.¹⁵³ A legtöbb ügyben csak konzultációs jogkörökkel bírt a városi tanács, a valós döntési potenciált a muktár gyakorolta, de például az építkezések, felújítások, csatornázások, vásártartások, áram- és vízellátás, valamint később bizonyos közszolgáltatások (iskoláztatás, egészségügy, közmunkaszervezés) felügyeletében releváns funkciókat vívtak ki a képviselők.¹⁵⁴

Az 1870-es évek végétől Palesztina-szerte elszaporodó zsidó kistelepülések egészen a 20. század elejéig teljesen autonóm öngazgatás szerint működtek, nem integrálták azokat a területi közigazgatási struktúrába, noha adókötelezettségüket lerótták a Porta felé. A zsidó falvak önkormányzati intézményrendszere, illetve magának a döntéshozatalnak a módja kévéssé illeszkedett az oszmánok által meghonosítani kívánt szervezeti keretbe. Az Európában formálódó demokratizmust, jogi és politikai egyenlőséget, szociális szolidaritást ugyan a Palesztinába vándorló zsidók többnyire nem tapasztalhatták meg, azonban eltökéltek voltak annak kapcsán, hogy új otthonukban ezen alapelvek mentén teremtik meg öngazgatásukat.¹⁵⁵ Mivel eredendően kis lélekszámú falvakat hoztak létre, s csak később vált azokból egynéhány népes várossá, így a közvetlen demokrácia alkalmazása, illetve annak eredményeként a mind szélesebb konszenzusra való törekvés a döntéshozatal reális és racionális módjának bizonyult. Mivel a zsidó bevándorlók többsége vagy elszánt pionírként, vagy üldözött menekültként érkezett, ezért az egymás iránti szolidaritás, a kölcsönös egyenjogúság, a döntések meghozatalában, illetve azok felelősségében való politikai egyenlőség magas tiszteletet élvezett.¹⁵⁶

A zsidó mezőgazdasági települések legfőbb tanácskozó szerve a valamennyi lakost tömörítő, évente csupán párszor összehívott ún. általános megbeszélés volt. E fórumon a faluban élők közösen határoztak a legszükségesebb teendőkről, a gazdasági és hivatali feladatkörök betöltési rendjéről, továbbá minden olyan kérdésről, melyet a többség napirendre kívánt tűzni. Szintén e gyűlések alkalmával szavaztak a meghatározott időre (egy-két évre) felhatalmazást nyerő végrehajtó testület tagjairól, illetve a nagyobb falvak esetében a tanácskozó ülés képviselőiről is, kiknek az előbbi szerv megbízottai rendszeresen beszámoltak, felelősséggel tartoztak. A végrehajtó testületet, s ezáltal a települést – polgármesteri minőségben – egy titkár irányítására bízták. Amiként az említésre került, a 20. századig (egész pontosan 1904-ig) e vidéki zsidó falvak tulajdonképpen bármiféle főhatalom beavatkozásától mentesen, autonóm módon működtek, mígnem az oszmán hatóságok közigazgatási értelemben végül elismerték a négy legnagyobb települést, illetve azok sajátos önkormányzati struktúráját.¹⁵⁷

---

¹⁵³ A tanácsok nem a helyi demokrácia megteremtését szolgálták. Egyfelől a jelölési kritériumok és a jutalmazás megtagadása a lakosság több mint 99%-át kizárta az aktív politizálásból, másrészt a hatásköreikkel döntési túlsúlyba hozott, de még így is utasítható muktár és tanácselnök mindig a kormányzat lojális embere volt.

¹⁵⁴ Shahwan: *Public Administration in Palestine...* i.m. (1. és 2. fejezet)

¹⁵⁵ Elazar: *The Local Dimension...* i.m. 6. o.

¹⁵⁶ Grünhut: *Az izraeli önkormányzati rendszer kialakulásáról.* 23–24. o.

¹⁵⁷ Elazar: *The Local Dimension...* i.m. 7. o.

A britek bevonulásáig az egyre népesedő palesztinai zsidó közösségnek nem volt területi szintű, az egyes településeket átfogó képviseleti és kormányzati szerve, ezt a funkciót az Európában működő Cionista Világkongresszus látta el, melybe a palesztinai zsidók is delegáltak tagokat. A hatékonyabb helyi szerepvállalás végett, 1908-ban aztán létrehozták az ún. Palesztin Irodát (Erec Iszrael Irodát), mely az előbb említett cionista intézmény döntéseinek és politikai programjainak a gyakorlati megvalósulását lett hivatott elősegíteni, főként a földvásárlások bonyolítása, a bevándorlók agrártechnikai képzése, az építkezések koordinálása és felügyelete, valamint a letelepedés szervezése terén. Az Arthur Ruppin által irányított Palesztin Iroda közvetett módon ugyan ellátott közigazgatási és közszolgáltatási feladatokat, azzal jelentős mértékben hozzájárulva a cionista autonómiaépítési törekvésekhez, funkcióit tekintve az intézmény azonban nem képviseleti, avagy önkormányzati elven működött.¹⁵⁸

A brit hadsereg két szakaszban foglalta el Palesztinát: 1917 decemberéig megszállták Jerikó, Ramallah és Jaffa vonaláig a déli országrészt, beleértve Jeruzsálemet, Hebront, Beer Sevát és Gázát, majd 1919 októberében sikerült kiverni az oszmánokat Galileából is. Palesztina katonai igazgatás alá került, előbb tizenhárom, majd tíz körzetre osztották, s mindegyik kerület élére katonai kormányzót neveztek ki. A legfőbb hatalmat a főparancsnok, Edmund Allenby gyakorolta, alá volt beosztva a vezető adminisztrátor, aki szintén katonai tisztviselő volt, majd következtek a hierarchiában a katonai kormányzók, kiket összesen ötvenkilenc parancsnok segített tanácsadói minőségben. Minden kerületben szakigazgatóságokat hoztak létre, melyek rendészeti, oktatási, egészségügyi, pénzügyi, mezőgazdasági és közmunkaügyi kérdésekre szakosodtak. E hivatalok vezetését brit tisztviselők látták el, ugyanakkor az alkalmazottak között főként palesztinai arabok (muszlimok és keresztények), illetve zsidók voltak.

A katonai kormányzóság első intézkedései között betiltotta a földterületek adásvételét, illetve leállította a földregisztrációs bejegyzéseket. Minderre két okból volt szükség: egyfelől a britek mielőbb tisztázni akarták, hogy a cionistáknak mekkora földbirtok van a tulajdonukban, ily módon kontrolállási potenciált szerezve a túlzott felvásárlások miatti társadalmi feszültségek csillapítására, másrészt a lehető leggyorsabban jól működő és jövedelmező adórendszert szándékoztak kiépíteni, azáltal pénzforrásokat teremtve a palesztinai újjáépítéshez és a nélkülözhetetlen fejlesztésekhez. A katonai kormányzóság második prioritását a közbiztonság stabilizálása jelentette, ezért mind a megszálló erők állományát magasan tartották, mind gyors ütemben dolgoztak azon, hogy a palesztinai lakosokból – arabokból és zsidókból egyaránt – felállítandó rendőri alakulatok mielőbb funkcionálni tudjanak. Noha a helyiekre épülő rendvédelmi egységek létszámát 1273 főről 1110-re csökkentették, a brit hadsereg párhuzamos jelenléte megnövekedett rendőri állományt eredményezett a török időkhöz képest.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Részletesen lásd: Penslar: Zionism and Technocracy... i.m. 80–111. o.

¹⁵⁹ Palestine Royal Commission Report. July 1937. 155. o.

A szakigazgatóságok 1919–20-as költségvetési kerete jól tükrözi a katonai kormányzóság politikai és intézkedési prioritásait: miközben rendvédelmi jellegű kiadásokra több mint 128 ezer fontsterlinget különítettek el, addig oktatási célra 46 ezer, agrárfejlesztésre pedig mindössze 16 500 jutott.¹⁶⁰ A mezőgazdasági szektorban mutatkozó hatalmas elmaradottságot elsősorban nem központi támogatások, hanem már az oszmánok idejében is szűkkörben alkalmazott bankhitelezéssel kívánták felszámolni a britek. Ennek céljából a gyarmati területeken befolyással és jelentős érdekeltségekkel bíró Angol–Egyiptomi Bank számára számottevő kedvezményeket, tulajdonképpen monopóliumhelyzetet ígért a katonai kormányzóság, minek fejében a pénzügyi intézmény 500 ezer fontsterlinges alaptőkével fiókokat nyitott szerte Palesztinában. A külső tőkebevonásra nagy szükség volt a közmunkaügyi beruházások (felújítások, út- és csatornaépítések, területrendezések, mocsárlecsapolások, víz- és áramvezeték-építések, stb.), valamint az oktatás és a közegészségügy terén is. Az iskolák és a kórházak jórészt egyházak, misszionárius csoportok, illetve civil szervezetek gondnoksága, támogatása mellett működtek, hiába hozott létre a katonai kormányzóság oktatási és egészségügyi bizottságokat, még a nagyobb településeken sem tudtak intézményeket alapítani az önkormányzatok. Mindezen kihívások ellenére az adóreform viszont sikeresnek bizonyult, a kormányzóság efféle jövedelmei minden adónem tekintetében megugrottak a török időkhez képest: az állattartás után fizetendő adóbevételek 5700 fontsterlingről 21 300-ra, az egyéni jellegű adóbevételek 30 600-ról 110 500-ra, míg a földadóból származó források 103 000-ról majdnem 225 000-re növekedtek.¹⁶¹

A brit katonai kormányzóság meglehetősen gyorsan stabilizálódott, hatékonyan ötvözte az oszmán fennhatóság során elfogadott jogszabályokat, illetve az akkoriban felálló intézményeket az új közigazgatási struktúrával. A palesztinai arab lakosság és a helyi notabilitások bizalmatlanok voltak a britekkel szemben, akiket nem annyira felszabadítókként, mint inkább megszállókként fogadtak, a nemzetközi változásoknak mégis volt egyfajta reménykeltő olvasata számukra, úgy a McMahon és Huszein közti levelezés, valamint a Sykes–Picot megállapodás, mind a wilsoni pontok és a Népszövetség Alapokmányának felszabadult népek függetlenségét elősegítő cikkelyei alapján. Ugyanígy viszonyulhattak a körülményekhez a palesztinai zsidók is, mert bár számos nagypolitikai fejlemény nem kedvezett cionista törekvéseiknek, a Balfour-deklaráció és annak Párizs, Róma, illetve Washington általi elismerése, avagy a Fejszál és Weizmann között létrejött egyezmény bizakodásra adott okot. A britek kétkulcsos politikája azonban rögvest tarthatatlanná vált, miután mindkét palesztinai közösség az önnön érdekei érvényesítését kezdte számon kérni a katonai kormányzóságtól. A zsidók felállítottak egy Cionista Bizottságot, mely London jóváhagyásával utazott a Közel-Keletre, hogy ott intézkedési tervet dolgozzon ki a zsidó nemzeti otthon megteremtése céljából szükséges

---

¹⁶⁰ Uo. 154. o.

¹⁶¹ Uo. 156. o.

közigazgatási, politikai és jogalkotási teendők vonatkozásában. Erre válaszul az arabok is egyre nyomatékosabban kezdték követelni autonómiájuk biztosítását, minek következtében a katonai kormányzás helyi hivatalnokokra épülő szakintézményei lassan megbénultak, hiszen a rivalizáló tisztviselők saját etnikai közösségük, s nem a teljes lakosság érdekei szerint hozták döntéseiket. A britek manőverezési lehetőségeit tovább szűkítette, hogy a zsidók (mivel népességarányos szempontból jelentős kisebbségben voltak, s ezért az arabok által szorgalmazott általános, minden intézményre kiterjedő arányosítást visszautasították) fő célként a saját, autonóm közigazgatási struktúrájuk kiépítését jelölték meg. E fejlemény azért is hangsúlyt érdemel, mert miközben a palesztinai arabok nem működő, a felek által kölcsönösen tétlenségre kárhoztatott intézményeken keresztül próbálták érdekeiket, nacionalista törekvéseiket és nemzeti szuverenitásukat érvényre juttatni, addig a cionisták folyamatosan dolgoztak öngazgatásuk kiteljesedésén és differenciált szakterületű szervezeteik fejlesztésén.

1920. április 19-én a palesztinai zsidóság létrehozta a Képviselői Gyűlést (Aszefat ha-Nivharim), mely testület választás révén mandátumot nyert küldöttei egyfelől elektori feladatokat láttak el, másrészt konzultáltak a közösség egészét érintő legfontosabb kérdések tekintetében.¹⁶² Ezen alapvető funkciói ellenére a Képviselői Gyűlés nehezen intézményesült, nem alakult ki egységes szabályozás sem a tagok létszáma, sem pedig a megbízatásuk időtartama kapcsán. Az első alkalommal 313 képviselőt választottak, a következő, 1925 decemberében tartott voksoláson már csak 221-et, majd az 1931. januári szavazás alapján mindössze 71 fő kapott megbízatást. Ezt követően egészen 1944 augusztusáig nem került sor újabb választásra, akkor 171 helyet osztottak ki.¹⁶³ A frakciók száma mindig rendkívül magas, jóval tíz feletti volt, a második ciklus idején nem kevesebb, mint huszonöt politikai szervezet képviseltette magát. E protopártok tökéletesen lefedték a zsidó közösségen belüli társadalmi és ideológiai törésvonalakat: a szocialista-cionisták alkották a legerősebb tömböt, annak ellenére, hogy a belső torzsalkodások miatt két nagyobb (Ahdut ha-Avoda, Hapoel ha-Cair) és több kisebb mozgalomra fragmentálódva működtek. Mellettük jelentős támogatást tudtak maguk mögött a vallásos pártok (Mizrahi, Hapoel ha-Mizrahi), amelyek úgyszintén képtelenek bizonyultak közös platformra helyezkedni, továbbá biztos helyük volt a revizionista és a liberális cionistáknak, illetve a keleti, tehát az arab világból (főként Jemenből és Észak-Afrikából) elszármazó zsidók pártjainak is. A többi frakció leginkább érdekmozgalomként funkcionált, különböző társadalmi közösségek (nők, fiatalok, galileaiak, kelet-európaiak, stb.) és szakmacsoportok (földművelők, kisiparosok, hivatalnokok, stb.) céljainak megjelenítéséért.

---

¹⁶² 1917-ben állított fel először a palesztinai zsidóság olyan, összesen harminctagú intézményt (Vaad Zmani), mely a több települést átfogó, a közösség egészét érintő kérdéseket lett hivatott megvitatni. Később e szervezetet állt szándékukban alkotmányozó nagytanácsá formálni, amikor 1920 áprilisában létrehozták a Képviselői Gyűlést. Caplan: Palestine Jewry and the Arab Question, 1917–1925 (1. fejezet)

¹⁶³ Az 1920-as voksoláson körülbelül 20 ezer zsidó választópolgár, a közösség majdnem 70%-a vett részt. Bregman: A History of Israel. 21. o.

A Képviselői Gyűlés széleskörű reprezentativitást és szervezett vitafórumot biztosított, továbbá gondoskodott a népszuverenitás érvényesüléséről, ezáltal kétségtelenül hozzájárulva az autonóm öngazgatás kiteljesedéséhez, ugyanakkor az operatív döntéshozatal szempontjából legfontosabb feladata mégiscsak a saját tagjaiból – a pártlisták aránya szerint – delegálódó, lényegesen szűkebb testületi létszámú Nemzeti Tanács (Vaad Leumi) megválasztása volt, mely intézmény a mindennapi közfeladat-ellátással és szabályozással összefüggő hatáskörök tekintetében idővel meghatározóvá vált.¹⁶⁴ A Nemzeti Tanácsnak általában húsz–negyven tagja volt, akik együttesen, testületi formában inkább jogalkotói funkciókat valósítottak meg, míg a képviselők többségi támogatása révén, saját körben felálló Végrehajtói Bizottság pedig kormányzatként működött. A Tanács ágazati politikák szerint, oktatásért, egészségügyért, jóléti feladatokért, a rabbinátussal, a brit hatóságokkal, az arab közösséggel, illetve a települési önkormányzatokkal való együttműködésért felelős szakigazgatóságokat hozott létre.¹⁶⁵

A Nemzeti Tanács és a települési önkormányzatok mellett az 1920 decemberében megalakuló Hisztadrut szakszervezeti hálózat is jelentős szerepet vállalt a közszolgáltatások biztosítása terén. A Hisztadrutot, hosszas huzavona és egyeztetések nyomán, a szocialista-cionista politikai csoportosulások két vezető mozgalma, az Ahdut ha-Avoda és Hapoel ha-Cair hívta életre egy haifai nagygyűlés alkalmával. Még az alapítása évében 4415 zsidó munkás lépett be szakszervezetbe, melynek taglétszáma 1923-ban közel 8400-ra, a palesztinai zsidó munkaerő majdnem felére duzzadt.¹⁶⁶ A Hisztadrut egy évtizeden belül tulajdonképpeni „állammá” vált, az akkor még nem is létező államon belül. Szakintézményei a gazdasági élet (munkaerőpiac, agrárágazat, ipar, kereskedelem, stb.), a szociális, oktatási és építőipari szféra, a tömegközlekedés, a bank- és hitelszolgáltatások, valamint a kulturális és ifjúságpolitika terén egyaránt fontos pozíciókat vívtak ki.¹⁶⁷ A Hisztadrut gerince a Központi Foglalkoztatási Iroda (Merkaz ha-Avoda) lett, mely a növekvő számú zsidó bevándorló munkaerő-piaci közvetítését szolgálta, gondoskodva ily módon a kereslet és a kínálat harmonizációjáról, valamint az addig jellemző arab munkaerő-foglalkoztatás háttérbeszorításáról. Ez utóbbi többek között azért is volt fajsúlyos szempont, merthogy a brit hatóságok, s egyáltalán a londoni kormányzat a zsidók palesztinai bevándorlását a letelepedők gazdasági integrációjához kötötte, igyekezvén elkerülni a nincstelenek számának növekedését, illetve azáltal a szociális feszültségek mélyülését.¹⁶⁸ A szakszervezeti hálózathoz tartozó Nir pénzügyintézet biztosította az olcsó agrárkölcsonöket, melyeket telepalapításra, földfeltörésre, műszaki fejlesztésekre, foglalkoztatásra és egyéb szükségletekre lehetett fordítani. A lakosság megtakarításainak kama-

¹⁶⁴ Rendszerbe foglalva lásd: Elazar–Cohen: *The Jewish Polity: Jewish Political Organization from Biblical Times to the Present*. 229–230. o.

¹⁶⁵ Maor: *Developments in Israeli Public Administration*. 10–12. o.

¹⁶⁶ Sternhell: *The Founding Myths of Israel*. 4–8 o.

¹⁶⁷ Avishai: *The Tragedy of Zionism: How its Revolutionary Past Haunts Israeli Democracy*. 136–147. o.

¹⁶⁸ Lásd erről első hivatalos álláspontként a Churchill-féle Fehér könyvet 1922-ből. *The White Paper of 1922*

toztatásáról, valamint a személyi kölcsönök folyósításáról a Dolgozók Bankja (Bank ha-Poalim) gondoskodott. A Tnuvah a mezőgazdasági termékek, míg a Jahin kifejezetten a külföldön is kelendő citrusfélék piacra jutásáért és kereskedelméért volt felelős. A fogyasztók érdekvédelmét a ha-Masbir ha-Merkazi látta el, a tömegközlekedés – főként buszos és vasúti hálózatok – kiépülésében pedig a Merkaz ha-Kooperacia (illetve az Egged) járt élen. A Sikun készítette elő a lakásfejlesztési terveket, egyúttal kedvezményes ingatlanvásárlási megtakarításokat és lakáskölcsönöket biztosított a dolgozók számára, miközben a Szolel Boneh a palesztinai zsidó közösség szinte monopolhelyzetű építőipari vállalatává fejlődött. A társadalom- és egészségbiztosítási intézmények a Hevrat Ovdim szárnyai alatt egyesültek. A Merkaz Lehinuh fogta át az alap- és középfokú oktatási intézményeket (a jeruzsálemi Héber Egyetem és a haifai Technion széles autonómiával bírtak), a Merkaz Letarbut pedig a kulturális szolgáltatásokat szervezte. A ha-Noar ha-Oved gondoskodott az ifjúsági mozgalmak együttműködéséről és koordinálásáról, a sportkörök pedig rendszerint a ha-Poel előtagot vették fel nevük elé. A Hisztadrut saját folyóiratot is kiadott Davar címen.

Az 1922. július 24-én elfogadott brit mandátumi szerződés alapján jelentősen átszervezték a megszállás alatt tartott Palesztina közigazgatási rendszerét. A struktúra élére a főkormányzó került, immáron nem katonai, hanem civil minőségben, aki mellett egy háromtagú – főügyészből, főtítkárból és kincstárnokból álló – Végrehajtó Tanács, illetve egy tíz főt tömörítő Konzultációs Tanács működött. Utóbbi testületben helyi képviselők ültek, négy muszlim, három keresztény és három zsidó delegált részvételével. A rendeletalkotási jog- és hatáskörök címzettje többnyire a főkormányzó volt, míg a döntések gyakorlati érvényesülését legfelső szinten a Végrehajtó Tanács valósította meg, illetve felügyelte. A törvényeket mindhárom nyelven – angolul, arabul és héberül is – közzétették. A Konzultációs Tanács tagjaival elviekben folyamatosan egyeztetnie kellett a főkormányzónak, álláspontjukat azonban nem volt köteles figyelembe venni.¹⁶⁹ Ebből kifolyólag a mandátumi alapelvekről szóló azon kitétel, miszerint a Megbízott Hatalomnak elő kell segítenie az önálló államigazgatás kiépülését, nem valósult meg. Népeségarányos többségi helyzetük okán főként a palesztinai arabok sérelmezték ezt, szorgalmazva, hogy a brit hatóságok azonnal állítsanak fel szuverén törvényhozó szervet, mely legalábbis a belpolitikai ügyek tekintetében autonóm módon járhat el. E téren azonban semmi előrelépés nem történt, s később is csak egy olyan tanácsadói gyűlést hoztak létre, melybe kizárólag palesztinai brit hivatalnokok – a Végrehajtó Tanács tagjai, a körzeti kormányzók, valamint különböző szakintézmények vezetői – kaptak meghívást.

A korábbi tíz katonai körzetet, mint másodszintű területi közigazgatási egységeket, előbb hét, majd négy, végül három – egy északi, egy déli és egy jeruzsálemi – körzetté olvasztották össze. Mindegyik élére egy-egy kormányzót neveztek ki, illetve melléjük négy-négy,

¹⁶⁹ Shahwan: Public Administration in Palestine... i.m. 14–20. o.

összesen tehát tizenkettő kormányzó-helyettest. A három körzetet harminchétf kerületre osztották. E legutóbbi szinten már helyiek látták el úgy az adminisztráció irányítását, mind a kapcsolódó hivatali munkát, mely jelenség, miszerint tehát a legalsó egységekben arabokat és zsidókat alkalmaztak a közigazgatási feladatokra, általánosan elterjedté vált a mandátumi időszakban.¹⁷⁰ A palesztinai körülményeket értékelő, illetve tapasztalatait jelentésben közreadó Peel-bizottság 1937 folyamán – tömören összegezve – a következő megállapításokat tette a közigazgatási feladatokba vont arab és zsidó alkalmazottakról: 1) a rendkívüli válsághelyzeteket leszámítva a struktúra megfelelően működik, ugyanakkor a helyi bürokraták a saját etnikai közösségükhöz, s nem a brit főkormányzósághoz lojálisak; 2) szubjektivitásra való hajlamoságuk miatt indokolt a szoros felügyelet munkájuk felett; 3) lehetetlenség egy arab–zsidó vegyes összetételű hivatal élére helyi vezetőt kinevezni, egy ilyen lépés megbénítaná az adott intézményt; 4) krízishelyzetben kizárólag a saját közösségük érdekeit tartják szem előtt, a másik etnikai csoportot igyekeznek befeketíteni, mindenért felelőssé tenni; 5) a helyi bürokraták valamennyien tapasztalatlanul álltak alkalmazásba, s a rivalizáló körülmények miatt nem is alakult ki náluk technokrata gondolkodás – csak az a közfeladat-ellátás zajlik igazán hatékonyan, mely félreérthetetlenül szolgálja az adott közösség érdekeit.¹⁷¹

Egyfelől a közigazgatási-közszolgáltatási teendők bővülése és komplikálódása, másrészt a konstans centralizációs kontrollkényszer miatt, a harmincas évek folyamán differenciálásra került a mandátumi struktúra legfelső szintje. Az operatív végrehajtási feladatokat koordináló főtitkár mellé kineveztek egy főtitkár-helyettest, egy általános intézményi főtisztviselőt, valamint kilenc titkár-helyettest. Utóbbiak közül egy arab, egy pedig zsidó volt. Az átszervezés nyomán számottevő mértékben visszaesett a hatékonyság, a struktúra lelassult, az alsóbb szintű intézmények folyamatos egyeztetésre kényszerültek a felettes szervekkel még a legtriviálisabb kérdésekben is, mely túlbürokratizálódást eredményezett. A központi döntéshozók nem hivatalosan jog- és hatásköröket vontak el úgy, hogy közben a helyi ügyekre minimális rálátással voltak, nem ismerték kellően a lokális viszonyokat, a kiértékelt információik pedig az arab és a zsidó tisztviselők szubjektivitása miatt sokszor téves, valótlán képet mutatott, s ebből kifolyólag nyilvánvalóan a meghozott döntések is hibásnak bizonyulhattak. A centralizációs tendencia okán szokványossá vált, hogy a helyi közigazgatási intézmények nem a közvetlen felettes szervük, hanem egy magasabb hatóságnál igyekeztek eljárni, kedvező intézkedéseket kicsikarni. A rendszer diszfunkcionalitását mindezen felül súlyosbította, hogy a főkormányzóhoz benyújtott főtitkári és főtitkár-helyettesi beszámolók, előterjesztések, rendeletalkotási kezdeményezések, a téves helyzetelemzések miatt, számtalanszor irreális kontextust ábrázoltak, s így a legfelsőbb szintű döntés gyakorta megalapozatlanná vált.

¹⁷⁰ Palestine Royal Commission Report... i.m. 159. o.

¹⁷¹ Uo. (részletes leírás a 159–160. oldalakon)

Feltűnően diszharmonikusnak mutatkozott a települési önkormányzatok, főként az arab lakosságú helyhatóságok és a britek által újjászervezett területi intézmények közötti közigazgatási együttműködés. A muktárok nem tudtak beilleszkedni az új struktúrába, nem értették a feladatukat, nem tudtak intézkedni a hivatalos eljárások szerint, mivel a török idők bakismetódusaihoz szoktak. Elveszetté váltak az arab méltóságok patronálása nélkül, s ezen, adaptációs kihívásaikból fakadó tétlenségük nyomán, saját közösségük is bizalmatlan lett velük szemben, mely megroppantotta az addig stabilitást mutató lokális viszonyokat, valamint tovább élte a fejlődő zsidó, illetve a leszakadó arab falvak közötti ellentéteket. E válságjelenség eskalálódását mélyítette, hogy a brit főkormányzás képtelen volt közvetíteni a felek vitáiban, sőt intézkedései – részben a fentebb írt téves helyzetelemzések, részben a szándékos „oszd meg és uralkodj” politika okán – többnyire hol egyik, hol másik közösségnek kedveztek, tüzelve az indulatokat, valamint érveket adva az állandó vádaskodáshoz. A brit közigazgatási szervek előtt egyfajta érdekérvényesítési párviadal alakult ki, mely rivalizálás során úgy az arabok, mind a zsidók alapvetően bizalmatlanok voltak a mandátumi hatalommal szemben, s folytonosan részrehajlással gyanúsították azt. Bár a britek igyekeztek alkalmazkodni a körülményekhez, Palesztinába érkező tisztviselőiket kulturális, helytörténeti és konfliktuskezelési szempontból is felkészíteni, e próbálkozás kevésnek bizonyult. Pusztán egyetlen adatot kiemelve, a Peel-bizottság beszámolója szerint az 1937-ben szolgálatot teljesítő, magas beosztású brit hivatalnokok 7,5%-a beszélt arabul és héberül, 39%-a csak arabul, 2%-a csak héberül, miképpen minden második tisztviselő egyik helyi közösség nyelvén sem.¹⁷²

A települési szintű közfeladatok vonatkozásában még a mandátumrendszer kiépülése előtt, 1921-ben adta ki első rendeletét a brit katonai kormányzás. E jogszabály a helyi közinfrastruktúrával kapcsolatos építkezésekre és fejlesztésekre vonatkozott, melyek terén átláthatatlan kaotikusság mutatkozott. A rendelkezés az 1909-es brit törvényt tekintette mintának, egy alapvető és igen fajsúlyos különbség mellett: a települési önkormányzatok számára szinte semmilyen jogot nem biztosított, miközben az összes releváns tervezési és döntési hatáskört a katonai kormányzónak, valamint a neki közvetlenül alárendelt Központi Várostervezési Bizottságnak címezte.¹⁷³ Ennek hátterében két aspektus állt: egyrészt a britek csakis olyan beruházásokat akartak megvalósítani, melyek teljes mértékben illeszkedtek területrendezési elképzeléseikhez, másrészt ily módon igyekeztek megelőzni azt, hogy a növekvő lakosságszámú és a cionista pénzalapokból jelentős forrásokhoz jutó palesztinai zsidó közösség korlátlanul terjeszkedni tudjon.¹⁷⁴ 1929-ben aztán némileg finomították a szabályozáson, ám jelentősebb

---

¹⁷² Uo. 164. o.

¹⁷³ A főkormányzót és a főtitkár, majd a főtitkár-helyettes által vezetett Központi Várostervezési Bizottságot egy szakavatott területfejlesztő látta el tanácsokkal. Idővel létrejött egy Várostervezési Tanácsadó Hivatal is, nem sokkal a mandátumi rendszer összeomlása előtt pedig egy külön ügyosztály.

¹⁷⁴ Elazar: The Local Dimension... i.m. The Town Planning Ordinance, 1921

revízió alá csak 1936 folyamán vették, amikor elvi értelemben számottevő decentralizációra került sor. Az új struktúra alapján ugyan megmaradt az ágazati hierarchia csúcsán a főkormányzó, ám már csak a mandátum egész területére vonatkozó általános fejlesztési tervek tekintetében határozhatott meg célstratégiákat, igaz azok kötelező irányelveknek minősültek az alsóbb szervek számára. A középszintet az összesen hat darab Körzeti Várostervezési Bizottság alkotta, melyek feleltek a részletes tervek kidolgozásáért úgy a települések, mind a rurális térségek vonatkozásában. E testületeket a körzeti kormányzó vezette, a tagokat pedig különböző központi hivatalok delegálták. A lokális érdekek szakpolitikai megjelenítéséről a települési önkormányzatok mellett – állandó vagy ad hoc jelleggel – működő Helyi Várostervezési Bizottságok igyekeztek gondoskodni. Azért fontos hangsúlyozni, hogy elképzeléseiket csak törekedtek napirendre tűzni, merthogy a helyi szervezetben a körzeti (tehát a főkormányzóság által delegált) megbízottak voltak túlsúlyban, a rendelet szerint például a körzeti kormányzó, távollétében pedig a helyettese volt jogosult az ülést vezetni.¹⁷⁵

Szintén 1921-ben fogadta el a katonai kormányzóság a helyhatóságokról szóló rendeletet, mely a városnak nem minősülő kistelepülések jogállását volt hivatott tisztázni. Mint ismeretes, az oszmán időszakban a vilájet-törvény szabályozta a falvak közigazgatási státuszát – igen szűkszavúan és alapvetően centralizáló jelleggel. E szemlélet egyébként nem állt ellentétben a britek céljaival sem, így az új rendelet számos ponton illeszkedett a korábbihoz, tehát a lokális autonómia kialakulása különösebb lökést nem kapott. Pusztán néhány önkormányzás-ellenes kitélet ideidézve: 1) nem változott a helyi képviselő-jelölés rendje, továbbra is csak a közösség tiszteletre méltó idősei és méltóságai indulhattak a mandátumokért; 2) a települési tanács jogkörei papíralapúak maradtak, vagyis a legfőbb hatásköröket változatlanul a muktárok gyakorolták, ám ők rendszerint nem választással, hanem a körzeti kormányzó (közvetve tehát a főkormányzó) kinevezése révén kerültek posztjukra; 3) a körzeti kormányzónak megannyi lehetősége volt a helyi közügyekbe avatkozni, akár a települési tanács feloszlátása, akár a pénzügyek kontrollálása, akár a közberuházások támogatása/visszatartása terén.¹⁷⁶

A rendelet gyakorlati alkalmazása során hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az már túlságosan is központosító jellegű és kevésbé képes figyelembe venni a palesztinai településszerkezetben beállt azon változást, minek eredményeként egyre több, városnak ugyan (még) nem minősülő, de gyorsan népesedő, urbanizálódó és gazdagodó (főként zsidó) település jött létre. A Peel-bizottság is külön kitért e visszásságra, hangsúlyozva, hogy a mandátumi terület fejlődését akadályozhatja, egyúttal a hatályos rendeletet kijátszani igyekvő decentralizációs törekvések miatt közigazgatási kaotikusságot okozhat, ha a prosperáló, közvetlen vonzáskörzetükben centrumoknak számító településeket, valamint az 1700-as évekbeli lokális társadalmi hie-

---

¹⁷⁵ Alexander: Planning, Policy and the Public Interest: Planning Regimes and Planners' Ethics and Practices

¹⁷⁶ The Local Council Ordinance, 1921

rarchiákat életben tartó, az öngazgatásra képtelen, s az autonómia alatt pusztán a helyi tekintélyelvűség érvényesülését értő arab falvakat azonos státuszúakként kezelik.¹⁷⁷ E problémát azonban meglehetősen sokáig nem sikerült feloldani, s csak 1940-ben hoztak létre egy bizottságot a körülmények kivizsgálása érdekében, mely testület végül arra a megállapításra jutott, hogy ildomos lenne a városokra és a városoknak nem minősülő településekre vonatkozó önkormányzati rendeletek mellett egy, a falvakra hatályos jogszabályt is megalkotni.¹⁷⁸

Az 1921-es rendelet központi hatalmat erősítő passzusai miatt az urbanizálódó zsidó települések komoly dilemma elé kerültek: a státusz-elismertetés lehetősége egyrészt kedvező megítélés alá esett a cionista törekvések intézményesülése szempontjából, ugyanakkor az öngazgatás és a felügyeletmentes fejlődés oldaláról nézve káros hatású, centralizációs következményekkel is számolni kellett. A legtöbb zsidó önkormányzat ennek ellenére kezdeményezte a formális elismertetést, minek eredményeként legelőször, 1921-ben Petah Tikva, majd sorrendben Rison Lecion, Rehovot, Tel-Aviv, Ramat Gan, Afula, Hadera, Bat Jam, Raanana, Kfar Szaba, Bnei Brak és Herzlija, illetve Izrael Állam függetlenségéig további tizenöt, tisztán zsidó lakosságú település öngazgatása nyert főkormányzói megerősítést.¹⁷⁹

1926-ban újabb lokális vonatkozású rendeletet adtak ki: a mandátumi főhatalom kiterjesztette a helyi választásokon részvételre jogosult, legalább 25. életévüket betöltött állampolgárok körét, eltörölve az adott településen való ingatlanbirtoklás feltételét, ugyanakkor évi egy palesztinai font adó befizetésével fenntartva a vagyoni cenzust. E döntés már valóban ösztönzőleg hathatott volna az önkormányzati ügyekben való részvételi hajlandóság fokozására, valamint – legalábbis a szavazói felhatalmazás szempontjából – a demokratikusság intézményesítésére, ám az arab közösségben sokkal mélyebb hagyományai voltak az autokrata mechanizmusoknak, semmint hogy egy főkormányzói rendelettel háttérbe lehessen szorítani azokat. Amiként az arab felsővezetők többnyire elzárkóztak a mandátumi hatóságokkal való együttműködéstől, úgy helyi szinten sem alakult ez másként: rendszeresen figyelmen kívül hagyták a hatályos jogszabályokat, valamint a közigazgatás átszervezésére tett brit kísérleteket. A zsidó településeknek ellenben kedvezett az új rendelet, mely alapján hivatalos keretek között bonyolíthatták választásaikat, s így azok eredményét sem vitathatta a főkormányzóság.

A mandátumi hatalom egészen 1934-ig várt a városok önkormányzási jogállásáról szóló rendelet módosításával, s igazából e jogszabály esetében is inkább modernizációs adaptációra, semmint átfogó revízióra került sor. A főkormányzó jogköreit rendkívül tágra szabta a rendelet, csupán néhány relevánsat kiemelve: városi cím adományozása és a város közigazgatási határainak módosítása (mindkét döntés egy illetékes bizottság javaslata alapján), helyi

¹⁷⁷ Palestine Royal Commission Report... i.m.

¹⁷⁸ Nakhleh: Encyclopedia of the Palestine Problem (1. fejezet)

¹⁷⁹ 1947 végén összesen harminchét városnak nem minősülő települési önkormányzat működött Palesztinában: huszonöt zsidó, tizenegy arab és egyetlen templomos-keresztény (Saron).

választás napjának kitűzése; választási bizottság tagjainak megnevezése; a városi képviselő-testület létszámának jogszabályi keretek közötti megállapítása; a képviselő-testület indokolt esetben történő feloszlata; a polgármester illetve a helyettesének kinevezése és felmentése; költségvetési felügyelet gyakorlása.¹⁸⁰ E passzusok miatt a helyi öngazgatás autonómiája jelentős csorbát szenvedett: a városvezető tulajdonképpen a főkormányzó lojális delegáltja volt, a képviselő-testület csakis feloszlata kockázata mellett dönthetett a brit mandátumi hatalom akarata ellenére, miközben a város pénzügyeit szorosan ellenőrizték a központi közigazgatási szervek.¹⁸¹ A rendeletben részletesen meghatározták az önkormányzatok testületi struktúráját, a helyi jogalkotás területeit, az ülésezés rendjét és procedúráját, a bizottságok létrehozásának módját, azok feladatköreit, a különböző tisztségekre történő kinevezés feltételeit és a körzeti kormányzó megerősítési jogát, az e pozíciókkal járó hatásköröket, a képviselők státuszát, megválasztásuk módját, továbbá a költségvetés elfogadásának rendjét és a helyi adókiadás lehetőségeit. A legtöbb passzusba belecsempészték a központi hatalom felügyeleti jogosítványait, melyeknek alapvetően három típusú területe különült el: az adminisztrációs kontroll keretében számos önkormányzati döntés kapcsán vétóval élhetett vagy a főkormányzó, vagy valamelyik központi közigazgatási hatóság, esetleg a körzeti kormányzó és hivatala. A törvényességi felügyelet felhatalmazta ugyanezen felettes szerveket, hogy bármely helyi intézkedés okán jogorvoslati eljárást indítsanak az illetékes bíróságnál. Míg harmadsorban a pénzügyi auditálás legális eszköz volt a főkormányzó kezében a költségvetés bevételi és kiadási oldalainak ellenőrzésére, bizonyos tételek kihúzására, avagy belefoglalásának előírására, miközben a körzeti kormányzó is jogot nyert arra, hogy a helyi képviselő-testületet rendszeresen beszámoltassa anyagi körülményeivel összefüggésben.

A közigazgatási státusz alapján városnak számító települések között hatalmas különbségek mutatkoztak úgy a lakosság szám, a közszolgáltatás-biztosítás, s a helyi politikai aktivitás, mind a gazdasági prosperitási lehetőségek tekintetében. 1947-ben összesen huszonnégy (tizennyolc arab, két zsidó és négy etnikailag vegyes népességű) városi önkormányzat működött Palesztinában, köztük például az alig négyezer fős Dzszenin, valamint a 160 ezres populációt is meghaladó Tel-Aviv. E különbségekből kifolyólag, amíg az elmaradott, rurális területek nagyobbacska „városkáinak” számottevő szükségük volt a főkormányzóság igazgatási felügyeletére ahhoz, hogy valamilyen szinten képesek legyenek ellátni térségi centrum szerepüket, addig a tényleges urbánus központok (Tel-Aviv, Jeruzsálem, Haifa, Jaffa) számára e centralizáló „gyámkodás” tehernek számított. Noha a városi önkormányzatoknak törvényi lehetőségük nyílt technokrata szakemberek – jegyző, főépítész, egészségügyi és oktatási megbízott, stb. – kinevezésére, e tisztségek többnyire mégis betöltetlenül maradtak, csupán a

¹⁸⁰ The Municipal Corporations Ordinance, 1934

¹⁸¹ Shahwan: Public Administration in Palestine... i.m. (1. és 2. fejezet)

nagyvárosok éltek vonatkozó jogaikkal. Mindebben egyfelől a pénzhiány, másrészt azonban a helyi autonómia kiteljesítése irányában tanúsított lakossági és tisztviselői passzivitás is közrejátszott. Utóbbi jelenség, lásd az állampolgárok lokális ügyektől való elzárkózása, a települési választások alacsony részvételi adatai, a helyi képviselők felületes programalkotása és a szavazókkal szembeni távolságtartása, az önkormányzat átgondolatlan politikai és fejlesztési stratégiája, illetve a közintézmények súlyos hiánya, kizárólag az arab városokban volt tapasztalható. A Peel-bizottság nemes egyszerűséggel „civilizációs következményként” aposztrofálta mindezt, hangsúlyozva, hogy a palesztinai arab közösségben még nem alakult ki a demokrácia és az öngazgatás iránti társadalmi fogékonyság, mely az Európából bevándorló zsidók számára teljesen természetes.¹⁸² A vizsgálótestület ezzel magyarázta továbbá azt is, miért nem képes intézményesülni a közszféra, miért nem épül ki a helyi infrastruktúra az arab városokban, főként a kisebb lélekszámú településeken, annak ellenére, hogy arányait tekintve jelentősebb központi támogatásban részesülnek, mint mondjuk Tel-Aviv, Haifa vagy Jaffa. Amiként azt a bizottság ajánlásai között megfogalmazta, a főkormányzóságnak – az etnikai feszültségek kockázata mellett is – fel kellene vállalnia a városok státuszbeli differenciálását, legalábbis eljárási értelemben, értve ez alatt a prosperáló, gyorsan népesedő és urbanizálódó önkormányzatok autonómiájának kiterjesztését a közügyek intézése, a költségvetés kiadási és bevételi oldalainak megtervezése, illetve központi támogatása, valamint a helyi fejlesztési stratégiák kidolgozása és megvalósítása terén.¹⁸³

A mandátumi hatalom számára nyomasztó problémát jelentett, hogy a négy legjelentősebb városból egy, Tel-Aviv tisztán zsidó, míg kettő, Jeruzsálem és Haifa etnikai értelemben vegyes lakosságú, de zsidótöbbségű volt, s bár Jaffán nagyobb arányban arabok éltek, a település gazdasági, kereskedelmi és politikai jelentősége egyre inkább háttérbe szorult a szomszédos Tel-Aviv árnyékában. Az arab városok közül a délnyugati országhatárban fekvő Gáza, valamint a szamáriai dombok között elterülő Nablusz (Szichem) voltak a legnépesebbek, ám lakosságuk így is csupán ötödét-hatodát tették ki Jeruzsálemnek és Tel-Avivnak. Mindebből következőleg a nacionalista törekvések és eszmék melegágyainak számító urbánus központokban markánsan jelen voltak a cionisták, s noha a vezető funkciókat több helyütt nem ők töltötték be, növekvő befolyásukat, valamint a nemzeti önrendelkezés távlati céljával folytatott tevékenységüket a helyi autonómia kiterjesztésére nem nyomhatta el tartósan a brit főkormányzóság. Ezt igazolja az is, hogy Jeruzsálemben, bár hatályos maradt a muktár kötelező arab származását előíró passzus, a hat-négyes képviselői többség a zsidók javára fordult át a városi tanácsban (s a két keresztény küldött támogatásával is csak szavazategyenlőséget tudtak elérni az arabok). Mindeközben a tel-avivi önkormányzatnak sikerült elérnie, hogy jelen-

---

¹⁸² Palestine Royal Commission Report... i.m.

¹⁸³ Uo.

több központi támogatásokat kapjon infrastrukturális és közszolgáltatási (iskolák, kórházak, stb.) fejlesztéseire, továbbá a főkormányzóság az ellen sem emelt kifogást, hogy a város külföldi bankháztól vegyen fel kölcsönöket beruházásaihoz.

A cionista törekvések részleges érvényesülése tükröződött a helyhatóságokról (tehát a városnak nem minősülő települések jogállásáról) szóló rendelet 1941-es módosításában is, mely alapján az érintett közigazgatási státuszú önkormányzatok – közel 70%-ban zsidó települések – rendeletalkotási hatásköreit kiszélesítették, s a költségvetés-tervezés, intézményalapítás, valamint a tisztviselői kinevezés terén is jelentősebb mozgásteret kaptak. Nem kérdéses, a brit főkormányzóság szívesebben mutatkozott engedékenynek a kisebb lélekszámú települések jogállása vonatkozásában, semmint hogy további döntési autonómiát adjon az egyre kiterjedtebb vonzáskörzettel bíró nagyvárosoknak. Az 1941-es revízió a palesztinai zsidóságnak még egy aspektus kapcsán hozott kedvező változásokat: a mandátumi hatalom elismerte az ún. regionális tanácsokat, vagyis az aprófalvas önkormányzati együttműködések (kizárólag zsidó kibucok és mosávok, összesen négy helyhatóság: Emek Hefer, Kishon, Nahalal és Tel Hai) közigazgatási státuszát.¹⁸⁴ Ehelyütt érdemes megemlíteni továbbá, hogy a főkormányzóság 1945-ben kiadta a helyhatóságok adókiivetési jogáról szóló rendeletet, mely kibővítette az önkormányzatok – a gazdasági vállalatok területi elhelyezkedése miatt elsősorban a városok – adótételekkel és illetékekkel kapcsolatos hatásköreit.¹⁸⁵

A brit időszak közigazgatási struktúrájáról szólva, fontos néhány mondattal kitérni a Zsidó Ügynökség feladat- és hatásköreire is. Az intézmény felállításáról az 1922-es mandátumszerződés negyedik pontja rendelkezett, kimondván, hogy „[I]smerjenek el egy arányos zsidó képviselőt hivatalos testület gyanánt. Ez a képviselő legyen hivatva, hogy Palesztina kormányát tanáccsal lássa el, és vele együttműködjék olyan gazdasági, szociális és egyéb kérdésekben, amelyek a zsidó nemzeti otthon felállításával, valamint Palesztina zsidó lakosságának érdekeivel állnak kapcsolatban. Célja legyen a képviselőnek továbbá az is, hogy a kormány ellenőrzése mellett segítséggel szolgáljon és részt vegyen az ország fejlesztésében.”¹⁸⁶ A Zsidó Ügynökség létrehozása a cionista és nem-cionista zsidó csoportok közötti vita miatt – melynek tisztázást London megkövetelte, mondván a palesztinai brit főkormányzóság csak olyan szervezettel tud együttműködni, mely valóban reprezentálja a világ zsidóságát – egészen 1929-ig húzódott, s végül 1930 augusztusában ismerte el hivatalosan Nagy-Britannia a testület státuszát. A Zsidó Ügynökség legfőbb szerve az Általános Tanács lett, melybe 112 tagot a Cionista Világkongresszus választott, míg szintén 112 képviselőt pedig a diaszpórából delegáltak földrajzi megoszlás és lakosságarányos szempontok szerint. Felállítottak továbbá

¹⁸⁴ Az arab kistelepülések jogállását a falusi tanácsokról szóló 1944-es rendelet tisztázta (jószerivel az oszmán időkben elfogadott vilájet-törvény vonatkozó passzusait átvéve). Elazar: *The Local Dimension...* i.m. 9. o.

¹⁸⁵ Local Authorities (Business Tax) Ordinance, 1945

¹⁸⁶ The Palestine Mandate of the League of Nations. 24th July, 1922

egy Végrehajtó Bizottságot és egy Adminisztratív Tanácsot, előbbi a döntésvégrehajtás, míg utóbbi a hivatali munka koordinálása terén látott el funkciókat. A Zsidó Ügynökség palesztinai irodáit Jeruzsálemben nyitották meg. A szervezet külön szakigazgatóságokat alapított a politikai együttműködésekkel, a földvásárlásokkal, a bevándorlás-szervezéssel és a letelepítéssel, az oktatással, a pénzügyi tervezéssel, valamint a gazdasági, ipari és kereskedelmi feladatokkal összefüggésben. Szerteágazó tevékenységei kapcsán a Zsidó Ügynökség szorosan kooperált a főkormányzósággal, valamint a nemzetközi és a palesztinai cionista szervezetekkel.

1921 márciusában – illetve bizonyos kritikák miatt még az év decemberében elfogadott módosítások mellett – a mandátumi hatalom létrehozott egy arab felsőszervet is, az ún. Muszlim Főtanácsot, mely a vakf-ingatlanok és földterületek igazgatásán, valamint bizonyos kérdésekben az iszlám jog érvényesítésén, illetve a saría-bírók kinevezésén túl, feladatául kapta volna a palesztinai arab közösség reprezentációját is, ám erre nem igazán volt hajlandó. A rendelet szerint a Főtanácsnak öt, választások révén mandátumot nyert tagja lett: az elnök mellett két képviselő a jeruzsálemi, illetve egy-egy a nabluszi (szichemi) és az akkói körzetből.¹⁸⁷ A főkormányzóság számára számottevő kihívást jelentett, hogy az arab lakosságnak nem volt semmilyen képviseleti intézménye, amely a közösség nevében szuverén felhatalmazás mellett tárgyalhatott volna a brit hatóságokkal. A török időkben a konstantinápolyi birodalmi gyűlés munkájában vettek részt palesztinai arab notabilitások, mely gyakorlat az első világháborút követően is megmaradt, illetve miután Szíria viszonylagos önállóságot vívott ki, egyes képviselők a Szíriai Általános Kongresszusba ültek át. Bár a britek többször is megkíséreltek felállítani egy, a Zsidó Ügynökséghez hasonló arab szervet, törekvéseik rendre kudarcba fulladtak. Már 1928-at írtak, amikor a palesztinai körülményeket értékelni hivatott Shaw-bizottság előtt való intézményesebb képviseleti részvétel érdekében létrehoztak egy meglehetősen zavaros társadalmi felhatalmazású, leginkább a vagyonos családok érdekviszonyait tükröző Arab Végrehajtó Bizottságot. A harmincas évek elejétől jelentek meg proto-pártok a palesztinai arab közösségben, főként nacionalista, függetlenségpárti és a zsidó bevándorlást, a cionista befolyás-növekedést ellenző ideológiával. Erre az időszakra tehető a Huszeini-frakció felülkerekedése is, a Nasasibi-klán háttérbe szorítása, valamint Háddzs Amin al-Huszeini jeruzsálemi főmuftivá és polgármesterré, illetve a Muszlim Főtanács elnökévé való „megválasztása”, melyet a főkormányzóság is jóváhagyott annak ellenére, hogy a radikális politikus-vallási vezető szélsőségesen antiszemita, anticionista és britellenes nézeteket vallott. Huszeini tehát minden hatalmat önmagának sajátított ki, nacionalista-iszlám alapú autokrata rendszert épített fel maga körül, elfojtott mindenféle ellenzéki véleményt, illetve megakadályozta a főkormányzóság valamennyi demokratizálási törekvését, kezdeményezték azt akár a központi,

---

¹⁸⁷ Valójában az elnököt soha nem választották meg az előírt módon, hanem mindig a legbefolyásosabb arab család vezetője ragadta magához a hatalmat.

akár a helyi szint vonatkozásában.¹⁸⁸ Mindebből kifolyólag a palesztinai zsidók és arabok teljesen más úton indultak el az öngazgatás és a nemzeti önrendelkezés érvényesítése végett, mely bizonyosan közrejátszott abban, hogy a függetlenedést előbbi közösség egy hivatalosan el nem ismert, de közigazgatási, gazdaságpolitikai, rendvédelmi és önkormányzati értelemben a lehetőségekhez mérten megfelelően működő, amolyan „árnyékállamban” várta, illetve erőltette, miközben az arab lakosság politikailag passzivitásba kényszerítve, ugyanakkor tehetetlen dühét erőszakra szítva, évszázados törzsi-társadalmi hierarchiák és törésvonalak mentén megosztva, valamint dezorganizált autokrata struktúrák béklyóiba szorítva szembesült az általa történelmi igazságtalanságnak tartott területfelosztással.

---

¹⁸⁸ Háddzs Amin al-Huszeini a második világháború idején a náciakkal kollaborált, olyannyira, hogy hónapokig Berlinben tartózkodott Hitlernél, járt az auschwitzi haláltáborban és iszlám halálbrigádokat szervezett a boszniai muszlimok körében. Lásd erről: Meir-Levi: *The Nazi Roots of Palestinian Nationalism and Islamic Jihad*; Küntzel: *Hitler's Legacy: Islamic Antisemitism and the Impact of the Muslim Brotherhood*; Küntzel: *Hitler's Legacy: Islamic Antisemitism in the Middle East*

I. 7. Izrael Állam megalakulása

Amiként az a korábban írtakból kiderül, a palesztinai arabok és zsidók viszonya már jóval a cionizmus térnyerése előtt ismétlődő konfliktusoktól volt terhes. Sem az oszmán, sem a brit fennhatóság idején nem sikerült rendezni a politikai hatalom- és társadalmi státuszféltésre, vallási-civilizációs okokra, földbirtoklási és demográfiai kérdésekre, valamint össze nem egyeztethető, egymással rivalizáló nacionalista törekvésekre visszavezethető, etnikai gyűlölet formájában felszínre törő ellentéteket. Különösen a 19. század végétől és a 20. század elejétől mélyült el egyre rohamosabban a válság, abban az időszakban, amikor a növekvő számú zsidó bevándorló mellett tömegével érkeztek az arab betelepülők is Palesztinába¹⁸⁹, arra a területre, mely egyidejűleg vált tárgyává a rogyadozó Oszmán Birodalom túlélési aspirációinak, különböző európai hatalmak gyarmatosító szándékainak, illetve két, függetlenségre vágyó nép nemzeti önrendelkezési céljainak.

Az 1922-ben jogilag is intézményesülő mandátumrendszer egyik jellemzőjévé vált, hogy a fellobbanó erőszakhullámokat követően a brit főkormányzóság rendre létrehozott egy-egy ad hoc vizsgálóbizottságot, feltárni próbálván azok munkája eredményeként mi is vezethetett az adott konfrontáció kialakulásához.¹⁹⁰ Habár e testületek általában igyekeztek a körülmények elemzésén túl konszolidációs intézkedési javaslatokat is kidolgozni, s ezáltal a stabilitás helyreállítását elősegíteni, ám az ismétlődő összecsapások eredendő okai sokszor összetettebbek voltak azoknál a felnagyított és értékelés alá vont eseményeknél, melyek esetlegesen közvetlen kiváltó tényezőként hatottak valamely rendbontásra, így elkerülhetetlenül felszínes megállapítások születtek, a tényleges problémákat pedig szőnyeg alá seprték. Ez történt az 1920. április 4–7. között zajló jeruzsálemi – ún. Nabi Musza – lázongások idején is, amikor az arab tüntetők által kirobbantott utcai erőszak következtében öt zsidó és négy arab személy életét veszítette, továbbá több mint kétszázötvenen – túlnyomórészt zsidók – megsebesültek.¹⁹¹ A mandátumi hatalom Philip Charles Palin dandártábornok vezetésével háromtagú tényfeltáró bizottságot hozott létre a történetek kivizsgálása érdekében, mely testület közel két hónapon át folytatta munkáját, százötvennél is több tanút – összesen nyolc nyelven (!) – kihallgatva.¹⁹² A nyilvánvaló körülmények dacára (értve ez alatt azt, hogy a lázongás első óráiban közel száz zsidót – főként nőket, gyerekeket és időseket – bántalmaztak, inzultáltak és raboltak ki¹⁹³), a bizottság elsősorban a cionistákat okolta a feszültség eszkalálódása miatt, mondván „*a legfőbb céljaik megvalósulásának türelmetlen erőltetése és az indiszkréciójuk*

¹⁸⁹ Shafir különböző adatokat vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy a 19. század első feléhez képest a mandátumi rendszer intézményesedéséig eltelt hetven esztendő alatt legalább 300 ezer fővel gyarapodott Palesztina lakossága, mely népességnövekedés legfeljebb 35%-ban következett zsidó bevándorlásból. Shafir: *Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict...* i.m. 38–39. o.

¹⁹⁰ Huneidi: *A Broken Trust...* i.m.

¹⁹¹ Caplan: *Palestine Jewry and the Arab Question...* i.m. (3. fejezet)

¹⁹² Huneidi: *A Broken Trust...* i.m. 33–36. o.

¹⁹³ Morris: *Righteous Victims.* 95–96. o.

nagymértékben hozzájárult a válságos hangulat kialakulásához”.¹⁹⁴ A dokumentum szerint, az arab lakosság rendkívüli előítéllettel viszonyult „*a zsidókhöz, mint esetleges hatalmon lévőkhöz, mivel a történelmi tapasztalatok alapján az egyik legintoleránsabb népként ismerték meg őket*”.¹⁹⁵ Elsősorban nem is az ortodox, régóta Jeruzsálemben élő zsidó közösség, hanem az újbevándorló, főként kelet-európai származású cionistákkal szemben alakult ki heves ellen-szenv¹⁹⁶ – állapították meg a vizsgálóbiztosok, hozzátevé, hogy ez a réteg Oroszországban is tevékenyen hozzájárult az anarchizmus és a terrorizmus meggyökeredzéséhez. A jelentés mindemellett hangsúlyozta azt is, a palesztinai zsidók, külföldi kapcsolataikat kihasználva, nemcsak az arabok érdekeit sértő módon léptek fel, de még a brit főkormányzóságot is számtalanszor utasítani próbálták, szánt szándékkal kényes döntési helyzetekbe készítették.¹⁹⁷

Közel egy év múlva, 1921 májusában újabb lázadásorozatra került sor, mely következményeit és kiterjedtségét tekintve azonban sokkal súlyosabb végkimenetelűnek bizonyult. Az erőszak fellobbanásához egy elszigetelt eset adott ürügyet: május 1-je alkalmából Tel-Avivban felvonulást szerveztek a zsidó munkások, melyet kommunista – többnyire egyébként szintén zsidó – tüntetők megzavartak, anticionista jelszavakat skandálva. A kiérkező – főként arabokból álló – rendőri alakulatok szétválasztási kísérlete tovább tüzelte az indulatokat, az összecsapások híre hallatán pedig a szomszédos Jaffából arab csoportok indultak, „segítséget nyújtani” a „cionista demonstráció” elfojtásában. Pár órán belül teljes zűrzavar alakult ki, hamis híresztelések terjedtek mindenfelé, melyek hatására előbb Jaffában, majd Palesztina más településein is napokig tartó, zsidóellenes megmozdulásokra került sor. Ötnapnyi erőszakot követően, negyven zsidó és tizenhármas arab veszítette életét, miközben a sebesültek száma a zsidók részéről elérte a száznyolcvanot, az arab oldalon pedig az ötvenet.¹⁹⁸ A legsúlyosabb válság Jaffában tombolt, ahonnan a zsidó lakosság jószereivel elvándorolni kényszerült, főként Tel-Avivban új otthonra találva, de Rehovot, Kfar Szava, Petah Tikva és Hadera is heves offenzívákat állt ki, egyes források szerint néhol a brit légierő bombázásokkal próbálta meg visszatartani, szétkergetni a lázongókat.¹⁹⁹ Még a negevi beduin törzsek is – amelyek eladdig tartózkodóak voltak a palesztinai arabok nacionalizmusa vonatkozásában, s sokkal fontosabbnak tartották organikus struktúráik védelmét bármiféle központosítással szemben – zsidóellenes álláspontra helyezkedtek, s támogatást nyújtottak az – általuk korábban el sem ismert – Arab Kongresszus anticionista kezdeményezéseire.

¹⁹⁴ A Palin-jelentést idézi Huneidi: *A Broken Trust...* i.m. 35. o.

¹⁹⁵ Uo. 36. o.

¹⁹⁶ Ennek ellenére a jeruzsálemi zsidó áldozatok többsége ortodox, illetve anticionista volt. Segev: *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under the British Mandate.* 127–144. o.

¹⁹⁷ Huneidi: *A Broken Trust...* i.m. 35–37. o.

¹⁹⁸ Uo. 127. o. A zavargások végeztével a hivatalos brit jelentés 47 zsidó áldozatról és 146 sebesültről írt, miközben az arab oldalon 48 halottat és 73 sérültet regisztráltak. *Report of the Commission of Enquiry into the Disturbances in Palestine in May, 1921*

¹⁹⁹ Omissi: *Air Power and Colonial Control: The Royal Air Force, 1919–1939.* 43–46. o.

A brit titkosszolgálat palesztinai parancsnoka, Chisholm Brunton nem sokkal az eseményeket követően jelentést készített Herbert Samuel fő kormányzó számára, elsősorban a palesztinai zsidóságot felelőssé téve az erőszakba torkolló körülmények előidézéséért, illetve a fő kormányzóságot, amiért túlságosan engedékenynek bizonyult a cionista törekvésekkel szemben. Mindebből kifolyólag intézkedési javaslatok között is főként az araboknak kedvező változtatásokat vetett fel Brunton, különösen nagy hangsúlyt fektetve a bevándorlás korlátozására, melyet részben szentesítettek is.²⁰⁰ Az átfogóbb célú kiértékelés végett aztán felállítottak egy háromtagú vizsgálóbizottságot is Thomas Haycraft palesztinai főbíró vezetésével.²⁰¹ A testület augusztus 10-én nyújtotta be jelentését, nyomtatékosítva, hogy a zsidó politikai mozgalmak tel-avivi csetepatéja legfeljebb kétutcsányi kiterjedéssel bírt, így az a többnapos erőszak kirobantására jelentéktelen ürügy volt csupán.²⁰² A biztosok szerint mélyebben gyökeredző okokkal magyarázható az arab közösség elfojtott haragjának hirtelen felszínre törése, így például a fő kormányzóság zsidók irányában vélt elkötelezettségével, a Cionista Bizottság túlzott szerepvállalásaival, a zsidó tisztviselők felülreprezentált számarányával, a zsidó bevándorlás gyorsuló ütemével, a gazdasági versenykihívások megsokasodásával, az arab parasztok és kiskereskedők elszegényesedésével, a kommunisták térnyerésével, valamint a zsidó betelepülők arabok irányában tanúsított „arrogáns, megvető és lenéző kiközösítésével”.²⁰³

Noha a brit fő kormányzóság alig három éven belül két komolyabb erőszakhullámmal is szembesült, egyáltalán nem sürgette az ellenségeskedés eredendő okainak megoldását. E halogató politika 1928 szeptemberén újabb feszültségekhez vezetett, melyek a következő év nyarán minden addigig felülmúló válságba torkollottak. Ezúttal egy jeruzsálemi incidens adta a kiváltó ürügyet: a zsidóság legszentebb ünnepén, az Engesztelés napja alkalmából a Nyugati falnál (Siratófalnál) összegyűlő imádkozók, a vallásos előírásoknak megfelelően, ideiglenes válaszpáravánt emeltek a férfiak és a nők közé. E lépést jogsértő magatartásként ítélték el az arabok, mondván a zsidóknak nem szabad semmiféle építkezést megvalósítaniuk a Nyugati fal környékén. Miután a szélsőséges mufti, Háddzs Amin al-Huszeini felszította a palesztinai arabokat, azt hangoztatván, hogy a zsidók valós célja a Templomhegy elfoglalása, illetve az ott álló iszlám szenthelyek lerombolása, augusztus 20-án népes tömegek indultak meg Jeruzsálembe, elejét venni a cionista törekvéseknek.²⁰⁴ Kezdetben kődobálásokra, szórványos lövöldözésekre, valamint zsidó vallási kegytárgyak (tóraterkercsek, imakönyvek, illetve a

---

²⁰⁰ Beutazási engedélyt csak olyanoknak adtak ki, akik 1) zarándokok voltak, s nem szándékoztak negyedévnél tovább maradni; 2) kellő vagyonnal rendelkeztek, hogy önellátóak legyenek, s hozzájáruljanak a gazdasági fejlődéshez; 3) szakembernek számítottak, s kifejezett érdeke fűződött az országnak a letelepítésükhöz; 4) palesztinai lakosok házasársai és gyerekei voltak; 5) meghívóval rendelkeztek, biztosított volt a foglalkoztatásuk. E korlátozásokat az arab közösség liberális, kötelmek nélküli szabályozásként értelmezte.

²⁰¹ Wasserstein: *The British in Palestine: The Mandatory Government and the Arab–Jewish Conflict*. 136. o.

²⁰² Huneidi: *A Broken Trust...* i.m. 133–137. o.

²⁰³ Uo. 134. o.

²⁰⁴ Dershowitz: *The Case for Israel* (5. fejezet)

Nyugati fal hasadékaiban elhelyezett üzenetek) elégetésére került sor, ám később a feszültség vérontásba torkollott, a tehetetlen rendőri erők pedig képtelenek voltak elfojtani az erőszakot. Pár nap leforgása alatt Tel-Avivban, Mocában, Kfar Uriában, valamint Hebronban és Cfáton is összecsapások bontakoztak ki. A legsúlyosabb bűncselekmények utóbbi két városban történtek: Hebronban több mint hatvan, Cfáton pedig tizennyolc zsidót öltek meg az arab tüntetők. Az 1929 kora őszi kivívott viszonylagos konszolidációig százharminchárom zsidó és száztizenhat arab áldozatot követeltek a zavargások (utóbbiakat jórészt a brit rendvédelmi egységek ölték meg), miközben a sebesültek száma meghaladta az ötszázhetvenet.²⁰⁵

Az intézményesült mechanizmusnak megfelelően a főkormányzóság ismét felállított egy vizsgálóbizottságot, ezúttal Walter Shaw brit jogász vezetésével, illetve további három angol parlamenti képviselő közreműködése mellett. A testület 1929. október 25. és december 29. között ülésezett, megállapításait pedig a következő év márciusában véglegesítette, jelentésében egyfelől kifejezetten az elmúlt esztendő zavargásait, annak okait felvázolva, másrészt a palesztinai általános körülményeket értékelve. A konklúzióban a biztosok hangsúlyozták, a tüntetéseket az arabok robbantották ki, de nem előre eltervezett módon, ráadásul később a zsidók is követtek el hasonló bűncselekményeket. Miközben a testület elvitatta Háddzs Amin al-Huszeini felelősségét, nyomatékosan megjegyezte, hogy a brit főkormányzóság valamenyny esetben jogosan lépett fel, s hatékonyan intézkedett a közrend helyreállításáért. A legsúlyosabb tartalmú következtetések között a biztosok kijelentették, a cionista pénzalapok jogszerűen, de az arabok földönfutóvá válása miatt erkölcstelenül és károsan tevékenykednek, a cionista szervezetek pedig folyamatosan megsértik a bevándorlási szabályokat.²⁰⁶

Az arab sajtóban kedvezően fogadták a Shaw-jelentés megállapításait, majdhogynem „halálos csapásnak” ítélve azokat a cionisták ügyére. Az európai és az amerikai zsidó diaszpóra, valamint a palesztinai zsidó közösség komoly kritikával illették a londoni kormányzatot a következtetések miatt, egyúttal igyekeztek nyomást gyakorolni Nagy-Britanniára a vizsgálóbizottság által javasolt intézkedések (bevándorlás további korlátozása, földeladások újbóli betiltása, a cionista szervek mozgásterének szűkítése, stb.) figyelmen kívül hagyása érdekében.²⁰⁷ Ramsay MacDonald brit miniszterelnök, szorult helyzetében, tekintettel próbált lenni az arabok követeléseire, valamint a zsidók aggályaira is, a kabinet politikája így megmaradt az addigira már nyilvánvalóan alkalmatlanná vált „aranyközépút-stratégia” mellett. Mivelhogy a Shaw-jelentés fontosnak ítélte egy átfogó vizsgálat lefolytatását a palesztinai bevándorlási tendenciák, földviszonyok, telepalapítások és prosperitási lehetőségek tekintetében, ezért a londoni kormányzat kezdeményezésére, John Hope Simpson liberális párti politikus vezetésével mandátumot kapott egy testület a felvetett aspektusok kiértékelése céljából.

²⁰⁵ Bregman: A History of Israel... i.m. 24. o.

²⁰⁶ Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August, 1929, Cmd. 3530.

²⁰⁷ Lásd: Cohen: The Year After the Riots: American Responses to the Palestine Crisis of 1929–30

Az igen alapos és terjedelmes beszámoló 1930. október 21-én jelnt meg. A cionista vezetők – előzetes sejtéseiknek megfelelően – nem csalódtak abban, hogy majdan csalódnuk kell a vizsgálat következtetései miatt.²⁰⁸ A bevándorlás ügyében javasolták a biztosok, hogy a főkormányzóság hatékony ellenőrzési mechanizmusokat alakítson ki, egyúttal drasztikus korlátozásokat vezessen be úgy a zsidó migráció, mind az illegális arab betelepedés tekintetében, főként a gazdaság fenntarthatósága végett. A megművelhető földterületek vonatkozásában hangsúlyozta a jelentés azok teljes kihasználtságát, illetve a népességnövekedési tendenciákkal összekapcsolva e kérdés kritikusságát. Miközben a beszámoló a cionista földvásárlást, valamint a zsidó magán- és kollektív gazdaságok arab munkaerővel szemben támasztott kirekesztését jelölte meg az arab közösség elszegényesedésének eredőjeként, azt a sorok között veszni hagyták a biztosok, hogy az arab nincstelenek folyamatos betelepülése milyen (kézenfekvő) hatással lehetett e jelenségre. Ellentmondások más helyütt is felmerültek a Hope Simpson-riportban: így például a cionista szerepvállalások bizonyos kontextusban Palesztina fejlődésének a zálogaként, más összefüggésben ugyanakkor az arab közösség elmaradottságának az okaiként kerültek megemlítésre, mintha az ország prosperitásáért és a lakosság jóllétéért (etnikai hovatartozástól függetlenül) egyaránt a cionisták lettek volna felelősek.²⁰⁹

A Hope Simpson-jelentéssel párhuzamosan fogadta el a londoni kormányzat a Lord Passfield gyarmatügyi miniszter nevével fémjelzett fehér könyvet, amely Nagy-Britannia új Palesztina-politikájának stratégiai irányelveit jelölte ki. A dokumentum átfogó korlátozásokat intézményesített a zsidó bevándorlással kapcsolatban, mégpedig a gazdasági stabilitás fenntartásával magyarázva azok szükségességét.²¹⁰ A fehér könyv nem áttalott hangsúlyozni, hogy a Balfour-nyilatkozatban, valamint a mandátumi szerződésben is rögzítésére került annak követelménye, miszerint a zsidó nemzeti otthon megteremtése nem járhat a nem-zsidó közösségek érdekeinek csorbulásával, ezért a cionista törekvések visszafogása nem ellenkezik a brit kormány vállalt kötelezettségeivel, sőt, éppen azoknak tesz eleget. A dokumentum előírnyozta továbbá, hogy a mandátumi főkormányzóság minél előbb állítson fel egy arányos képviseleti szervet, mely bizonyos kérdésekben – külpolitika, honvédelem, pénzügy, stb. – ugyan korlátozott szuverenitással, de kézbe veheti Palesztina önigazgatását.²¹¹ A zsidók bár nem támogatták a kezdeményezést kisebbségi lakosságszámukból következő nyilvánvaló politikai befolyásvesztésük okán, a tervezett törvényhozó szerv intézményesülése mégis inkább a brit fennhatóság nélküli teljhatalmat követelő arab közösség elutasítása miatt hiúsult meg.

²⁰⁸ A cionista tisztviselők nem örültek Hope Simpson kinevezésnek, mivel a palesztinai körülményekben járatlan, a brit érdekeket mindenek elébe helyező politikusként tartották számon. Az egyetlen aspektus, amelynek kapcsán voltak reményeik, hogy Hope Simpson dolgozta ki anno a makedóniai lakosság-áttelepítési javaslatot, így okkal remélték a cionisták, Palesztinában is hasonló következtetésre jut majd a megbízott, kezdeményezve az arabok átköltöztetését a Jordánon túlra. Stein: *The Land Question in Palestine...* i.m. 90–115. o.

²⁰⁹ Report on Immigration, Land Settlement and Development. Cmd. 3686.

²¹⁰ Palestine. Statement of Policy by His Majesty's Government in the United Kingdom. Cmd. 3692.

²¹¹ Isseroff: *The Passfield White Paper, 1930*

1930 decemberében a főkormányzóság újabb gesztust gyakorolt a palesztinai arabok irányában, amikor egy átfogó értékelés keretében elismerték a muszlimok kizárólagos jogait a Nyugati fallal, mint a vakfnak számító Templomhegy szerves részével, továbbá az azzal szemben fekvő Mugrabi-negyeddal kapcsolatban. E megállapítás még akkor is hatalmas erkölcsi sértés volt a zsidósággal szemben, ha a jelentés egyúttal leszögezte, az arabok nem építhetnek át semmit a Nyugati falon és annak környékén, mindemellett pedig biztosítaniuk kell a zsidók számára a szabad vallásgyakorlást a kérdéses helyszínen.²¹²

Az európai változások, az antiszemita politikai és társadalmi mozgalmak térnyerése, valamint kirekesztő törekvéseik következtében a harmincas évektől jelentősen felgyorsult a zsidó bevándorlás Palesztinába. 1931 és 1940 között több mint negyedmilliónyian települtek át, főként Németországból, Lengyelországból és Csehszlovákiából. E migrációs hullám nyomán az addigi 17%-ról, egy évtized leforgása alatt, 27%-ra növekedett a zsidók részaránya a palesztinai lakosságon belül.²¹³ A demográfiai átrendeződésből kiindulva Gasszán Kanafani a következő tényezőket jelölte meg, mint kiváltó okokat az 1936 folyamán lázongásokba és sztrájkorozatba torkolló, majd – pár hónapnyi nyugalmat követően – egészen 1939-ig tartó nemzeti felkelésre szélesedő arab elégedetlenséggel kapcsolatban:

- 1) az arab lakosságot hatványozottan sújtó gazdasági teljesítménycsökkenés és munkanélküliség, a külkereskedelem visszaesése;
- 2) a cionista foglalkoztatáspolitikáé következtében diszkriminációk érvényesülése a munkaerő-alkalmazás és a bérezés tekintetében;
- 3) növekvő különbségek a zsidó és az arab közösség iparosodottsága vonatkozásában;
- 4) a művelhető földterületek csökkenése a cionista felvásárlások miatt;
- 5) az arab parasztok városokba kényszerülése;
- 6) hatékony szakszervezeti hálózat hiánya az arab közösségen belül.²¹⁴

Az itt sorolt aspektusok valós hatásait Ami Iseroff alaposan megkritizálta egyik tanulmányában, hangsúlyozva, hogy a foglalkoztatás csökkenése az arabok körében főként a sztrájkorozat kirobbanását követően vált jellemzővé, egyszerűen azért, mert egyre többen nem voltak hajlandóak munkát vállalni. A bérkülönbségek vonatkozásában Iseroff elfogadta Kanafani meglátását, miszerint a zsidó munkaadók többet fizettek a zsidó alkalmazottaknak, mint az araboknak, ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy az arab munkaadók még annál is kevesebbet kínáltak, tehát eleve az arab lakosság átlagbére alacsonyabb volt, s ez értelem-szerűen piaci következményekkel járt. Az iparosodottság terén mutatkozó hatalmas eltérés

---

²¹² Report of the Commission appointed by His Majesty's Government in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, with the approval of the Council of the League of Nations, to determine the rights and claims of Moslems and Jews in connection with the Western or Wailing Wall at Jerusalem. December, 1930

²¹³ Iseroff: Population of Ottoman and Mandate Palestine... i.m. illetve részletes áttekintésként lásd: Avneri: The Claim of Dispossession. 11–37. o.

²¹⁴ Kanafani: The 1936–1939 Revolt in Palestine

kapcsán Kanafani is elismerte, hogy a zsidó tulajdonú vállalkozások majdnem háromszor anynyi arab alkalmazottat foglalkoztattak, mint az arab érdekeltségűek, s a beruházott tőke vonatkozásában is legalább hatszoros különbség mutatkozott, a szerző szerint ugyanakkor ez az egyoldalú versenyhelyzet számos arab vállalkozást tett tönkre, illetve taszított ki a külkereskedelmi vérkeringésből. Kanafani kritikai megközelítése ennek kapcsán a cionistákkal szemben vitathatatlanul igazságtalan álláspont, hiszen magát a kapitalista piacgazdaságot kellene ostromoznia, s nem a zsidó befektetőket, vállalkozókat. A mezőgazdasági művelés alá vont területek csökkenését árnyaltabb kontextusba helyezte Iseroff, amikor hangsúlyozta, hogy Palesztina mindösszesen 4%-a, az öntözhető földek 10%-a volt zsidó tulajdonban a harmincas évtized derekán, miközben az arab birtokok kiterjedése a századfordulótól számítva legalább megháromszorozódott. A növekvő számú arab nincstelen tekintetében pedig egy brit felmérést idézett a szerző, miszerint 61 408 olyan arab háztartást tartottak számon 1936-ban, amelyek elsődleges megélhetési forrását a föld biztosította, s közülük 654 család, tehát az összes alig 1%-a vesztette el a tulajdonát/bérleti jogát a cionista felvásárlások miatt.²¹⁵

Az 1936–39-es arab lázadás és sztrájkorozat eseményeinek részletes áttekintése nem célja e dolgozatnak, így a demográfiai, gazdasági és földtulajdoni körülmények felvázolását követően inkább a zavargások jelentősebb sajátosságaira, következményeire koncentrálnak. Először is fontos leszögezni, hogy a Palesztinán belüli etnikai és hatalmi válság mélyülése ellenére, a konfliktus kirobbanásában hangsúlyos szerep jutott a „külső” tényezőknek, nevezetesen a korai pánarab eszméknek, melyek jegyében előbb Izz ad-Din al-Kassam, majd Favzi al-Kaukdzsi vezetésével anticionista-britellenes „felszabadító erők” érkeztek Transzjordániából és Szíriából, tehát az ellenségeskedés regionális szétterjedéssel fenyegetett.²¹⁶ Ugyanígy meghatározó fejleménynek bizonyult a palesztinai arab irányzatok politikai intézményesülése, valamint ennek nyomán Háddzs Amin al-Huszeini mufti radikális csoportjának erőszakos felülkerekedése, mely kettős következménnyel járt: egyfelől 1936 áprilisában létrejött az Arab Felsőbizottság, jelentős szerepet vállalva a lázadás „társadalmasításában” és koordinálásában, másrészt a mérsékelt, a főkormányzósággal együttműködő, a muftival rivalizáló frakciók végleg elbuktak, s ezzel a pragmatikus rendezés lehetősége is kilátástalanná vált.²¹⁷ Kiemelendő továbbá, hogy az arab felkelés ezúttal nemcsak a zsidók, hanem a britek ellen is irányult, s így a támadott felek hirtelen – bizalmatlan – szövetségessé váltak, melyet a cionisták megfelelően ki tudtak használni önvédelmi képességeik fejlesztésére, államépítési céljaik sürgetésére.²¹⁸ A három évig tartó erőszakhullám két legfontosabb velejárója azonban mégiscsak abban mutat-

²¹⁵ Iseroff: Arab Revolt in Palestine or “The Great Uprising” Definition

²¹⁶ Lásd: Swedenburg: Memories of Revolt: The 1936–1939 Rebellion and the Palestinian National Past

²¹⁷ Egyes kutatások szerint a három évig tartó harcok nyomán meghalt körül belül ötezer arab származású személy egynegyedét különböző arab fegyveres csoportok ölték meg, miközben maradék háromnegyed 95%-át pedig a brit katonai erők. Hughes: The Banality of Brutality

²¹⁸ Segev: One Palestine, Complete... i.m.

kozott meg, hogy 1) a britek először tűzték napirendre Palesztina felosztásának szükségességét, illetve 2) e konszolidációs erőfeszítéseik zsákutcába jutása nyomán végül beadták a derekukat, s az Európában tomboló vérzivatar közepette megtiltották a zsidók bevándorlását.²¹⁹

A mandátumi főkormányzóság 1936. november 11-én fogadta azt a vizsgálóbizottságot, melyet William R. W. Peel vezetésével azért állított fel a londoni kabinet, hogy mielőbb tartós megoldás szülessen a palesztinai problémákra. A testület két hónapig dolgozott a Közel-Keleten, majd 1937. január 18-i távozását követően, július 7-én hozta nyilvánosságra jelentését.²²⁰ Az összesen több mint négyszáz oldalas dokumentum aprólékos áttekintést ad Palesztina 19. század végi 20. század eleji bel- és külpolitikai, gazdasági, közigazgatási, illetve társadalmi körülményeiről, mely átfogó helyzetelemzést követően nagy horderejű megállapítást tesznek a biztosok, javasolva a terület felosztását egy arab és egy zsidó nemzetállamra, továbbá egy brit igazgatás alatt maradó mandátumi körzetre.²²¹ A testület tagjai eredendően három alternatívát vettek számításba. Először is a közigazgatási status quo fenntartását mérlegelték, több szempontból is súlyosan kockázatosnak ítélve azt. Másodsorban a terület kantonokra osztását, s ezáltal egyfajta föderális struktúra kialakítását vették górcső alá, ám e reformot csupán időszakos megoldásnak fogták fel, mondván a hatékony működés túlságosan is megkövetelné az arab és a zsidó közösség – adott helyzetben irreálisan távolinak tűnő – pragmatikus kooperációját. Harmadrészt tehát adódott a területfelosztás, két független állam megteremtésével, illetve a brit befolyás kontinuitása érdekében egy autonóm szuverenitású „ütközőzóna” kialakításával.²²²

Persze a határvonalak kijelölése számottevő nehézségeket vetett fel, hiszen a két közösség területileg csak részben különült el egymástól, mindemellett pedig tulajdonjogi, mezőgazdasági, közlekedési, rendfenntartási, demográfiai és kulturális aspektusokra is tekintettel kellett (volna) lenni. A beszámolóban lényegesen kisebb kiterjedésűnek javasolták a zsidó államot, mint arab szomszédját. A nagyobb tájegységek közül Galileát (Názáret kivételével), a Jezreel völgyét és a Karmel vidékét, valamint a libanoni határtól egészen Tel-Avivig (illetve kisebb megszakítással még attól délre is) a tengerparti sávot tervezték hozzá csatolni, miközben az arab entitás számára pedig Szamáriát, Júdeát, a Negevot (továbbá az attól északabbra fekvő síkságot-dombságot) és Gázát jelölték ki. A britek Jeruzsálemben, Jaffában, valamint a kettőt összekötő, kelet felé a tengerszinthez képest folyamatosan emelkedő medencében alakították volna ki autonóm körzetüket.²²³ A Peel-bizottság – tudatában a szétválasztás bizonyos

²¹⁹ Shapira: Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881–1948 (6. fejezet)

²²⁰ G. S. Mahler–A. R. W. Mahler: The Arab–Israeli Conflict. 69–79. o.

²²¹ Palestine Royal Commission Report... i.m.

²²² Ovendale: The Origins of the Arab–Israeli Wars. 75–77. o.

²²³ A bizottság előírnyozta, hogy a területfelosztás nyomán mind a zsidó állam kormányzata, mind a brit mandátum fizessen évenkénti szubvenciót (tulajdonképpeni kárpótlást) a palesztinai arab államnak. Summary section of the Report of the Palestine Royal Commission

fokú tökéletlenségének – hangsúlyozta, a tartós rendezés érdekében elkerülhetlenné válhat kárpótlás melletti lakosságcsere végrehajtása, melynek keretében 1000–1250 zsidó és közel negyedmillió palesztinai arabot kellene új vidékekre átköltöztetni.²²⁴

A jelentésben vázolt felosztási tervet az arabok – nemcsak a palesztinaiak, de a környező államok kormányzatai is – azonnal visszautasították, miközben a Zürichben, 1937. augusztus 3–16. között üléselő XX. Cionista Kongresszus, némi változtatások mellett, hajlandóságot mutatott annak elfogadására.²²⁵ A Zsidó Nemzeti Tanács vezetője, David Ben Gurion később aktív egyeztetésekbe kezdett a partíció realizálása céljából, követeléseik között nem is annyira területi kiegészítéseket, mintsem lakosság-áttelepítést szorgalmazva.²²⁶ A britek végül úgy reagáltak az – ismételten csak sztrájkokba, zendülésekbe, erőszakos megtorlásokba torkolló – általános elégedetlenséget sugalló körülményekre, hogy John Woodhead vezetésével felállítottak egy újabb bizottságot, mely feladatául kapta a Peel-jelentés felosztási javaslatának részletes, többverziós kidolgozását.²²⁷ A terület végül két – a már meglévő eszközölt jelentéktelen revíziókkal együtt három – tervképet hozott nyilvánosságra, valamennyi módosítást a tervezett palesztinai zsidó állam rovására elkövetve. Az arab állam területét változatlanul hagyták a Peel-jelentésben lehatárolthoz képest a biztosok, s csupán a brit befolyási zónát bővítették ki: az egyik alternatíva szerint (Akkót, Názáretet és Csfátot benne foglalva) Galilea jó részére, míg a másik – az előterjesztők álláspontja alapján legéletképebb – verzió értelmében pedig Galilea, a Jezreel-völgy és a Karmel teljes területére.²²⁸

Az újabb felosztási terveket úgy az arabok, mind ezúttal már a cionisták is elfogadhatatlannak minősítették. Nagy-Britannia erre válaszul meghívta a feleket egy konferenciára, amely hosszas előkészítés nyomán végül 1939. február 7. és március 17. között – több fordulón – a londoni Szent James palotában ülésezett, igen feszült légkörben, s csupán közvetett formában, mivel az arab delegáció nem volt hajlandó egy asztalhoz ülni a cionistákkal, mondván azzal elismernék intézményeik létjogosultságát.²²⁹ A szembenállók elvárásai kibékíthetetlenek, a brit diplomácia pedig tehetetlennek bizonyult az egyeztetések során, így a kísérlet kudarcba fulladt. A Háddzs Amin al-Huszeini vezette arab delegáció nem engedett a Balfour-nyilatkozat hatálytalanításának, a zsidó bevándorlás teljes tiltásának, a cionista földvásárlások törvényen kívül helyezését, valamint a mandátumi alapelvek között szereplő autonóm, brit

²²⁴ Az esetleges lakosságcsere tekintetében való hasznos tapasztalatként hozta fel a Peel-bizottság a görög–török határrendezés keretében történt áttelepítéseket. Palestine Royal Commission Report... i.m. 389–390. o.

²²⁵ Galnoor: The Partition of Palestine: Decision Crossroads in the Zionist Movement. 77–80. o.

²²⁶ Ben Gurion, bár tudatában volt annak, nagyon nehéz lesz meggyőzni a cionistákat arról, hogy a zsidó állam Jeruzsálem elragadása ellenére is megalapítható, mégis hatékonyan érvelt amellett: egy kiterjedésében korlátozott, ugyanakkor szuverenitását tekintve független nemzeti otthon azonnali létrejötte kedvezőbb, mint a történelmi haza újraalapításának irreális vágyakozása. Sinanoglou: The Peel Commission and Partition, 1936–38 In: Miller (ed.): Britain, Palestine, and Empire: The Mandate Years

²²⁷ G. S. Mahler–A. R. W. Mahler: The Arab–Israeli Conflict... i.m. 8. o.

²²⁸ El-Eini: Mandated Landscape: British Imperial Rule in Palestine, 1929–1948. 538. és 542. o.

²²⁹ Rose: The Gentile Zionists: A Study in Anglo–Zionist Diplomacy, 1929–1939 (8. fejezet)

befolyástól mentesen működő igazgatási szervek felállításának követeléséből, miközben a cionista és anticionista megbízottakat is magában foglaló zsidó küldöttség pedig a letelepedési korlátozások felszámolását, a meglévő települések fejlesztésének és újak építésének lehetővé tételét, valamint egy legális védelmi erő felállítását jelölte meg alapelvárásként.²³⁰

A palesztinai konfliktus diplomáciai rendezése szempontjából tehát minimális kilátások adódtak az Egyesült Királyság számára, miközben egyre súlyosabb geopolitikai kihívások bontakoztak ki Európában a náci terjeszkedés miatt. Már azt megelőzően, hogy az arab és a cionista delegációk megékeztek volna Londonba 1939 februárjában, a brit Gyarmatügyi Minisztérium, Malcolm MacDonald tárcavezető irányítása mellett titokban kidolgozott egy új fehér könyvet az addigi Palesztina-politika alapos revízióját javasolva abban.²³¹ Miután a Szent James palotában tartott tárgyalások zátonyra futottak, az Egyesült Királyság számára pedig stratégiai kérdéssé vált az arab világban betöltött pozícióinak stabilitása, Neville Chamberlain miniszterelnök elfogadásra terjesztette elő a kérdéses fehér könyvet, azzal akaratlanul is hozzájárulva egy humanitárius katasztrófa bekövetkezéséhez.

A meglehetősen anticionista tartalmú dokumentum három fő részre tagolódott. Az elsőben deklarálódott, hogy a brit kormány próbálkozása Palesztina felosztására kudarcot vallott, s ezért új irányvonal kijelölése vált szükségessé, melynek legfőbb célja az arab és a zsidó lakosság hozzásegítése egy közös állam megteremtéséhez. A fehér könyv nyomatékosan leszögezte, az Egyesült Királyságnak nem célja, „*hogy Palesztina zsidó állammá váljék. Valójában a mandátum keretében az arabok iránt vállalt kötelezettségeivel szembenállónak, s az arab népnek korábban adott biztosítékaival ellentétesnek tekinti azt* [a brit kormány – G.Z.], *hogy a palesztinai arab lakosság, akarata ellenére, egy zsidó államnak vetessék alá.*”²³² A dokumentumban fokozott hangsúllyal jelent meg az autonóm öngazgatás feltételeinek gyorsabb és hatékonyabb elősegítése, a közigazgatási tisztviselők palesztinai hivatalnokokra való ütemezett lecserélése, továbbá a szuverén állami működés alapjainak stabil lefektetése. Ennek ellenére világosan kimondásra került az a sarkalatos megállapítás is, miszerint a brit gyámságra még meglehetősen sokáig szükség lesz Palesztinában.

A második fejezet a zsidó bevándorlás kérdését taglalta, kimondva, hogy a betelepülés további korlátlan jóváhagyása következtében Palesztina zsidótöbbségű országgá válhat, mely ellenkezik a brit kormány arabok irányában vállalt kötelezettségeivel, másrészt a zavargások kontinuitásával fenyeget. A fehér könyv ugyanakkor hangsúlyozta azt is, a zsidó bevándorlás fontos tényező Palesztina fejlődése szempontjából, mindamellet lehetőséget tétele – akár a Balfour-nyilatkozat, akár a mandátumszerződés alapján, nem mellékesen pedig az Európában

²³⁰ Weizmann–Litvinoff: The Letters and Papers of Chaim Weizmann. 341–360. o.

²³¹ Caplan: The Israel–Palestine Conflict: Contested Histories (5. fejezet)

²³² Fehér könyv Nagy-Britannia palesztinai politikájáról. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 194. o.

tapasztalható antiszemita jelenségek miatt – köti az Egyesült Királyságot. London emiatt köztes megoldás mellett döntött: 1940 áprilisától, öt évre előre, évi tízezer főben maximalizálta a zsidó betelepülést, illetve előírta még huszonötezer „extrastátuszt” humanitárius megfontolásból, egyúttal azonban kinyilvánításra került az is, 1945 tavaszától megszűnik a zsidó bevándorlás lehetősége, hacsak a palesztinai arab többség másként nem dönt.²³³

Mindezek alapján nem meglepő, hogy a földvásárlások vonatkozásában is anticionista alapelvek rögzítése történt meg, tiltásnak alávetve mindennemű zsidó birtokszerzést. Összegezve tehát elmondhatjuk, 1939 tavaszától a brit politika egyértelmű araborientációt vett, Palesztina felosztása lekerült a napirendről, a szuverén zsidó állam megteremtése feledésbe merült, s egyáltalán, a majdani független ország arab karakterének primátusa megerősítést nyert. Hogy e szemléletváltás elsősorban a korabeli geopolitikai átrendeződéssel volt magyarázható, nem kétséges, mint ahogy az sem, Nagy-Britannia fenntartások nélkül előtérbe helyezte önön hatalmi ambícióit a náci népiártások láttán adódó erkölcsi kötelezettségeivel szemben. A brit pálfordulás következtében jelentősen megerősödtek és aktívabbá váltak az erőszaktól sem visszariadó zsidó revizionista mozgalmak (Irgun, Stern-csoport), melyek gyakorta hajtottak végre megtorlásokat arab és angol célpontok ellen.²³⁴ A londoni kormányzat politikájával szembeni elégedetlenség új stratégiára készítette a szocialista, valamint a liberális cionistákat is. 1942. május 6. és 11. között a New York-i Biltmore Hotelben ültek össze a világ zsidóságának képviselői.²³⁵ A tizennyolc országból érkező hatszáz küldött, nagy viták nyomán, végül meghatározó többséggel fogadta el a konferencia színhelyül szolgáló szállodáról elnevezett azon programot, mely a zsidóság háborús szerepvállalásainak engedélyezése, valamint a zsidó nép arab szomszédaival való együttműködési készségének és óhajának hangsúlyozása mellett, sürgette a bevándorlás és a földvásárlás korlátozásának eltörlését.²³⁶ David Ben Gurion, a Nemzeti Tanács elnöke a következőképpen ragadta meg ezen, a britek palesztinai ambícióit immáron semmibe vevő cionista törekvések céljait: „*Harcolni fogunk a háborúban, mintha a fehér könyv nem létezne, és küzdeni fogunk a fehér könyv ellen, mintha nem lenne háború.*”²³⁷

Miközben az afrikai, az európai és az ázsiai hadszíntereken komoly erőfeszítések mellett a szövetségesek végül sikeresen felülkerekedtek a náci-fasiszta hordákon, Palesztinában egyre nehezebben és mind többször csak súlyos jogsértések árán tudta hatalmát megőrizni a

²³³ Uo. Párhuzamosan a mandátumi hatalom elkötelezettjévé vált az illegális bevándorlás megakadályozásának, minek jegyében zsidó menekültekkel teli hajókat süllyesztettek el, illetve irányították vissza Európába.

²³⁴ E szervezetek többek között merényletet hajtottak végre a jeruzsálemi Dávid király hotelben, Deir Jasszin arab falu lakossága ellen, Folke Bernadotte svéd és Lord Moyne angol diplomaták ellen, valamint egyéb civil és katonai célpontokat támadva. Lásd: Begin: *The Revolt – Memoirs of the Leader of the Irgun*; Lapidot: *The History of Irgun*; Heller: *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror. 1940–1949*; Marton: *Halál Jeruzsálemben*.

²³⁵ Aronson: *David Ben-Gurion and the Jewish Renaissance*

²³⁶ A cionista „Biltmore”-program. In: Lugosi (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 220. o.*

²³⁷ Berkowitz: *The Crime of My Very Existence*. 144. o. A szövetségesek oldalán harcoló Zsidó Légio többek között bevetésre került Észak-Afrikában, Görögországban és Olaszországban, miközben a félig legális palesztinai zsidó önvédelmi erők (Hagana, Palmah) pedig Libanonban és Szíriában.

győztes nagyhatalom, Nagy-Britannia. A nemzetközi közösség látókörébe azt követően került újra a közel-keleti mandátum, hogy az iparosodott tömeggyilkosságok helyszínéül szolgáló koncentrációs és haláltáborokból elsősorban nem a diaszpórábeli – rosszlemkű – otthonaikba, hanem a történelmi hazájukba akartak visszatérni a szörnyű megpróbáltatások zsidó túlélői. A londoni kormányzat azonban nem engedett a körülmények dacára érvényben maradt '39-es fehér könyv rendelkezéseiből, így a Palesztina felé tartó, menekültekkel teli hajókat igyekeztek eltéríteni, utasaikat Cipruson és másutt internálótáborokba zárni, avagy a rommá lótt Európába – sokszor a mézárások közvetlen helyszínére – visszairányítani.²³⁸ A palesztinai zsidóság – mérsékeltek és radikálisok egyaránt – hol verbális, hol fegyveres erőszakkal torolták meg a britek fellépéseit, miközben a nemzetközi közösség is növekvő fenntartással, valamint egyre nagyobb nyomásnak alávetve fogadta az Egyesült Királyság politikáját.

1946 folyamán összeült egy közös amerikai–brit vizsgálóbizottság azzal a céllal, hogy előremutató megoldást találjon a zsidó menekültek letelepítésére, illetve Palesztina egyéb más gondjaira. A testületbe hat-hat tagot delegált mindkét ország, a két felelős vezető Joseph Chappell Hutcheson texasi bíró, valamint Herbert Morrison angol államtitkár voltak. A bizottság először Washingtonban ülésezett, majd Bécsben hallgatott meg zsidó túlélőket, mielőtt Kairóban a nem sokkal korábban megalakult Arab Liga képviselőivel találkozott volna.²³⁹ Palesztinába csak ezt követően érkeztek meg a biztosok, akik addigra már egyetértettek abban, először is százezer zsidó hontalan azonnali betelepítését kell lehetővé tenni, illetve ennek közigazgatási és rendvédelmi velejáróira felkészülni.²⁴⁰ A körülmények értékelése nyomán kiadott zárónyilatkozatában a testület hangsúlyozta továbbá, a mandátumi rendszert fenn kell tartani, Palesztina nem alakulhat sem zsidó, sem arab országgá, egyik közösség sem nyomhatja el a másikat, ugyanakkor a szeparáció, a terület felosztása sem kivitelezhető, ráadásul nemzetközi felügyelet nélkül súlyos, akár regionális léptékű erőszak bontakozhat ki. A következők sorában helyt kapott a vallási – köztük a keresztény – kegyhelyek védelmének fontossága, illetve a földvásárlással kapcsolatos korlátozások részleges feloldásának a szükségessége is.²⁴¹ A bizottság megállapításait sem az arabok, sem a cionisták nem fogadták kedvezően: amíg előbbi közösség a Szent James palotában 1939 kora tavaszán deklarált követelések azonnali végrehajtását hangsúlyozta, addig a zsidók korlátlan bevándorlási és letelepedési jogot, valamint ahhoz fokozottabb nemzetközi hozzájárulást szorgalmaztak.²⁴²

A brit kormány elfogadta az amerikai nyomásra meghatározott százezer fős rendkívüli betelepítést (akkoriban mindösszesen havi 1250 zsidó érkezhetett legálisan Palesztinába),

²³⁸ Kochavi: Post-Holocaust Politics: Britain, the United States & Jewish Refugees, 1945–1948

²³⁹ Lásd részletesen a testület munkáját: Nachmani: Great Power Discord in Palestine.

²⁴⁰ Louis: The British Empire in the Middle East, 1945–1951 (IV/2-es fejezet)

²⁴¹ Anglo–American Committee of Inquiry. Report to the US Government and His Majesty's Government of UK.

²⁴² Louis: Ends of British Imperialism: The Scramble for Empire, Suez and Decolonization (14. és 16. fejezet); Khalaf: Politics in Palestine: Arab Factionalism and Social Disintegration, 1939–1948

ugyanakkor London aktív – főként katonai – szerepvállalást követelt az Egyesült Államoktól az előreláthatólag felszínre törő arab erőszakhullám megakadályozása végett. Harry Truman amerikai elnök erre nem volt hajlandó, legfőképpen azért, mert a britek nem annyira rendvédelmi okokból, mintsem instabillá vált regionális politikai befolyásuk megszilárdításához akartak külső segítséget kérni, ám a térség időközben Washington számára is egyre nagyobb jelentőségűvé vált. Amikor a felek felállítottak egy új, az előbbi vizsgálóbizottságnál alaposabb rendezési javaslatok előkészítésére hivatott testületet, már nem sok esély mutatkozott arra, Nagy-Britannia továbbra is képes lehet a hatalmat öncélúan koncentrálni Palesztinában. A Truman-adminisztráció részéről mérsékelt támogatást élvező, a két vezető tisztviselőről, az angol Herbert Morrisonról és az amerikai Henry Gradyről elnevezett memorandum ennek ellenére előírányozta a mandátum föderális struktúrájú átszervezését, ahol az arab és a zsidó autonóm körzeteket egy brit főhatalom fogta volna át, saját hatáskörben döntve a védelem- és külpolitikai kérdésekről, a bevándorlásról, illetve a vámilletékek mértékéről (közvetve tehát a külkereskedelem alakításáról).²⁴³ A javaslat különösebb diplomáciai huzavona nélkül bukott el, miközben Palesztina kérdését egyre többen indítványozták a második világháború után létrehozott Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) keretében megvitatni.

Nagy-Britannia végül 1947 májusában adta be a derekát, s kérte fel az ENSZ Közgyűlését, hogy egy különbizottság létrehozásával fogalmazzon meg ajánlásokat a palesztinai mandátum jövőjével kapcsolatban. A nemzetközi szervezet összesen tizenegy tagállam delegáltjait tömörítő testületet állított fel, a svéd Emil Sandström vezetése mellett.²⁴⁴ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Palesztinai Különbizottsága (UNSCOP) hónapokat töltött el a Közel-Keleten, igen alapos, jogi, gazdasági, agrárökonómiai, demográfiai, rendvédelmi és kulturális aspektusokra is kiterjedő helyzetelemzést folytatva, soktucatnyi interjút készítve, meghallgatásokat tartva, valamint az érintett felek és a nemzetközi közösség rendezési javaslatait, észrevételeit figyelembe véve.²⁴⁵ A testület, habár valamennyi delegált nem értett azzal egyet, reális megoldási alternatívaként már a kezdetektől Palesztina felosztásán dolgozott.²⁴⁶ E szemléletnek különösen nagy lökést adott, amikor a biztosok egy része saját szemével nézte végig, amint a brit katonák erőszakkal és fenyegetéssel akadályozták meg zsidó menekültek partra szállását Haifában.²⁴⁷ A szeparációs elképzelések kiindulópontjai a londoni kormányzat által korábban felvetett tervekből fakadtak, az egyetlen komolyabb eltérés a mandátumi igazgatású körzetek kialakításának sürgősségéből fakadt, miképpen Palesztina felosztását ezúttal csak egy zsidó, s egy arab entitás megteremtése céljával készítették elő.

---

²⁴³ Thomas: *How Israel Was Won: A Concise History of the Arab–Israeli Conflict*

²⁴⁴ Svédország mellett Ausztrália, Kanada, Csehszlovákia, Guatemala, India, Irán, Hollandia, Peru, Uruguay és Jugoszlávia két-két képviselőjét kérték fel a különbizottsági tagságra.

²⁴⁵ Pappé: *The Making of the Arab–Israeli Conflict, 1947–1951*

²⁴⁶ Heller: *The Birth of Israel, 1945–1949: Ben-Gurion and his Critics*. 89–93. o.

²⁴⁷ Lásd erről: Halamish: *The Exodus Affair: Holocaust Survivors and the Struggle for Palestine*

Az 1947 őszi elkészült térképen ennek ellenére három színt használtak a biztosok, ugyanis a két független államalakulat mellett, Jeruzsálem központtal – Betlehemet is magában foglalva – előirányozták egy ENSZ-igazgatás alá kerülő nemzetközi státuszú övezet (ún. *corpus separatum*) létrehozását is.²⁴⁸ A különbizottság Palesztina területének 43%-át rendelte az arab, s 56%-át a leendő zsidó államhoz, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy a mezőgazdasági művelésre, s egyáltalán az ott-élésre (akkoriban) majdhogynem alkalmatlan Negev-sivatag háromnegyede utóbbi entitás része lett volna. A tervezet szerint mindkét országot három, jól elhatárolható tájegységre osztották: Nyugat- és Közép-Galileát, a szamáriai és a júdeai hegyvidéket, valamint a gázai partszakaszt (a sivatag nyugati részével) az arab, míg Kelet-Galileát és a Jezreel völgyét, a Haifa és Rehovot közötti síkvidéket, továbbá a Negevet pedig a zsidó állam területéhez rendelték.²⁴⁹ Demográfiai szempontból a felosztási javaslat sok kritikát szült, mivel az arab népesség közel egyharmada (több mint 400 ezer fő) a zsidó entitás polgárává vált volna, az ottani lakosság majdnem 45%-át adva.²⁵⁰ Ugyan Európában tízezerrel várakoztak a zsidó menekültek a palesztinai betelepülésre, tehát nem fenyegetett annak eshetősége, hogy a szeparációval értelmetlen mód egy 99%-ban, illetve egy viszonylag gyorsan arab többségűvé váló országot hoznak létre, azonban ilyen létszámú arab kisebbség mellett igen csak megkérdőjelezhetőnek bizonyult a zsidó állam nemzeti karaktere, megannyi társadalmi konfliktust előrevetítve. Nem véletlen, hogy a cionista diplomaták újra felvetették a lakosság-áttelepítés szükségességét – mely a világháborút követő időszakban nem lett volna egyedi eset –, valamint hangsúlyozták azt is, Jeruzsálem nyugati felének hozzacsatolása a zsidó államhoz jelentősen módosítaná a népességi arányokat.²⁵¹

A véglegesnek szánt előterjesztésről előbb az UNSCOP delegáltjai szavaztak. A tizenegy ország küldöttei közül nyolc elfogadta a jelentésben foglalt felosztási tervet, az iráni képviselő ellenezte azt, míg ketten, Jugoszlávia és India megbízottjai, egyetlen független állam létrehozását szorgalmazták. A többségi döntés eredményeként a kezdeményezést 1947. november 29-én terjesztették az ENSZ Közgyűlése elé, ahol kétharmados támogatást igényelt a javaslat határozattá válása [úgy, hogy a Biztonsági Tanács állandó tagjai közül – Egyesült Államok, Szovjetunió, Nagy-Britannia, Franciaország és Kína (akkor még nem a Kínai Népköztársaság) egyetlen ország sem emel vétőt]. A voksolás izgalmasan alakult. Az ENSZ-nek akkoriban ötvenhét tagállama volt, tehát előzetesen úgy számoltak az illetékesek, ha valamennyi küldött megjelenik, s tartózkodás nélkül, igennel vagy nemmel szavaz, akkor az

²⁴⁸ United Nations Special Committee on Palestine. A/364, 3 September 1947

²⁴⁹ Grief: The Legal Foundation and Borders of Israel Under International Law (7. fejezet)

²⁵⁰ Miután a határvonalakat nagyjából kijelölték, két alkalommal is komoly fennakadás alakult ki a tervezet véglegesítése vonatkozásában. Először annak nyomán, amikor a biztosok rádöbbentek, Nyugat-Szamáriában közel ötven arab falu mezőgazdasági hasznosítású földterületeit a zsidó entitáshoz rendelték, másodsor pedig mikor szembesültek azzal, hogy a sivatagbeli beduinok szinte szabadon ki-bevándorolnak a Sínai-félsziget és a Negev-között, fittyet hányva bármiféle formálódó politikai határszakaszra.

²⁵¹ Kats: Partner to Partition: The Jewish Agency's Partition Plan in the Mandate Era. 187–188. o.

eredményességhez legalább harmincnyolc támogatás kell. Az ülésnap elején aztán kiderült, Thaiföld képviselője nem lesz ott, míg Nagy-Britannia már korábban hangsúlyozta, tartózkodni fog a voksolás során. Azt is tudni lehetett előre, a Biztonsági Tanács tagjai között nem lesz olyan ország, mely vétót emelne, tehát minden a közgyűlési fordulón múltott.²⁵² Az előzetes körben nem lett meg – igaz éppen csak – a kétharmad, a hivatalos szavazás alkalmával azonban három tagállam – Haiti, Libéria és a Fülöp-szigetek – igenre változtatta véleményét, így a palesztinai zsidó és arab állam kikiáltásának megteremtődött a nemzetközi jogi alapja.²⁵³

Az ENSZ Közgyűlése által elfogadott 181. (II.) számú határozat hangsúlyozta, a mandátumi kormányzást legkésőbb 1948. augusztus 1-jéig fel kell számolni, a brit katonáknak pedig legfeljebb ugyanazon napig el kell hagyniuk Palesztinát. A két független állam, valamint a jeruzsálemi corpus separatum kialakítására 1948. október 1-jéig sort kell keríteni. Még egy fontos dátum szerepelt a határozatban, nevezetesen annak kikötése, hogy 1948. február 1-jéig a briteknek ki kell üríteniük a majdani zsidó állam legfontosabb tengeri kikötőit a menekültek szabad beáramlása és letelepítése érdekében. A nemzetközi zóna igazgatását, valamint az államalapítási folyamatok gyámsági rendeltetésű felügyeletét egy összesen öt tagállam megbízottait tömörítő különbizottságra hagyta az ENSZ. A határozat mindezen felül kitért az alkotmányozó gyűlések megválasztásának módjára és határidejére, az állampolgársági kérdések rendezésére, a vallási kisebbségek jogainak, valamint a kegyhelyek sérthetlenségének és szabad látogathatóságának védelmére, továbbá a közös rendeltetésű infrastruktúrák fenntartásának és használatának a szabályozására is. Részletes formában tisztázásra került a jeruzsálemi corpus separatum területi kiterjedése, igazgatási struktúrája, az ott lakók státusza, a körzetben található települések önkormányzati autonómiája, valamint a nemzetközi zóna és a függetlenedő arab, illetve zsidó állam együttműködési kapcsolatainak kerete is. Az 181-es számú határozat a gazdasági fenntarthatóság érdekében vámunió és közös valutarendszer kialakítását írta elő, továbbá a külkereskedelmi és közlekedési infrastruktúrák, illetve a víz- és talajhasználat kooperációs továbbfejlesztését.²⁵⁴

Húsz nappal a közgyűlési szavazást megelőzően az Arab Liga felszólította a tagállamait, hogy tegyenek átfogó katonai óvintézkedéseket „*a Palesztinában jelen lévő cionista erők s ezek terrorista szervezetei miatt, amelyek veszélyeztetik Palesztina lakosságának biztonságát...*”²⁵⁵ 1947. október 29-én, vagyis a felosztással kapcsolatos voksolás napján az arab államok betérjesztettek az ENSZ elé egy kompromisszumos rendezési javaslatot, mely értel-

²⁵² A szavazásról és a párhuzamos nemzetközi eseményekről: Kalmár: Izrael/Palesztina mint politikai dilemma.

²⁵³ Milton-Edwards: The Israeli-Palestinian Conflict: A People's War. A végeredményt 33 igen, 13 nem és 10 tartózkodás mellett hitelesítették. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió is igennel szavazott, az ellenzők között tíz muszlim ország mellett Kuba, Görögország és India szerepelt, míg Jugoszlávia, amely az UNSCOP-ban tiltakozott a felosztás ellen, végül tartózkodott.

²⁵⁴ Az ENSZ Közgyűlésének 181-es számú határozata. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

²⁵⁵ Az Arab Liga Tanácsának határozata Palesztina védelméről. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 251. o.

mében Palesztinát föderális állammá alakították volna arab és zsidó autonóm kantonok kialakításával, illetve egy lakosságárányosan választott szövetségi kormányzat felállításával. A többségi támogatást végül nem nyerő terv felkarolásához elsősorban az Egyesült Államokat kívánták megnyerni a kezdeményezők, ezért a politikai-közigazgatási struktúra tekintetében az amerikai mintát jelölték meg követendőként.²⁵⁶

Palesztinában ekkor már korlátozott polgárháború zajlott, mindennaposak voltak az összecsapások a különböző arab és zsidó fegyveres csoportok között. A britek beavatkozási hajlandósága az ENSZ-döntést követően jelentősen mérséklődött, igaz a londoni kormányzat anyagi forrásai sem tették lehetővé a katonai egységek megerősítését. Amikor már a konfliktus eszkalálódása szinte feltartóztathatatlanra vált, ráadásul a britek – igencsak előrehozva a kitűzött határidőket – bejelentették, május 15-ével felszámolják a mandátumot, s kivonják a rendvédelmi erőket, az Egyesült Államok megpróbálkozott diplomáciai konszolidációs javaslatot tenni, 1948. március 25-én kezdeményezve Palesztina ideiglenes ENSZ-gyámsági területté nyilvánítását. A memorandum hangsúlyozta, amennyiben nem sikerül közbelépni, s a feleket szétválasztani, úgy véres polgárháború alakulhat ki, sőt a szomszédos arab államok beavatkozására is sor kerülhet. Amerika nem kívánt katonákat kiküldeni, ugyanakkor előírnyozta, hogy egy nemzetközi békemissziót diplomáciai, pénzügyi és hadászati értelemben is támogassa.²⁵⁷ Sem a palesztinai arabok, sem a zsidók nem szorgalmazták az előterjesztés elfogadását: előbbi közösség fegyveres erőfölényét látta veszélyeztetve attól, míg utóbbi a kínkeservesen kivívott függetlenségét féltette.

A brit kivonulás határideje szombatra, tehát zsidó ünnepnapra esett, így David Ben Gurion, a Nemzeti Tanács elnöke már péntek estére rendkívüli ülést hívott össze Tel-Avivba. Ahogyan arra számítani lehetett, az arab országok tiltakozása és fenyegetése ellenére, a háború kockázatának dacára, Ben Gurion 1948. május 14-én, naplemente előtt felolvasta Izrael Állam Függetlenségi nyilatkozatát, mellyel megalakult a szuverén zsidó állam. A deklarációban kimondásra került: *„Izrael földje a zsidó nép szülőhazája. Itt formálódott ki szellemi, vallási és nemzeti identitása. Itt vívta ki függetlenségét és hozta létre nemzeti és egyetemes [jelentőségű] kulturális értékeit. Itt írta meg és adta a világnak a Bibliát. A zsidó nép, azt követően, hogy hazájából elűzetett, szétszóratásának minden helyszínén hűséges maradt Izrael földjéhez, s szüntelenül imádkozott és reménykedett, hogy valamikor visszatérhet [szülőhazájába], s helyreállíthatja nemzeti szabadságát. [...] A közelmúltban a zsidó népre szakadt borzalom, mely milliók pusztulásához vezetett Európában, ismét bebizonyította, hogy meg kell oldani a zsidó nép hontalanságának és függetlensége hiányának problémáját. Ennek eszköze a zsidó*

²⁵⁶ Az arab államok küldöttségeinek az ENSZ Közgyűlése elé terjesztett javaslata a palesztinai probléma kompromisszumos rendezésére. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

²⁵⁷ Az Egyesült Államok javaslata Palesztina ideiglenes ENSZ-gyámság alá helyezéséről. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

állam helyreállítása Izrael földjén, amely meg fogja nyitni kapuit minden zsidó előtt, s megadja majd a zsidó népnek a jogegyenlőséget a nemzetek családjában. [...] Ezért mi, a Nemzeti Tanács tagjai, a palesztinai zsidó közösség és a cionista világmozgalom képviselőiben, a mai napon, a palesztinai brit mandátum megszűnésekor, ünnepi ülésre gyűltünk össze. A zsidó nép természetes és történelmi jogai és az Egyesült Nemzetek Közgyűlésének határozata alapján ezennel proklamáljuk a zsidó állam megalakulását Palesztinában, amely az Izrael Állam nevet fogja viselni. [...] Az állam a szabadság, igazságosság és béke elvein fog alapulni, úgy, ahogyan azt Izrael prófétái elgondolták. Minden állampolgárának, vallási, faji és nemi különbségre való tekintet nélkül, biztosítani fogja a teljes társadalmi és politikai egyenlőséget, s szavatolja számukra a szabadságot lelkiismereti, vallási, művelődési és kulturális téren egyaránt. Gondoskodni fog valamennyi vallás szent helyeinek és ereklyéinek sérthetlenségéről, és tisztában fogja tartani az Egyesült Nemzetek Alapokmányának elveit. [...] A [palesztinai zsidó közösség elleni] támadások ellenére felhívással fordulunk Izrael Állam arab lakosaihoz: térjenek vissza a béke útjaira, s vegyék ki részüket az ország fejlesztésében, az állampolgári jogok teljességének és egyenlőségének, valamint az állam ideiglenes és végleges testületeiben és intézményeiben való igazságos képviselő elve alapján. A béke és a jószomszédi viszony jegyében kezdet nyújtunk minden szomszéd államnak és népnek, s felszólítjuk őket, működjenek együtt a független zsidó nemzettel mindannyiunk közös javára. Izrael Állam kész részt vállalni a Közel-Kelet békés fejlesztésében és felvirágoztatásában...²⁵⁸ Másnap öt arab ország, valamint számos irreguláris fegyveres erő közös támadást intézett Izrael ellen.²⁵⁹

---

²⁵⁸ The Declaration of the Establishment of the State of Israel. May 14, 1948 (szerzői fordítás)

²⁵⁹ Az elhúzódo arab-izraeli háborúk első évtizedeiről lásd: Kalmár: Nincs béke a Közel-Keleten

II.

1948-tól napjainkig

II. 1. Az államterület birtokba vétele

1948-ban Palesztina területének mindösszesen 5,7–7%-a (nagyjából ezerötyszáz-ezernyolcszáz négyzetkilométer), a művelhető földek 11–13%-a volt zsidó tulajdonban.²⁶⁰ Az egy évvel korábban elfogadott ENSZ felosztási terv, figyelembe véve a bevándorolni szándékozók sokszázres létszámát, ennek ellenére (igaz a Negev-sivatagot is beleszámítva) az ország 56%-án rendelte el a zsidó állam megalapítását. A függetlenség kikiáltásáig kizárólag vásárlás révén szerezhettek a zsidók földtulajdont Palesztinában, az arab nyomásra elfogadott brit mandátumi korlátozások miatt egyre nehezebben és körülményesebben, ám 1948-at követően mindez hirtelen megváltozott. Már az első arab–izraeli háború kirobbanása előtt jelentős népességmozgás zajlott le Palesztinában. A történészek körében komoly vita tárgyát képezi, s a konfliktusnak ma is az egyik sarkalatos pontja, hogy az arab lakosság pontosan mekkora hányada hagyta hátra otthonát, milyen körülmények közepette, s mennyiben az izraeli fegyveresektől való félelem, azok erőszakos kitelepítései, avagy az arab államok és szervezetek felhívásai következtében.

Az ENSZ illetékes szakbizottsága 1949 decemberében 726 ezer főben határozta meg a menekültek számát, majd a következő év végén kiadott záródokumentumban 15 ezer fővel mérsékelve korrigálták ezt az adatot.²⁶¹ Az izraeli kormány félmillió, legfeljebb 550 ezer arab lakos távozását ismerte el, de egyes tisztviselők még ezt a számot is eltúlzottnak nevezeték.²⁶² A történészek, demográfusok és egyéb szakterületű kutatók körében évtizedek óta nincs kölcsönösen elfogadhatónak ítélt keretszám a menekültek vonatkozásában. Két szélsőséges esetet említve: Joseph E. Katz mindössze 420 ezer főről ír, miközben Szalman Abu Sitta 935 ezer elűzött palesztint említ könyvében.²⁶³ A zsidó államban sokáig tabutémaként kezelt kérdéskör külön pikantériája, hogy az események objektív feltárásában hangsúlyos szerepet vállalt egy izraeli poszt-cionista újtörténész generáció (Benny Morris, Ilan Pappé, Tom Segev, Avi Slaim és még sokan mások), melynek képviselői nagyjából azonos megállapításokra jutottak a menekültek arányát tekintve, ugyanakkor egymással is heves vitába keveredtek a történetek, a körülmények értékelése, kontextusba helyezése kapcsán.²⁶⁴ E polemizálás legfontosabb aspektusa, hogy vajon az éppen függetlenedő Izrael államvezetése tudatosan törekedett egy „etnikai tisztogatás” végrehajtására, avagy a hadműveletek és az igazgatás alá vont területek ho-

²⁶⁰ Forman–Kedar: From Arab land to 'Israel Lands': The Legal Dispossession of the Palestinians Displaced by Israel in the Wake of 1948. 811. o

²⁶¹ Final Report of the United Nations Economic Survey Mission for the Middle East. United Nations Conciliation Commission, December 28, 1949; General Progress Report and Supplementary Report of the United Nations Conciliation Commission for Palestine, Covering the Period from 11 December 1949 to 23 October 1950. United Nations Conciliation Commission, October 23, 1950.

²⁶² Hawary: Between the Right of Return and Attempts of Resettlements. 34. o.

²⁶³ Katz: Arab Refugees, and the "Right of Return" (URL az irodalomjegyzékben). Abu Sitta: From Refugees To Citizens At Home (részletes leírás a 3. fejezetben)

²⁶⁴ Az izraeli újtörténész generáció kutatói tevékenységének kritikájáról lásd: Karsh: Rewriting Israel's History; Karsh: Resurrecting the Myth: Benny Morris, the Zionist Movement, and the 'Transfer' Idea

mogenizálása több, egymástól elkülönülő eseménysor előre el nem tervezett következményeként kapcsolódott össze. Ilan Pappé szerint az ún. „D-terv” (más néven „Dalet-terv”), tehát a Hagana, valamint a többi regurális és irreguláris zsidó fegyveres alakulat által 1947 folyamán félhivatalosan elfogadott katonai stratégia szerves része volt bizonyos körzetek araboktól való „megtisztítása”, minek jegyében tudatosan került sor a félelemkeltési célzatú Deir Jasszin-i vérengzésre, a jaffai, cfáti, akkói, tiberiási, bejszáni és a haifai erőszakos kitoloncolásokra, továbbá a ramlei és a lodi szervezett kitelepítésekre, illetve a párhuzamos falurombolásokra – Pappé szerint 531 kistelepülés tűnt el a földszínéről – főként Galileában és a parti síkságon.²⁶⁵ E megállapítással szemben – az újtörténészek közül – Benny Morris tagadja a nevezett műveltsorozat eredendő etnikai homogenizációs karakterét, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy az izraeli hadvezetés törekedett stabil hátország létrehozására a támadók fojtogató nyomása miatt, mely a gyakorlatban egyre inkább összekapcsolódott kitelepítésekkel.²⁶⁶

Szintén nem mellékes, hogy az elvándorolni kényszerülő arab lakosok körében hányan voltak, akik a körülmények okán, de mégis önként, avagy a támadó seregek kifejezett felszólítására hagyták hátra otthonaikat, mondván majd visszaköltöznek Izrael szétverését követően. Morris és Pappé egyaránt írnak több tízezer (akár 100–120 ezer) főnyi arab népességről, főként tehetősebbekről, akik még 1948. május 15., tehát a háború kirobbanása előtt elmentek, többnyire Jaffából, Jeruzsálemből, Haifából, s vagy harminc kisfaluból.²⁶⁷ Joav Gelber szerint az Arab Felszabadító Hadsereg szervezeten költöztetett ki falusiakat, hangsúlyozva számukra, hogy jelenlétük hátráltathatja a dicsőséges seregek gyors és fényes győzelmét.²⁶⁸ Morris szerint később oly mérvű lett ezen önkéntes kivándorlás, hogy több arab állam megtagadta a beutazást az életerős férfiaktól, s csak nőket, gyerekeket, időseket és betegeket engedtek át határaikon.²⁶⁹

Az elhagyottá váló arab földbirtokok, üresen maradó ingatlanok megóvásának, gondozásának szükségessége már a háború kitörését megelőzően napirendre került. Az izraeli hadsereg elődje, a Hagana keretében hoztak létre 1948 márciusában egy speciális részleget, az ún. Arab Tulajdonok Bizottságát, mely feladatául kapta a falvakban hátrahagyott ingatlanok és ingóságok összeírását, illetve azok sérthetlenségének védelmét. A bizottság jogkörei hamarosan kibővültek, miután előbb a mezőgazdasági termékek betakarításáért, majd a földek művelésének megszervezéséért is felelőssé vált a testület. Ennek nyomán a neve is megváltozott:

---

²⁶⁵ Pappé szerint tömegesen történtek erőszakoskodások, kivégzések, nemi erőszakok, valamint életkortól függetlenül munkatáborba hurcolások is. Pappé: *The Ethnic Cleansing of Palestine*; Pappé: *Calling a Spade a Spade: The 1948 Ethnic Cleansing of Palestine*

²⁶⁶ Benny Morris on fact, fiction, & propaganda about 1948 (URL az irodalomjegyzékben). A nem újtörténészek közül ajánlott: Benvenisti: *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land since 1948*

²⁶⁷ Morris: *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*. 99–125. o.; Pappé: *The Ethnic Cleansing of Palestine*... i.m. 82. o;

²⁶⁸ Gelber: *Palestine, 1948: War, Escape and the Emergence of the Palestinian Refugee Problem*. 79. o.

²⁶⁹ Morris: *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*... i.m. 134. o.

Arab Ügyosztálya alakult.²⁷⁰ Ahogyan a zsidó haderő egyre több térségben, köztük urbánus körzetekben (így például: Haifán, Tiberiáson, Cfáton majd Jaffában) is magához ragadta a hatalmat, úgy vált szükségessé újabb tulajdongondozó intézmények felállítása (pl.: Északi Körzet Arab Tulajdonainak Felügyelője; Jaffai Arab Tulajdonok Felügyelője). Ezek mindegyike a hadsereg struktúrájához, tehát a Zsidó Nemzeti Tanács védelmi tárcájának irányítása alá tartozott. Feladatellátásuk során, kezdve az agrártípusú teendőktől az építkezési és lakhatási szükségletek kielégítésén át, az élelmiszerbiztosításig egyre több mindenben működtek együtt a befolyásos szakszervezet, a Hisztadrut különböző intézményeivel. 1948 áprilisában állították fel az első nem-katonai jellegű ingatlan- és ingóság-gondozó testületet, az Elhagyott Arab Tulajdonok Bizottságát, mely a kisebbségügyi és a belügyi tárcához kötődött. Mivel a háború előrehaladtával több és több arab lakos távozott/menekült el, égetően szükségessé vált egy olyan átfogó szervezet létrehozása, mely képes saját felelősségben átlátni és koordinálni a visszamaradt javakkal kapcsolatos teendőket. Mindez azért sem tűrt halasztást, mert egyre gyakrabban fordult elő, hogy a zsidó telepések egyszerűen elfoglalták a gondozatlanul hagyott földeket, üresen álló lakásokat, gazdasági épületeket.²⁷¹ 1948 májusában így életre hívták az Arab Tulajdonok Ügyosztályát, melyet az ideiglenes kormány Kisebbségügyi Minisztériumának szervezeti rendszerébe integráltak.²⁷²

Az átalakítás azonban nem hozta meg a kellő eredményt, legfőképpen azért, mert nem volt lefektetett politikai stratégia annak kapcsán, mi is legyen az érintett területek és ingatlanok távlati sorsa. A zsidó telepések de facto ugyan kisajátítottak meglehetősen sok földet és építményt, ám a kormány biztos volt abban, a nemzetközi közösség de jure mindezt aligha fogja jóváhagyni, s így az arabok majdani visszatérésével súlyos társadalmi és diplomáciai kihívások törhetnek felszínre. 1948 júniusában létrehoztak ezért egy tárcaközi rendkívüli bizottságot, mely célul tűzte ki átfogó intézkedési keretirányelvek kidolgozását. A testületet David Ben Gurion kormányfő-védelmi miniszter elnökölte, míg a tagok között ott volt Mose Sarett külügyminiszter, Eliezer Kaplan pénzügyminiszter, Pinkasz Rozen igazságügyi tárcavezető, Salom Seetrit kisebbségügyi miniszter, továbbá Aharon Tszizling az agrártárcától. A felek egyetértettek abban, a zsidó bevándorlók – többségében a náci népiirtást túlélő hontalanok – letelepítése és élelmiszerellátása megköveteli, hogy az üresen maradt ingatlanok mielőbb otthonul szolgáljanak, az elhagyott földek pedig művelés alá kerüljenek (Függelék 1. táblázat). E döntés új irányt jelölt ki az arab tulajdonok gondozásával, hasznosításával kapcsolatban, hiszen hivatalosan is kormányzati feladattá vált a távollévők/elmenekültek ingatlanjainak részleges kisajátítása-államosítása. Két minisztérium kapott megkülönböztetett, funkcionálisan jól elkülönülő felelősségi köröket: a pénz- és az agrárügyi tárcáé. A felállításra kerülő

²⁷⁰ Fischbach: Records of Dispossession: Palestinian Refugee Property and the Arab–Israeli Conflict. 12. o.

²⁷¹ Zureik: The Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonialism

²⁷² Fischbach: Records of Dispossession... i.m. 17–20. o.

csúcsszerv, az ún. Elhagyott Tulajdonok Felügyelősege, mely magába olvasztotta az addig a Kisebbségügyi Minisztérium irányítása mellett működő Arab Tulajdonok Ügyosztályát is, a Pénzügyminisztérium részévé vált.²⁷³ Az államosítási politika prioritásairól, a kisajátított ingatlanok általános kikölcsonzési díjairól, valamint a tulajdon esetleges visszaszolgáltatásáról az Elhagyott Tulajdonok Felügyelőségének Tanácsa (egy, a legbefolyásosabb minisztereket tömörítő testület) gondoskodott.

A kormányzat egyes tisztviselői, valamint a kabinethez közelálló tanácsadók egyöntetűen hangsúlyozták, amíg a nacionalizálás számára nem teremtenek – akár vitatható, de mindenképpen hatályos – jogi alapot, addig súlyos kockázatokat vállal Izrael e politika folytatásával. Ennek felismerését követően 1948 júniusában két törvényt is elfogadtak.²⁷⁴ A 21-én kiadott Elhagyott tulajdonokról szóló rendeletet május 16-ig, visszamenőleges hatállyal léptették életbe, kettős célt szolgálva: egyfelől tisztázódott mi tartozhat az elhagyott tulajdonok közé, másrészt nyomatékosításra került, hogy csakis az állam járhat el a kisajátítás során (tehát az ad hoc magán-, vagy közösségi birtokbavétel illegálissá minősült, ex tunc jelleggel is).²⁷⁵ A három nappal később elfogadott Elhagyott területekről szóló rendeletben pedig rögzítették, hogy a hadsereg zárt körzetté nyilvánítása, illetve a lakosság részleges vagy teljes távozása révén válhat „elhagyottá” egy adott térség, ahol aztán az illetékes kormányzati szerv megkezdheti a „visszamaradt” tulajdonok összeírását, gondozásba vételét, s kikölcsonzését.²⁷⁶

Az ideiglenes kormányzat agrárügyeit intéző Aharon Tszizling 1948 őszén átfogó javaslatlall kereste fel David Ben Gurion kormányfőt, hangsúlyozva, hogy Izrael fennmaradása, társadalmi, politikai és gazdasági stabilitása szempontjából kulcsfontosságú az arab menekültek visszatérésének megakadályozása. A politikus nyomatékosította, e célkitűzés realizálásához elengedhetetlen az elhagyott tulajdonok államosítása, annak garantálása, hogy az érintett területeken megvalósított fejlesztések, elindított beruházások és lezajlott betelepítések nem kerülhetnek veszélybe az arab lakosság visszaáramlásával.²⁷⁷ Tszizling felhívta a figyelmet arra is, nem elég e körzeteket biztonsági-katonai védelmi okokra hivatkozva elzárni, mert egy esetleges – akár nemzetközi közreműködéssel kierőszakolt – béketeremtés során nem marad elvi alap a kisajátítás fenntartására.²⁷⁸ Az agrártárca vezetője ennek okán törvényjavaslatot terjesztett elő, mely az első jogi eszköz volt az ideiglenes állami foglalások később visszafordíthatatlan, tartós nacionalizálássá való átformálásához. Mezőgazdasági miniszterként Tszizling nyilvánvalóan a termőföldek és a vízbázisok kisajátításért, valamint e folyamatokban a

²⁷³ Forman–Kedar: From Arab land to 'Israel Lands'... i.m. 812–813. o.

²⁷⁴ Legelőször a Kisebbségügyi Minisztérium terjesztett elő egy átfogó törvényjavaslatot az elfoglalt területek igazgatásával kapcsolatban (Law of the Occupied Territories), ám azt a kabinet gyorsan levette a tárgyalási napirendről.

²⁷⁵ Abandoned Property Ordinance. 5708/1948.

²⁷⁶ Abandoned Areas Ordinance. 5708/1948.

²⁷⁷ Golan: The Transfer to Jewish Control of Abandoned Arab Lands During the War of Independence. 424. o.

²⁷⁸ Forman–Kedar: From Arab land to 'Israel Lands'... i.m. 814. o.

saját tárcájának kibővített hatásköreiért kardoskodott – eredménnyel.²⁷⁹ Az októberben hatályossá vált rendeletet az államalapításig tartó visszamenőleges, de határozott időintervallumra fogadták el, ám az elhagyott földek és gazdasági épületek, kutak, öntözőrendszerek száma közben annyira megszorodott, hogy az agártárca nem győzte az összeírást, s így ki kellett bővíteni a jogszabály érvényességi idejét (Függelék 3. táblázat).²⁸⁰

A politikus előterjesztése egyébként tökéletesen illett a más kormánytisztviselők által reaktiválni javasolt brit sürgősségi rendeletek sorába, melyek 1948 őszétől újra hatályossá váltak. E szabályozások feljogosították a hadsereget, hogy egy adott térséget zárt katonai zónává minősítsen, megakadályozza az oda való be-, s az onnan való kiutazást, sőt a kerületen belüli helyváltoztatást is, mindamellett a körzeti katonai parancsnok felhatalmazást nyert kijárási tilalmak, kitelepítések, tartózkodási engedélymegvonások, valamint egyéb jogi korlátozások bevezetésére is. A jószérivel csak az arab lakosságot érintő védelmi sürgősségi rendeletek egészen 1966-ig hatályosak maradtak, három nagyobb zárt katonai zónát kijelölve Izrael határain belül: egyet északon, Galileában, egyet a jordán megszállás alá kerülő Szamáriával határos sávban a parti síkság keleti részén, míg egy harmadikat pedig a Negev-sivatagban.²⁸¹

A mandátumi időkből visszamaradt sürgősségi rendeleteket az izraeli kormányzat 1948 évvégén aztán jelentősen kibővítette, elfogadva többek között az igazságügyi tárca által előterjesztett Távollévők tulajdonáról szóló törvényt.²⁸² A jogszabály szerint „távollévőnek” minősült az a személy, aki a) valamelyik, Izraellel hadban álló arab ország állampolgára; b) a mandátumi határok szerinti Palesztina azon részére költözött, melyre a törvény joghatósága nem terjed ki; c) palesztin állampolgár, de elhagyta eredeti tartózkodási helyét.²⁸³ Technikailag tehát szinte valamennyi arab lakos a törvény joghatóssá vált, leszámítva azokat, akik Izrael 1947-ben kijelölt határain belül éltek a háború kirobbanásakor, s onnan nem is távoztak. A rendelet értelmében a Pénzügyminisztérium intézményes keretei között működő Elhagyott Tulajdonok Felügyelősége nyert joghatóságot az államosított ingatlanok és ingóságok gondozására, ötéves határidőn belüli korlátlan kikölcsozésére (Függelék 2. táblázat).

Az új keretek ellenére a kormány továbbra sem tartotta kielégítő, a tulajdonszerzés távlati stabilitását később sem fenyegető megoldásnak a nacionalizálás e jogi eljárását, ezért

²⁷⁹ Emergency Regulations Regarding to the Cultivation of Fallow Lands and Unexploited Water Sources. 5709/1948.

²⁸⁰ Fischbach: Records of Dispossession... i.m.

²⁸¹ E zónákban több alkalommal is sor került súlyos jogsértésekre, kilakoltatásokra, erőszakos áttelepítésekre, valamint komoly áldozatokkal járó katonai akciókra (lásd a Kfar Kasszem-i öldöklést 1956-ban). Ruling Palestine: A History of the Legally Sanctioned Jewish-Israeli Seizure of Land and Housing in Palestine. 37. o.

²⁸² Emergency Regulations Regarding to Absentee Property. 5709/1948.

²⁸³ A második pont kapcsán érdemes hangsúlyozni, hogy az ideértendő személyek közé vették azon arab lakosokat, akik Izrael 1947-ben elismert határait hagyták el „Palesztina azon részére költözve, ahova a jelen törvény joghatósága nem terjed ki”, vagyis az 1949-es fegyverszüneti határon túlra, melyet azonban a rendelet szövege nem ismer el független, szuverén államként e megfogalmazás szerint. A harmadik pont tisztázása tekintetében pedig szükséges megjegyezni, az itt nevezett illetők azok, akik a Függetlenségi háború során Izrael által elfoglalt területeken éltek távozásuk előtt.

David Ben Gurion miniszterelnök jóváhagyta, hogy a kisajátított földek jelentős részét értékecsítsék az államalapítás előtti időszakban is már aktív Zsidó Nemzeti Alap nemzetközi cionista szervezet számára. Több tisztviselő és jogász ugyanakkor felhívta a figyelmet, e lépés súlyos nemzetközi felháborodást válthat ki, s ezért más módot kell találni. Zalman Lifshitz, a kormányfő személyes tanácsadója dolgozott ki egy alternatív javaslatot a kérdés rendezése érdekében. A tisztviselő hasonló külföldi példákat vizsgált meg Magyarországtól és Csehszlovákiától kezdve, a görög–török lakosságcsere megállapodáson át, a nem sokkal korábban elfogadott indiai–pakisztáni egyezményig, s végül arra jutott, létre kell hozni egy kvázi tulajdonrehabilitációs intézményt, mely az állam nevében jár el a pontosan tisztázott jogi körülményekre hivatkozó, nemzeti fejlesztési célú kisajátítások vonatkozásában (a javaslat egyébként a pakisztáni modellt követte logikájában). A pontos kidolgozást követően két törvénytervezet került a Knesszet plénuma elé: a Távollévők tulajdonáról szóló rendelet módosított, kibővített változata, valamint az ún. Távollévők tulajdonának átadása a Fejlesztési Hatóság számára elnevezésű kezdeményezés. Mindkét jogszabály kapcsán hatalmas vita bontakozott ki, mivel hamarost nyilvánvalóvá vált, mi is az állam valós célja a törvények elfogadásával (nevezetesen a kisajátítások visszafordíthatatlan tényállássá változtatása). A tervezeteket egyaránt a Pénzügyminisztérium jegyezte, Eliezer Kaplan tárcavezető igyekezett a parlamenti képviselők előtt szűkszavú maradni, s a viaskodó álláspontokat gyorsan lecsitítani, az esetleges érdemi változtatásokat a zártkörű bizottságok keretében napirendre tűzni. Az elfogadást megelőzően több jelentéktelen módosítás mellett (például az egyik rendelet címét pusztán Fejlesztési Hatóságról szóló törvénnyé változtatták), egy alapvető kiegészítésre is sor került: előírták, hogy a Fejlesztési Hatóság kizárólag az állam és a Zsidó Nemzeti Alap számára értékesítheti, illetve adhatja át tulajdoni szempontból a kisajátított ingatlanokat.²⁸⁴

Miközben az ötvenes évek elejétől egyre több lakást és házat visszaszolgáltattak az arab tulajdonosoknak, köztük a több tízezer visszatelepült menekültnek is, kialakult egy meglehetősen jogsértő intézkedési gyakorlat egyúttal, melynek keretében a hadsereg a kijelölt zárt zónák bizonyos kerületeire teljes beutazási tilalmat rendelt el, majd az emiatt nem gondozott, kényszerből műveletlenül hagyott földeket az Agrárminisztérium – hatásköreinek megfelelően – előterjesztette a Fejlesztési Hatóság számára jogi értelemben megalapozott államosítás céljából. Szintén az ötvenes évtizedben vezették be az „ideiglenesen távollévők” státuszát, mely alapján azon, a Függetlenségi háború kirobbanása előtt Izrael 1947-ben elismert határain belül élő, s a harcok alatt, illetve azok lezárását követően is helyben maradó arab lakosok szintűgy „távollévőnek” minősülhettek, s ezért ingatlanjaikat kisajátíthatták, akik sok esetben a hadsereg korlátozásai miatt nem élhettek tulajdoni jogaikkal (kitelepítették őket otthonukból, vagy elzárták őket földjeiktől). Az arab népesség nem tűrte tétlenül ezen intézkedéseket,

²⁸⁴ Absentee Property Law. 5711/1950. The Development Authority Law. 5711/1950.

számos pert indítottak a helyi bíróságoknál, valamint a Legfelsőbb Bíróság előtt is, melyre válaszul a zsidó telepesek egy újabb, a visszaszolgáltatással szemben erősebb biztosítékokat nyújtó, preventív jogszabály megalkotására sarkallták a parlamenti képviselőket.

1951 augusztusában Mose Sarett vezetésével ült össze bizottság a körülmények kiértékelése, valamint megoldási javaslatok kidolgozása végett. A testület 1952 januárjában terjesztette elő törvénytervezetét, mely két fő szegmensre koncentrált: egyrészt fenntartották, hogy a kisajátítások folytatása – akár nemzetvédelmi, akár fejlesztéspolitikai érvekkel alátámasztva – továbbra is indokolt, e téren az illetékes szerv, a Fejlesztési Hatóság jog- és hatásköreit nem szabad csorbítani, ugyanakkor egy kárpótlási rendszert be kell vezetni a károsultak anyagi veszteségeinek kompenzálására. A törvény elfogadása meglehetősen sokáig húzódott, mivel a kormányzat egyre inkább hajlott arra, átfogó, valamennyi vonatkozó kérdést egy jogi keretben rögzítő szabályozásra van szükség. 1952 májusában készült el az első változat, melyet még ugyanabban a hónapban benyújtottak a Knesszet elé.²⁸⁵ A kezdeményezéshez számos módosító indítvány érkezett, amellet, hogy jelentős politikai vitát is kiváltott, így a szentesítés elmaradt, további csiszolások végett visszakerült a javaslat az előkészítő bizottság elé. Végül 1953. március 10-én került újra a plénum elé a tervezet, s ekkor már a kellő támogatást is megkapta.

A jogszabály egyszerűsített ügymenetet intézményesített, deklarálva, hogy az államnak jogában áll kisajátítani földeket és egyéb ingatlanokat kárpótlás fejében nemzetvédelmi és fejlesztéspolitikai okokból kifolyólag, mely döntés ellen petícióval lehet élni a Legfelsőbb Bíróság előtt. A törvényben rögzítésre került továbbá, hogy a magánkézben lévő földek mellett csak állami tulajdonban, valamint a Fejlesztési Hatóság és a Zsidó Nemzeti Alap birtokában lehetnek földek Izraelben, utóbbi két szerv pedig csakis egymás között és az állammal köthet földtulajdonváltással járó megállapodást. Ezzel tehát egy teljesen zárt rendszer jött létre, hiszen azon magántulajdonú földek, melyeket a Fejlesztési Hatóság gondnokságába vett, vagyis szabott áron kisajátított, többet magánkézbe nem kerülhettek vissza, legfeljebb az állam és a Zsidó Nemzeti Alap számára értékesíthettek. Ennek eredményeként a kormányzat biztos jogi alapot szerzett a földek nyomott árú felvásárlására, valamint azok belátása szerinti felhasználására (beépítés, kikölcsonzás, stb.). 1960-ban aztán elfogadták az Izrael földje elnevezésű alaptörvényt, illetve felállították egyúttal a földvagyonigazgató Izraeli Földhivatalt, mellyel végérvényesen kialakult a máig érvényes jogi és intézményi struktúra.

A felgyorsuló, illetve a tartósan folytatódó kisajátításokkal ellentétben a kárpótlási mechanizmusok kevésbé hatékonyak voltak. A kormányzat számtalanszor kihasználta, hogy az érintettek nem folyamodtak kárpótlásért, mondván azzal végképp elismerték volna az általuk jogsértőnek tartott államosítást. Az arab lakosság körében sokan úgy gondolkodtak, amíg a kormány adós marad feléjük, tehát az ügy nem nyer végleges lezárást, addig van remény az

---

²⁸⁵ Land Acquisition (Validation of Acts and Compensation) Bill

ingatlan visszaszerzésére. Megannyi esetben az állam pedig azért nem, vagy csak részben fizetett ellentételezést, mert jogi hézagokat vélt felfedezni a földtulajdonlást igazoló dokumentumokban, mely a kérdéses iratok kiállítási körülményeit tekintve (jórészüket még a török időkben rögzítették meglehetősen pontatlanul) nem volt különösebben nehéz.

Az 1948-at követő időszakban az izraeli arab lakosság súlyos körülményekkel szembesült. Számukban megfogyatkoztak, politikai erejüket elveszítették, külső támogatásra pedig nem igen számíthattak mivel a szomszédos országok a zsidó állam elleni hadjáratával, majd annak kudarca nyomán a palesztinai arab területek megszállásával, illetve saját belső gondjaikkal voltak elfoglalva. Helyzetük nemzetközi interpretálását nehezítette, hogy a világ élénken emlékezett a náci népirtásra és a fasisztákkal együttműködést mutató arab szerepvállalásokra, mely az Izraellel való szolidaritást segítette. A második világháború nyomai mindenütt ott voltak még Európában, a saját gyász, a szenvedés és a nehézkes újrakezdés közepette a palesztinai arabok tragikus helyzete nem vált központi témává. A korábbi nagyhatalmak önnön országuk, társadalmuk, struktúráik, valamint a nemzetközi közösség újrakezdésére koncentráltak, s az Egyesült Nemzetek Szervezete ugyanezen okból kifolyólag szintén más prioritásokat követett. Az Izraelben maradt arab lakosság ellen bevezetett korlátozások és kisajátítások nemcsak a magántulajdon-vesztésben öltöttek testet: szétesett az egész arab közösség, tönk szélére került gazdasági piacuk, elveszítették az önálló megélhetésüket, kiszolgáltatottá váltak egy általuk gyűlölt hatalom számára. A jelentősebb arab központok – így Kelet-Jeruzsálem, Nablusz (Szichem), Dzszenin, Hebron, Gáza – mind határon kívülre, jordán és egyiptomi megszállás alá kerültek, romba dőlt és összekötetés nélkülivé vált az infrastruktúra, megrogyott a hagyományos szolgáltatási hálózat. Mindezekén túl azonban volt még egy hangsúlyos tényező, amiért sem az izraeli kormányzat, sem az izraeli intézmények, de még a nemzetközi közösség sem fordított különösebb figyelmet a zsidó államban maradt arabok helyzetére, ez pedig nem volt más, mint az iszlám világban – Marokkótól Iránig, Törökországtól Jemenig – felszínre törő antiszemita hullám, minek következtében zsidók százezrei kényszerültek elhagyni otthonaikat, földjeiket, hogy aztán Izraelben újbevándorlóként súlyos kihívások közepette letelepedjenek.²⁸⁶

---

²⁸⁶ Lewis: Az iszlám válsága

II. 2. Az 1948-at követő tömeges bevándorlás

Már az 1947-es ENSZ felosztási tervet követően is, de főként az állam formális megalakulása után felgyorsult, tömegessé vált a zsidók bevándorlása Izraelbe. A kormányzat kiemelt prioritásként kezelte a letelepítést, mely tevékenységben együttműködő partnerként számított a cionista szervezetekre, köztük is elsősorban a jelentősebb forrásokkal gazdálkodó és a diaszpóra egészében majdhogynem aktív Zsidó Ügynökségre.²⁸⁷ David Ben Gurion ideiglenes, majd tisztségben választások révén megerősített miniszterelnök merész kijelentést téve, évi 150 ezer migráns befogadását tűzte ki célul, miközben a Zsidó Ügynökség legfeljebb 75 ezer ember letelepítését tartotta reálisnak.²⁸⁸ A három esztendővel későbbi adatok aztán mindkét előzetes kalkulációnak ellentmondtak, ugyanis 1951 végéig majdnem 690 ezer bevándorló érkezett, s bár a következő évektől ezen arányszám jelentősen visszaesett, 1958-ig még így is további negyedmillió zsidó költözött Izraelbe.²⁸⁹

A betelepetteknek két főbb csoportja különült el: egyfelől voltak a nyugati világból – Európából és az amerikai kontinensről – érkezők (döntően askenázi zsidók), másrészt az Afrikát és Ázsiát hátrahagyók (kizárólag szefárdok, avagy a ma inkább használatos formában: mizrahi – keleti – zsidók). Mindkét közösség tagjai jórészt nincstelenek voltak, hiszen az európai országokból beköltözők között Holokauszt-túlélők (kb. 130 ezer fő), a brit menekülttáborokból kiszabadulók (kb. 30 ezer fő), valamint az átalakuló, szovjet befolyás alá kerülő Kelet-Európát vagyonek Kobzás terhe mellett elhagyó menekültek (kb. 270 ezer fő) voltak többségben, s csak alig 3–4%-nyit (kb. 15 ezer főt) tett ki az Észak- és Dél-Amerikából bevándorló tehetősebbek aránya, miközben a nagyjából 490 ezernyi afrikai és ázsiai zsidónak a hirtelen felszínre törő antiszemita lázongások miatt szintúgy nem maradt esélye pénzzé tenni ingatlanjait, földjeit, s egyéb tulajdonait.²⁹⁰ Vagyis Izrael, melynek lakossága három esztendő alatt megduplázódott, egyszerre harcolt fennmaradásáért a háborús frontokon, s küzdött kilátástalan körülmények közepette a menekült százezrek letelepítéséért.

A sors sajátossága, hogy e majdnem reménytelen erőfeszítés egyes esetekben kezelhetőbbnek bizonyult a függetlenségért való hadakozás idején, merthogy az akkoriban érkezőket egyszerűen beköltöztették az elhagyott arab házakba, megélhetést biztosíthattak számukra, hiszen a háború miatt munkaerőhiány mutatkozott, s nem mellékesen a náci népiirtás túlélőinek, valamint a brit táborokból kiszabadultaknak egyfajta pszichológiai elégtétel volt, hogy a szabadságukért meggarcolhattak, hogy esélyt kaptak a sorstól közösségként megvívni az elnyomás ellen. Tehát az említett lakhatási és a gazdasági tényezők mellett e sajátos emocionális kontextus, valamint az, hogy 1948–49-ben többnyire európai bevándorlók érkeztek egy

²⁸⁷ Shama–Iris: Immigration Without Integration: Third World Jews in Israel. 62. o.

²⁸⁸ Hakohen: Immigrants in Turmoil: Mass Immigration to Israel and its Repercussions. 129. o.

²⁸⁹ Eliav: The Absorption of One Million Immigrants by Israel in the 1950s. 11. o.

²⁹⁰ Uo. 12. o.; Shulewitz: The Forgotten Millions: The Modern Jewish Exodus from Arab Lands. 156. o.

85%-ban európai származású közegbe, gyorsan erős egységbe kovácsolta az izraeli lakosságot, mely társadalmi összetartozás leküzdhetővé tette a belső és külső kihívásokat.²⁹¹

1949–50-tól aztán megkezdődött a muszlim országokban élő zsidó közösségek szervezett bevándoroltatása, részben demográfiai okok, részben pedig a megsűrűsödött antiszemita incidensek miatt.²⁹² A kormányzat – bár hivatalosan nem ismerte el soha – bevezetett egy ún. kiválasztási rendszert: azokból az országokból, ahol a zsidó népesség konkrét fizikai veszélynek volt kitéve, onnan az egész közösséget megpróbálták átköltöztetni, míg a békés körülményű, vagy legalábbis kevésbé konfliktusos államokból elsősorban a fiatal, családos, önellátásra képes aktívkorúak bevándorlását támogatták.²⁹³ E politika jegyében a koldusszegény, üldöztetésnek kitett jemeni zsidókat (kb. 49 ezer embert) 1949 júniusa és 1950 szeptembere között ingajáratokkal Izraelbe szállították (ez volt a Csodaszőnyeg elnevezésű mentőakció), majd 1950–1952 között két nagyobb, az „Ezra” és a „Nehemija” művelet keretében ugyanígy tettek az iraki zsidósággal (nagyjából 120–130 ezer emberrel) is.²⁹⁴ Mindeközben a marokkói közösség azonban nem kapott korlátlan bevándorlási jogot, s a szétszakadt családok sokszor csak évek múltán egyesülhettek újra Izraelben.²⁹⁵

Az újonnan érkezők társadalmi és gazdasági integrálása komoly kihívásokat okozott. A kormányzat számára csupán rendkívül szűkös anyagi keretek álltak rendelkezésre, s a cionista szervezetek adománygyűjtésén kívül, külföldi pénzforrásokra nemigen lehetett számítani.²⁹⁶ Miközben az európai országok a saját infrastruktúrájuk újjáépítésére koncentráltak, az Egyesült Államok pedig az ahhoz nyújtható kölcsönökre, Izraelnek egymagában kellett megoldania a háborús károk helyreállítását, a gazdasági szféra elhalt ágazatainak újraindítását, az 1948 előtti időszakban kialakult és jól működő, ugyanakkor a megnagyobbodott államterületre addig ki nem terjedő intézményi hálózat és közösségi szolgáltatói rendszer kiépítését, valamint a beáramló menekült százezrek letelepítését, s mindezt úgy, hogy közben az arab szomszédok fenyegetései miatt a fegyverkezés is szükségszerű prioritást élvezett.²⁹⁷

Jelentős fennakadások mutatkoztak az élelmiszerellátás terén, mert bár a pionír falvak agrártevékenysége továbbra is példaértékű maradt, az ország lakossága havonta tízezrekkel gyarapodott, így elkerülhetetlenül számottevő hiány keletkezett néhány alapélelmiszer tekintetében. A művelés alá vont arab földek megfelelő alapot biztosíthattak volna e szükséglet

---

²⁹¹ Zameret: *The Melting Pot in Israel: The Commission of Inquiry Concerning Education in the Immigrant Camps During the Early Years of the State.* 15–17. o.

²⁹² Levin: *Locked Doors: The Seizure of Jewish Property in Arab Countries*

²⁹³ Kaplan: *The Mass Migration of the 1950s*

²⁹⁴ Ahroni: *Jewish Emigration from the Yemen, 1951–98: Carpet Without Magic; Gat: The Jewish Exodus from Iraq, 1948–1951*

²⁹⁵ Kaplan: *The Mass Migration of the... i.m. 2. o.*

²⁹⁶ Ben-Porath: *The Entwined Growth of Population and Product, 1922–1982.* In: Ben-Porath (ed.): *The Israeli Economy: Maturing Through Crises*

²⁹⁷ Gross: *Teh Economic Regime During Israel's First Decade.* In: Troen–Lucas (eds.): *Israel: The First Decade of Independence*

kielégítésére, ám az infrastrukturális elmaradottság (feltárt vízbázisok, csatornák, öntözőrendszerek, mezőgazdasági gépek és eszközök hiánya), valamint az elégtelen számú szakképzett munkaerő miatt alig-alig lehetett növelni a termésátlagokat. Gondot okozott az is, hogy az egyik legfőbb exportbevételi forrás – amelyre a pénztelenség miatt égető szükség volt – a citrusfélék világpiaci értékesítéséből származott, ám ezen, a lakossági élelemellátás szempontjából másodlagos ültetvények éppen a legtermékenyebb vidékeken voltak. Izrael tehát jelentős mennyiségű élelmiszerimportra kényszerült, főként gabonafélék, hústermékek, cukor és konzervek esetében, miközben a kormánynak, illetve az alárendelt intézményi hálózatnak gondoskodnia kellett a behozatal társadalmi redisztribúciójáról is, hiszen a nincstelen bevándorló tömegek másként nem jutottak volna elegendő élelmiszerhez. A rendszer eredményes működtetéséhez el kellett fojtani a burjánzó feketegazdaságot, rá kellett bírni a falvakat az alacsony árfolyamon rögzített állami felvásárlások tiszteletben tartására, egyúttal felügyelni kellett az önellátásra képesek szubvenciók struktúráján való kívülmaradását.²⁹⁸

Az élelemellátáshoz hasonlóan, a tömeges bevándorlás fajsúlyos problémákat generált a munkaerőpiacon is. Az arab világból érkezők többsége kiskereskedőként, kézművesként és szellemi foglalkozásúként dolgozott korábbi hazájában, ám a kiűzetéssel elveszítették eszközeiket, kapcsolataikat, tőkéjüket, piacaikat, ráadásul a modern hébert sem beszélték. Olyasfajta szakképesítéssel (mérnök, építőipari, mezőgazdasági szakmunkás, orvos, ápoló), melyre az ötvenes évek eleji krízis idején kifejezett szüksége lett volna az államnak és a társadalomnak, nem rendelkeztek, ráadásul a tornyosuló kihívások közepette oktatásukra sem pénz, sem idő, sem elég szakember nem állt rendelkezésre. Emiatt legfeljebb alkalmi segédmunkásként, valamint különböző agrártípusú idegyfoglalkozásokban tudtak elhelyezkedni.²⁹⁹ A munkaerőpiacon való hirtelen, tömeges megjelenésükkel lenyomták az átlagkeresetet, bérfeszültségek keletkeztek az új és a korábban betelepülők között, ráadásul a hatalmas kínálat miatt gyakorta visszaéltek helyzetükkel a foglalkoztatók, mellyel az államot (adókötelezettségek nem megfizetése) és a dolgozókat (jogsértések, túlóráztatás, kötelező juttatások megvonása) is megkárósították.³⁰⁰ Merthogy a muszlim világból bevándorló zsidó családok rendszerint igen népesek voltak, sok gyerekkel és időssel, vagyis passzív eltartottal, így e csekély jövedelemforrásból képtelenségnek bizonyult még a létminimumon való életvitel megteremtése is.³⁰¹ A kormányzat persze tisztában volt a körülményekkel, minek tükrében kidolgozott és elindított egy több szempontból (lakásigény, munkanélküliség, infláció, élelmiszerhiány, infrastrukturális elmaradottság) sem hallogatható nemzeti közmunkaprogramot, ám annak anyagi, eszközi, vala-

²⁹⁸ Kark: *Planning, Housing and Land Policy 1948–1952: The Formation of Concepts and Governmental Frameworks*. In: Troen–Lucas (eds.): *Israel: The First Decade of Independence*

²⁹⁹ Rivlin: *The Israeli Economy from the Foundation of the State Through the 21st Century*

³⁰⁰ Greenberg: *The Contribution of the Labor Economy to Immigrant Absorption and Population Dispersal During Israel's First Decade*. In: Troen–Lucas (eds.): *Israel: The First Decade of Independence*

³⁰¹ Portugese: *Fertility Policy in Israel: The Politics of Religion, Gender, and Nation*

mint szakmai humánerőforrással kapcsolatos előfeltételeit nem, illetve csak nagyon nehezen tudta biztosítani. A helyzetet súlyosbította, hogy az 1949-es fegyverszüneti egyezmények nyomán ezeket szerelték le a hadseregtől, valamint a kiegészítő egységek személyzetéből, akiket mind újraintegrálni kellett a munkaerőpiacon. A volt katonák természetesen rendelkeztek nyelvismerettel, illetve a bevándorlókhoz képest általában magasabb iskolai-szakmai végzettséggel, ráadásul bírták bizonyos politikai körök és a hadsereg prioritásos támogatását is foglalkoztatásuk megoldása vonatkozásában.

Egy következő aspektus, melynek kapcsán égetően fontossá vált hatékony állami mechanizmusok intézményesítése, a népegészségügyi kihívás volt.³⁰² Az európai koncentrációs és haláltáborokból, valamint a brit menekültközpontokból kiszabaduló zsidók többsége fizikálisan legyengült állapotban, valamint lelkileg is összetörten érkezett meg Izraelbe. Sokukat néhány napnyi pihenést követően azonnal a hadszíntérre rendelték, ezek ugyanakkor folyamatos ápolásra szorultak. Már 1948–49-ben jelentős számú orvos- és egyéb egészségügyi szakemberhiány mutatkozott, mely tendencia az ötvenes évektől még inkább nyomasztóvá vált. A folyamatosan növekvő népességgel nyilvánvaló módon nem tudott lépést tartani a kórházak, betegágyak, megfelelő műszerek, felszerelések és eszközök, valamint a gyógyszer-tartalékok aránya sem. A muszlim világ zsidó üldözötteinek megérkezése nyomán a népegészségügyi körülmények majdhogynem kilátástalanná váltak. A szegénysorban tengődött jemeni zsidók többsége a legalapvetőbb higiénias feltételeket sem ismerte, sokuk lesóványodott fizikális állapotban volt, korábbi hazájukban kevés és rossz minőségű élelmiszert fogyasztottak. Az Irakból és Észak-Afrikából érkezők körében is jelentősnek bizonyult a különböző betegségekkel fertőzöttek aránya, ráadásul a hosszú hajójút, az összezártság ideje alatt az erősebbek is komolyan legyengültek. Mivel a bevándorlók elhelyezése átmenetileg – de gyakorta hónapokra, ha nem évekre – különféle, hosszas ott-tartózkodásra alkalmatlan tranzitáborokban történt, így a betegségek terjedése feltartóztathatatlanná vált, rendszeresen kialakultak kisebb járványok, szomorúan magas értékekre szökkent a gyermekhalandóság.³⁰³ A problémák leküzdése érdekében a kormány elrendelte, hogy egyes külföldi országokba (Jemenbe, Franciaországba, Marokkóba, Ciprusra) izraeli orvosok utazzanak ki, már ott helyben megkezdve a kezeléseket, az útra való fizikai felkészítést.

Lényeges kitérni a tömeges bevándorlás oktatáspolitikai hatásaira is.³⁰⁴ 1948 előtt a lakosság körülbelül 6,3%-a nem tudott írni-olvasni, ám 1954-ig ez az arány 15% fölé emelkedett. A letelepedők többsége nem beszélt héberül, így a mindennapokban nyolc-tíz nyelv (orosz, angol, német, francia, jiddis, arab, ladino, stb.) volt használatban. A bevándorló család-

³⁰² Shvarts: *Health and Zionism: The Israeli Health Care System, 1948–1960*

³⁰³ Filc: *Circles of Exclusion: The Politics of Health Care in Israel*

³⁰⁴ Horowitz: *Assimilation versus Integration: Immigrant Absorption in the Israeli Educational System*. In: Bhatnagar (ed.): *Educating Immigrants*; Minkowich et al: *Success and Failure in Israeli Elementary Education*

dokra jellemző igen magas gyerekszám miatt öt éven belül 300%-kal növekedett az iskoláskorúak aránya, mely értékhatár a tankötelezettség szükségyszerű felemelésével még inkább szignifikánssá vált. Mivel az arab országok – eltérő mélységű – kényszerszegregációban tartották zsidó közösségeiket, így az onnan származók csupán csekély hányada bírt szakképesítéssel, sőt egyáltalán az alapfokot – néhány tanulóévet – meghaladó iskolai végzettséggel. Az egészségügyi ellátáson túl a tranzitáborokban tehát gondoskodni kellett az oktatás megszervezéséről is, ám annak objektív feltételei – minden máshoz hasonlóan – hiányokat szenvedtek. Több nyelven beszélő tanárokra, valamint gyermekek és munkába állásra váró felnőttek képzését biztosító tantervre, könyvekre volt szükség. Az aktívkorúak esetében egyszerre kellett alapfokú és szakismereteket oktatni, gyakorlati jellegű tudást átadni, ráadásul az adott táborban rögtönzött kialakított körülmények közepette, s nem intézményesült iskolai struktúrában (Függelék 5. és 6. táblázat).³⁰⁵

Az államalapítást követően néhány esztendőn át tömeges formában zajló, de az ötvenes évek végéig kitartó bevándorlási hullám következtében az izraeli társadalom jelentősen átalakult.³⁰⁶ Az ország 1948 előtt alig 10%-ban afrikai-ázsiai (tehát szefárd-mizrahi) származású népessége 1955-re 40% fölötti részarányra duzzadt, közösségi, gazdasági, politikai integrációja azonban nem történt meg. Az államvezetés, a közszoigálati bürokrácia és alkalmazotti kör, az értelmiség, valamint a tehetősebb vállalkozói réteg is szinte kizárólag a korábban betelepített európai-amerikai származásúakra épült. A kulturális törésvonalat tehát felerősítette egy sor társadalmi státuszkülönbség, amelyek következtek elsősorban a jövedelemi és végzettségi differenciákból. Mindezek hatására az izraeli társadalmon belül megindult egyfajta szétszakadás, elkülönülés, elfojtott rivalizálás, mely mind a mai napig jelen van. Az ötvenes-hatvanas években a szegénysorból csak nehezen kitörni tudó mizrahi népességet sokszor kihasználták a politikai pártok is, melyek később be nem tartott ígéretések révén igyekeztek tőkéit kovácsolni a csüggedt, sorsukkal és kilátásaikkal elégedetlen, alárendelt státuszúba beletörődni nem akaró tízezerekből. Hogy az állam mennyiben tudott hatékonyan fellépni a társadalmi törések összefoltozása tekintetében, s milyen – lehet elkerülhetetlen, de valós súlyukat tekintve mindenképpen későn felismert és kezelni próbált – hibákat követett el a keleti-zsidó közösségek letelepítése során, ahhoz vissza kell kanyarodnunk az első tranzitáborok felállításához.

---

³⁰⁵ Iram-Shemida: The Educational System of Israel

³⁰⁶ Bar-Jichak: Israeli Folk Narratives: Settlement, Immigration, Ethnicity

II. 3. Az ötvenes-hatvanas évek telepítéspolitikája

Izrael Állam megalakulása előtt a telepítéspolitika lehetőségei igen korlátozottak voltak, hiszen csak oda lehetett költöztetni a zsidó bevándorlókat, ahol a különböző cionista pénzalapok földeket tudtak vásárolni. Persze már ekkor megfogalmazódott három stratégiai cél, lásd 1) a zsidó jelenlét kiterjesztése Palesztina területének minél nagyobb hányadára; 2) biztonsági prioritások (a határvégek benépesítése és összefüggő településhálózatok) realizálása; valamint 3) gazdaságossági szempontok érvényesítése (ásványkincsekben, édesvízben és termőtalajban bővelkedő térségek birtokba vétele), melyek azonban csak 1948–49-et, tehát az új államterület kialakulását követően válhattak felülírhatatlan alapelvekké.³⁰⁷ E telepítéspolitikai fundamentumok a függetlenség kivívását követően aztán további célokkal egészültek ki: 1) az élelmiszerellátás stabilizálása érdekében az agrártípusú falvak számának gyarapítása; 2) az ipari szektor, különösen a nem stratégiai jellegű ágazatok (élelmiszer-, textilipar) területi decentralizációja; 3) nemzetbiztonsági jelentőségű útvonalak építése, azok védelmének településekkel való megerősítése; 4) az ökológiai erőforrásokról való fenntartható gondoskodás természetvédelmi körzetek kijelölése és erdősítés révén; továbbá 5) új urbánus központok kialakítása a periférikus körzetekben.³⁰⁸ Az alapelvek megfogalmazása, valamint az azok szerinti pontos központi tervezés azonban hosszas elméleti előkészítésnek bizonyult a havi több tízezres bevándorló tömeg lakhatási kérdéseinek égetően gyors választ igénylő megoldása szempontjából, így a gyakorlatban eleinte egészen más telepítési intézkedések születtek.

Ahogy az már szóba került, a bevándorlási hullám kezdeti időszakában főként az elhagyott arab ingatlanokba költöztették az érkezőket (Függelék 4. táblázat), mely lehetőség azonban gyorsan kimerült, egyfelől a migránsok magas száma, másrészt az üresen maradt házak nem megfelelő szerkezeti állaga (számos épület életveszélyessé vált a harcok során elszenvedett károk miatt)³⁰⁹, harmadrészt pedig az izraeli hadsereg preventív célú, az arab lakosság visszatelepülését ellehetetleníteni szándékozó rombolásai miatt.³¹⁰ Mivel az európai népiirtások túlélőihez hasonlóan az arab országokat hátrahagyó zsidó menekültek is túlnyomórészt nincstelenként érkeztek Izraelbe, így a kormányzatra óriási nyomás hárult a lakhatási szükségletek azonnali kezelése tekintetében. Mire a harcok lezárultak, nem volt már több üres ingatlan, de ha lett is volna, a bevándorlók nem rendelkeztek elég megtakarítással a bérléshez, vásárláshoz, így mindenképpen központi intézkedéseket kellett elrendelni.³¹¹ A Munkaügyi Minisztérium Nemzeti Lakásügyi Osztálya kapta feladatául a kormányzati építkezések, alapanyag-beszerzések és beköltöztetések tervezését, illetve végrehajtási felügyeletét, mely túlsá-

³⁰⁷ Lipshitz: *Country on the Move: Migration to and Within Israel, 1948–1995*. 44. o.

³⁰⁸ Uo.

³⁰⁹ Fischbach: *Records of Dispossession...* i.m. 8–9. o.

³¹⁰ Lásd részletesen: Morris: *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947–1949*

³¹¹ Hill: *Urban and Regional Planning in Israel*. In: Bilski: *Can Planning Replace Politics? The Israeli Experience*

gosan is nagy falatnak bizonyult e szűkös erőforrásokkal bíró szerv számára, annak ellenére, hogy más tárcák, a Zsidó Ügynökség, valamint a Hisztadrut szakszervezet is besegített az előkészítési és kivitelezési teendők összehangolásába. Később bár önálló minisztériummá vált az építés- és lakásügy, mindez a szakterület pénztelenségéből és kezelhetetlenségéből következő kaotikusságát nem oldotta fel. Hiába készültek kétéves tervek, hiába követelték szakértők a kijelölt építési körzetek pontos talajtani, vízrajzi, stb. vizsgálatát, valamint a betelepíteni szándékolt családok speciális igényeinek felmérését, erre egész egyszerűen nem volt idő. Az egyetlen aspektus, amire a kormány valós tekintettel tudott lenni, hogy olcsón, kevés alapanyagot és szakértelmet igénylő, tartós lakóegységek kerüljenek kialakításra, legyenek azok sátrak, fakunyhók, telepített hálókocsik, vagy bármi más alkalmaságok.³¹²

1948-ban a kormány, a Zsidó Ügynökség és a Zsidó Nemzeti Alap közös erővel feltőkésített egy új intézményt, az Amidárt, mely külföldi beruházók bevonása mellett megvalósítási tervet készített 16 ezer (egyenként 26 négyzetméteres) fa- és betonház felépítésére. Az új lakónegyedeket Izrael nagyobb városai mellett szándékoztak kialakítani, részben az infrastrukturális költségek mérséklése, részben a munkalehetőségek reális esélyű biztosítása végett.³¹³ A kezdeményezés helyesnek bizonyult, csak éppen időben túlságosan is távlatinak ahhoz képest, hogy milyen arányban indult meg a zsidó menekültek áradata Európából és a muszlim országokból. Amint nyilvánvalóvá vált, hogy nincs esély valamennyi bevándorló lakhatását megoldani, a kormányzat elrendelte átmeneti tranzitáborok felállítását, mely elszállásolási formát csupán ideiglenes, legfeljebb pár hétre szóló vészcsелеkvésnek szánta az államvezetés, a sátor- és viskóvárosok azonban évekig állva maradtak.

1950-ben építették az első sátoortábor, melyhez hasonlók rövidesen az ország más körzeteiben is feltűntek, legnagyobb számban a parti síkságon.³¹⁴ Egy-egy ilyen tranzitáborban száz-kétszáz sátrat állítottak fel, körülbelül ugyanennyi család számára. Katonai elrendezés szerint tíz-húsz sátor volt egy sorban, illetve azokra jutott egy latrina és egy rögtönzött mosdóhely. A tábor közepén közösségi – oktatási, egészségügyi, ételmezési és adminisztrációs – célokat szolgáló nagyobb sátrakat, illetve zsinagógát húztak fel. A hónapok múlásával nem ritkán egy-egy táborban családok ezrei is összezsúfolódtak, nyáron dűledezve az árnyéknélküli hőségben, télen pedig vacogva a nyolc-tíz fokos hidegben. A szél, az esők és egyáltalán a mindennapos használat miatt gyorsan amortizálódtak a sátrak, gyakorta összerogytak, javíthatatlanná vált a fémvázuk, kiszakadt a szövetrészük. Amíg a táborokban élők jobb életkörülményekért és stabil munkalehetőségekért tüntettek, addig az ideiglenes lakótelepek által határolt városok népessége a betegségek terjedése, az olcsó munkaerő miatti elbocsátások, vala-

³¹² Hakohen: Immigrants in Turmoil: Mass Immigration to Israel... i.m.

³¹³ Cohen: Development Towns: The Social Dynamics of „Planted” Urban Communities in Israel. In: Eisenstadt (ed.): Integration and Development in Israel

³¹⁴ Lipshitz: Country on the Move... i.m. 45–47. o.

mint a nélkülözők által elkövetett létszükség-bűncselekmények (főként lopások) okán elégedetlenkedett.³¹⁵ Habár az egyre konfliktusosabbá váló társadalmi helyzet súlyosságát a kormány idejében felismerte úgy az életfeltételek tarthatatlansága, mind a szlömösödés veszélye és a segélyen tengődés fenyegető tartósodása tekintetében, az anyagi források szűkössége nem hagyott alternatív mozgásteret.³¹⁶ Valamennyi tárca tisztában volt vele, hogy a legfontosabb cél olyan komplex állami programot kidolgozni, mely olcsó hitelfeltételekkel megvásárolható lakásokat biztosít főként az ország gyéren lakott északi és déli térségeiben, ahol egyúttal átfogó közmunkaprojektek is elindulnak, s mindezek eredményeként csökken a regionális elmaradottság, megoldódik a népesség területi redisztribúciója (Függelék 7. táblázat), valamint önállósodnak és sikeresen integrálódnak a bevándorlók.³¹⁷ Igen ám, de a naponta érkezők élelmezése, elszállásolásuk biztosítása, valamint az anyagi források örökös hiánya miatt nehezen ment az átállítás a már működő, igaz nem fenntartható intézkedési gyakorlatról egy új metódusra. Az ötvenes évek elejére ugyan elkészült a fenti program cselekvési terve, vagyis annak realizálása, hogy a már Izraelben – különböző sátorvárosokban – élő bevándorlók hol és miből építsenek tartósabb ingatlanokat a folyamatosan érkezők számára, akik tehát a hajókról mindjárt az új otthonaikba kerülhettek volna, a konstrukciós megvalósítások azonban lassabban haladtak, mint a betelepülők partra szállása.³¹⁸ Továbbra is híján volt szakmunkásoknak a szféra (ráadásul az agrárszektor is egyre több embert igényelt), hiányoztak az eszközök, külföldről sem lehetett beszerezni elég alapanyagot (mindenütt zajlottak a háborús újjáépítések), valamint lassan törlesztették az izraeli export (főként citrusfélék) után járó jövedelmeket is.³¹⁹

A kormány 1950 májusában állíttatta fel az első ideiglenes telepet (maabarát), mely eleinte nem sokban különbözött még a sátorvárosoktól a benne álló építmények jellegét tekintve, ugyanakkor a mindennapi életvitel szempontjából új struktúrák intézményesültek. A telepen külön ügyosztályi felügyelője volt az agárismeretek, a különféle könnyűipari és halászati képzésnek, a héber nyelv és az alapfokú tananyag oktatásának, a szociális és higiénias jellegű intézkedéseknek, a vallásnak, valamint a nemek közötti egyenlőség megteremtésének.³²⁰ Utóbbi azért is volt fontos, mert az izraeli társadalom férfi-nő viselkedési és státuszbeli alapértékei igen távol álltak a muszlim környezetben kialakult hierarchikus formáktól. Az aktívkorú lakosság eljárt a telepekről dolgozni, vagy olyan munkára, amit önmagától talált a környező városokban, falvakban, vagy időszakos jellegű állami közfoglalkozásokra (építkezésekre, betakarításokra).³²¹ 1951-től a kormányzat már csak a sátraknál valamivel tartósabb,

³¹⁵ Hakohen: Immigrants in Turmoil: Mass Immigration to Israel... i.m.

³¹⁶ Lipshitz: Country on the Move... i.m. (1. és 2. fejezet)

³¹⁷ Smooha: The Mass Immigrations to Israel. 8. o.

³¹⁸ Uo.

³¹⁹ Hakohen: Immigrants in Turmoil: Mass Immigration to Israel... i.m. (4. fejezet)

³²⁰ Shama-Iris: Immigration Without Integration... i.m. 75–77. o.

³²¹ Zameret: The melting pot in Israel... i.m. 15–18. o.

fakeretre húzott vászonkunyhók (badonim) építését engedélyezte a telepeken, majd következett újabb „előrelépésként” a külső vasvázás, fémtetejű s így a viharokkal szemben ellenállóbb, ám összességében szintén szövet-, pusztán pár helyszínen bádogborítású viskók (pahonim) időszak, végül pedig az egyszerű szerkezetű faházak (crifonim) korszaka. Ez utóbbiak jelentős részét külföldről, Svédországból szerezte be Izrael. Már 1952-öt írták, amikor megjelentek a később több éven át meghatározó, állami közmunka-program keretében épülő, lapos tetős, pár ablakos, eleinte csak kültéri, majd már saját fürdőszobával is rendelkező, általában húszegynéhány négyzetméteres, egymástól különálló betonházak (blokonim).³²² Habár ez utóbbi építmények konstrukciós értelemben tartósak és jó beosztásúak voltak, a szegénysorban élő bevándorló népesség pénztelensége miatt azonban rosszul felszereltek, ráadásul túlságosan is zsúfoltak. Amíg az izraeli átlag 2,2 ember/szoba volt, addig e betonházakban 2,6 feletti volt ugyanez az arány. A keleti-zsidó családok jellemzően népes mivolta okán nem ritkán hét fő, vagy annál több élt egy fedél alatt. Összehasonlításképpen: a muszlim országokból érkezők körében 4,9 fő jutott egy családra, több mint 37 900 hét főnél népesebb família telepedett le Izraelben, míg a nyugati világot hátrahagyó zsidó bevándorlóknál csupán 3,1 fő volt a családok átlagos nagysága és mindössze 1400-ban éltek hetet meghaladó létszámban.³²³

Miközben a nehézsorsú bevándorlók örömmel fogadták az olcsó hitelekkel megvásárolható betonházak építését, nem értettek egyet azzal, hogy ilyen típusú beruházások szinte kizárólag a határvégeken és a periférikus körzetekben indultak (Függelék 8. táblázat). Nem akarták elhagyni az ország centrum részét, ahol mindig akadtak alkalmi munkák, s amely térség messze kiemelkedett infrastrukturális és közszolgáltatási fejlettségét, valamint nemzetbiztonsági körülményeit tekintve Izrael más vidékeihez képest. Az 1950-ben hivatalossá vált első nemzeti fejlesztési terv, melyet Arje Saron építész, a Miniszterelnöki Hivatal Tervezési Osztályának vezetője jegyzett, elsősorban e területi különbségeken kívánt mérsékelni.³²⁴ Három fő cél fogalmazódott meg a stratégiai dokumentumban: a periférikus térségek gazdaságának fejlesztése, az e körzetekben élő, az átlaghoz képest alacsonyabb jövedelmi szinttel és iskolai végzettséggel rendelkező, többnyire újbevándorló közösségek társadalmi integrációja, valamint a következő – már az ötvenes évtized elején fenyegetően közelinek tűnő – háborúra/háborúkra való felkészülés.³²⁵ Huszonnégy speciális körzet került kialakításra, amelyekben számtalan mezőgazdasági kistelepülés, illetve egy-egy nagyobb, közszolgáltatási, ipari, kereskedelmi és közlekedési centrumfunkciókat ellátó város felépítését irányozták elő.³²⁶ Rögzí-

³²² Eliav: The Absorption of One Million Immigrants by Israel... i.m. 12–13. o.

³²³ Shama–Iris: Immigration Without Integration... i.m. 80. o.

³²⁴ Tzfadia: Public Policy and Identity Formation. 60–63. o.

³²⁵ Troen: New Departures in Zionist Planning: The Development Town. In: Troen–Lucas (eds.): Israel: The First Decade of Independence

³²⁶ Tzfadia–Yiftachel: Between Urban and National: Political Mobilization Among Mizrahim in Israel's 'Development Towns'. 44–45. o.

tették továbbá azt is, hogy az ideális lakossági redisztribúció szerint legfeljebb a népesség 20%-a élhet agrárfalvakban, míg 80%-nak urbánus térségekben, nagyjából fele-fele arányban a három – izraeli léptékű – nagyközpontban (Tel-Avivban, Jeruzsálemben és Haifában), illetve különböző (20 és 50 ezer közötti) közép-, valamint (20 ezer alatti) kisvárosban kell otthonra találnia.³²⁷ Az új állam településszerkezete alapján e prioritás megkívánta egy átfogó urbanizációs program elindítását, melyhez elsősorban a világháborút követően zajlott európai városépítések, az ún. „newtown”- „neustadt”-, „villeneuve”-, „novgorod”- és „novigrad”-típusú nagyberuházások adták a mintát.³²⁸ Izraelben falvakat felölelő „fejlesztési körzetek”, valamint azok térségi központjaként működő „fejlesztési városok” (ajarat pitua) jöttek létre, utóbbi kormányzati program 1980-ban megkapta a legmagasabb állami kitüntetést, az Izrael Díjat.

A fejlesztési városok száma időről-időre változott, így a szakirodalomban gyakorta eltérő adatok tűnnek fel, ráadásul mivel több település bár kifejezetten nem kapta meg a kérdéses státuszt, ám jellegét, valamint időszakos speciális központi szubvencionálást tekintve tulajdonképpen annak minősült, ezért a hivatalos besorolás sem tekinthető teljesen iránymutatónak. Alexander Berler ennek okán felállított egy definíciós keretet, miszerint a fejlesztési város olyan település: 1) mely döntő hányadában az államalapítás után épült (vagy teljesen új helyszínen, vagy egy korábban már létező város romjain); 2) ahol a lakosság jelentős részét a háborút követően érkezett újbevándorlók adták; 3) amely kiemelt központi támogatásokat kapott a közszolgáltatások és az infrastruktúra fejlesztésére; s 4) melynek körzetében a kormány emelni szándékozta a zsidó népességszámot.³²⁹ Mivel a szakpolitika hangsúlyos tényezőjeként került rögzítésre az újonnan érkezők letelepítése a gyéren lakott déli és északi országrészben, így a fejlesztési városok többsége – 80–85%-a – e régiókban jött létre. Ez akkor is helytálló, ha az első ilyen jellegű települést, a bibliai időkből ismert Bet Semest Jeruzsálemtől nyugatra, a centrum körzetben, egy volt maabara helyén alapították 1950-ben (igaz tényleges fejlődése csak két évvel később kezdődött, amikor a bulgáriai zsidó bevándorlók mellé újabbak érkeztek Irakból, Iránból, Romániából, Marokkóból és a kurd területekről).

Amiként az fentebb már többször is szóba került, a zsidó államra nehezedő rendkívüli kihívások miatt csak lassan és súlyos erőfeszítések, komoly társadalmi-gazdasági áldozatok árán indulhatott el a szervezett letelepítéssel összekapcsolt urbanizáció, ugyanakkor nem állíthatjuk, hogy a megkezdett program végül jelentősen elmaradt volna a kitűzött céloktól.³³⁰ A városi lakosság nagyfokú területi redisztribúciója szempontjából érdemes felidézni a Seymour Spilerman–Jack Habib szerzőpáros egyik ideillő, korai tanulmányát, miszerint a Jeruzsálem, Tel-Aviv és Haifa „nagycentrumokon” kívül élő urbánus népesség az 1948-ban jegyzett 14%-

³²⁷ Troen: *New Departures in Zionist Planning...* i.m. 442–443. o.

³²⁸ Yiftachel: *The Consequences of Planning Control: Mizrahi Jews in Israel's 'Development Towns'*

³²⁹ Berler: *New Towns in Israel* (3. fejezet)

³³⁰ A programok megkezdésében komoly szerepe volt a belpolitikai vitát kiváltó német jóvátétel elfogadásának.

ról 48%-ra emelkedett 1972-ig.³³¹ A periférikus körzetekben gomba mód nőttek ki a különböző nagyságú kis- és középvárosok: a déli országrész egyértelmű központja Beer Seva lett, ugyanakkor Asdod, Askelón, Szderot, Eilat, Arad, Dimona, Kirjat Gat, Kirjat Malaki, Micpe Ramon, Netivot és Ofakim mind-mind centrumai lettek közvetlen térségüknek, s Galileában ugyanilyen funkció jutott Bet Seánnak, Kirjat Smonának, Maalotnak, Cfátnak, Tiberiásnak, Afulának, Felső-Názáretnek és a később épült Karmielnek is (Függelék 9. táblázat).³³²

Ezen új települések lakosságát szinte minden esetben főként olyan bevándorlók adták, akik 1948 után érkeztek. Amíg 1961-ben az össznépesség 45%-át tette ki e migráns közösség, addig a fejlesztési városokban ugyanezen évben több mint kétharmados (67%-os) hányadban éltek az államalapítást követően betelepülők.³³³ Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy az Afrikából és Ázsiából, illetve az Európából származók közel sem azonos mértékben kerültek a fejlesztési városokba, hiszen miközben az Algériából, Marokkóból és Tunéziából elvándorolt zsidók a nemzeti arányukhoz képest 2,48-szor nagyobb hányadban találtak otthonra e településeken, addig a Németországot és Ausztriát hátrahagyók például csupán 0,25-szörös arányban.³³⁴ Egyértelműen elkülöníthető emellett a fejlesztési városok benépesítésének két, egy 1948–55 közötti, valamint egy 1955-öt követő szakasza. Előbbi periódusban főként olyan települések duzzadtak fel, mint Afula, Askelón, Cfát, Tiberias, Micpe Ramon, Tirat Karmel és Joknean Ilit, míg 1955 után gyarapodott igazából Asdod, Dimona, Kirjat Gat, Maalot, Felső-Názáret, Netivot, Ofakim, Szderot és Jeroham.

A lakossági redisztribúcióhoz hasonló eredményességgel haladt az előirányzott ipari széttelepítés, főként a könnyűipar (textil-, élelmiszer-, bőr- és cukoripar) vonatkozásában, de a Negevben bányászati és vegyipari központok is alakultak, miközben a tengerparti sávon (Asdodban és Askelónban) komoly kikötői fejlesztések történtek. A kifejezett kormányzati döntések mellett beruházásösztönző intézkedésekre is sor került, így például területi elven működő olcsó hitelek meghirdetésére, külföldi tőkeinjekciók jogszabályi elősegítésére, ingyenes szakképzésekre, családtámogatásokra, valamint regionálisan eltérő felvásárlói tömegárak megszabására.³³⁵ A központi tervezés ugyanakkor a legkevésbé sem segítette a települések iparszerkezeti diverzifikációját kezdetben: a hatvanas évek végéig Dimonában a szekunder szféra dolgozói 96%-ban, Kirjat Smonában 71%-os arányban, míg Afulában 57%-os hányadban textilipari munkát folytattak. Askelónban az ipari foglalkoztatottak 46%-a élelmiszer-

---

³³¹ Spilerman–Habib: *Development Towns in Israel: The Role of Community in Creating Ethnic Disparities in Labor Force Characteristics*. 6. o.

³³² Később – számottevő innovációjuk miatt – e települések közül több is elveszítette a „fejlesztési város” státuszát.

³³³ Spilerman–Habib: *Development Towns in Israel...* i.m. 6. o.

³³⁴ Uo. 9. o.

³³⁵ Pusztán egyetlen esztendő kiragadva, 1963 folyamán a fejlesztési városokban élő családok 34,5%-a kapott átmeneti, s 11,6%-a rendszeres juttatásokat, miközben a nemzeti átlag 17,4%, illetve 4,4% volt ugyanezen aspektusok vonatkozásában. Israel Manpower Planning Authority. 1964

feldolgozói állást töltött be, míg Jerohamban pedig 92% bányász, illetve kapcsolódó ágazati alkalmazott volt.³³⁶

A hetvenes évek elején kutatás készült azt vizsgálva, kimutatható-e egy-egy iparág, valamint az abban dolgozók körében szignifikáns különbség annak kapcsán, hogy a munkavállaló újbevándorlók mely országból származnak. Meglepően egyértelmű eredmények születtek: a jemeni zsidók részaránya a textilipar terén háromszoros volt a teljes lakossági hányadhoz képest, a bányászatban a marokkói származásúak négyszeres, a cementgyártásban a líbiaiak szintén négyszeres, míg az algériaiak és a tunéziaiak pedig a faiparban képviseltek háromszoros részarányt. Ezzel szemben a jobban jövedelmező, magasabb szakmai kvalitást igénylő, inkább a centrum körzetre koncentrálódó vegyipar, gép- és műszergyártás, valamint fémfeldolgozás terén többnyire az Európából érkezők találtak megélhetést.³³⁷ A fejlesztési városokban kétségkívül nem a magas technológiájú ipari ágazatok jelentek meg, s igazából az egymást követő kormányzatoknak nem is volt kifejezett céljuk szorgalmazni ezt, mivel olyan termelőegységek letelepítésére fókuszáltak, amelyek sok munkáskezet igényelnek és alacsonyabb kvalitású állománnyal is képesek eredményesen működni.³³⁸ E szemlélet nyilvánvalóan magában hordozott bizonyos fokú fenntarthatatlanságot, hiszen a modernizáció és a racionalizáció, mely Izraelen belül kifejezett prioritást élvezett, előrevetítette a foglalkoztatás csökkenésével járó technológiai fejlődést, ennek bekövetkeztére azonban már számoltak a munkaerőpiac fluktuációját kezelni képes hatékony szakképzési hálózat működésével.³³⁹

Noha a letelepítéssel kapcsolatos eredmények vitathatatlanok, az ideiglenes táborok hatvanas évek első harmadában történő felszámolása tény, a kormányzat által biztosított különböző támogatóprogramok és engedményrendszerek pedig valóban hozzájárultak a felzárkózáshoz és az integrációhoz, ennek ellenére a fejlesztési körzetek kijelölése, valamint a fejlesztési városok építése, illetve az újbevándorlók szervezett odaköltöztetése bebetonozott bizonyos területi és társadalmi státuszkülönbségeket.³⁴⁰ E folyamatot David Newman „kettős perifériára kerülés”-ként írta le, mondván a szegénysorban élő zsidó menekültek direkt mód-szerekkel való letelepítése az elmaradott térségekben jelentősen felerősítette a meglévő regionális és szocio-ökonómiai differenciákat.³⁴¹ Mindmáig jellemző, hogy a déli és az északi országrészben magasabb a nemzeti átlaghoz képest a munkanélküliség, alacsonyabbak a jöve-

³³⁶ Spilerman–Habib: *Development Towns in Israel...* i.m. 14. o.

³³⁷ Uo.

³³⁸ Razin: *Shifts in Israel's Industrial Geography*. In: Gradus–Lipshitz (eds.): *The Mosaic of Israel Geography*

³³⁹ Gradus–Einy: *Trends in Core-periphery Industrialization Gaps in Israel*

³⁴⁰ Ben Ari–Bilu: *Saints' Sanctuaries in Israeli Development Towns: On a Mechanism of Urban Transformation*; Lewis: *Phantom Ethnicity: Oriental Jews in Israeli Society*. In: Weingrod (ed.): *Studies in Israeli Ethnicity*; Peled: *Ethnic Exclusionism in the Periphery: The Case of Oriental Jews in Israel's Development Towns*; Peled: *Mizrahi Jews and Palestinian Arabs: Exclusionist Attitudes in a Development Town*. In: Yiftachel – Meir (eds.): *Ethnic Frontiers and Peripheries: Landscapes of Development and Inequality in Israel*

³⁴¹ Newman: *Internal Migration in Israel: From Periphery to Central – From Rural to Urban*. In: Elazar–Weinfeld (eds.): *Still Moving: Recent Jewish Migration in Comparative Perspective*

delmek, elavultabb az infrastruktúra, s kevésbé képzett a lakosság. Newman szerint az izraeli esetben mégis az a rendkívüli – hiszen a világ legtöbb országában vannak fejlettségi szintkülönbségek –, hogy a zsidó államban nem feltétlenül a kormányzat tétlensége, mindinkább az ötvenes években mutatott aktivitása volt az, mely mélyítette egyes térségek és lakossági rétegek elmaradását. Ráadásul e feszültségeket kiélezte, hogy a társadalmi státuszok differenciálódása szubkulturális, tehát gazdagabb, iskolázottabb askenázik, s szegényebb, képzetlenebb szefárdok-mizrahik, illetve etnikai, vagyis egyöntetűen tehetősebb és szélesebb perspektívával rendelkező zsidók, valamint minden tekintetben marginalizálódó arabok elkülönülésével is párosult.³⁴² Slomo Hasson e folyamatot – igen találóan – egyetlen mondatban úgy összegezte, hogy a fejlesztési városok, amelyek Izrael Állam megalakulását követően a telepítés- és területpolitika gerincét, a nemzetbiztonsági gondolkodás sarokpontját, valamint a központi tervezés egyértelmű prioritását alkották, hovatovább vitathatatlanul élvezték a cserélődő kormányzati, illetve ellenzéki pártok támogatását, a hatvanas évtizedre mégis visszatorlódtak a kiemelt státuszú „határkörzetből” a felzárkóztatást igénylő „perifériára”.³⁴³

A fejlesztési városok leszakadásának van egy neomarxista magyarázata is, mely első sorban azt emeli ki, hogy az ötvenes-hatvanas években e településeket az iparosodó Izrael egy-egy sarokköveinek szánták, ugyanakkor a textil-, élelmiszer- és feldolgozóipar kialakítása mellett legfeljebb minimális számú nehézipari beruházás történt, e szektorok pedig már a hetvenes évtizedtől egyre rohamosabban jelentőségüket veszítették, átadva az elsődleges prioritást a hi-tech ismereteket igénylő húzószféráknak (műszaki, katonai, elektronikai, orvostudományi kutatásoknak). Utóbbi iparágak a centrum körzetben maradtak, azon térség szakképzett humánbázisára, valamint fejlett infrastruktúrájára épültek fel, ily módon tovább távolodva az amúgy is leszakadt perifériától. Mint azt e nézet képviselői nyomatékosítják, az állam nem „gondoskodóként”, a térbeli és társadalmi különbségeket csökkenteni igyekvő „fejlesztési redisztribútorként” lépett fel e válságos helyzetben, hanem „profitorientált kapitalistaként”.³⁴⁴

Az Avraham Shama–Mark Iris szerzőpáros egy következő kritikai aspektust adva hangsúlyozta a fejlesztési városok központi tervezésének „személytelenségét”, azon hátrányos hozadékú sajátosságot, miszerint e településeket pusztán „adatok” és „előrejelzések” alapján építették, figyelembe véve, hogy mennyi bevándorlót akarnak odatelepíteni, ehhez hány darab ingatlanra van szükség, azokhoz milyen alpinfrastruktúrát kell felépíteni, a beköltözők milyen típusú munkákat tudnak ellátni azonnal, s miféle gyorsképzésekkel lehet megalapozni a bizonyos fokú szaktudást igénylő ágazatok kihelyezését.³⁴⁵ Nem volt tehát e településeknek szinte semmilyen organikus jellemvonása, mindent áthatott a mesterségesség, nemcsak a vá-

³⁴² Yiftachel: *The Consequences of Planning Control...* i.m.

³⁴³ Hasson: *From frontier to Periphery*. In: Yiftachel–Meir (eds.): *Ethnic Frontiers and Peripheries*

³⁴⁴ Tzfadia: *Public Policy and Identity Formation...* i.m.

³⁴⁵ Shama–Iris: *Immigration Without Integration...* i.m.

rosi életterek kialakítása, de még az életvitel szervezése tekintetében is. Amiként a helyi gazdaság keretei központi tervezés alapján formálódtak, tekintettel a lokális természeti adottságokra és a nemzeti szükségletekre, de figyelmen kívül hagyva a betelepített aktívkorú lakosság korábbi foglalkozási tapasztalatait, úgy a helyi politikát is „outsiderek” irányították. Évekig nem alakult ki városi elit, nem intézményesült a civil szektor, nem erősödött meg a helyi vállalkozói szféra, s mindezek okán nem jött létre valós települési közösség sem. Már a hatvanas években kimutathatóvá vált a fejlesztési városok képzettséget szerző, kisebb jövedelmet birtokló, a nyelvet jól beszélő és a társadalomba sikeresen beilleszkedett lakosai körében növekvő fokú elvándorlás a centrum körzet felé, miközben a fejlesztési városok pedig a saját térségükben fekvő kistelepülések lakosságát kezdték elszívni.³⁴⁶ A fent idézett Spilerman–Habib szerzőpáros ezt nevezte a „kikötő-elmélet második fázisának”, amikor a tengeren érkező bevándorlók a kormány szándékai szerint már valóban nem ideiglenes telepekre, hanem kész városokba kerültek a hajókról, ugyanakkor e települések szintű pusztán átmeneti „kikötők” voltak a társadalmi integráció nehézkes folyamában.³⁴⁷

A téma egyik jeles kutatója, Oren Yiftachel szerint az a metódus, ahogy az 1948–49-es harcokat követően Izrael úgymond „judaizálta”, zsidókkal benépesítette megnagyobbodott államterületét, valójában egy kolonizációs folyamatként értelmezendő, melynek keretében a politikai-gazdasági hatalmat kézben tartó askenázi zsidó közösség az újbevándorló, szűkös anyagi erőforrásokkal bíró, iskolázatlanabb és nehezen integrálódó afrikai, ázsiai zsidókat a cionizmus magasztos céljai jegyében betelepítette az elűzött/elvándorolt arabok helyére, a periférikus körzetekbe.³⁴⁸ Yiftachel szerint mindennek nemcsak a területpolitika és a társadalmi kohézió tekintetében lettek fajsúlyos következményei, de egyúttal Izrael államberendezkedése vonatkozásában is, mely már a kezdetek kezdetén eltorzult egyfajta etnikai hierarchiától terhes, alapvető jellege szerint ugyan demokratikus, ám az egyes közösségek státuskülönbségei miatt inkább etnokratikus struktúrává.³⁴⁹

---

³⁴⁶ Spilerman–Habib: *Development Towns in Israel...* i.m.

³⁴⁷ Uo.

³⁴⁸ Yiftachel: *Nation-building and the Division of Space: Ashkenazi Domination in the Israeli 'Ethnocracy'*

³⁴⁹ Yiftachel: *'Ethnocracy': The Politics of Judaizing Israel/Palestine*. Yiftachel megállapításai szervesen illeszkednek az izraeli történéseket (illetve ma már szélesebb szakterületen is aktív kutatókat) maradandóan megosztó cionista vs. poszt-cionista polemizálásba, mely az állam megalapításának időszakát, valamint az abból kifejlődő politikai és társadalmi struktúrát kétféle nézőpontból értékeli: a cionizmus sikere, s a zsidó nemzeti önállóság megvalósítása szemszögéből, illetve ugyanezen folyamatok rasszista, arabellenes, gyarmatosító jellegű aspektusai oldaláról.

II. 4. Új szerepben az önkormányzatok

A függetlenség kikiáltása nyomán a helyi önkormányzatok kikerültek az effektív döntéshozatalt ellátó politikai struktúra centrumából, az új államra nehezedő kihívások (háborús fenyegetés, bevándorlók letelepítése, közinfrastruktúra fejlesztése, stb.) központosított, összehangolt feladatellátást követeltek. Megannyi közszolgáltatás, melyet eladdig megfelelő nemzeti intézményrendszer hiányában lokális szinten biztosítottak, egyszeriben állami jog- és hatáskörbe került át, úgy a funkciók, mind a pénzügyi források, illetve legalább ilyen hangsúlyos szempontból a szakképzett bürokrácia tekintetében is. A kormányzati szervek és az államparátus szinte gravitációs erővel szívták el a helyi tisztviselőket, miközben a települések politikai elitje is feljebb lépett: parlamenti honatyák és kabinettagok lettek az önkormányzati közigazgatást kinövő feltörekvő képviselők. Csupán a szocialista-cionista frakciók hatalmi túlsúlya miatt az országos politikában korlátozott mozgástérre kárhóztatott, lokális kontextusban ugyanakkor továbbra is kellő támogatást élvező ellenzékiek, valamint a kollektív települések egyedi struktúrájához ragaszkodó kibucnyikok közül maradt meg egynéhány ismert és elismert személyiség helyi szakembernek.³⁵⁰

A jog- és hatáskörök beszűkülésén, illetve a bürokrácia elszívásán túl mérsékelte az önkormányzatok jelentőségét az a széles körben elfogadott szemlélet is, miszerint a helyi autonómia kiterjesztése és rögzítése megnehezíti a nemzeti integráció előrehaladását, mely az államalapítást követő években kiemelt prioritást élvezett a lakosság rövid időn belüli megduplázódása miatt. Az ezen álláspontra helyezkedők azt hangsúlyozták, hogy a települési önkormányzatoknak egyfajta „olvasztótégelyként” kell működniük a különböző országokból érkező zsidó bevándorlók egységbe kovácsolása érdekében, a „nemzetépítésnek” felül kell írnia a társadalmi szegregációval járó lokális önállósodási kísérleteket.³⁵¹ Ennek értelmében ki nem mondott, de elfogadott és alkalmazott irányelvvé vált, hogy az előkészítési, politikaalkotási és döntéshozatali jogosítványok többségét a kormányzat hatáskörében kell integrálni, miközben a helyhatóságok pedig a lefektetett intézkedési paraméterek hatékony végrehajtását látják el. Amiként azt Daniel J. Elazar aláhúzta, az államalapítást megelőző időszakhoz képest éppen az ellenkezője vált jellemzővé: 1948-ig a zsidó települések egyfajta „kisköztársaságként” harcoltak a jogaik kiterjesztéséért és az autonómiájuk elismeréséért úgy a Portával, mind később a brit mandátumi főkormányzósággal, majd Izrael létrejötté nyomán ugyanilyen határozottsággal adták fel kivívott önállóságukat, s lettek a központi hatalom meghosszabbított kezei, adminisztratív feladatellátói.³⁵² Részben – a kormányzat javára eltolódva – kikristályosodott, részben ugyanakkor – az önkormányzatoknak is komoly feladatokat és felelősségeket osztva –

³⁵⁰ Elazar: *The Local Dimension in Israeli Government and Politics...* i.m.

³⁵¹ Rosen-Zvi: *Taking Space Seriously: Law, Space, and Society in Contemporary Israel.*

³⁵² Elazar: *Local Government as an Integrating factor in the Israeli Society.* In: Curtis–Chertoff (eds.): *Israel: Social Structure and Change.* 17–18. o.

összemosódott a központi és a helyi szint funkciója, s bár vitathatatlan alá-fölérendeltségi viszony alakult ki, az együttműködés – még ha utasításos szisztémán alapult is – döntő tényezővé vált a felmagasztalt nemzetépítési célok vonatkozásában. Goldberg ezt a következőképpen ragadta meg: „[...] *nehezen lehetett elkülöníteni a helyi-települési és a központi-állami szintet. A két intézménystruktúra szoros együttműködése nélkül megvalósíthatatlan lett volna a bevándorlók letelepítése, az ország fejlesztése, a gazdasági és szociális infrastruktúra felépítése: a helyi önkormányzatok nem voltak mások, mint a központi kormányzat adminisztratív csápjai.*”³⁵³

A helyi szint hatásköri funkcióit szűkítette a pártok professzionalizálódása és a szak-szervezeti hálózat jelentőségének stabilizálódása is. A lokális politikai élet alakításában, a lakosok érdekeinek összegyűjtésében és képviselésében az államalapítást követően is a párt maradt a legfontosabb fundamentum, ugyanakkor az egyes csoportosulások vezető személyiségei országos szintre léptek ki, minek eredményeként létrejött egy frakción belüli elitréteg, amely komolyan befolyásolni tudta a többnyire tapasztalatlan kezdő politikusokra épülő helyi szerv működését, döntéshozatalát. Miután nyilvánvalóvá vált, hogy a hatalmi potenciál még a lokális kérdések tekintetében is a kormányzat kezében összpontosul, egyre inkább a párt vált azon közvetítőcsatornává, melyen keresztül a helyi kontextusú érdekeket országos szintű ügyekké igyekeztek avanszálni. Ugyanezen okból kifolyólag növekedett a Hisztadrut szak-szervezeti konglomerátum jelentősége is az önkormányzatok rovására: egyszerűen befolyásosabb intézményként tudott fellépni, illetve saját hatáskörben cselekedni azon intézkedést igénylő kérdésekben, melyek kapcsán a helyhatóságok tehetetlenséget mutattak.³⁵⁴

A nagyfokú centralizáció gyors és zökkenőmentes végrehajthatósága szempontjából nem mellékes aspektus annak figyelembevétele sem, hogy a települési önkormányzatok döntő hányadában a kormánypártok jelöltjei kerültek többségbe, akik maradéktalanul elfogadták, sőt szükségszerűnek tartották ezen átstrukturálódás megvalósítását. Mivel a függetlenség kikiáltását követően beiktatott kabinetek rendre széles társadalmi reprezentativitású politikai talapzaton álltak (a szocialista-cionista frakciók mellett a liberális cionisták, sőt még a vallásosak is részt vettek azokban), így viszonylag könnyű volt kooperációra bírni a települések jórészt azonos nézetrendszerű képviselő-testületeit.³⁵⁵

Végezetül érdekes, kissé talán paradoxon jelenség, hogy az önkormányzatok hatalmi marginalizálódásában közrejátszott az ötvenes évektől meginduló átfogó telep- és városépítési folyamat, tehát maga a helyhatóságok számának gyors növekedése is. Amíg 1948 előtt a nagy

³⁵³ Goldberget idézi Rosen-Zvi: Taking Space Seriously... i.m. 152. o.

³⁵⁴ Elazar: The Local Dimension in Israeli Government and Politics... i.m.

³⁵⁵ Uo. Később még majd kitérünk rá, így ehelyütt csak annyit érdemes megemlíteni, a hetvenes évek végén lezajló politikai fordulat első jelei is az önkormányzatokban mutatkoztak meg, ott veszítette el hatalmi primátusát a szocialista-cionista irányzat, minek következtében alulról építkezve tudott előretörni a jobboldal, majd később a szefárd mozgalom egyaránt.

urbánus központok mellett a kisebb települések, sőt az aprófalvak (kibucok, mosávok) is fontos szerepet tölthettek be a zsidó autonómia kivívásában, stabilizálásában és fejlesztésében, addig az államalapítást követően meginduló tömeges bevándorlás nyomán a pionír szellemiségű falvak jelentősége háttérbe szorult, mivel a zsidó menekülteket máshol, újonnan épített telepekre és városokba kellett költöztetni. Ezen új önkormányzatok vezetői és bürokratái kívülről érkezett, a kormány irányvonalával azonosuló politikusok és szakemberek voltak, miközben a betelepülő lakosság pedig elsősorban megélhetésével, társadalmi integrációjával volt elfoglalva, s jelentéktelennek érezte igazgatási autonómiájának megszilárdítását (mely egyébként a hátrahagyott afrikai-ázsiai óhazában szintúgy teljesen ismeretlen volt számára).

Rosen-Zvi az önkormányzással kapcsolatos szemlélet 1948 utáni megváltozását a cionizmus és az izraeli realitás dichotómiájával írta le. Mint hangsúlyozta, e jelenség két, egymással össze nem egyeztethető ellentétpárra épül: a cionista időszak felmagasztalt autonómia-teremtésére és az államalapítás nyomán szükséggé vált centralizációra, valamint a függetlenség előtt prioritást élvező faluépítésre és – legalábbis ideológiai értelemben támogatott – vidékközpontúságra, illetve a '48 után előtérbe kerülő városfejlesztésre.³⁵⁶

Az önkormányzatok funkcionalitási mélypontja az ötvenes évek derekán következett be.³⁵⁷ A korai időszakban alakult kistelepülések, melyek anno kitapasztalhatták az önálló igazgatás nehézségeit és pozitívumait, kiszolgáltatottá váltak a központi kormányzat hatalomkoncentrációja miatt, míg az új települések (köztük mosávok és fejlesztési városok) irányítása eredendően kontroll alatt épült ki és realizálódott. Az urbánus centrumok és vonzáskörzeteik helyi jellegű ügyei becsatornázódtak az országos politika napirendjére, így bár ezen önkormányzatok autonómiája is jelentősen korlátozódott, az érdekérvényesítés terén mindez azonban kevésbé domborodott ki. Rosen-Zvi e jelenség kapcsán megjegyezte, a helyi demokrácia lehetőségei úgy szűkültek be, hogy közben az országos intézményi csatornák révén kitágultak, vagyis a helyi politika igyekezett betörni az állami szintre, minek hatására a nemzeti politika vissza-visszatérő esetekben lokalizálódott.³⁵⁸

Elazar szerint e „mélyrepülés” a hatvanas évtizedig, az első reformfordulatig tartott, amikor az önkormányzatok felismerték, hogy milyen nélkülözhetetlen és hasznos funkciókat tölthetnek be az új struktúrában belül. Ezt követően négy területen vált a helyi szint rövid időn belül mértékadóvá: 1) a kormányzat által alapvonalaiában lefektetett, rendszeresen befolyásolt és pénzügyileg finanszírozott szolgáltatások nyújtása és adminisztrálása tekintetében; 2) a politikai rekrutáció biztosítása és a tisztviselői réteg kinevelése kapcsán; 3) a kormányzat és a kormányzottak közötti kommunikációs csatorna megteremtése és fenntartása vonatkozásában; illetve 4) a homogenizációs nyomás ellenére azon társadalmi heterogenizáció képviselő-

³⁵⁶ Rosen-Zvi: Taking Space Seriously... i.m.

³⁵⁷ Elazar: The Local Dimension in Israeli Government and Politics... i.m. 10. o.

³⁵⁸ Rosen-Zvi: Taking Space Seriously... i.m.

lete esetében, melyet a nemzeti integráció eredményessége sem számolhat fel (kulturális és etnikai közösségek léte, területi különbségek, városi-vidéki rivalizálás, kollektív struktúrájú települések, stb.).³⁵⁹ Elazar következtetései értelmében előrelátható és elkerülhetetlen volt az önkormányzatok „lassú feltámadása”, mivel az államalapítás, valamint az azt követő rendkívüli kihívások leküzdése végett fogant centralizáció egyaránt társadalmi hozzájárulással meghozott döntés volt. Nem az elszórtan fekvő falvakat és a nagyobb városokat fogta át végül egy központi erő, amely előretörése nyomán önhatalma megszilárdítása céljából elnyomta a helyi autonómiát – fogalmazott Elazar, hanem valamennyi közösség tudatosan készült arra, hogy megvalósítsa a Palesztinába való visszatérés óta dédelgetett cionista álmot: a zsidó állam létrehozását.³⁶⁰ Nem kellett a kormánynak megküzdenie a központosításért, mivel a helyi közösségek, a települések tudták, hogy az Izrael létezése érdekében folytatott „vasmarokpolitika” dacára az önkormányzás joga az államvezetés értelmezésében is tiszteletet érdemlő és elidegeníthetetlen alapjog, s nem a nemzeti egységet fenyegető privilégium.³⁶¹

A hatvanas évtizedtől vitathatatlan jelei mutatkoztak, hogy az a nagyfokú „funkciótranszfer”, a hatáskörök tekintetében mutatkozó eltolódás, mely az önkormányzatok rovására magabiztos döntési potenciállal ruházta fel a központi hatalmat, túlságosan is leterhelte a kormányzat számára, így – a hierarchikus struktúra fenntartása mellett – kiterjedt feladatmegosztásra van szükség. E felismerés nyomán a helyi önkormányzatok igazgatási és közszolgáltatási teendői jelentősen bővültek, s bár a tervezés és a politikaalkotás megmaradt központi hatáskörben, a végrehajtás folyamatosan decentralizálódott. Eleinte főként az oktatás, a jóléti és szociális szükségletek, a közlekedésszervezés, valamint a szennyvízkezelés terén kaptak mértékadó feladatokat a lokális szervek. Ezen alá-fölérendeltségi elven működő, tehát vertikális logikájú kooperáció mellett az önkormányzatok bizonyos aspektusok (főként a fent említett négy funkció) tekintetében a horizontális síkon elhelyezkedő, egyenrangú partnerekké váltak a centrális hatalom számára.³⁶² A helyi szint felértékelődése nyomán létszámban kibővültek, szakmailag fejlődtek a bürokrácia alapegységei, egyúttal megerősödött a településekhez kötődő technokrata apparátus, minek hatására folyamatosan kiszorultak a „fentről küldött” megbízottak, csökkent az „outsiderek” száma, sikerült bevonni a lokális közösségek tagjait a feladatellátásba, reprezentációs szempontból javult a helyi demokrácia működése, valamint az új falvakban és városokban formálódni kezdtek, míg a korábban épültekben ismét előtérbe kerültek a lokális identitás fundamentumai.

---

³⁵⁹ Elazar: *Local Government as an Integrating factor in the Israeli Society...* i.m.

³⁶⁰ Elazar: *The Local Dimension...* i.m.

³⁶¹ Sanbar Commission Report. 1987

³⁶² Elazar: *The Local Dimension...* i.m.

II. 5. Izrael Állam önkormányzati rendszere és településszerkezete

A brit mandátumi idők önkormányzatokkal kapcsolatos szabályozási alapelvei és keretstrukturái az állam megalakulása nyomán is hatályban maradtak, egészen a hatvanas évtized közepéig a vonatkozó törvényekben releváns módosításokat nem hajtottak végre, sőt az akkor eszközölt kiegészítések is inkább csak technikai pontosításokban, semmint átfogó újraértelmezésekben öltöttek testet. A brit mintaként meghonosodott ún. ultra vires alapelv, mely értelmében az önkormányzatok csak azon ügyekben járhatnak le, melyekre kifejezett törvényi felhatalmazást kapnak, több esetben is bírósági megerősítést nyert az ötvenes évek elején. Az egyik ilyen mérföldkő volt a Hat. kontra Haifa város ügy, minek határozatában a Legfelsőbb Bíróság rögzítette: az önkormányzatok olyan intézmények, melyek a vonatkozó jog által nyerik el funkcióikat és strukturális felépítésüket, s csakis az e szabályozásokban leírtak szerint működhetnek. Tehát ami nincs a törvényekben, arra nincs sem jog-, sem hatásköri kompetenciájuk az önkormányzatoknak. Mint az a továbbiakban kimondásra került: „[...] *nem azt kell figyelembe venni, hogy a törvények mit tiltanak explicit vagy implicit formában, csak az számít, mi engedélyezett kifejezetten [...] vagyis nem elég, ha az adott intézkedést a törvények nem tiltják; ahhoz, hogy jogszerűnek számítson az aktus, explicit módon szerepelnie kell a rendelkezések között.*”³⁶³ Ugyanez a végkövetkeztetés köszönt vissza, amikor a Legfelsőbb Bíróság – noha célja alapján egyetértett vele, mégis – hatálytalanította a jeruzsálemi önkormányzat azon döntését, mely tekintettel a város nagyszámú vallásos népességére betiltani rendelte egy üzletnek a működését, ahol pornólapokat és egyéb hasonló termékeket árusítottak. A bírói testület szerint az önkormányzatoknak kifejezett jogköreik alapján nincs felhatalmazásuk arra, hogy bárkinek is korlátozzák a foglalkozási szabadságát.³⁶⁴ Erre hivatkozva a Szolodkin kontra Bet Semes ügyben a Legfelsőbb Bíróság úgyszintén jogtalannak nevezte az önkormányzat azon rendeletét, mely megtiltotta a város közigazgatási határain belül a kóser-előírásokkal ellentétes sertéshús árusítását. Rosen-Zvi mindebből azt a konklúziót vonta le, hogy az önkormányzás, mint jog- és hatáskörök formájában realizálódó képesség, Izraelben nem a helyi közösség szuverenitásából, hanem az állam átruházott hatalmából következik.³⁶⁵ Ben-Zadok hasonló megállapítást téve hangsúlyozta, az önkormányzatok majdnem minden szempontból függő helyzetben vannak a központi hatalomtól, s csupán szűkös, korlátozható, valamint ellenőrizhető hatásköreik vannak a helyi ügyek saját belátás szerinti intézésére.³⁶⁶

A mandátumi időszakban kialakult települési önkormányzati beosztás az államalapítást követően sem módosult: megmaradt a municipális helyhatóságok két csoportja, vagyis a városok, s az annak nem minősülő kisebb települések külön kategóriája, valamint a kooperáló

³⁶³ A kérdéses bírósági határozatot idézi Rosen-Zvi: Taking Space Seriously... i.m. 156. o.

³⁶⁴ A kérdéses bírósági határozatot idézi Navot: Constitutional law of Israel. 183. o.

³⁶⁵ Rosen-Zvi: Taking Space Seriously... i.m.

³⁶⁶ Ben-Zadok: Local Communities and the Israeli Polity: Conflict of Values and Interests

falusi önkormányzatok, a regionális tanácsok egysége (Függelék 10. táblázat). Utóbbiak száma az 1948-ban volt négyhez képest 1985-ig ötvenháromra emelkedett³⁶⁷, míg a municipális önkormányzatok aránya az államalapítás idején aktuális harminchatról húsz éven belül száz-hétre gyarapodott.³⁶⁸ A pusztán statisztikai és területfejlesztési szempontból releváns körzetek számát hatra emelték fel, elkülönítve északi, haifai, központi, tel-avivi, jeruzsálemi és déli területi egységeket. Településszerkezeti értelemben és lakosságszám alapján egyenlőtlennek bizonyultak e körzetek (mely jelenség, bár csillapodott, azóta sem szűnt meg): 1949-ben csupán huszonnégy város és falu tartozott a tel-avivi körzethez, az összes település alig öt százaléka, ugyanakkor a zsidó lakosság több mint negyven százaléka ide koncentrált. Ezzel párhuzamba állítva, az északi körzetben feküdt az izraeli települések egyharmada (35%), ahol a zsidó népességnek azonban csak kevesebb mint kilenc százaléka élt.³⁶⁹

Amiként a mandátumi időszakban a brit főkormányzó rendelkezett jelentős jog- és hatáskörökkel az önkormányzatok működése vonatkozásában, úgy az államalapítást követően a belügyminiszter vette át e funkciókat.³⁷⁰ Elsőként – annak fundamentális mivolta okán – szükséges kiemelni, hogy a helyhatóságok alapítása, felszámolása és összevonása terén kizárólagos döntési potenciált kapott a belügyi tárcavezető, illetve hasonló hatalmi primátust szerzett az önkormányzati határok módosítása vonatkozásában is.³⁷¹ E jogköreivel különösen gyakorta élt a belügyminiszter Izrael történetének első évtizede során, amikor az országba érkező zsidó bevándorlók letelepítése, az üresen maradt arab falvak területi integrálása, illetve a mindenfelé alapított kisebb települések és gyorsan fejlődő városok okán folyamatosan újra kellett rajzolni az állam közigazgatási térképét. Az önkormányzati határok módosítása egészen a hetvenes évekig rendkívül centralizált formában történt.³⁷² Ha az ügyben érintett helyhatóságok bármelyike városi státusszal bírt, úgy fel kellett állítani egy ún. tanácsadói testületet, melynek tagjai azonban döntő részt a Belügyminisztérium tisztviselői voltak, ráadásul a javaslatuk nem kötelezte semmilyen formában a tárcavezetőt.³⁷³ E bizottságot egyéb esetekben (amikor a határmódosításban kizárólag regionális tanácsok vagy városnak nem minősülő municipális önkormányzatok voltak érintve) össze sem kellett hívni, legfeljebb a körzeti megbízott (tehát egy másik kormánytisztviselő) ajánlását volt ildomos kikérni. Jogorvoslati lehetőség a döntéssel szemben nem állt rendelkezésre, kizárólag az ügymenet vonatkozásában

³⁶⁷ Abból, hogy hány darab regionális tanács működött a nyolcvanas évek derekán nem lehet kikövetkeztetni mennyi falu alakult a függetlenség kikiáltását-kivívását követően, hiszen egyes tanácsokban csak pár, míg másokban akár tíznél, sőt húsznál is több kibuc és mosáv is egyesülhetett közigazgatási értelemben.

³⁶⁸ Elazar: *The Local Dimension in Israeli Government and Politics...* 9. o.

³⁶⁹ Lipshitz: *Country on the move...* i.m. 41. o.

³⁷⁰ Arian: *Politics in Israel*

³⁷¹ Navot: *Constitutional law of Israel...* i.m. 182. o.

³⁷² Razin: *Changing Local Government Boundaries in Israel: The Paradox of Extrem Centralism versus Inability to Reform.* In: Meligrana (ed.): *Redrawing Local Government Boundaries: An International Study of Politics, Procedures and Decisions.* 154. o.

³⁷³ Rosen-Zvi: *Taking Space Seriously...* i.m. 157. o.

(pl.: a tanácsadói testület által indokolatlanul mellőzött memorandumok, meghallgatások, szakértői vélemények kapcsán) benyújtott panaszokat vizsgálva járhatott el az illetékes igazságszolgáltatási szerv. Mint azt a Legfelsőbb Bíróság az ötvenes évek elején egy nevezetes ügyben kimondta, a közigazgatási határok módosítása politikai és nem jogi kérdés.³⁷⁴

E téren változás csak a hetvenes évek közepétől indult, akkor is még meglehetősen erőtlén formában, de már bizonyos fokú decentralizációt eredményezve.³⁷⁵ Főként a fejlesztési városokban koncentrálódó keleti-zsidók politikai identitásának stabilizálódása játszott közre a reformokban, eleinte közvetett módon: egyrészt a Legfelsőbb Bíróság elé benyújtott, megszorodó petíciókon keresztül, másrészt a parlamenti pártokra direkt társadalmi nyomást gyakorolva. Kormányzati és ellenzéki képviselők – nem ritkán politikai számításból – mind sűrűbben karolták fel a lakossági érdekeket ezen, központból rendezni kívánt, ám alapvetően helyi jellegű ügyekben, mely a növekvő nyilvánosság, valamint a koalíciós kényszer okán is korlátozta a belügyminiszter mozgásterét. A nyolcvanas évtizedben már egyértelműen érezhető volt, hogy a közigazgatási határokkal kapcsolatos módosítási eljárás az addigi keretek között nem fenntartható. 1983-ban, miután Názáret önkormányzata több fórumon is kifogást emelt az ellen, hogy a város határainak revízióját vizsgáló tanácsadói testületben a körzeti megbízott elnökölt, a tagok többségét pedig szintén a kormány delegálta, nem hivatalos döntés született a helyi érdekek és szakértői vélemények alaposabb megjelenítéséről.³⁷⁶

A kilencvenes évtized elején lezajló tömeges bevándorlás a volt szovjet területekről, valamint az annak nyomán indított jelentős beruházások aztán végképp megroppantották a centralizált döntéshozatalt. Először is elfogadták, hogy mindennemű közigazgatási határmódosítás esetén fel kell állítani tanácsadói testületet, másrészt kiterjesztették az ülésre meghívottak körét, minek hatására a rivális érdekek gyakrabban ütköztek, az eltérő álláspontok pluralizmusa biztosítottá vált. A koherens kormányzati politika is megkérdőjeleződött emiatt: rendszeresen összezapott a belügyi, valamint az építés- és lakásügyi, illetve a letelepítésért felelős tárca, miközben az Izraeli Földhivatal, a Knesszet különböző bizottságai, valamint a helyi önkormányzatok mellett szót követeltek a lakossági érdekszervek, a környezetvédő mozgalmak, továbbá a gazdasági szférát képviselő csoportok is. Az állandósuló viták és az ügyek elhúzódása miatt rengeteg panasz érkezett a Legfelsőbb Bírósághoz, melynek vonatkozó hatáskörei ugyanakkor nem bővültek, tehát a döntést továbbra sem vizsgálhatta, legfeljebb a tanácsadói testület aránytalan összetételét, az álláspontok egyenlő megjelenését, s a szakértői érvek kellő figyelembevételét kérhette számon. 1996-ban aztán egy tárcaközi különbizottság javaslatokat terjesztett elő az eljárási rend átalakítása céljából, releváns változtatás még-

³⁷⁴ Razin–Hazan: Redrawing Israel's Local Government Map: Political Decisions, Court Rulings or Popular Determination. 521. o.

³⁷⁵ Razin: Changing Local Government Boundaries in Israel... i.m. 154. o.

³⁷⁶ Razin–Hazan: Redrawing Israel's Local Government Map... i.m. 521. o.

sem történt, a közigazgatási határok módosításának joga továbbra is a belügyminiszter kezében maradt, még ha különböző decentralizációs elemek szokásjogi elven intézményesültek is.

A belügyi tárcavezető az önkormányzatok alapításán, összevonásán, megszüntetésén, illetve területi illetékességük megváltoztatásán túl a mindennapi működés vonatkozásában is releváns hatáskörökkel bír. Így például bizonyos feltételek mellett jogában áll felosztatni a helyi képviselő-testületet, hatálytalaníthatja annak döntéseit (nem csak törvényességi okokból), beleegyezése nélkül nem fogadható el az önkormányzati költségvetés (erre közvetett módon a Pénzügyminisztériumnak is komoly ráhatása van), bármikor ellenőrizheti a pénzügyi terv végrehajtását, átcsoportosításokat rendelhet el a kiadási tételek között, valamint szabályozhatja a helyhatóságok hitelfelvételeit is.³⁷⁷ Mielőtt azt gondolnánk azonban, hogy kizárólag a Belügyminisztériumnak vannak az önkormányzatok működését kontrolláló hatáskörei, ildomos tisztázni, a központi hatalom egyéb szaktárcái is jogszerűen beavatkozhatnak a helyi ügyekbe, legfeljebb azon kérdések – látszólag – kisebb fajsúllyal bírnak. Így például az Oktatási és Kulturális Minisztérium az iskolák építése, bezárása, infrastrukturális és eszközigényű fejlesztése, a tanterv összeállítása, a tankönyvek kijelölése, az osztálylétszám meghatározása, az intézményi kinevezések jóváhagyása, valamint az alkalmazotti keretlétszámok terén döntő szóval rendelkezik.³⁷⁸ A Közlekedési Minisztérium elsősorban a települési úthálózat forgalomszabályozása, továbbá a parkolási rend kialakítása kapcsán bír hasonló jogkörökkel, míg az egészségügyi tárca a kórházak és egyéb szakellátó intézmények alapítása, felszámolása, szerkezeti állagjavítása, technológiai innovációja, valamint a kinevezések és a dolgozói felvételek-elbocsátások tekintetében, az Építés- és Lakásügyi Minisztérium pedig az új lakónegyedek tervezése és a régiek felújítása vonatkozásában tud magáénak kizárólagos funkciókat.³⁷⁹

Mielőtt áttekintjük Izrael településszerkezetének a bemutatására, érdemes összefoglalóan áttekintetni a Belügyminisztériumon belül mely ügyosztályok, milyen feladatokat ellátva segítik az önkormányzatok működését, avagy éppen a központi hatalom lokális léptékű intézkedéseinek a hatékonyságát. Alapvetően két szervezeti csoportot különíthetünk el – az Önkormányzatok Pénzügyi és Költségvetési Főosztályát, valamint az Önkormányzati Adminisztrációs Főosztályt –, melyek mindegyikének vannak belső szakosított hivatalai, sőt általában körzeti szintű intézményei is.³⁸⁰

Az előbbi főosztályhoz tartozik a Költségvetési Osztály, mely az önkormányzatok pénzfelhasználását segíti elemzések, előrejelzések és statisztikák készítésével, pénzügyi információk biztosításával, valamint irányelvek kidolgozásával, de javaslattétellel élhet a helyhatóságok költségvetésével, továbbá a lokális adórendszer kidolgozásával kapcsolatban is. Az

³⁷⁷ Navot: Constitutional law of Israel... i.m. 182. o.

³⁷⁸ Cassuto: Local vs. Central Government in Israel. In: North/South Local Democracy. 53. o.

³⁷⁹ Sharkansky: Policy Making in Israel: Routines for Simple Problems and Coping with the Complex. 54. o.

³⁸⁰ Ministry of the Interior. Israel Government Yearbook 2008.

önkormányzatok pénzügypolitikáját és likviditását a körzeti szakbizottságok közreműködésével ellenőrzi. A Támogatási és Hitelezési Osztály az állami költségvetésben elkülönített források kifizetéséről gondoskodik, felügyeli az önkormányzatok hitelfelvételeit, önálló bevételeikkel folytatott gazdaságpolitikájukat, segíti külső tőketartalékok bevonását, illetve pénzügyi szempontból ellenőrzi, hogy a központi támogatások fejében előírt közszolgáltatásokból milyen formában és minőségben részesülnek az állampolgárok. Ez utóbbi feladatkörben szakmai jellegű felügyeletet, kvantitatív és kvalitatív értékek meghatározásával az Önkormányzati Szolgáltatások és Fejlesztések Osztálya lát el, mely egyúttal a kormánykabinet számára is előterjeszt szabályozási ajánlásokat, továbbá költséghatékonysági és célszerűségi felmérések készítésével közreműködik az önkormányzati közfeladatok standardizálásában és az ellátás színvonalának emelésében. Végezetül ezen intézménystruktúrához tartozik az Ellenőrzési és Értékelési Osztály, illetve az Önkormányzati Revizori Hivatal, amelyek eseti kontrolleljáráásokat folytatnak, megállapításait, vizsgálati eredményeiket pedig a körzeti szakbizottságokon keresztül ismertetik a helyhatóságokkal.³⁸¹

Az Önkormányzati Adminisztrációs Főosztály saját intézményei számára általános célként három irányelvet fogalmaz meg: 1) elősegíteni a nemzeti szintű kormányzati politika helyi érvényesülésének lehetőségeit; 2) hatékonyan fejleszteni a lokális adminisztrációs és közszolgáltatási képességeket, hozzájárulva ezzel az önkormányzati működés innovációjához; 3) polgárbarát önkormányzati struktúrákat kialakítani, a lakosok aktív civil és politikai részvétele mellett. A belső struktúrából négy intézmény feladatkörét indokolt külön részletezni. Az Önkormányzati Humán erőforrás Osztály egyrészt elvárásokat fogalmaz meg a helyi bürokráciában dolgozók számára, másrészt fejlesztési és strukturális ajánlásokat készít a hatékonyabb adminisztrációs feladatellátás, illetve a személyzeti állomány minimalizálása végett. Mindemellett a hivatal támogatja a települési szintű bürokratikus egységek működésének összehangolását, az eljárások standardizálását, s a helyi szolgáltatásnyújtás szakmaiságának tökéletesedését. Hasonló célokat szem előtt tartva az Önkormányzatok Képzési Osztálya elsősorban a lokális bürokraták továbbképzéséért, feladatellátásuk modernizálásáért felelős, mely követelménynek tanfolyamok tartásával, kellően informatív és hasznosítható szakirodalmak biztosításával, valamint aktuális kutatási eredmények közreadásával tesz eleget. A hivatal emellett szerepet vállal a rekrutációban is: egyetemek és főiskolák hallgatóinak bevonásával segíti a helyi közigazgatás humán erőforrás-utánpótlását. Az Önkormányzatok Szervezeti Fejlesztésért Felelős Osztály úgyszintén az adminisztrációs struktúra működési hatékonyságára koncentráltan egyrészt átfogó, illetve specifikus elemzések készítésével, másrészt kísérleti mechanizmusok (pilot-projektek) kidolgozásával. Ezen túlmenően, felügyeli és értékeli az elindított innovációk fenntarthatóságát, ajánlásokat fogalmaz meg az esetleges módosításokkal kap-

---

³⁸¹ Uo.

csolatban, valamint gondoskodik a helyi hatalomgyakorlással összefüggő kormányzati prioritások realizálódásáról. Végezetül fontos megemlíteni az Önkormányzati Együttműködések Osztályát, mely nevéből következőleg a lokális szintű egységek kooperációját ösztönzi a legkülönbözőbb területeken. A testületnek jogában áll javaslatot tenni a települések közigazgatási határainak módosítására, az önkormányzatok státuszkategóriájának megváltoztatására, az egyetlen helyhatósághoz sem tartozó területek besorolásának revideálására, illetve a szolgáltatások minőségének javítása céljából komplex önkormányzati és adminisztrációs fúziók végrehajtására. Részterülettől függetlenül a hivatal ösztönzi a települések közötti, valamint az önkormányzatok, illetve a gazdasági és civil szféra bevonásával megvalósuló, továbbá a körzeten átnyúló együttműködések. Az önkormányzatok számára hozzáférhető digitális adatbázist működtet a hivatal, főként az innovációs tervekhez alkalmas partnerek kiválasztásának megkönnyítése, s a potenciális pályázati lehetőségek bemutatása érdekében.³⁸²

A településszerkezeti sajátosságokra áttérve, Izrael közigazgatási térképén a legnagyobb kiterjedéssel a regionális tanácsok bírnak. A kilencvenes évek elején önkormányzati illetékességük az államterület körülbelül nyolcvan százalékát foglalta el, mely arány a mai napig sem csökkent számottevő mértékben. Aktuálisan ötvenhárom regionális tanács működik, van, amelyik több mint ötven kibucot, mosávot és egyéb közösségi települést ölel fel, de akad pusztán három faluból álló is. Az északi körzetben tizenhét fekszik (egy a nemzetközi jogi szempontból kérdéses státuszú Golán-fennsíkon), a haifaiban négy, a központiban tizenkettő, a jeruzsálemiben egy, a déliben tizenhárom, míg a vitatott hovatartozású Júdeában és Szamáriában (tehát az 1967-es határokon túl) hat található.³⁸³ Az összes regionális tanács együttes népessége alig haladja meg Izrael lakosságának tíz százalékát. Van kizárólag arab falvakat tömörítő, illetve zsidó és arab közösségeket egyaránt magában foglaló regionális tanács is, jellemzően azonban kibucok és mosávok együttműködése révén jöttek létre ezen önkormányzati egységek. Közigazgatási struktúrájuk alapján a regionális tanácsok kétszintűek, vannak ugyanis a falvak belügyei tekintetében eljáró önálló intézmények (lásd a polgármesteri funkciókat betöltő tisztviselőket, valamint a megbízott helyi képviselők tanácskozási fórumait, egyes helyeken a teljes közösséget időszakonként felölelő rendkívüli gyűléseket), melyekkel párhuzamosan működnek a települések delegáltjait tömörítő kooperatív önkormányzati szervek, a központi hatalom irányában eljáró egységek.

Mivel egyetlen önkormányzathoz sem tartozó területek nem igazán vannak Izraelben, így a lakossági szükségletek, gazdasági beruházások, vagy bármi más egyéb tényező miatt terjeszkedni szándékozó települések csakis egymás rovására tehetik meg azt.³⁸⁴ A falvak elsősorban környezetvédelmi aspektusokra, a beépítetlen zöld területek megóvására, mezőgazda-

³⁸² Uo.

³⁸³ Az évek során tizenkét regionális tanács oszlott fel. Ma a tel-avivi körzetben egy sem működik.

³⁸⁴ Lásd erről: Razin–Hasson: Urban–Rural Boundary Conflicts: The Reshaping of Israel's Rural Map

sági tényezőkre és hidrológiai okokra hivatkozhatnak a közigazgatási határok módosításának megakadályozása szempontjából.³⁸⁵ Érdekvényesítésüket gyengíti, hogy a vidéki térségek lakossága jóindulattal is csak stagnáló létszámú, de ha figyelembe vesszük a falvak gazdaság-szerkezeti átalakulását, a primer szektor irányából a szekunder, s főként a tercier ágazatok felé való elmozdulását, akkor azt mondhatjuk, a rurális jellegű területek részaránya folyamatosan és visszafordíthatatlanul csökken.³⁸⁶ Mindemellett még egy jelenséget indokolt kiemelni a regionális tanácsokkal, valamint az azokban érdekelt falvakkal kapcsolatban: az érintett kiste-
lepülések közül mind több tudatosan hátrahagyja az agrárorientációban egykoron testet öltő organikus karakterjegyeit, s amolyan exurbán agglomerációvá válik, mely releváns népesség-növekedéssel járhat, sőt az infrastruktúra és a közszolgáltatási intézményrendszer párhuzamos fejlődése révén, akár a település önálló önkormányzati státuszának az elismerését is eredmé-
nyezheti.³⁸⁷

Az államalapítást követően municipális jogú, de városnak nem minősülő helyhatóság-
nak azon települések számítottak, melyek népessége elérte a kétezer főt, de nem haladta meg a húszezret.³⁸⁸ Ebből következőleg autonóm önkormányzat létrehozását kizárólag olyan, ko-
rábban regionális tanácsban érdekelt települések, illetve egy adott municipális jogú helyható-
ságról leválni szándékozó településrészek kezdeményezhették a belügyminiszternél, melyek lakossága legalább kétezer főt tett ki. Ezen előírás évtizedekig hatályban maradt, majd az ez-
redfordulótól aztán egyre erélyesebben követelte a gazdaságossági hatékonyságot favorizáló
Pénzügyminisztérium, hogy emeljék fel a népességre vonatkozó minimális küszöböt. Előbb
háromezer főben egyeztek meg az illetékes tárcák, a törvény módosított fejezetébe végül mé-
gis ötezes határérték került be.³⁸⁹ 2009-ben százhuszonöt városnak nem minősülő muni-
cipális önkormányzat működött Izrael-szerte. Ezek egy jelentős része – majdnem fele – lakos-
ságát tekintve arab etnikumú (muszlim, keresztény, avagy drúz vallású), vagyis vitathatatlanul
e közigazgatási státuszkategória öleli fel a kisebbségi települések többségét.

Izrael létrejötté óta egyértelműen a városok fejlődése mutatja a legdinamikusabb ten-
denciákat. 1948-ban kevesebb mint húsz urbánus központ létezett, ma pedig számuk már eléri
a hetvenötöt. A 2010-es statisztikai adatok alapján a belső jog szerinti főváros, Jeruzsálem a
legnépesebb a maga több mint 780 ezer lakosával, második a sorban Tel-Aviv–Jaffa nagyjá-
ból 405 ezer fővel, míg harmadik Haifa körülbelül 265 ezres (az előbbiekkal ellentétben egyre
csökkenő) populációval. Noha az állam negyedik urbánus nagyközpontjaként Beer Sevát szo-
kás emlegetni, 195 ezres népességét mára már Asdod, Petah Tikva, valamint Rison Lecion is

³⁸⁵ Razin: Changing Local Government Boundaries in Israel... i.m. 156–157. o.

³⁸⁶ Newman: Internal Migration in Israel... i.m.

³⁸⁷ Uo. és Razin: Changing Local Government Boundaries in Israel... i.m.

³⁸⁸ Navot: Constitutional law of Israel... i.m. 181. o.

³⁸⁹ Razin: Changing Local Government Boundaries in Israel... i.m. 162. o.

túlszárnyalta. E hét településen kívül további három (Bnei Brak, Holon és Netanja) rendelkezik százötvenezerrel, míg négy (Askelón, Bat Jam, Ramat Gan és Rehovot) százezret meghaladó lakosságszámmal, miközben a városok kétharmadában ötvenezer főnél kevesebb él (hétnek még húszezres népessége sincs). A „rapidurbanizáció” területi koncentrációja tekintetében fontos kiemelni, hogy Tel-Aviv–Jaffa negyven kilométeres vonzaskörzetében – tulajdonképpen teljesen egymásba épülve – összesen tizennégy, ötvenezer főt meghaladó lakosságú város helyezkedik el. Hasonló jellegű, méreteit tekintve visszafogottabb léptékű folyamat zajlik Haifa térségében is, ahol a központi várost immáron hét, egyenként húszezernél népesebb város veszi körül. A vitatott státuszú Júdeában és Szamáriában négy város fekszik: ezek közül Ariel a legkisebb, pusztán 18 ezres népességű, Modiinban élnek a legtöbben (a közigazgatásilag összetartozó negyedekben együttesen majdnem 80 ezren), míg Beitar Illit és Maale Adumim pedig Izrael leggyorsabban növekvő városai voltak 2005 és 2010 között.³⁹⁰

Noha nem településhez, avagy települések együttműködéséhez kötődő lokális közigazgatási egységek, mégis indokolt ehelyütt említést tenni a helyi ipari önkormányzatokról. Ezek létrehozását egy 1988-as törvénymódosítás tette lehetővé, melyet a Belügyminisztérium rosszsallása ellenére sikeresen átverekedett a pénzügyi, valamint az ipari és kereskedelmi tárca. A szabályozás értelmében a belügyminiszternek jogában áll egyetlen önkormányzathoz sem tartozó autonóm ipari körzetet kialakítani, mely elsősorban a betelepülő vállalkozásoknak kedvez, hiszen így mentesülhetnek az általában igen magas lokális adóterhektől. A kilencvenes évtized elején két jelentősebb ipartelep alakult, egy a déli (Ramat Hovav), egy pedig az északi (Migdal Tefen) országrészben, jelentős adókedvezményekhez jutva, de egyúttal sok száz munkahelyet teremtve ezen, egyébként elmaradottabb térségekben.³⁹¹

---

³⁹⁰ 2010-ben Izrael egyoldalú, határozott idejű, tíz hónapra szóló építkezési moratóriumot hirdetett a vitatott térségben, annak céljából, hogy a Palesztin Hatóságnak gesztust téve elősegítse egy tartós békeegyezmény aláírását, ám a ramallahi kormányzat a legvégsőkig nem egyezett bele a párbeszédbe, a tiltóhatározat lejártá nyomán pedig annak meghosszabbítását írta elő alapfeltételként.

³⁹¹ Razin: Changing Local Government Boundaries in Israel... i.m. 161–162. o.

II. 6. A helyi politika sajátosságai Izraelben

Az államalapítást követően teljesen elveszítette autonóm dinamizmusát, lokális aspektusokra épülő karakterességét az önkormányzati politizálás. A centralizáció hatására, valamint a helyi közösségekkel korábban szoros kapcsolatot ápoló képviselők országos szintre kerülésével erodálódott az önkormányzatok társadalmi megítélése, a központi hatalom nem csak a válságos, kihívásokkal terhelt körülmények okán, de a lakosság jóváhagyó beleegyezése mellett járhatott el legitim módon a lokális ügyek terén.³⁹² Az állampolgárok szemében a kormány testesítette meg a „cselekedni képes” intézményt, az önkormányzatok pusztán közvetítői és végrehajtói szerepben funkcionáltak, a helyi képviselők több energiát fordítottak a központi szerveknél való lobbizásra, mint a települési teendők ellátására.³⁹³ Merthogy a döntéshozatal jogához hasonlóan a megvalósítás anyagi forrásai is a kormány kezében összpontosultak, így a lokális politikai arénákban egyre inkább a koalícióhoz hű, lojális képviselők tudtak érvényesülni, mely tendencia újabb lökést adott a centralizációnak.³⁹⁴ A helyi politika tulajdonképpen egyfajta tükörképe lett a nemzetinek: a szocialista-cionista és a vallásos pártok egyeduralmódóvá váltak, míg a megosztott ellenzék legfeljebb reakció formájában követte az eseményeket. Az önkormányzatokban ideológiailag kötött, s nem területi érdekeket szem előtt tartó politika folyt.³⁹⁵ E jellemvonás hatványozottan tetten érhetőnek bizonyult az újbevándorló tömegek számára épített településeken, ahol a központi hatalom maga alakíthatta ki a politikai közeget, mivel nem volt semmilyen kvázi organikus, a pionírkorszakban formálódott keretstruktúra, melyen felül kellett volna kerekednie. Ez utóbbi kapcsán ironikus, hogy éppen a fejlesztési városokban megindult politikai-társadalmi identitáskeresés volt a legmeghatározóbb faktor az önkormányzatok revitalizációjában.³⁹⁶

Mindehhez két évtizednek kellett eltelnie, ennyi időt igényelt ugyanis, hogy az újbevándorló, afrikai és ázsiai származású zsidók bizonyos fokig integrálódjanak, hazájuknak tekintsék a szomszédos országok fenyegetésében stabilizálódó és gyors fejlődésnek induló Izraelt, ugyanakkor alárendelt társadalmi helyzetük tartós változatlansága miatt új lehetőségeket keressenek érdekeik artikulálásához és érvényesítéséhez.³⁹⁷ E lehetőségeket pedig az önkormányzati politizálásban találták meg, alulról építkezve, amatőr politikusoknak bizalmat szavazva, a központból küldött „outsidereket” kiszorítva vették kezükbe közösségeik ügyeinek intézését.³⁹⁸ A hatvanas évek végétől, a hetvenes évtized elejétől egyre több városban (így például Naharijában, Kirjat Bialikon, Kirjat Onoban, Rison Lecionban, Askelónban, Kirjat

³⁹² Elazar: Local Government as an Integrating factor in the Israeli Society... i.m.

³⁹³ Elazar: The Local Dimension in Israeli Government and Politics... i.m.

³⁹⁴ Rosen-Zvi: Taking Space Seriously... i.m.

³⁹⁵ Elazar: The Local Dimension in Israeli Government and Politics... i.m.

³⁹⁶ Tzfadia–Yiftachel: Between Urban and National... i.m.

³⁹⁷ Swirski: Israel: The Oriental Majority

³⁹⁸ Shafir–Peled: Citizenship and Stratification in an Ethnic Democracy

Smonában és Szderoton) alakultak amolyan települési érdekszervezetként politizáló csoportok, melyek idővel gyorsan növekvő támogatottságra tettek szert.³⁹⁹ Az országos pártok nem léptek fel drasztikusan e mozgalmak ellen, mivel a helyi politikai kontextus átalakulása egyértelmű jeleket mutatott, így a szövetségkeresés, a közös platformra lépés, sőt idővel a lokális térből való kivonulás, s a települési szintű pártoknak (politizáló civil szervezeteknek) való külső támogatásnyújtás vált inkább jellemzővé.⁴⁰⁰ A helyi politika ennek hatására tematikai és funkcionalitási értelemben is lokalizálódott, másrészt pragmatikusabb keretek közé került, nem befolyásolták döntő mértékben az országos szintű párttorzsalkodások.⁴⁰¹ Újraépült egyúttal a perszonalizáció, mert bár a képviselőket továbbra is listákon keresztül választották, a polgármester személyéről 1978-tól kezdődően közvetlen formában dönthettek az állampolgárok. Nagymértékben bővült továbbá az országos pártok helyi frakcióinak az autonómiája: a központ egyre kevésbé szólt bele a listaállítási folyamatába, a települési program összeállításába, avagy a koalícióalakítás kérdéseibe.⁴⁰²

Az iménti reformok ellenére az önkormányzatok státusza alapjaiban nem változott, a decentralizáció jog- és hatásköri értelemben nem stabilizálódott, s bár a helyi politikában fel erősödött a lokális érdekek megjelenése, a településhez kötődő civil szervezetek térnyerése, valamint a képviselők és a polgármesterek társadalmi beágyazottsága, mindez autonómiabővüléssel nem járt együtt, a központi hatalom jogosítványai nem szűkültek, az ultra vires elv érvényben maradt. Noha 1964-ben elfogadták a városi önkormányzatokról szóló rendelet módosított változatát, valamint egy évre rá hatályossá vált a városnak nem minősülő municipális önkormányzatokról szóló rendelet is, az önkormányzás – sok más alapvető tárgykörrel ellentétben – nem nyert alaptörvényi besorolást.⁴⁰³ Blank szerint e deficit jelentős biztosítékhiánynak számít a lokális demokrácia szempontjából, mivel az izraeli állampolgárokat ennek tükrében nem illeti meg kiemelt státuszú alapjogként a helyi ügyek autonóm intézése.⁴⁰⁴ A tel-avivi egyetem professzora szerint olyan alaptörvényre lenne szükség, mely 1) az ultra vires elv helyett tisztázza azt, hogy az önkormányzatok milyen ügyekben kötelesek eljárni, mely kérdésekben nincs illetékességük, illetve minden nem részletezett esetben miket kell figyelembe venniük az autonóm döntéshozatal során; 2) egyértelműen rögzíti a központi kormány beavatkozási lehetőségeinek kereteit; 3) taxatív felsorolja a kormány finanszírozási kötelezettsége-

³⁹⁹ Elazar: *The Local Dimension in Israeli Government and Politics...* i.m. 16–17. o.

⁴⁰⁰ Arian: *Politics in Israel...* i.m.

⁴⁰¹ Uo.

⁴⁰² Rosen-Zvi: *Taking Space Seriously...* i.m.

⁴⁰³ Mint ismeretes Izraelnek nincs írott alkotmánya, a legfontosabb tárgykörök (összesen tizenegy terület: Jeruzsálem, mint Izrael „egységes, oszthatatlan és örök” fővárosa, a köztársasági elnök, a Knesszet, a kormány és az állami számvevő jogköre, az Izraeli Védelmi Erők jogállása, az emberi méltóság és szabadság fundamentuma, a foglalkozás szabad megválasztásának joga, az államgazdaság, az államterület, valamint az igazságszolgáltatási rendszer) alaptörvényi státusszal bír.

⁴⁰⁴ Blank: *Is a Basic Law for Local Government Needed? Thoughts About a Constitutional Status for Local Government.* In: *New Horizons For Local Government*

it; 4) meghatározza a központi felügyelet intézményi struktúráját és jogosultságait; 5) deklarálja az állampolgárok önkormányzáshoz való alapjogát.⁴⁰⁵

A helyi politika működésének karakterjegyei egyébiránt számos hasonlóságot mutatnak a nemzeti szinten tapasztalhatóakkal: a mandátumot nyert listák rendszerint csak koalíciós megállapodások révén tudnak többséget szerezni, a kormányzás stabilitása könnyen veszélybe kerülhet, a kisebb koalíciós partnerek gyakorta visszaélnék helyzetükkel. Az érdemi munka – tehát a döntések előkészítése, a megalapozó egyeztetések, viták lefolytatása, módosító indítványok benyújtása, stb. – nem a plénumon zajlik, hanem a bizottságokban. A városi önkormányzatokról szóló rendelet összesen tíz bizottságtípust említ, melyek többségét – némelyiket csak a fennálló körülmények esetén – köteles létrehozni a képviselő-testület. E bizottságok közé tartozik az ügyrendi kérdésekkel foglalkozó, a pályázattási, a jóléti, a rendvédelmi, a gyermek- és ifjúságügyi, a közlekedési, a pénzügyi, a letelepedésért felelős, a vizsgálati, valamint a terrormerényletek áldozatainak emlékét ápoló testület.⁴⁰⁶

Attól függően, hogy az adott település milyen közigazgatási státuszú és hány lakosa van, eltérő számú jelöltet választanak képviselővé. A városokban kilenc-harmincegy mandátum osztható ki: 5 ezer fő alatt kilenc, 5 és 25 ezer között kilenc-tizenöt, 25 és 100 ezer közötti népességszám esetén tizenöt-huszonegy, míg 100 ezer felett huszonegy-harmincegy.⁴⁰⁷ Fontos megjegyezni, hogy a belügyminiszternek jogában áll a lakossági aránytól függetlenül emelni a helyi képviselők számát, amennyiben azt indokoltnak látja. A városnak nem minősülő municipális önkormányzatokban öt-huszonegy tagja lehet a képviselő-testületnek.

Az országostól eltérően, ahol minden negyedik évben tartanak általános választásokat, a helyi önkormányzatoknál ötévente írják ki a szavazást, éppen azért, hogy a két szint még inkább elváljon egymástól, a lokális voksolások eredményeit kevésbé befolyásolják a Kneszsetben kialakult erőviszonyok.⁴⁰⁸ A két struktúra alapelvei és mandátumosztási módszere szerint azonban megegyezik: az önkormányzatokban is egyenlő, titkos, közvetlen és arányos választásokat rendeznek. Függetlenül attól, hogy az adott település lakója izraeli állampolgár vagy sem, amennyiben legalább tartós letelepedési engedéllyel rendelkezik, betöltötte a tizenhetedik életévét, s személye kapcsán nem merül fel egyéb kizáró ok, úgy aktív választónak, ha pedig huszonegy éves is elmúlt, összeférhetetlenség pedig nem áll fenn vele szemben, akkor egyben választhatónak tekintendő.⁴⁰⁹ A jelöltek kizárólag listán keresztül indulhatnak, egy-egy listán legalább a képviselő-testületi helyek egyharmadával felérő, de a kétharmadát nem

⁴⁰⁵ Uo.

⁴⁰⁶ Municipal Corporations Ordinance (New Version) 1964. VIII. fejezet első bekezdés.

⁴⁰⁷ Municipal Corporations Ordinance (New Version) 1964. IV. fejezet 11-es bekezdés.

⁴⁰⁸ Korábban helyi szinten is négyévente voltak a választók.

⁴⁰⁹ A passzív választójog esetében kizáró ok, ha a jelölt 1) nem állandó lakója az adott településnek; 2) hatályos börtönítélet van ellene; 3) adótartózással bír; 4) nem vehet részt a közügyekben; 5) a rendőrség, vagy egy másik önkormányzat alkalmazottja; 6) közalkalmazott, s hivatala összeegyeztethetetlen a képviselői státusszal.

meghaladó számú nevet kell feltüntetni. Listát a helyi választói névjegyzékben szereplő kétszáz fő, minimum a választók két százalékának támogatásával lehet állítani. Minden választó csak egy lista indulását segítheti, s minden jelölt csak egy listán szerepelhet.⁴¹⁰ Amennyiben nincs annyi jelölt, ahány képviselőt választani kellene, úgy a belügyminiszternek jogában áll csökkenteni a kiosztható mandátumok számát, legfeljebb az eredeti keret feléig. A szavazást megelőző tizedik napig lehetőség van maximum két lista egyesítésére, illetve a közös listát legkésőbb nyolc nappal a választások megrendezése előtt még fel lehet bontani. Ha pusztán egyetlen lista indul a szavazáson, akkor a Helyi Választási Bizottság voksolás nélkül, a bejelentett sorrend alapján osztja ki a képviselői helyeket a testületi létszámhatárig.⁴¹¹ A szavazást megelőző hatodik napon kell a Helyi Választási Bizottságnak felhívást közé tennie, abban feltüntetve a voksolás napját, a szavazókörök határait, az illetékes szavazóhelyiségeket, azok nyitva tartását, továbbá a listákat és az azokon szereplő neveket, valamint a közös listákat.⁴¹²

Az eredmények megállapításához először is összegzik az összes leadott szavazatok közül az érvényeseket, majd azok számát elosztják a kiosztható mandátumok arányával. Az így kapott érték azért fontos, mert az annak legalább hetvenöt százalékát el nem érő listák kiesnek, jelöltjeik nem kaphatnak megbízatást. Ezt követően a „versenyben” maradt listákra leadott érvényes voksokat elosztják a képviselői helyek számával, majd ezen indexértéket osztószámként használják a listaszavazatok mandátumra váltásához: ahányszor az index megvan az egy adott listára bedobott összes érvényes voksok számában, annyi képviselőt küldhet a jelölőszervezet a testületbe.⁴¹³ Az eredmények nyilvánosságra hozatalakor a Helyi Választási Bizottság elnökének feljegyzésben kell közölnie a mandátumot szerzett listák és közös listák elnevezéseit, megszerzett mandátumaik számát, a megválasztott képviselők nevét, a szavazáson részt vettek arányát, továbbá az érvényes és az érvénytelen voksok számát.⁴¹⁴

Különbözősége okán röviden ki kell térni a regionális tanácsok választási rendszerére is. Az ezen önkormányzati formában együttműködő falvak mindegyike egy-egy képviselőt választ abszolút többségi elv szerint (de sokszor szimpla delegáció alapján) a regionális tanács testületébe. Nincs tehát népességi adatokat figyelembe vevő arányosítás, minden települést azonos számú megbízott képvisel. A testület aztán saját tagjai közül választja meg a kvázi polgármestert, vagyis a regionális tanács vezetőjét, szintén abszolút többséggel, azonban egészen négy szavazási körig valamennyi jelölt részt vehet, tehát végső döntés teljes biztonsággal csakis az ötödik voksolás során adódik.

---

⁴¹⁰ A választásokat megelőző huszadik napig véglegesíteni kell a listát. Local Authorities Elections Law. 1965.

⁴¹¹ Uo. 44–46-os bekezdések.

⁴¹² Uo. 48-as bekezdés.

⁴¹³ Az osztási művelet során mandátumot nem eredményező „többletszavazatokat” sorrendbe állítják, s a legnagyobbtól kezdve melléjük rendelik a visszamaradt képviselői helyeket. Ekkor már minden lista maximum egy mandátumot szerezhethet. Uo. 67-es bekezdés.

⁴¹⁴ Uo. 71-es bekezdés.

Az 1975-ben elfogadott, először az 1978-as választások során alkalmazott, a polgármesterek közvetlen állampolgári felhatalmazásáról szóló jogszabály szerint a választói névjegyzékben szereplő 750 fő, de legalább a szavazásra jogosultak 3%-a, továbbá a Knesszetben mandátummal rendelkező pártok, s az előző hivatali ciklusban önkormányzati képviselővel rendelkező szervezetek állíthatnak polgármester-jelöltet.⁴¹⁵ Eszerint tehát lehetőség van függetlenként is indulni. Korábban abszolút többségi szisztémát alkalmaztak, tehát amennyiben egyetlen jelölt sem szerezte meg az érvényes voksok 50%+1 szavazatnyi részét, akkor a két legjobb eredményt elérő aspiráns részvételével második fordulót rendeztek. Ezt aztán később úgy módosították, hogy már azt a jelöltet is megválasztottnak kell tekinteni, aki az első fordulóban legalább 40%+1 szavazatot szerez. Ha nincs ilyen, akkor továbbra is csak a második kör nyomán dől el a polgármester kiléte. Az adott település lakosságszámától függetlenül legalább egy polgármester-helyettest kell közvetett formában, az önkormányzati képviselők többségi támogatásával megválasztani. A polgármesternek a belügyminiszterhez kell címeznie az önszándékú lemondását, míg a lemondatásnak két esete lehetséges: egyrészt a belügyi tárcavezető elmozdíthatja a polgármestert, amennyiben az meghatározott ideig nem tudja ellátni a feladatát, másrészt az önkormányzati képviselők – személyes meghallgatást követően – háromnegyedes minősített többségű egyetértéssel szintén távozásra készíthetik a településvezetőt.⁴¹⁶ A polgármesternek – a képviselő-testület jóváhagyása mellett – jogában áll bármilyen hatáskörét átengedni nemcsak a helyettese/helyettesei, de akármelyik képviselő számára is, többletjavadalmazással mindezt azonban nem honorálhatja.⁴¹⁷

Orit Galili, a Bar-Ilan Egyetem professzora és kutatócsoportja készített a kétezres évek derekán egy érdekes vizsgálatot az izraeli polgármesterek körében. Megállapításaik között először is kimutatták, hogy míg 1993-ban mindössze a polgármester-jelöltek 30%-a indult függetlenként, addig egy évtizeddel később már több mint 70%-ra duzzadt ez az arány. A kérdésekre adott válaszokból érdemes kiemelni, hogy a polgármesterek közül senki sem gondolta úgy, a párttámogatás fontos tényező, ellenben 40–40% hangsúlyozta, a lakosok irányában tükrözött személyes motiváció, valamint a település érdekében folytatott pénzallokálási teljesítmény döntő szempont a voksolás végkimenetele vonatkozásában. Szintén ildomos ideidézni, hogy a meginterjúvott polgármesterek csupán 3%-a ambicionálta önmagát Knesszet-képviselői posztra, 27% favorizálta miniszteri tisztség megszerzését, miközben 67% tartósan lokális szintű politikus kívánt maradni. A vizsgálat mindemellett beigazolta azt is, amíg az országos politikában hangsúlyos tényező az adott jelölt „múltja” (katonai, diplomáciai, vállalkozói előélet, köztisztviselői méltó tisztség betöltése, valamilyen neves ügyben való közreműködés), addig a polgármester-választások során csakis a „jövő” számít, az, hogy milyen prog-

⁴¹⁵ Local Authorities (Election and Tenure of Head and Deputy Heads) Law. 1975. 5. bekezdés

⁴¹⁶ Uo. 19-22-es bekezdések.

⁴¹⁷ Uo. 17-es bekezdés.

rammal, milyen befektetők háttértámogatásával, s milyen reális célok által vezérelve lép fel az illető. Amíg előbbi esetben a személyes kötődés ideológiai azonosulásra és szimpátiára épül, addig utóbbi közegben csakis a teljesítmény és az elhivatottság alapján alakulhat ki a választók döntését befolyásolni képes személyes kapocs.⁴¹⁸

Különböző elemzések szerint az önkormányzati képviselők és a polgármesterek választásának elkülönítése bár alapvetően előnyökkel járt, számos hátrányt is okozott.⁴¹⁹ Pozitívumként kiemelendő, hogy jog- és hatásköreik bővítése nélkül is mélyült a polgármesterek társadalmi beágyazottsága, miáltal növekedett jelentőségük a helyi ügyek intézésében, mindezek pedig stabilizáló hatással lettek az önkormányzatok működésére. Ugyanakkor mivel a választók lehetőséget kaptak, hogy „két vokssal” éljenek, így felerősödött a testületi szétaprózódás veszélye, mely megnehezítette a polgármesterek koalícióalakítási képességét. Manapság is rendszeresen visszaköszön e kihívás, miszerint az adott önkormányzat vezetését a legnépszerűbb jelöltre bízzák a szavazók, a listás választás során pedig valamelyik kisebb, rétegérdeket megjelenítő csoportra adják voksukat, minek következtében a polgármesterek hiába nyernek (akár nagy fölényrel is), az őket támogató szervezetek közel sem biztos, hogy hasonló eredményt tudnak produkálni. E fragmentálódás aztán visszahat a polgármester, sőt az egész önkormányzat politikai-gazdasági kilátásaira, működési közegére, egyfajta akut válságjelenség terheli az amúgy feloldhatatlanul kényszerstabilizált struktúrát. Blander kiemelte ezen felül, hogy a településvezetők elkülönített megválasztásának bevezetése óta folyamatosan emelkedik az amolyan „meteor-jelöltek” száma, akik függetlenként indulva, önállóságukat pozitívumként tudják felhasználni úgy a választók meggyőzése, mind a koalícióépítés során, ám a kormányzási időszakban e „pártonkívüliségük” könnyen visszaüthet, mivel egyetlen frakcióra sem építhetnek stabil bázisként.⁴²⁰

Az önkormányzati választásokon való részvétel – a nyolcvanas évek csekély stagnálását leszámítva – alapvetően csökkenő tendenciát mutat: a hatvanas évtizedben mért 80% feletti arányról 50% alá zuhant. Nem egységes ugyanakkor minden helyhatóságnál a visszaesés. Így például miközben a nagyvárosokban drasztikus csökkenést tapasztalhatunk (Tel-Avivban a 2003-as választásokon mindössze a jogosultak 28%-a vett részt, Jeruzsálemben ugyanekkor 38%), addig a kisebb településeken és a falvakban 70–80% közötti részvétel sem ritka. Külön érdemes kiemelni, hogy az arab és drúz településeken jóval az átlag feletti (rendszeresen 80%-ot meghaladó) a participáció, ami azért is figyelemre méltó, mert a nemzeti választásokon ennek éppen az ellenkezője tapasztalható. Elsősorban e közösségek zártságával, a voksolások mögött meghúzódó törzsi-kláni erődemonstrációkkal, valamint azon egyszerű ténnyel

⁴¹⁸ Galili: Local Heroes: The Status and Role of Mayors. In: New Horizons For Local Government

⁴¹⁹ Ben Bassat–Dahan: The Crisis in the Local Authorities: Efficiency vs. Representation; Blander: Elections for the Local Authority – Who, What, When, Where and How?

⁴²⁰ Blander: Elections for the Local Authority... i.m.

magyarázható e jelenség, hogy a kérdéses szavazások során nem kisebbségként, hanem lakossági többségként dönthetik el az arab és drúz választók, hogy a saját jelöltjeik közül kik irányítsák a mindennapi ügyeiket (melyre népességarányos okok miatt a parlamenti voksolás alkalmával nincs reális lehetőségük).⁴²¹

---

⁴²¹ Ben Bassat–Dahan: Social Identity and Voter Turnout

II. 7. Az izraeli önkormányzatok gazdálkodása

1948 előtt pénzügyi szempontból jelentős autonómiával bírtak a zsidó települések: nemcsak a saját lakosságuktól beszedett – eleinte informális, majd hivatalos – adóbevételeikkel gazdálkodhattak szabadon, de egyúttal a külföldön gyűjtött adományokat, valamint a cionista pénz-alapoktól kapott forrásokat is – a folyósításhoz rendelt esetleges kötöttségek figyelembevételével – belátásuk szerint használhatták fel. Ezen önállóságnak aztán az államalapítást követő centralizációs hullám vetett véget, úgy a kötelező feladatellátáshoz szükséges anyagi szükségletek tekintetében, mind a gazdasági tervezés és végrehajtás terén jelentősen kiszolgáltatva az önkormányzatokat a központi hatalom számára. Ahogy arról már volt szó, főként a belügy- és a pénzügyminiszter bír releváns hatáskörökkel a helyi gazdálkodás befolyásolására, melyek a költségvetés elfogadásától, annak módosításán és átütemezésén át, a lokális adók meghatározásáig, a pénzügyi terv végrehajtásának ellenőrzéséig, valamint az önkormányzatok hitelfelvételeinek kontrollálásáig terjednek. Alapvetően három bevételi forrással rendelkezik a helyi szint Izraelben: 1) kormányzat által nyújtott támogatások; 2) adójövedelmek; 3) engedélyezett hitelek és kölcsönök.⁴²² Amíg az államalapítást követő három évtizedben a központi folyósítás dominálta az önkormányzati kiadások fedezetét, addig a nyolcvanas évek közepétől egyértelműen a helyi adóbevételek fokozása vált prioritássá.

Vági Gábor éppen a „fordulat évtizedének” adatai alapján készített nemzetközi összehasonlító elemzést 1987-ben, kéttucat ország – köztük a zsidó állam – önkormányzatainak gazdálkodását vizsgálva.⁴²³ A szerző kutatásai szerint 1982-ben a helyi források 66,1%-át a központi támogatások tették ki Izraelben, miközben az adóbevételek körülbelül 17%-ra, az egyéb jövedelmek pedig nagyjából 14–17%-ra rúgtak. Vági adataiból kiderül az is, hogy az adórész 89%-át vagyoni jellegű kötelező befizetések, míg 11%-át forgalmi terhek tették ki, tehát sem személyi, sem profitadó nem maradt az önkormányzatoknál. E megoszlás aztán öt éven belül teljesen az ellenkezőjébe fordult: a központi támogatás részaránya felére zuhant, sőt kicsit még az alá is, miközben az adóbevételek megháromszorozódtak, illetve a nyolcvanas évektől gyakoriak lettek a hitelfelvételek, a külső (néha külföldi) kölcsönök-adományok, valamint az egyéb jövedelmek is.⁴²⁴ A kilencvenes évek derekától aztán ismét emelkedni kezdett a kormányzati szubvenció hányada, körülbelül 40–45%-os részarányt elérve⁴²⁵, a 2008-as gazdasági világválság óta azonban újra visszaesőben van, s ma már csak 32–33%-on áll.⁴²⁶

A Nemzetközi Valutaalap 2008-as jelentése szerint 2004-ben 34,162 milliárd, 2005-ben 34,777 milliárd, 2006-ban pedig 37,749 milliárd sékelt tett ki az izraeli önkormányzatok

⁴²² Cassuto: Local vs. Central Government in Israel... i.m. 49–52. o.

⁴²³ Vági: A helyi kormányzatok (tanácsok) pénzügyei a nemzetközi tapasztalatok tükrében. In: Radnóti (szerk.): Magunk, uraim. Település, Tanács, Önkormányzat

⁴²⁴ E jövedelmek között jelentek meg szolgáltatási-eljárás díjak, privatizációs bevételek, bérleti megállapodások.

⁴²⁵ Brender: The Effect of Fiscal Performance on Local Government Election Results in Israel. 2191. o.

⁴²⁶ Local Authorities in Israel 2009. Central Bureau of Statistics. 1. és 3. o.

költségvetése, melyből az állam 13,717 milliárdot (40,1%-ot), 13,630 milliárdot (39,2%-ot), illetve 15,893 milliárdot (42,1%-ot) finanszírozott.⁴²⁷ Az Izraeli Központi Statisztikai Hivatal 2009-ben kiadott beszámolója szerint két esztendővel korábban 43,054 milliárd, 2008-ban 41,921 milliárd, a következő évben pedig 41,713 milliárd sékel volt a helyhatóságok költségvetése, melynek 2008-ban a 33,9%-át (14,206 milliárd), 2009-ben pedig a 32,8%-át (13,686 milliárd) biztosította a központi kormányzat.⁴²⁸ Ugyanezen szakirodalmakat vizsgálva az önkormányzatok adóbevételei 2004-ben 14,434 milliárd (a teljes költségvetés 42,2%-a), 2005-ben 14,867 milliárd (42,7%), 2006-ban 15,313 milliárd (40,5%), 2008-ban 16,823 milliárd (40,1%), 2009-ben pedig 17,208 milliárd (41,2%) sékelre rúgtak.⁴²⁹ Vagyis elmondhatjuk, hogy az önkormányzatok költségvetése 2007-ig folyamatosan növekedett, s bár azóta csökkenő tendenciát mutat, 2009-ben még mindig majdnem négymilliárd sékellel több volt, mint 2006-ban. Leszögezhető továbbá, hogy a helyi adóbevételek egyenletesen emelkednek, noha költségvetési részarányuk 2004-ben magasabb volt, mint 2009-ben. Mindezek alapján tehát hangsúlyozandó, hogy az önkormányzatok hitelfelvételei, kölcsönei és egyéb bevételei terén mutatkozott lényeges bővülés az elmúlt öt-hat esztendő során: amíg 2004-ben ez a hányad a 18%-ot sem érte el, addig 2009-ben már majdnem 26% volt.

Az átlagolt adatokon túl érdemes kissé elmélyedni az egyes önkormányzatok költségvetési különbségeiben, bemutatni a gazdálkodásai lehetőségeik tekintetében mutatkozó hatalmas szakadékot. 2009-ben a kétszázötvenhárom települési önkormányzat közül százharminckettőben csökkent az előző évhez képest a rendelkezésre álló pénzügyi keret. A legnagyobb arányban Kirjat Gatton (-15,4%), Maalot-Tarsihában (-11,7%), valamint a vitatott hovatartozású Szamária legnagyobb zsidó településén, Arielben (-11,5%). Mindeközben Kirjat Bialikon 16%-kal, Modiinban 14,4%-kal, a többségében arabok által lakott Kalanszavében pedig 13,2%-kal bővült a költségvetés.⁴³⁰ A központi támogatások nélküli bevételek aránya Tel-Aviv–Jaffában elérte a teljes önkormányzati jövedelem 88,6%-át, Kirjat Bialikon a 86%-át, Jehudban pedig a 84,6%-át, mialatt az arabtöbbségű Umm al-Fahmban csupán 31,6%-ig, Bet Seánban pedig 32,5%-ig emelkedett. Az egy főre eső, átlagolt adóbevétel a városi státuszú településeken 2550 sékel volt 2009-ben, a regionális tanácsokban 2376 sékel, míg a városnak nem minősülő municipális önkormányzatoknál mindössze 1162 sékel. Természetesen a legnagyobb adóbevételt a meghatározó gazdasági-turisztikai központnak számító (Tel-Aviv–Jaffa: 6036 sékel; Eilat: 4678 sékel), valamint a jövedelmi helyzetét tekintve messze a nemzeti átlag feletti vagyonnal rendelkező népességű (Ramat Hasaron: 4347 sékel; Herzlija: 4210 sékel) városok tudhatták magukénak.

⁴²⁷ Government Finance Statistics Yearbook, Vol. 31. IMF. Government Finance Statistics Division. 229–230. o.

⁴²⁸ Local Authorities in Israel 2009... i.m. 3. o.

⁴²⁹ Uo. és Government Finance Statistics Yearbook... i.m. 229–230. o.

⁴³⁰ Local Authorities in Israel 2009... i.m. 3. o.

Áttérve a kiadási oldalra, a Nemzeti Valutalap idézett tanulmányában feltüntetett adatok szerint 2004-ben 33,980 milliárd, 2005-ben 34,956 milliárd, 2006-ban pedig 36,292 milliárd sékel volt az önkormányzatok éves költése, vagyis 2005-öt leszámítva sikerült a szektornak többlettel zárnia (ami persze az átlagolás miatt még véletlenül sem jelenti azt, hogy nem volt a másik két esztendőben is deficités költségvetésű helyhatóság).⁴³¹ A kiadási tételek vonatkozásában mindegyik évben az oktatási intézményrendszer fenntartása vitte el a legtöbb pénzt (~30%), azt követte a sorban az általános, hivatali közszolgáltatások költsége (~19%), aztán a környezetvédelmi ráfordítások (~15,5%), a szociális ellátó-hálózat működtetése (~12,5%), a gazdasági-közlekedési jellegű feladatok anyagi fedezete (~8,5%), majd a rekreációs, kulturális és vallási típusú tételek (~8%), végül pedig a közrenddel és a közbiztonsággal (~2,5%), illetve a lakhatással, ingatlan-felújítással, valamint városrendezéssel összefüggő költségek (~2%). A védelmi feladatokra (~1%) és az egészségügyre (~1%) – a központi-helyi feladatosztás miatt – igen csekély hányad jutott.⁴³²

A Központi Statisztikai Hivatal közlése szerint 2009-ben 41,861 milliárd sékel volt az önkormányzatok kiadása, ami 1,2%-os csökkenést jelent a megelőző évhez képest. A városi státuszú települések költötték el e tétel háromnegyedét, míg a regionális tanácsok 13%-át, a városnak nem minősülő municipális önkormányzatok pedig 12%-át.⁴³³ A kétszázézer lakosnál népesebb városokban – hat településen – jelentkezett az összes kiadás 30%-a, a legtöbb Tel-Aviv–Jaffában (3,930 milliárd), Jeruzsálemben (3,433 milliárd), Haifán (2,070 milliárd), Rison Lecionban (1,139 milliárd), Petah Tikván (1,094 milliárd) és Asdodban (1,034 milliárd sékel).⁴³⁴ 2009-ben együttesen 148,3 millió sékel hiány adódott az önkormányzatoknál, mely 0,7%-kal kedvezőbb a korábbi esztendővel összehasonlítva. A kétszázötvenhárom helyhatóság közül 107-ben lett deficités a költségvetés – ez hússzal kevesebb, mint 2008-ban.⁴³⁵

Az ultra vires alapelv ellenére, mely megkövetelné, hogy az önkormányzatok számára kötelező feladatként előírt intézkedések, közszolgáltatások pénzügyi fedezetéről az állam gondoskodjon, gyakran előfordul, hogy e teendők költségeinek csupán a 70–80%-át folyósítják a központból.⁴³⁶ Brender felhívta a figyelmet arra az anomáliára, miszerint az önkormányzatok bevételeik több mint felét maguk teremtik elő, gazdálkodásuk terén mégsem élveznek autonómiát, hiszen a kormányzat mindent ellenőrzése alatt tart.⁴³⁷ Carmeli és szerzőtársai ebből azt a következtetést vonták le, hogy az izraeli önkormányzatok nincsenek fenntartható működésre készítve, hiszen a külső többletforrások bevonásával legfeljebb a központ terheit

⁴³¹ Government Finance Statistics Yearbook... i.m. 230. o.

⁴³² Uo.

⁴³³ Local Authorities in Israel 2009... i.m. 3. o.

⁴³⁴ Uo.

⁴³⁵ Local Authorities in Israel 2009... i.m. 4. o.

⁴³⁶ Torgovnik: Who Governs? Central Government-Local Government Relations. In: New Horizons For Local Government

⁴³⁷ Brender: The Effect of Fiscal Performance on Local Government Election... i.m.

enyhítik, elvégre annak kevesebbet kell kiutalnia, ugyanakkor a felhasználás racionalizálását helyi hatáskörben csak körülményes módon, a kormányt győzködve lehet érvényesíteni.⁴³⁸ Sharkansky ezt figyelembe véve nyomatékosította, nem feltétlenül az egyre több külső pénzforrást allokáló önkormányzatoknak van releváns politikai-gazdasági befolyásuk, szignifikáns teljesítménybeli aktívumuk, hiszen a kormányzati támogatások helyi költségvetésen belüli részarányának látszólag rossz gazdálkodással kikényszerített fokozása összességében ugyanazt az eredményt hozhatja a szolgáltatásnyújtás fedezetnövelése szempontjából.⁴³⁹ Cassuto ugyanezt a jelenséget magyarázva állapította meg: a helyi adók növelése és az egyéb működési bevételek gyarapítása kihasználható adottság a tehetősebb népességű, gazdasági centrumszerepet betöltő települések számára, miközben az ilyen attribútummal nem bíró önkormányzatok egy része képes ezen elmaradó bevételeit politikai befolyás révén előteremteni a központi szubvenciók fokozásával, valamint a közszolgáltatások ellátása terén beépített külföldi támogatások, adományok megszerzésével.⁴⁴⁰

A szakirodalomban igen heves vita folyik évek óta, hogy az önkormányzatok eladósodása, akut pénzügyi krízise elsősorban a kormányzat alkalmatlan és elégtelen finanszírozási rendszerének róható fel, avagy főként a rossz helyi hatalomgyakorlás, felelőtlen, pazarló gazdálkodás következménye.⁴⁴¹ A fent írtak alapján mindkét állításra hozhatóak példák szép számban, hiszen a központi hatalom centralizációs hajlama, az anyagi források összpontosítása, a lokális feladatok ellátásához szükséges pénzkeret és a helyi adók, egyéb bevételi lehetőségek kormányzati kontrollálása, valamint a szolgáltatásnyújtás nem feltétlenül teljes fedezetbiztosítása kétségkívül közrejátszhat a válsággenerálásban⁴⁴², ugyanakkor a rendszerbe kódolt autonómiahiány és kötelező állami segítségnyújtás miatt az önkormányzatok gazdálkodása sem minden esetben takarékos és racionalizált.⁴⁴³ A polemizálásban mindkét félnek igazságot adva Hecht hangsúlyozta, nemcsak a kötelező feladatellátás központi finanszírozásának teljességéről kell gondoskodni, illetve a saját bevételek legalább egy részének autonóm felhasználását lehetővé tenni, de egyúttal fel kell számolni azt az alapelvárást is, miszerint a felelőtlen gazdálkodás miatt fizetéseképtelenné vált önkormányzatokat az államnak különösebb retorziók (intézménybezárások, leépítések, stb.) nélkül illik kiségeteni.⁴⁴⁴ Carmeli és szerzőtár-

---

⁴³⁸ Carmeli et al: Fiscal Distress in Local Authorities in Israel

⁴³⁹ Sharkansky: The Political Economy of Israel. Hipotézise igazolásaképpen a szerző arra jutott, a kevésbé fejlett gazdasági környezetű Galileában fekvő, jelentős arányban inaktív vallásos népességű Cfat a szolgáltatásnyújtáshoz szükséges pénzallokálás terén arányait tekintve eredményesebb volt esetenként, mint Tel-Aviv.

⁴⁴⁰ Cassuto: Local vs. Central Government in Israel... i.m.

⁴⁴¹ Carmeli et al: Fiscal Distress in Local Authorities in Israel... i.m.

⁴⁴² Kalchheim: Local Government in the Fabric of the Democratic State; Razin: Fiscal Disparities Between Small and Large Municipalities in Israel

⁴⁴³ Ben-Elia: The Municipal Crisis in Israel: The Management Failure and the Challenge of Recovery; Ben-Elia: Government Finance and the Fiscal Crisis in Israeli Local Authorities

⁴⁴⁴ Hecht: New Public Management–Measures of Quality in Local Government. In: New Horizons For Local Government

sai e megállapításhoz csatlakozva hívták fel a figyelmet arra, hatásköri problémákat vált ki, hogy Izraelben zavaros az önkormányzatokra vonatkozó csőd eljárás, nincs egyértelműen rögzített menete annak, milyen lépéseket tehet a központi hatalom – a saját ellenőrző szerve jelentése értelmében – kibontakozóban lévő helyi válság megelőzésére, illetve miféle intézkedéseket hozhat a már nyilvánvaló csődhelyzetkor. Mivel a Belügyminisztérium már a pénzügyi zavarok kezdeti időszakában is mélyen beavatkozhat, így kétséges, kinek a felelőssége, ha a változtatások nyomán sem stabilizálódik az adott önkormányzat gazdálkodása.⁴⁴⁵

Egy másik állandó vitatéma a kutatók körében, hogy az állam – lakosokra vetítve – mennyi támogatást nyújt a különböző karakterű helyhatóságok (települések, településcsoportok) számára. Miközben egyesek hevesen kritizálják, hogy a kormányzat pozitív értelemben kivételezik a vitatott térségekben (tehát a Szíriától elfoglalt Golán-fennsíkon, valamint a Júdeában és Szamáriában) fekvő zsidó kolóniákkal⁴⁴⁶, addig mások elsősorban azt emelik ki, az arab önkormányzatok szükségleteikhez képest alulfinanszírozottak, tartós lemaradásra kárhoztatottak.⁴⁴⁷ Az Adva Központ az Egyenlőségért és a Társadalmi Igazságosságért 2001-ben készített egy, a témába vágó kutatást, melynek keretében kimutatták, hogy 1990 és 1999 között (2000-es árfolyamon) a vitatott térségben fekvő zsidó telepök egy lakosra vetítve 3679 sékel központi támogatást kaptak, miközben a fejlesztési városok 2308 sékelnyit, az arab önkormányzatok pedig 1720 sékelnyit (a nemzeti átlag 1458 sékel volt). Az elemzés kiterjedt továbbá arra is, hogy az egyes helyhatóságoknak (ugyanezen tipológia szerint) egy főre számolva mennyi átlag kiadásuk volt: az 1967-es határokon túli telepeken 5428 sékel, a fejlesztési városokban 4176 sékel, míg az arab önkormányzatoknál mindössze 2402 sékel (a nemzeti átlag 3807 sékelt mutatott). Érdeemes végezetül kitérni arra, mennyi adóbevétel allokálódott lakosonként a vizsgált helyhatóságoknál: a vitatott térségek zsidó településein 1732 sékel, a fejlesztési városokban 1925 sékel, az arab önkormányzatokban ugyanakkor pusztán 681 sékel, miközben a nemzeti átlag 2348 sékelre jött ki.⁴⁴⁸

A központi támogatásnyújtás egy speciális esetét külön is érdemes kiemelni. A nemzetközi közösség jelentős felháborodása és tiltakozása közepette 1980. július 29-én elfogadott, Jeruzsálem, Izrael Állam fővárosává nyilvánításáról szóló alaptörvény 4.1-es pontja kimondja: *A kormány külön pénzügyi alapok létesítése révén biztosítja Jeruzsálem fejlődését, virágzását és lakosainak jólétét, beleértve évenkénti külön pénzügyi támogatás nyújtását Jeruzsálem városa számára, amely a Knesszet illetékes Pénzügyi Bizottságának jóváhagyásával utalható ki.*⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Carmeli et al: Fiscal Distress in Local Authorities in Israel... i.m.

⁴⁴⁶ Shabi: Israeli Government Support for the Settlement Enterprise

⁴⁴⁷ Landau: The Arab Minority in Israel: Political Aspects; Rosenfeld–Al Haj: Arab Local Government in Israel.

⁴⁴⁸ Lásd erről: Swirski et al: Government Funding of the Israeli Settlements... i.m.

⁴⁴⁹ Basic Law: Jerusalem, Capital of Israel. 1980

II. 8. Az átalakuló rurális Izrael

Noha a cionista bevándorlás fellendülése előtt, valamint azt követően is lényegesen több zsidó élt, illetve telepedett le urbánus környezetben, semmint a számottevő infrastrukturális, közszolgáltatási és technológiai lemaradással küzdő vidéki térségekben, ennek ellenére az önrendelkezés kivívását zászlajára tűző pionír szellemiség igaz megtestesítőinek vitathatatlan elismerést érdemlő szerepében a drámai kihívásokkal teli rurális területeken alakult agrárfalvak tűntek fel. Mindennek számos magyarázata volt: 1) e települések biztosították a cionista pénzalapok által felvásárolt földek jelentős hányadának benépesítését, hasznosítását, megművelését és védelmét, mellyel tevékenyen hozzájárultak az öngazgatás térbeli kiteljesítéséhez; 2) a városi létbiztonság megteremtésében úgy az élelmiszerellátás, mind a rendvédelem terén aktívan közreműködtek e falvak; 3) a zsidóság számára egy addig kevésbé ismert életforma jelképévé vált a vidék, ahol az agrárfoglalkozások és a szervezett gazdálkodás révén elválaszthatatlan kötődés alakult ki az évezredek eszmei keretén túl, végre fizikai értelemben is a közösség és a hazaként tisztelt föld között; 4) a rurális térségek „fellegvárai” lettek a kollektívizmusnak, annak a szemléletnek, mely mindennemű egyéni érdek elé helyezte a közösségi célok megvalósítását, illetve azok legjelesebbikeként a cionista államalapítást.

A palesztinai zsidó agrárfalvaknak két fő típusa alakult ki a 20. század első évtizedeiben: a kollektív szellemiséget és életformát előtérbe helyező kibucok, illetve a szövetkezeti alapon működő mosávok. Előbbieknél minden közösségi tulajdonban volt (az ültetvények, házak, eszközök, jószágok), a tagok teljes egyenlőségben éltek, feladatköreiket-tisztségeiket rotációban váltogatták, munkájukért jövedelmet nem kaptak, valamennyi szükségletüket a település elégítette ki, közösen étkeztek, ruházkodtak, némely kibucokban még a gyerekek sem a szülőkkel nevelkedtek, hanem az arra kijelölt otthonban. A férfiak és a nők teljesen egyenrangúnak számítottak többek között a katonáskodás vonatkozásában is.⁴⁵⁰ A mosávok ezzel ellentétben szövetkezeti formát követtek, a földeket bár egyenlő parcellákra osztották fel, mindenki csak a saját nevére kiírtat művelte. A termelési eszközök részben magántulajdonban voltak, a legtöbbet ugyanakkor közösségi használatra bocsátották. A megtermelt javakat együttműködésben értékesítették, közös profitot is képezve, azonban a bevételekből jelentős magánhaszon származott egyúttal, mely differenciáló hatással lett a tagok jövedelmi és vagyoni helyzetére.⁴⁵¹ Az évek előrehaladtával aztán módosultak bizonyos fokig a kibucok és mosávok sajátos karakterjegyei, minek jegyében a szigorúan kollektivisták kibucok mellett megjelentek az egyén, a család számára valamivel kiterjedtebb autonómiát, önállóságot biztosítóak, miközben a mosávok között pedig feltűntek olyanok, amelyek a szövetkezeti kooperációra nagyobb hangsúlyt helyeztek, a közösségi javak bővítését inkább előtérbe helyezték.

⁴⁵⁰ Gavron: *The Kibbutz: Awakening from Utopia*

⁴⁵¹ Abarbanel: *The Co-operative Farmer and the Welfare State: Economic Change in an Israeli Moshav*

Habár az államalapításig úgy a kibucok, mind a mosávok száma és lakónépessége egyenletesen növekedett, a palesztinai zsidóság közel 90%-a így is városokban, illetve azok agglomerációiban élt, a vidéken letelepedők aránya nem, vagy csak rövid időre és kis mértékben haladta meg az urbánus centrumokban otthonra találók hányadát. A függetlenedés nyomán, az ötvenes évtized szervezett telepítései hatására aztán drasztikusan megugrott a falvak száma, s jelentősen emelkedett a rurális térségekben élők aránya is.⁴⁵² 1948 és 1958 között kétszáznyolcvankét mosávot alapítottak, valamennyit újbevándorlók számára. Körülbelül százhatvanba vegyesen költöztek ázsiai és észak-afrikai zsidó menekültek, nyolcvannégybe csak a Magreb-térség országait hátrahagyók, míg harmincegybe jemeni származásúak.⁴⁵³ A már létező kibucok és mosávok sok új taggal bővültek, kiknek integrálása azonban nem zajlott zökkenőmentesen, így a kormányzat helyesebbnek látta új falvak építését, semmint a régiók – több tényező (pl.: a belső kohéziós válság, a földből való megélhetés korlátai, valamint a szakmai tudás terén tapasztalható különbségek) okán is kockázatosnak ígérkező – felduzzasztását. Mindezek alapján Izrael első évtizede akár a vidéki térségek konjunktúra-korszaka is lehetett volna, elvégre a kérdéses területek gyorsan népesedtek, miközben az ott fekvő falvak jelentősége az élelmiszerbiztonság és a rendvédelem tekintetében egyaránt konstans maradt, mégis az ötvenes évek sokkal inkább a rurális életforma hanyatlását hozta, a korábbi karakteresség, a pionír stílusjegyek tovatűnését.⁴⁵⁴ A „vidéki lét” sok szempontból szinonimája lett a „perifériára kerülésnek”, melyen a kormányzati politika minimálisan sem tudott változtatni.⁴⁵⁵ Amíg a századelőn jórészt elhivatott értelmiségiek a cionizmus dicső eszméjétől vezérelve, ugyan agrárszaktudás nélkül, de az ismeretek mielőbbi elsajátításának szándékával alapítottak kibucokat és mosávokat, melyek egyben szellemi központok is voltak, ahol a következő generációk már jelentős (mezőgazdasági, katonai, szervezési) tapasztalatokkal gazdagodhattak, addig az ötvenes években mesterségesen létrehozott falvak számottevő hányada e kihívásokkal nem tudott megküzdeni, gyenge volt a közösségi kohézió, elérhetetlennek bizonyultak a termelési célértékek, kiütközött az eszmei motiváció visszafogottsága, általánosan jellemzővé vált az elvágódás, elvándorlás, bénító hatással lett a szellemi tőke elvesztése.⁴⁵⁶

Szerzők egész sora jutott arra a konklúzióra, miszerint az államalapítás nyomán központilag irányított és szervezett agrárfalu-építési program pár éven belül zsákutcába torkollott.⁴⁵⁷ A nincstelen, aluliskolázott, korábban földművelésből soha nem élt betelepítettek, infrastrukturálisan elszigetelt, alacsony közszolgáltatási és gyenge oktatási színvonalú, általáno-

⁴⁵² Newman: Internal Migration in Israel... i.m. 215. o.

⁴⁵³ Shulewitz: The Forgotten Millions... i.m. 173. o.

⁴⁵⁴ Near: The Crisis in the Kibbutz Movement. In: Troen–Lucas (eds.): Israel: The First Decade of Independence.

⁴⁵⁵ Weintraub: Immigration and Social Change: Agricultural Settlement of New Immigrants in Israel

⁴⁵⁶ Lipshitz: Country on the Move... i.m.

⁴⁵⁷ Segev: The First Israelis. 1949; Hakohen: Immigrants in Turmoil... i.m; Weitz–Rokeach: Mass Aliya and Rural Settlement Projects. In: Idan (ed.): Immigrants and Transit Camps. 1948–1952; Gradus: The Role of Politics in Regional Inequality: The Israeli Case

san rossz körülmények közé kerültek, mely mélyítette a társadalmi rétegek, valamint a centrum és periféria közötti szakadékot. A menekültként érkezettek amúgy is mérsékeltebb cionista elhivatottságára mindez negatív hatással volt, az integráció terén mutatkozó kudarcokat kiközösítésként és cserbenhagyásként élték meg. A morális válságot fokozta a falvak gazdasági csődje, a szakértelem- és technologiahiánnyal magyarázható, valamint a motivátlanságból fakadó alacsony termelési ráták. Az újonnan alapított kistelepüléseken, előzetes tapasztalatok híján, csak lassan formálódott a szövetkezeti kooperáció, a közösség összetartása pusztán kulturális értelemben domborodott ki, a kollektív elven működni hivatott gazdálkodás, illetve az egyenlőségre törekvő elosztás nehezen tudott igazolást nyerni a pro-individuális közegből érkező bevándorlók körében, akik közül sokan az első adandó alkalommal igyekeztek elköltözni valamelyik városba. Emiatt nem fejlődött ki a közösséget összetartani képes helyi elit, nem szilárdult meg a kohézió, a kollektívára épülő lokális perspektívák pedig ígéret maradtak a másutt nagyobb realitással elérhető, illetve sokkal inkább az önnön elhatározáson és megvalósításon múló felemelkedés árnyékában.⁴⁵⁸

A leszakadás fékezését, visszafordítását nehezítette, hogy a periférikus térségek tervezett központjaiként ugyanekkor építeni kezdett fejlesztési városok, noha közszolgáltatási, közlekedési és gazdasági értelemben centrumokká léptek elő, mivel rohamos ütemben szívták fel a falvakba nem vágyódó tömegeket, így saját szükségleteiket is alig bírták kapacitással, nemhogy a vonzaskörzeteiket ellátni. A pénztelenséggel küzdő államnak nem volt más választása, mint szűkös forrásait inkább a városok bővítésére és korszerűsítésére fordítani, mely gyorsuló urbanizációhoz és erodálódó vidéki léthez vezetett.⁴⁵⁹ Szintén hangsúlyos következménye volt e politikának, hogy sem a periférikus déli, sem a hasonló státuszú északi ország részben nem sikerült területi értelemben jelentős népesség-diverzifikációt elérni, így bár a teljes államot vizsgálva eredménnyel járt a lakosság széttelépítésére vonatkozó kormányzati törekvés, úgy a Negev-sivatagban, mind Galileában főként urbánus központok szívták fel az embereket. Emiatt előbbi térség jelentős hányada lakatlan maradt, míg utóbbiban arab-, illetve zsidótöbbségű körzetek jöttek létre, egymás mellett, konstans – ma is érezhető – feszültségeket előrevetítve.

Egészen a hetvenes évek derekáig az állam igyekezett konszolidációs lépéseket tenni a rurális területek leszakadásának megakadályozásáért, az ott lakók életkörülményeinek javításáért. Amikor aztán 1977 során, az ország történetében először, jobboldali többségű kormány került hatalomra, az addig magasztalt – különböző dicsőemlékű kibucok és mosávok által megjelenített – „vidék” végképp elveszítette politikai tőkéjét, a történelmi múlt már nem volt képes életben tartani egyre halványodó presztízsét.⁴⁶⁰ Mindemellett küszöbön állt az ország gazdasági struktúrájának átfogó szerkezetváltása is, az agrárágazat további háttérbe szorulása,

⁴⁵⁸ Ben-Rafael: The Kibbutz in the 1950s. In: Troen–Lucas (eds.): Israel: The First Decade of Independence

⁴⁵⁹ Gradus et al: The Industrial Geography of Israel

⁴⁶⁰ Ben Rafael: Crisis and Transformation: The Kibbutz at Century's End

illetve termelékenységének technológiai fejlesztéseken, s nem munkaerőigény-növelésen alapuló fokozása.⁴⁶¹ A nyolcvanas évtized elején bekövetkező súlyos gazdasági krízist három módon vészelhették át a falvak: 1) a mezőgazdasági orientációt mérsékelve, netán teljesen elhagyva, új szektorokba (könnyűipar, feldolgozóipar, turizmus, stb.) próbáltak betörni; 2) az ennek következtében parlagon maradt, szükségtelenné vált földterületeket egymástól átvéve megkísérelték fokozni az agrárhozamaikat; 3) egyes kistelepüléseken a lakosság döntő hányada a szomszédos városokban vállalt munkát.

Amikor a Szovjetunió megnyitotta kapuit az Izraelbe kivándorolni szándékozó zsidók (és nem zsidó rokonaik) számára, a tömeges betelepülés számos kedvező hatással lett a falvak, különösen a városok közelében és a centrum térségben fekvő kistelepülések életére. E pozitívumok között említendő az a nagyvonalú kártérítési pénzbevétel, amelyet a megnövekvő lakásigények miatt szükséges földkisajátításokért fizetett az állam.⁴⁶² Idesorolandó továbbá az ún. „közösségi települések”, tehát azon (se nem mosáv, se nem kibuc) falvak megerősödése, melyek teljességgel elszakadtak az agrárszektortól, s helyette a lokális ipari és szolgáltatói szférát célozták meg, illetőleg lakosaik jelentős hányada ingázó életvitelt alakított ki, tehát a közeli városokban vállalt munkát.⁴⁶³ E közösségi településekre egyenletesen növekvő arányban kezdtek kiköltözni az urbánus központokból, részben a nyugalmas körülmények, részben a gazdaságosabb lakásfenntartási és adóköltések miatt. A bevándorlók miatti hatalmas ingatlankeresletet kihasználva, sokan drágán kiadták a városi lakásukat, s annak jövedelméből béreltek házat valamelyik faluban úgy, hogy közben még megtakarításokhoz is jutottak.⁴⁶⁴

E tendenciára való reagálásképpen az addig zártabb közösséget alkotó mosávok is megnyitották kapuikat a „vidéki otthonra vágyók” előtt, minek hatására az agrárfoglalkoztatottak aránya tovább csökkent, egyúttal a földek művelési joga kevesebb személyre koncentráldott, tehát a mezőgazdasági termelés költséghatékonyabbá vált.⁴⁶⁵ 1995 és 2003 között a mosávokban működő – főként kis-, családi jellegű – vállalkozások száma majdnem megháromszorozódott, 4374-ről 13 214 darabra duzzadt. E vállalkozásoknak mindössze a 12%-a kötődött főtevékenysége alapján az agrárszférához.⁴⁶⁶ A kollektív gazdasági együttműködés, illetve az azon alapuló arányos újraelosztás lazulása nyomán felerősödtek a jövedelmi szint-

⁴⁶¹ Sofer–Applebaum: *The Rural Space in Israel in Search of Renewed Identity: The Case of the Moshav*

⁴⁶² Sofer–Applebaum: *The Rural Space in Israel...* i.m. 4. o.

⁴⁶³ E települések lakóinak (a mosávokban és a kibucokban élőkhez hasonlóan) jogukban áll döntenie arról, hogy a beköltözni szándékozókat fogadják-e vagy sem, tehát meglehetősen erős a társadalmi kohézió, mely azonban a közösségépítés szociális, kulturális és bizonyos fokú infrastrukturális aspektusain túl, a helyi gazdaságra egyáltalán nem terjed ki. A falubeli ingatlanokat, földeket nem lehet megvenni, csak bérelni, ezzel is biztosítva a lakóközösség összetartását. Jogvédő szervezetek szerint gyakorta elfordul, hogy e települések a más etnikai és vallási csoportba, valamint az alacsonyabb jövedelmi és társadalmi státusz kategóriába tartozókat szándékosan diszkriminálják, beköltözésüket meggátolják, illetve a lecsúszókat, az integrálódni képteleneket kirekesztik.

⁴⁶⁴ Sofer: *Pluriactivity in the Moshav: Family Farming in Israel*

⁴⁶⁵ Sofer–Applebaum: *The Rural Space in Israel...* i.m.

⁴⁶⁶ Uo. 330. o.

különbségek, hígult a társadalmi kohézió.⁴⁶⁷ Főként a parti síkságon fekvő és a Jeruzsálem vonzáskörzetében elhelyezkedő, illetve a felső-galileai mosávoknál vált jellemzővé a mezőgazdasági orientáció drasztikus csökkenése, előbbieknél a szolgáltatói és az üzleti szektor térnyerése, míg utóbbiak esetében pedig a könnyűipar és a turizmus fellendülése miatt. A déli országrészben, valamint a termékeny alsó-galileai síkságon meghatározóbb maradt az agrárágazat, e térségek mosávjaiban lényegesen kevesebb kis- és középvállalkozás jött létre.⁴⁶⁸ A gazdasági szerkezetváltás számos faluban átalakulással járt az épített és a természeti környezet vonatkozásában. Új üzemegységeket, raktárakat húztak fel, teherparkolók, elkerülő utak váltak szükségessé, bővítették a víz-, áram- és csatornahálózatot, valamint a turisztikai beruházások keretében vendéglátó- és rekreációs egységeket (szállókat, éttermeket, mozikat, kiállítótereket, uszodákat, stb.) adtak át, illetve növelték a „zöldzónák” (díszkertek, tavak, ligetek, stb.) arányát is. Az átstrukturálódás velejárói kapcsán végezetül fontos kiemelni, hogy a beköltözők jelentős hányada nem vált teljes státuszú mosáv-taggá, mivel a kollektív gazdálkodásban nem vettek részt, ebből azonban komoly feszültségek keletkeztek az önkormányzati joggyakorlás során, hiszen a regionális tanácsok kétszintű rendszerében a lokális, egy-egy falut felölelő alapszint működését éppen a tagok közvetett-közvetlen döntéshozatala határozza meg. A „régii” lakosok vitatták az új betelepülők minden kérdésre kiterjedő döntésképeségének legitimitását, míg utóbbiak érthetően sérelmezték alapvető állampolgári jogaik sérülését. A megoldást a Legfelsőbb Bíróság egy 1990-es határozata adta meg, mely előírta, hogy a kollektív gazdálkodás irányítására külön bizottságot állíthatnak fel a teljes jogú mosáv-tagok, ugyanakkor az egyéb helyi ügyeket az arra hivatott intézményeknek, valamennyi lakos egyenlő részvételi lehetőségével kell ellátnia.⁴⁶⁹ Applebaum és Sofer kutatásai szerint, 2004-ben a mosávok 60%-ában működött ilyesféle elkülönített gazdasági bizottság.⁴⁷⁰

A kibucokat ért kihívások részben különböztek az általános „vidéki problémáktól”, amennyiben azok nemcsak gazdasági eredetűek voltak, hanem a mozgalmat alapjaiban jellemző kollektív szellemiséget is megpróbáltatások elé állították.⁴⁷¹ A nyolcvanas-kilencvenes években zajló privatizálódás hatására számos kibucban újraépítettek a közösségi együttélés kereteit, növekedett a családok autonómiája, mérséklődött a szolidaritás. A fiatalok kiköltözése miatt emelkedett a kibucokban élők átlagéletkora, gyarapodott a passzív eltartottak száma, több helyütt külső munkaerő igénybevétele is szükségessé vált.⁴⁷² Egyedül a kilencvenes évtizedben volt kimutatható népességcsökkenés a kibucoknál, akkor a korábbi 130 ezres csúcsér-

⁴⁶⁷ Schwartz: The Rise and Decline of the Israeli Moshav Cooperative: A Historical Overview

⁴⁶⁸ Applebaum–Sofer: The Moshav. Current Changes and Future Trends

⁴⁶⁹ Applebaum: The Regional Council and the Local Committee: Adjustment in a Changing Environment

⁴⁷⁰ Sofer–Applebaum: The Rural Space in Israel... i.m. 332. o.

⁴⁷¹ Leviatan et al (eds.): Crisis in the Israeli Kibbutz: Meeting the Challenge of Changing Times

⁴⁷² Az izraeli átlagéletkor 2011-ben 30,6 évet mutatott, miközben a kibucokban elérte a 33,7 évet. Érdemes megjegyezni itt, hogy a mosávokban 30,7, a közösségi településeken pedig 21,7 évet mértek.

tékről 115 ezer fő alá esett a tagok létszáma, az ezredforduló óta azonban konstans növekedés tapasztalható, s 2010-ben már a 140 ezres határérték is meghaladásra került.⁴⁷³ Ma kétszázhetven kibuc működik Izraelben és a vitatott státuszú térségekben, közel 60%-uk Galileában, a haifai körzetben és a Golán-fennsíkon található (tehát az ország északi részén), míg további egynegyedük délen.⁴⁷⁴ 2005-ben a kibucok bevételeinek 68%-a ipari, 15%-a agrár, 10%-a pedig üzleti, szolgáltatói és egyéb tevékenységekből származott, miközben 7%-ot tett ki a nyugdíjak és a külső foglalkoztatók által alkalmazott tagok bére.⁴⁷⁵ Ugyanekkor a felnőtt népesség 26%-a az iparban, 23%-a az oktatásban és a helyi közszolgáltatásban, 13%-a a mezőgazdaságban, míg 10%-a a lokális terciér szektorban dolgozott, a nyugdíjasok és kibucon kívül munkát vállalók aránya pedig 28%-ot tett ki. 2006-ban az ipari bevételek ágazati bontás szerint a következőképpen alakultak: a jövedelem 44%-a műanyag- és gumigyártásból származott, a feldolgozott élelmiszerek értékesítése 17%-ot tett ki, 13%-ot a fém- és gépipar hozott, 5–5%-ot pedig a textil- és bőrszféra, az elektrotechnikai szektor, valamint a nyomdaipar és papírgyártás. 1990 és 2006 között majdnem két és félszeresére, 2400 millió dollárról 5900 millió dollárra növekedett a kibucok ipari értékesítési bevétele, hatalmas bővülést elérve az exportjövedelmek tekintetében, melyek ugyanezen időszakban 879 millió dollárról 3419 millió dollárra emelkedtek (miközben a belföldi eladások is 1500 millióról 2500 millióra ugrottak). A külföldön értékesített ipari termékek 45%-át az Európai Unió tagállamai vásárolták fel, míg 22%-ban észak-amerikai, 10%-ban pedig ázsiai piacokon cseréltek gazdát. 1998 és 2003 között a kibucok agrárbevétele 1000–1200 millió dollár körül alakult, a szolgáltatásokból származó jövedelem 350–450 milliót tett ki, míg a külső foglalkoztatók által alkalmazott tagok bére 290–370 millió között mozgott.⁴⁷⁶ Utóbbi egyértelműen növekvő tendenciát mutatott, miközben a mezőgazdasági bevételek inkább stagnáló, a szolgáltatói tevékenységből eredő pénzek hányada pedig egyértelműen csökkenő irányt vett. Ugyanezen időperiódusban a kibucok ipari jövedelme 3200 millió dollárról 4300 millióra duzzadt, tehát egymagában bőven, kétszeres arányban meghaladta az összes többi együttvéve.

---

⁴⁷³ Kibbutzim. CBS. 2000. 3. o.; Statistical Abstract of Israel 2011. CBS. 118. o.

⁴⁷⁴ Pavin: The Kibbutz Movement. Facts and Figures. 5. o.

⁴⁷⁵ Kibbutz Industries Association. Facts and Figures. 2008. A további adatok is e forrásból származnak egészen a következő hivatkozott mondatig.

⁴⁷⁶ Pavin: The Kibbutz Movement... i.m. 13. és 15. o.

II. 9. Arab, beduin, drúz és cserkesz települések Izraelben

Izraelben három aspektus szerint lehet differenciálni a mintegy 1,59 milliós, az összlakosság 20,5%-át kitevő kisebbségi népességet.⁴⁷⁷ Etnikai értelemben elkülönítünk arabokat és cserkeszet, előbbi közösség létszáma 1 587 000 főre, míg utóbbié legfeljebb négyezerre tehető. Vallási szempontból beszélhetünk muszlimokról, keresztényekről és drúzokról, akik tehát egyaránt arabok, míg a cserkeszek iszlámhívők. Szubkulturális megközelítés alapján továbbá indokolt külön kezelni az arab etnikumú, muszlim vallású beduinokat, akik nagyjából 175 ezren lehetnek Izrael déli, sivatagos területein, legalább 75 ezren Galileában és közel 12–13 ezren az ország középső részén. Összegezve tehát négy csoportról kell beszélnünk: muszlim és keresztény arabokról (1 133 000, illetve 142 ezer fő), beduinokról, drúzokról (141 ezer fő), valamint cserkeszekről.

Az államalapításkor 156 ezer arab élt Izraelben, vagyis a közösség létszáma megtízszereződött napjainkig. A muszlim vallásúak aránya az ötvenes évek elején mért 70%-ról 84%-ra emelkedett, miközben a drúzok konstans módon 8% körül maradtak, a keresztény arab közösség pedig 21%-ról 8%-ra csökkent.⁴⁷⁸ Az arab népesség gyors növekedésében úgy a be- és visszatelepülés, mind a magas születésszám közrejátszott, a természetes szaporulat, bár folyamatos visszaesést mutat (az utóbbi tizenöt évben 3,4%-ról 2,6% alá esett), még mindig jelentősen meghaladja a zsidó közösségben mért hasonló – igaz ellentétes tendenciát tükröző – adatot (1,8%).⁴⁷⁹ Ebből kifolyólag számottevő különbség tapasztalható az arab és a zsidó lakosság átlagéletkora, illetve korfája tekintetében is: amíg az arabok több mint kétharmada, addig a zsidóknak alig a fele volt harminc évnél fiatalabb 2008-ban.⁴⁸⁰ Területi megoszlás szerint az arab lakosság 43,5%-a az északi körzetben, 18,6%-a a jeruzsálemiben, 14,5%-a a haifaiban, 12,6%-a a déliben, 9,6%-a a középsőben, míg 1,1%-a a tel-aviviban él.⁴⁸¹ Az északi körzetben az össznépesség 53%-át, a jeruzsálemiben 31%-át, míg a haifaiban 25%-át arab etnikumúak adják.⁴⁸² A drúzok négyötöde az északi, egyötöde a haifai körzetben lakik, miközben a cserkesz közösség egésze az északi, a beduinok több mint 65%-a pedig a déli körzetben honos.⁴⁸³ Egy 2002-es adat alapján az arabok 95%-a 124 településen koncentráldott, míg 4%-uk – főként beduinok – illegális státuszú, a Belügyminisztérium által el nem ismert falvakban élt. Ugyanezen forrás szerint 116 település majdhogynem teljesen arab etnikumú volt, nyolc város pedig számottevő mértékben vegyes népességű: Jeruzsálemben az

⁴⁷⁷ 63rd Independence Day—Approximately 7 746 000 Residents in the State of Israel. CBS. A zsidó bevándorlók rokonaiként érkezett nem-zsidókat (főként keresztényeket), valamint a csekély létszámú nem-zsidó betelepülőket nem sorolják a kisebbségek közé. E két csoport együttes népessége valamivel 320 ezer fő alá tehető.

⁴⁷⁸ The Arab Population of Israel 2009. CBS. 2–4. o.

⁴⁷⁹ Uo.

⁴⁸⁰ Uo.

⁴⁸¹ Statistical Abstract of Israel 2010. CBS. 92–93. o.

⁴⁸² Uo.

⁴⁸³ Uo.

arabok aránya 35%-ot tett ki, Akkóban és Lodban 25%-ot, Ramléban és Maalot-Tarsihában 20%-ot, Haifában 10%-ot, Felső-Názáretben 9%-ot, Tel-Aviv–Jaffában pedig 4%-ot.⁴⁸⁴ A legnépesebb arab település Názáret, több mint 72 ezren lakják, körülbelül kétharmad-egyharmad arányban muszlimok, illetve keresztények. Mellette további tíz arab város létezik: a déli körzetben fekvő, beduin lakosságú, 52 ezer főt is meghaladó Rahat; a középső körzetben található Kalanszave, Kfar Kasszem, Tir és Tajbe; valamint az északi körzethez tartozó Baka-Jatt, Saknin, Sfaram, Tamra és Umm al-Fahm. A többi arab település vagy városnak nem minősülő municipális önkormányzati státusszal bír, vagy regionális tanács részeként funkcionál (előbbi a jellemzőbb 2:1-hez arányban).

1948-ban, a függetlenség kikiáltásakor összesen egy arab települési önkormányzat működött Izraelben, s az arab etnikumú lakosság alig 27%-a élt valamilyen helyhatóság területi hatálya alatt. Húsz esztendővel később, amikor az arab népességű térségekben felszámolták a szigorú katonai kormányzást, már negyvenkét arab önkormányzat működött, s a lokális autonómián túl, a közösségek (muszlimok, keresztények, drúzok) kollektív jellegű kulturális és vallási önrendelkezését is elismerte bizonyos szintig az állam.⁴⁸⁵ Az infrastrukturális elmaradottság ennek ellenére fennmaradt (sőt a mai napig sem szűnt meg), legfőképpen a zsidó lakosságú térségek előnyben részesített fejlesztései, valamint a zsidó bevándorlók leteleptésének fokozott kormányzati prioritása miatt. A felzárkóztató-beruházások többsége, közművesítés (vezetékes víz és villany, közvilágítás, csatornarendszer kialakítása), betonutak építése, közszolgáltatási egységek (iskolák, kórházak) átadása, csak az ötvenes-hatvanas években indult meg, az egyes településeken igen eltérő ütemben.⁴⁸⁶ Noha készültek tervek zsidó és arab önkormányzatok összevonására azon megfontolásból, hogy az az infrastrukturális fejlesztésekre, a közfeladat-ellátás integrációjára, esetleg a társadalmi kohézióra is serkentőleg hathatnak, néhány próbálkozást leszámítva (Maalot-Tarsiha), e törekvés nem vált általánosan követendővé, legfeljebb a regionális tanácsokon belüli lazább kooperáció formájában.

Az arab települések számottevő és konstans elmaradottsága egyértelműen kimutatható az izraeli önkormányzatok szocio-ökonómiai státuszbesorolásából. A tízes skálán az első kategóriában szerepelnek a legszegényebb, míg a tizedikben a leggazdagabb települések. Egy 2006-os adatösszesítés szerint arab önkormányzat a hetedik, vagy annál magasabb csoportban nem szerepelt, s az ötödikben, illetve a hatodikban is csak egy-egy. Ellenben az elsőbe tizen-négy, a másodikba huszonhat, a harmadikba huszonhét, a negyedikbe pedig szintén tizennégy került, miközben ugyanezen kategóriákban mindösszesen huszonnégy zsidó önkormányzatot soroltak be (az első háromba csak kilencet).⁴⁸⁷ A leszakadás érzékeltetésére megfelelő alapin-

⁴⁸⁴ The Arab Population of Israel 2003... i.m. 3. o.

⁴⁸⁵ Elazar: The Local Dimension in Israeli Government and Politics... i.m. 20. o.

⁴⁸⁶ Landau: The Arabs in Israel: A Political Study

⁴⁸⁷ Shahor: Government Participation in Fiscal Allocations to Local Authorities in the Bedouin Sector. 75. o.

dikátor az arab és a zsidó népesség iskolai végzettség szerinti összehasonlítása: 2003-ban a 25–34 év közötti arabok 27%-a mindössze alapfokú tanulmányokkal rendelkezett, miközben a hasonló korú zsidóknál csupán 2% nem jutott ennél tovább.⁴⁸⁸ Előbbi közösségben 15%, utóbbiban 41% szerzett egyetemi diplomát a 35. életéve előtt. Ennek következményei természetesen a foglalkoztatás terén is visszaköszönnek: a szak- és segédmunkások körében, az átlaghoz képest, az arab, míg a felsőfokú képesítést igénylő szakmákban (mérnökök, orvosok, jogászok, kutatók, gazdasági, pénzügyi szakemberek között) a zsidó származásúak felülreprezentáltságát kiváltva.⁴⁸⁹ A láncolat harmadik elemeként szükséges kitérni a jövedelmi szintkülönbségekre, melyek ugyan lassú kiegyenlítődésre utalnak, de még így is körülbelül 55–60%-kal magasabb a zsidó lakosok átlagkeresete, mint az araboké.⁴⁹⁰ Végül ezen ismérvtől visszacsatolva a bekezdés legelső pontjához, tudatában annak, hogy az izraeli önkormányzatok anyagi forrásai markáns hányadban a helyi adókra épülnek, kézenfekvő az arab települések alulfinanszírozottsága, mely törvénytörő módon kihat a lokális infrastruktúra és szolgáltatások fejlettségi szintjére. E bevételhiányt az sem képes kompenzálni, hogy 1997 és 2008 között, változó arányban, 2,3-szer–3,7-szer több, egy főre eső központi és kiegészítő támogatás jutott az arab településeknek, mint a zsidóknak.⁴⁹¹

Ahogy az már említésre került, az államalapítást követően nem feltétlenül azonos módon viszonyult az izraeli kormány az egyes arab közösségekhez. A húszas évtizedben halványan kibontakozó, a muszlim dominanciával szembeni kölcsönös érdekeken alapuló zsidó–drúz partnerség 1948 után újult erőre kapott, s bár teljes bizalmat nem élveztek a drúzok, mégis egyfajta kivételezett státuszt szereztek.⁴⁹² Amiként Jordániában a Hasemita uralkodóház az országban élő beduin törzsekre bízta a menekültként érkezett palesztinai arabok képviselét, igazgatását és „féken tartását”, úgy az izraeli kormány is hitt abban, egy lojális közösség előnyben részesítése segítség lehet az egész arab lakosság lassú megbékítéséhez, integrálásához.⁴⁹³ Az iszlámtól szervesen eltérő vallási, kulturális és társadalmi hagyományokat tisztelő drúzok ennek okán sajátos köztes helyzetben találták magukat, ők lettek Izrael „jó arabjai”, akik példát mutattak, hogyan kell nem-zsidóként építeni a zsidó államot. Ennek fejében már 1948-tól különböző kedvezményekben és fejlesztési támogatásokban részesültek falvaik, amelyek előnyt élveztek az infrastrukturális beruházások terén a többi arab településsel szemben. 1956-ban aztán elismerték a közösséget önálló vallási csoportként, majd a következő évben kiterjesztették a drúzokra is a hadköteleiséget (mely a bizalom jeleként szolgált). 1961-ben regionális tanácsot alapítottak településeik szervezett kooperációja és közigazgatási integ-

⁴⁸⁸ The Arab Population of Israel 2003... i.m. 8. o.

⁴⁸⁹ The Arab Population in Israel. CBS. Statistilite No. 27. 8–11. o.

⁴⁹⁰ Adva. Information on Equality and Social Justice in Israel: A Social Report. 2005. 12. o.

⁴⁹¹ Shahor: Government Participation in Fiscal Allocations to Local Authorities... i.m. 71–77. o.

⁴⁹² Firro: A History of the Druzes... i.m.

⁴⁹³ Firro: Reshaping Druze Particularism in Israel

rációja érdekében, egy esztendő múlva legitimálták vallási bíróságaik működését, a hetvenes évek derekán pedig intézményesítették autonóm oktatási struktúrájukat és speciális képviselői szerveiket. A drúzok eredménnyel kapcsolódtak be az izraeli politikai és katonai életbe, pártlistáról mandátumot nyert képviselők rendre ott ültek a honatyák között, miközben a hadsereg kötelékében néhányuk igen magas rangig jutott.⁴⁹⁴

Említésre érdemes, hogy a drúz politikusok ugyanúgy feltűntek a szocialista-cionista kormánypártokban, mind azok bal- (kommunista és pro-arab), illetve jobboldali ellenzékében. Ezen, elsősorban identitási tényezőkre visszavezethető fragmentáció mindig is jelen volt, s ma is tetten érhető a közösségben: amíg egyesek az etnikai-nyelvi fundamentumokat érzik erősebbnek önazonosságukban, mely az arabokkal való szolidaritásra készíti őket, addig mások, a vallási-tradicionális elemekre koncentrálnak, a drúzok önállóságát hirdetik bal-, illetve jobboldali cionista politikai mozgalmakkal együttműködve.⁴⁹⁵ E megosztottság természetesen kihat az államhoz, valamint a hadsereghez való viszonyulásra is: előbbiek Izraelt többnemzeti-ségű országgá akarják alakítani, elítélik a katonaságot, elnyomó erőként tekintenek arra, utóbbiaknak nincs kifogásuk Izrael deklarált zsidó nemzeti karaktere ellen, ha az nem jár a drúz autonómia csorbulásával, s készek szolgálni a haza védelméért.⁴⁹⁶ Megragadva az alkalmat, itt érdemes megjegyezni, hogy e fragmentáció, valamint annak identitásbeli, illetve választói magatartásban (is) testet öltő következménye összekapcsolható bizonyos lokális sajátosságokkal: ahol a drúzok jószerivel egymagukban élnek, tehát az adott település lakosságát legalább 85–90%-ban közösségbeliek adják, ott alacsonyabb az arabokkal való szolidaritás, s nagy többséggel cionista pártokra szavaznak a helyi választók, ahol viszont kisebbségben vannak a drúzok egy döntően arab közegben, ott az identitás etnikai-nyelvi aspektusai válnak erősebbé, annak politikai velejáróival együtt.⁴⁹⁷

Izraelben összesen tizennégy drúz, avagy jelentős drúz lakossággal bíró település található, valamennyi északon, Galileában és Haifa közelében. Az állam nemzetközileg el nem ismert területein további négy fekszik, egyaránt a Golán-fennsík északkeleti hágóin, közvetlenül a szír határ mellett. Ez utóbbiak – Madzsdal Samsz, Bukata, Maszade és Ein Kinije – szinte 100%-ban drúz népességűek, míg előbbiek közül Daliat al-Karmel, Jirka, Beit Jann, Kisra-

⁴⁹⁴ Firro: *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*. A drúz személyiségek közül mindenképpen említésre érdemes Nasszer el-Din (politikus és vallási vezető), Asszad Asszad (parancsnok és politikus), Hasszon Hasszon (hadvezető, elnöki tanácsadó), Kamal Manszur (Izrael-díjas elnöki tanácsadó), Gideon Abbasz (nagykövet), Kaisz Firro (történész), továbbá Dzsabr Muadi, Zeidan Atasi, Reda Manszur, Madzsalli Wahabi, Hamad Amar és Ajub Kara (képviselők) neve. Az ország első drúz származású minisztere Szalah Tarif, míg első bírója Hamud Falah volt.

⁴⁹⁵ Boyars: *The Druze and the Jews. The Origins of an Unlikely Alliance*

⁴⁹⁶ Atashe: *Druze and Jews in Israel... i.m* (9. fejezet). Hogy e polarizáció mérséklése és a közösség lojalitásának fenntartása milyen fontos volt már az ötvenes évek során is a kormány számára, azt hűen bizonyítja David Ben Gurion miniszterelnök látogatása a galileai Julisban, mely vizit szimbolikus ereje vonatkozásában meg kell jegyezni: az államalapító kormányfő, aki eltöltött tisztségében több mint tíz esztendőt, soha egyetlen arab városban vagy faluban nem járt hivatali ideje alatt!

⁴⁹⁷ Nisan: *The Druze in Israel: Questions of Identity, Citizenship, and Patriotism*. 583–584. o.

Sumej, Julis, Janu-Jat, Hurfejs és Sajur legalább 95%-ban, Isfija 80%-ban, Pekin 75%-ban, Maghar 58%-ban, Rame 30%-ban, Abu Szinan 28%-ban, Sfaram pedig 14%-ban drúzok által lakott.⁴⁹⁸ A nevezett települések közül egy – a legutóbbi – városi ranggal bír, az összes többi, beleértve a Golán-fennsíkon fekvőket is, városnak nem minősülő municipális önkormányzat (tehát az ötvenes években felállított drúz regionális tanács ma már nem működik). A 2005-ös szocio-ökonómiai státuszbesorolás alapján mindegyik település hármás-négyes, átlagon aluli kategóriába került. Az ötvenes évek óta folyamatosan nehezményezi a drúz közösség önkormányzataik alulfinanszírozottságát.⁴⁹⁹ 1977-ben a kormányra kerülő jobbközép koalíció ugyan kötelezettséget vállalt egy tízéves felzárkóztató pénzügyi terv kidolgozására, ám az sehogyan sem akart összeállni, s majd csak a kilencvenes évek elején, a Rabin-kabinet módosított valamelyest a támogatási struktúrán. Általában az egy főre eső központi szubvenciók aránya 120–130%-kal magasabb a drúz önkormányzatok esetében, mint a zsidó helyhatóságoknál, azonban az önállóan generált lokális bevételek hányada jelentősen kevesebb, minek okán a teljes költségvetés is számottevő mértékben szűkösebb.⁵⁰⁰ Kritikusok kiemelik, lehet, hogy nemzeti átlagban a zsidó önkormányzatok kevesebb egy főre eső állami támogatást kapnak, mint a drúzok (vagy akár az arabok, beduinok), ugyanakkor, ha csak a kistelepüléseket vesszük szemügyre, elhagyva a jelentős saját forrásokra támaszkodó nagy- és középvárosokat, akkor éppen az ellenkezőjét mutatják az adatok.⁵⁰¹ Egy ide vonatkozó példát említve: az észak-galileai fekvésű, fejlesztési városként alapított, de ma már egyszerű municipális önkormányzatként működő, körülbelül hatezer zsidó lakossal bíró Slomi a legutóbbi években pontosan kétszer annyi központi támogatást kapott, mint a kicsit délebbre elhelyezkedő, nagyjából ugyanakkora drúz-arab népességű Pekin.⁵⁰²

A drúzok kivételezett helyzete különösen szembeötlő, ha összevetjük az izraeli kormányzat felénk irányuló politikáját a beduinok igazgatása jegyében elfogadott állami stratégiákkal és intézkedésekkel. 1948 előtt, a sajátságos nomád életmód miatt gyakran változó számarányban, megközelítőleg 70–100 ezer beduin lakosa volt a Negev-sivatagnak, legalább kilencvenöt törzs telepedett meg időszakosan, nagyjából 12 ezer km²-nyi területen.⁵⁰³ Noha a beduinok sem az oszmán, sem a brit gyámkodás idején nem rendelkeztek egyértelműen tisztázott politikai-jogi státusszal, továbbá tulajdonuk nyilvántartása és adóztatása is problematikus zajlott, a törzsfőiket úgy a Porta, mind a mandátumi főkormányzóság elismerte legitim

⁴⁹⁸ The Druze Population Of Israel. 2011. CBS. 3. o.

⁴⁹⁹ Ben-Dor: The Druzes in Israel: A Political Study

⁵⁰⁰ Nisan: The Druze in Israel... i.m. 587–588. o.

⁵⁰¹ Shahor: Government Budgeting for Local Authorities: Is There Discrimination Against the Non-Jewish Authorities?

⁵⁰² Nisan: The Druze in Israel... i.m. 587–588. o.

⁵⁰³ Abu-Rabia: Negev Bedouin. Displacement, Forced Settlement and Conservation. In: (eds.) Chatty–Colchester: Conservation and Mobile Indigenous Peoples. Displacement, Forced Settlement and Sustainable Development. 202–203. o.

képviselőknél.⁵⁰⁴ Örökös vándorlásuknak, a formálódó határvonalakat semmibe vevő költözéseiknek már a török időkben igyekeztek gátat szabni, állandó törzsi területek kijelölésével.⁵⁰⁵ Ezeket 1920 nyomán a britek is sértetlenül hagyták, igaz tartós beruházásokat, lakások, közművek építését, falvak kialakítását az oszmánokhoz hasonlóan nem forszírozták. A Palesztina déli részén élő beduinokkal ellentétben, a galileai vidékeken megtelepedő törzsek főként szír területekről vándoroltak be a 19–20. század fordulóján. A szűkösebb mezőgazdasági és állattenyésztési, legeltetési adottságok miatt jószerivel feladták nomád életmódjukat, falvakat alapítottak, sokan kereskedői, kisiparosi foglalkozásokba kezdtek.

Amikor a zsidó állam függetlenségét kikiáltották, s azzal kezdetét vette az első arab-izraeli háború, a Negevben élő beduinok 85%-a elhagyta korábbi szállásterületét.⁵⁰⁶ Ezek vándoroltak a júdeai dombok közé, illetve a Holt-tenger partvidékére, de még többen a Sínai-félszigetre, illetve a későbbi Jordániába. Az ötvenes évek derekán, jelentéktelen arányú visszaköltözést követően, mindössze 11 ezer beduin, tizenkilenc törzs élt Izrael déli, sivatagos vidékén.⁵⁰⁷ Az állam körülbelül 11 ezer km²-t kisajátított a beduinok által korábban művelt, illetve állattenyésztésre használt földekből, s a Negev nomád arab népességének döntő hányadát egy alig tizedrészt akkora, zárt katonai zónába telepítette át, Beer Seva közvetlen vonzáskörzetébe.⁵⁰⁸ Az ötvenes évek során tömegessé vált zsidó bevándorlás miatt ezen, nagyjából 1300–1400 km²-nyi területet aztán tovább szűkítették az új mosávok építése miatt.

A következő évtized elején már állandó kérdés volt a különböző politikai és hadügyi fórumokon a beduinok végleges elhelyezése. Mose Dajan korábbi vezérkari főnök, hivatalban lévő agrárminiszter azt javasolta, hogy a beduinokat – társadalmi integrációjuk elősegítése érdekében – szét kell telepíteni az ország legkülönbözőbb pontjain. Mint fogalmazott: „*A beduin népességből egy városi munkásréteget kell faragni, ipari, szolgáltatási, építkezési és mezőgazdasági alkalmazottakat. Az izraeli társadalom 88%-a nem agrárgazdálkodó, segíteni kell a beduinokat, hogy ők se legyenek azok. Természetesen ez egy radikális lépés lesz, minek következtében a beduinok többé nem a csordáikkal élnek majd a földjeiken, hanem városi lakosokká válnak, akik munka után hazamennek, s felhúzzák a papucsukat. Gyermekeik már olyan apák lesznek, akik nadrágot viselnek, nem hordanak tört, s nem tetvéskednek nyilvános helyen. [...] Ez egy igazi forradalom lesz, de már két generáció sikerre viheti. Kényszerítés nélkül, kormányzati irányítással... múlttá válhat a beduin szó eredeti jelentése.*”⁵⁰⁹ Dajan javas-

⁵⁰⁴ A beduinok három okból kifolyólag sem járultak hozzá földjeik nyilvántartásba vételéhez: 1) nem akartak adózni; 2) nem akarták, hogy egy külső hatalom befolyást szerezzen felettük, beavatkozzon ügyeikbe, akár csak összeírás címén is; 3) nem hittek a tulajdon papíralapú garantálásában, csakis a „kard erejében”.

⁵⁰⁵ Jordan: A Minority Within a Minority: Palestinian Arab Bedouin of the Negev. 1–2. o.; Kram: The Negev Bedouins: Struggles for Land Rights and Cultural Survival in Israel. 11–21. o.

⁵⁰⁶ Meir: Bedouin, the Israeli State and Insurgent Planning. 204. o.

⁵⁰⁷ Marx: Bedouin of the Negev (Az első fejezetben közölt adatok alapján 3–31. o.)

⁵⁰⁸ Yahel: Land Disputes Between the Negev Bedouin and Israel. 3. o.

⁵⁰⁹ Dajant idézi Abu-Ras: Land Disputes in Israel: The Case of the Bedouin of the Naqab. 3. o.

latával ellentétben, Jigal Allon munkaügyi miniszter azt kezdeményezte, hogy a már lehatárolt katonai zónán belül építsenek állandó, urbánus településeket a közösség számára, mivel a beduinok integrálása atomizálásukkal nem megoldható, soha nem éltek egyénként, ismeretlen számukra a szűken vett család, az önálló háztartás fogalma, ráadásul súlyos modernizációs lemaradással is küzdenek, amelyet a saját közegükből való kiszakítás hatására még nehezebben tudnának kezelni. Allon kiemelte továbbá, azon beduin százak, akik Izrael középső területére költöztek, főként arab falvakba, nem tudtak beilleszkedni, tradicionális életmódjukat képtelenek voltak elhagyni, s számtalan helyi konfliktust kiváltva csekély mértékben alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez.⁵¹⁰

A két terv közül David Ben Gurion miniszterelnök az előbbit támogatta inkább, mivel számára a Negev különleges jelentőséggel bírt a zsidó haza fejlesztése szempontjából.⁵¹¹ A hadsereg ugyanakkor Allon javaslatát favorizálta, mondván a beduinok széttelepítése jelentős nemzetbiztonsági kockázatokat rejt. A szűkös legeltetési területek miatt folyamatosan északra vándorló, az ország urbánus körzeteiben nyájaikat terelő, s ideiglenes szállásokat építő beduin csoportok okozta akut problémák miatt a kormány azonnali lépésre kényszerült, s mivel a nomád közösség Dajan előterjesztését alapjaiban elutasította, így 1962 márciusában vizsgálatok indultak a telepítések lehetőségeiről. A kabinet döntése alapján felálló szakértői bizottság egy 7,6 km²-es körzetet jelölt ki Beer Seva mellett, ahol összesen hét, városias jellegű, családi házakból álló, iskolát, klinikát, vendéglátóegységeket és kulturális központot magukban foglaló, közművesített, csatornázott, betonúthálózattal ellátott település kialakítását tartották reálisnak. 1965 szeptemberében fogadták el a végleges terveket, de csak négy esztendővel későbbre épült fel az első település, Tel Seva, melyet 1971-ben követett Rahat megalapítása, majd közel tízévnyi szünet nyomán, 1979-ben Szegev Salom, 1982-ben Arara és Kseife, három évvel később Lakje, 1989-ben pedig Hora átadása. Jól látható, hogy a telepítési program majdnem negyed évszázadra elhúzódott, összehasonlítva a zsidó menekültek és bevándorlók számára folytatott otthonteremtéssel, kínosan lassúnak bizonyult.⁵¹²

Az akadozva előrehaladó fejlesztések közepette az állam utasította a beduinokat, hogy hagyják el illegitim státuszú, általában nomád jellegű, csak kevés esetben tartós épületszerkezetű otthonaikat, s kompenzációképpen költözzenek be a kialakítás alatt álló településekre.⁵¹³ Számos esetben a törzsek, klánok vezetői aláírásukkal szentesítették a feltételek elfogadását, ám miután földjeiket elhagyták, s rádöbbenek arra, hogy az urbánus környezetben nem, vagy csak nagyon komplikált módon folytathatják földművelő-legeltető gazdálkodásukat, egyéb

⁵¹⁰ Swirski–Hasson: *Invisible Citizens*. Israel Government Policy Toward the Negev Bedouin. 16–17. o.

⁵¹¹ Rangwala: *Inadequate Housing*. Israel and the Bedouin of the Negev. 436. o.

⁵¹² Itt érdemes megjegyezni, hogy miközben Izrael megalapítása óta közel ezer zsidó települést építettek fel szerte az ország elismert és vitatott hovatartozású területein, teljesen új arab falu-város, e heten kívül, alig pár létesült.

⁵¹³ Shamir: *Suspended in Space: Bedouins under the Law of Israel*

munkalehetőségek pedig alig állnak rendelkezésre, visszakoyni szerettek volna a költözéstől. Baloldali gondolkodású politikusok és értelmiségiek felkarolták a beduinok ügyét, jogi tanácsokkal látták el őket, képviselték érdekeiket a különböző fórumokon, minek hatására a kormány kénytelené vált összehívni egy vizsgálóbizottságot a kérdés megvitatására.⁵¹⁴ 1975-ben e testület egy köztes állásfoglalást adott ki, miszerint a beduinok illegitim státuszú ingatlanokra vonatkozó tulajdonjoga nem érvényesíthető, ugyanakkor az állam sem telepítheti át az érintetteket pénzbeli kompenzáció nélkül. A sejkék már a lefektetett alapelvvel sem értettek egyet, a meghatározott kárpótlási összegeket azonban felháborítóan nevelségelesnek minősítették, így a kisajátítások miatti viták és pereskedések akutak maradtak.⁵¹⁵ E patthelyzetben az állam nem akart kompenzáció nélküli kisajátításokat fogatosítani, de nem állt szándékában felemelni a kártérítési díjakat sem, mondván azok kifizetése így is szolidaritási elven, s nem jogi alapon történne. Amikor az 1979-es izraeli–egyiptomi békeszerződés jegyében a zsidó állam felszámolta a Sínai-félszigeten létesült valamennyi települését, s az evakuáltak számára magas kárpótlást ajánlott meg, a beduinok felháborodása még inkább csillapíthatatlanná vált. A feszült körülményeket tovább fokozta, hogy a hadsereg időközben belefogott egy új légi bázis kialakításába az ország déli részén, Netavimban, beduinok által lakott területen, melynek szükségességét a Sínai-félszigeten hátrahagyott támaszpontok kényszerű feladásával igazolta.⁵¹⁶ A katonai beruházás nemzetbiztonsági megalapozottsága miatt a kormány ezúttal nem túrt huzavonát, a nevezett térség ötezer fős lakosságát kitelepítették, s mivel azok általában nem fogadták el a felajánlott kártérítést, mondván azzal de facto beletörödnének a történetek jogosságába, ezrek lakhatása került veszélybe. A kiélezett helyzetben, 1980 folyamán aztán előterjesztettek egy új jogszabályt, az ún. Béke törvényt, abban jelentősen felemelve az önként távozó, s a számukra épült városokban otthont kereső beduinoknak kifizetendő kompenzációk összegét.⁵¹⁷ Noha a döntést gesztusértékűnek ítélte a kormány, a törzsfők nem viszonyultak ahhoz hasonlóan, így a perek száma nem csökkent. 1984-ben az ügy a Legfelsőbb Bíróság elé került, ahol határozatban nyert megerősítést az a tényállítás, miszerint a tisztázatlan státuszú beduin ingatlanok nem tekinthetők magántulajdonnak, ezért felszámolásuk nem is kisajátítás valójában, hanem illegális építmények lebontása.⁵¹⁸ E megállapítás két okból is kedvezett az államnak: 1) bármikor elrendelhetővé váltak kisajátítások, melyek kompenzálása kizárólag a kormány morális és szolidáris érzékenységén múlt; 2) az illegális státuszú beduin falvakban semminemű infrastrukturális fejlesztési kötelezettsége nem keletkezett az államnak, e települések kihagyhatóvá váltak a területrendezési tervekből, közszolgáltatásokat e

⁵¹⁴ Lásd erről: Porat: Israel's Policy on the Bedouin Issue and Left-Wing Alternatives, 1953–1960

⁵¹⁵ Medzini: Bedouin Settlement Policy in Israel. 1964–1996. In: Ginat–Khazanov (eds.): Changing Nomads in a Changing World. 61–63. o.

⁵¹⁶ Swirski–Hasson: Invisible Citizens... i.m. 24. o.

⁵¹⁷ Uo. 24–25. o.

⁵¹⁸ Uo. 26–28. o.

helyekre nem kellett telepíteni, központi finanszírozást nem kellett nyújtani. E politikai-jogi viszonyulás következtében az illegitim falvakban élő beduinok „nem létező állampolgárokká” váltak, elveszítették alapjogaik jelentős hányadát (bejelentett lakcím hiánya miatt aktív és passzív választójogukat, egyesület, vállalkozás, párt, stb. alapítási jogukat, önkormányzathoz való jogcímüket, stb.), továbbá szociális, oktatási, s egészségügyi jogosítványaik többségét.⁵¹⁹

A helyzet tarthatatlanságával persze minden felelős döntéshozó tisztában volt, így a kilencvenes és a kétezres években is megannyi kezdeményezés született a probléma feloldására. Egyes kabinetek szolidárisabb eszközökkel próbálkoztak, mások drasztikusabb, kényszer-alapú reformokat igyekeztek átverekedni, két aspektus fontosságát azonban minden kormányzat elismerte: 1) rendezni kell a tulajdonviszonyokat, mert a Negev-sivatag kulcsterület lehet Izrael prosperitása vonatkozásában, s minél tovább tart a kuszaság, annál valószínűbb, hogy a növekvő számú beduin népességet nem lehet később átköltözésre bírni; 2) egynémely illegitim falunak legális státuszt szükséges biztosítani, s komoly fejlesztéseket kell elindítani e településeken. 2002-ben már a negevbeli beduinok fele, majdnem 70 ezer ember élt tisztázatlan közigazgatási jogállású falvakban, egy 2008-as adat pedig 45 ezer illegális beduin építményt említ ezen országrészben.⁵²⁰ E növekvő kihívás kezelése céljából 2000-ben felállítottak egy regionális tanácsot, hogy szervezze meg az alapfokú oktatást és az egészségügyi alapellátást, jobb híján mobil házakban, illetve ugyanezen szerv kapta feladatául a szociális segélyek, valamint a nyugdíjak kifizetését is.⁵²¹ Később a hivatal magára vállalta generátorok telepítését az áramfejlesztéshez, tartálykocsik kiküldését az ivóvíz-biztosítás érdekében, valamint a szemétszállítás megoldását. Az ezredfordulón kiadott a Barak-kormány egy rendezési tervet, abban nevesítve több illegitim beduin települést, melyek közigazgatási státuszát, jelentős beruházási pénzek garantálása mellett elismerné az állam, de csak akkor, ha minden egyéb falu lebontásra kerül. A törzsfők nem fogadták el a javaslatot. Amikor nem sokkal később megjelent a Negev-sivatag fejlesztési koncepciója, a beduinok pert indítottak a Legfelsőbb Bíróságon, mondván vitatott megítélésű falvaik kihagyása jogsértő lépés volt a kabinet részéről. Kerestüket részben helyben hagyta a testület, hangsúlyozva a térségben élő tízezrek létezésének szükségszerű figyelembevételét, ugyanakkor megtagadva, hogy az illegális falvakban bárminemű fejlesztési kötelezettsége lenne az államnak. 2003 januárjában, bizakodó előrelépésként, hét falu (majd még kettő) rendezett közigazgatási státuszt kapott a Saron-kormánytól, önkormányzati képviselőtüket regionális tanácsi formában oldották meg.⁵²²

Röviden visszakanyarodva a hatvanas évek közepén tervbe vett, de csak a kilencvenes évtized elejére felépült hét beduin településhez, fontos kiemelni, hogy azok – leszámítva Tel

⁵¹⁹ Lásd erről részletesen: Noach: *The Existent and the Non-Existent Villages*

⁵²⁰ Jordan: *A Minority Within a Minority...* i.m. 4. o.

⁵²¹ Korábban egy ún. Beduin Oktatási Hatóság gondoskodott az alapfokú iskoláztatásról.

⁵²² Swirski-Hasson: *Invisible Citizens...* i.m. 29–30. o.

Sevát és Rahatot – egészen 2000-ig nem rendelkeztek autonóm önkormányzattal. Ahogyan az már szóba került, 1949-től katonai zárt zónaként igazgatták a kijelölt beduin „szállásterületet”, s bár hivatalosan a kormány kezében összpontosultak a civil ügyekkel kapcsolatos döntési jogosítványok, valójában a hadsereg látott el majdnem minden feladatot.⁵²³ A szigorú korlátozások, folyamatos ellenőrzések komolyan megnehezítették a beduinok addigi életmódjának folytatását, nem vándorolhattak szabadon legelőket keresve, nem fűrhettek kutakat bárhol, nem építhettek ideiglenes otthonokat időről időre más vidékeken.⁵²⁴ Az erélyes kontrollt többek között az is indokolta, hogy a kormány tartott tőle, amennyiben délen nem képes rendet tartani, úgy a nemzetközi közösség nem fogja elismerni Izrael szuverenitását a Negev-sivatag felett.⁵²⁵ A katonai kormányzás egészen 1966-ig érvényben maradt, vagyis a beduinok számára építendő települések tervét még annak hatálya alatt fogadták el, a hadsereg támogatása mellett.⁵²⁶ Már egy esztendővel korábban felállt egy ún. Beduin Felsőbizottság, melyben – a nevéől eltérően – beduin törzsfők nem kaptak helyet, kizárólag minisztériumi megbízottak, a kormányfő arabügyi tanácsadója, valamint az Izraeli Földhivatal kinevezett képviselője (illetve 1966-ig a Negev katonai kormányzója).⁵²⁷ A testület legfontosabb feladata az volt, hogy megszervezze a beduinok beköltöztetését az építendő településekre, illetve ott megteremtse a közszolgáltatások biztosítását, azok humáninfrastruktúrájának garantálását. A bizottság 1979-ig működött, utána helyét és funkcióit egy másik minisztériumközi hivatal vette át, melynek neve és összetétele gyakran változott. 1986-ban, az Izraeli Földhivatal ernyője alatt, létrehozták a Beduin Hatóságot azzal a céllal, hogy segítse a kisajátítások eredményességét, valamint az áttelepítések végrehajtását, a költözők elhelyezését és beilleszkedését. Később a szervezet egyre több és több feladatot vállalt fel, végül már közvetítőként működött a kormány és a beduin törzsfők között, sőt, sok esetben a kabinet helyett járt el az állam nevében. A Beduin Hatóság gondoskodott így a hét legálisan létező beduin település fejlesztési ügyeiről, lakásépítések szervezéséről, telekszerzésről a közberuházások megvalósításához, a beduin közösségekben különböző nyilvántartási és regisztrációs ügyekről, házrombolások előkészítéséről és végrehajtásáról a tisztázatlan státuszú falvakban, illetve ugyanott ivóvíz-, áram-, egészségügyi és szociális ellátásról. 2000-ben komoly politikai viták robbantak ki, hogy a Beduin Hatóság miként járhat el ennyi ügyben pontos felhatalmazás, jogszabályban rögzített hatásköri leírás, valamint rendszeres parlamenti ellenőrzés nélkül. A viták okán előterjesztések láttak napvilágot a szervezet átalakítására, feladatainak korlátozására, ennek realizálása azonban nehezen

---

⁵²³ Lásd erről: Ben-David: Jews and Bedouin in the Negev: Past and Present. In: Hasson–Abu-Asba (eds.): Jews and Arabs in Israel in a Changing Reality

⁵²⁴ Meir: As Nomadism Ends: The Israeli Bedouin of the Negev

⁵²⁵ Falah: How Israel Controls the Bedouin in Israel. 41–42. o.

⁵²⁶ Falah: Israeli State Policy toward Bedouin Sedentarization in the Negev. 84. o.

⁵²⁷ Yiftachel: Bedouin Arabs and The Israeli Settler State. In: Champagne–Abu-Saad (eds): The Future of Indigenous People: Strategies for Survival and Development. 36. o.

haladt előre. Ugyanekkor erélyes kritikák értek egy másik intézményt is, a Zöld Hatóságot, mely tevékenysége alapján szintén szorosan kötődött a beduin közösséghez, hiszen egyfajta környezetvédelmi felügyeletként ellenőrizte a Negev-sivatagban élőket, főként az illegális falvakban lakókat, nehogy súlyos természetkárosítást kövessenek el. A Zöld Hatóság 1976-ban állt fel, előbb az agrárügyi, majd a környezetvédelmi tárca égisze alatt, finanszírozásában ugyanakkor egy sor más központi intézmény is szerepet kapott. Működését már a kezdetektől kritizálták jogvédő csoportok, mondván az eljáró tisztviselők durván lépnek fel a beduinok ellen, később kiobbantak korrupciós botrányok is, ám a Zöld Hatóság feloszlásának követelése ellenére a szervezet többször is megerősítették jogi és költségvetési értelemben egyaránt.

Az átfogó központi igazgatás önkormányzati szempontból oly módon valósult meg a nevezett hét beduin településen, hogy azokat egy, kívülről irányított regionális tanács részeként kezelték, elhagyva mindennemű helyi választási procedúrát, a tisztviselőket kizárólag delegálás elvén pozícióba ültetve. A gyors ütemben népesedő, ma már több mint 52 ezer lakosú Rahat 1980-ig működött így, majd önálló önkormányzati egységgé vált, ám a hivatalnokok továbbra is a belügyminiszter kinevezésével nyerték el mandátumukat. 1989-ig nem tartottak lokális választásokat a településen, mely 1994-ben városi rangot kapott. A körülbelül 15 ezres népességű Tel Sevában ugyanezt a struktúrát alkalmazták: 1984-ig állt „centralizált” regionális tanács felügyelete alatt a település, utána 1993-ig a belügyminiszter kinevezettje vezette, s csak az év novemberében rendeztek először helyi szavazást, az akkor már városnak nem minősülő municipális önkormányzatban. A többi öt beduin település szintén az említett regionális tanács részeként működött 1996-ig, majd önálló közigazgatási státuszt kaptak a belügyi tárcavezető delegáltjának irányításával, végül 2000-ben kivívták tényleges autonómiájukat.⁵²⁸

A Negev-sivatag beduin települései egyöntetűen szegények, infrastrukturális és közszolgáltatási értelemben fejletlenek, komoly gazdasági elmaradások, munkanélküliség, bűnözés, valamint társadalmi dezintegrációval sújtottak.⁵²⁹ Leküzdhetetlennek tűnő területi és közlekedési elszigeteltség jellemzi őket, nincsenek nagyhorderejű állami-piaci beruházások, magas az aluliskolázottak száma, elégtelen a települési költségvetések kerete.⁵³⁰ A hét, tervezetten alapított beduin önkormányzat mindegyike a legrosszabb, egyes számjelű szocioökonómiai kategóriába tartozik, s bár az egy főre eső központi támogatások és kiegészítő szubvenciók aránya magasabb, mint a zsidó települések átlaga, a lakosokra vetített önkormányzati kiadások a nemzeti középérték 40%-át alig haladták meg 2004-ben. Az önálló bevételek egy főre arányosított átlaga hatoda volt ugyanebben az esztendőben az országos mediánnal összevetve.⁵³¹ Komoly problémát jelent továbbá a települések túlszűfoaltsága: mivel a

⁵²⁸ Swirski–Hasson: *Invisible Citizens...* i.m. 46–50. o.

⁵²⁹ Abu-Saad–Lithwick: *A Way Ahead: Development Plan for the Bedouin Towns in the Negev.* 11–18. o.

⁵³⁰ Lithwick: *An Urban Development Strategy for the Negev's Bedouin Community*

⁵³¹ Részletesen lásd: Razin: *The Fiscal Capacity of the Bedouin Local Authorities in the Negev.*

közigazgatási határokat szándékosan szűkre szabták, nincs elég hely a lakásépítésekhez, több generáció marad egy fedél alatt, mely adóbevétel-kiesést indukál, nem beszélve arról, hogy a térségbe települő vállalkozók számára sincs telek, így még ha munkát adnak is, adójukat egy másik önkormányzatnak fizetik rendszerint.

Az ország legkisebb etnikai közössége, a cserkesz népcsoport két galileai faluban, a körülbelül háromezer lakosú Kfar Kamában, valamint az ezerfős Rehanijában él. Az északkaukázusi térségből származó cserkeszeket a 18. század során üzte ki a cári Oroszország, jelentős részük a mai Törökország, Jordánia és Szíria területére menekült, kevesek egészen Palesztináig vándoroltak.⁵³² Utóbbi helyszínen az 1870-es években kezdtek falvakat építeni, a növekvő számú zsidó betelepülővel békében éltek együtt, szunnita muszlim hitűk ellenére az arab többségtől etnikai-tradicionális okok miatt elkülönültek. Rehaniját 1873-ban, Kfar Kamát három évvel később alapították. Főként földművelésből, kisiparosságból, valamint katonáskodásból éltek, a harcedzett cserkesz férfiak gyakran szolgáltak őrszemélyzetként a támadott és fosztogatott zsidó falvaknál.⁵³³ Izrael megalakulása nyomán a közösség általános helyzete sokat javult, Kfar Kama 1950-ben városnak nem minősülő municipális önkormányzati státuszt kapott, míg Rehanija egy zsidó regionális tanács részévé vált (katonai kormányzóság felügyelete alá soha nem tartoztak e falvak, szemben a szomszédos arab és drúz településekkel). A cserkeszekre kiterjesztették a hadkötelességet, átfogó infrastrukturális beruházásokat és szociális programokat indított számukra az állam, továbbá hivatalos elismerésre kerültek kulturális örökségeik, még az iskolai oktatás terén is. Egészen a nyolcvanas évek végéig kimutatható maradt Kfar Kama és Rehanija fejlettségi szintkülönbsége összehasonlítva a körülbelül azonos népességű galileai arab településekkel.⁵³⁴ Az a tény, hogy a cserkeszek közösségi és helyi autonómiáját nem korlátozta az állam, jelentősen hozzájárult a népcsoport eredményes érdekartikulációjához, sőt idővel a szomszédos, arab és drúz falvak érdekképviseletéhez is. Az önálló önkormányzat és intézménystruktúra léte kihasználható előnyöket nyújtott foglalkoztatási szempontból, úgy a hivatali struktúrán és a közszférán belül (tanári, ápolói, stb. állások révén), mind különféle közmunkák teremtésével, mindemellett pedig garancia volt a kulturális tradíciók ápolása és átörökítése vonatkozásában.

Egészen a nyolcvanas évtized végéig, az első palesztin terrorháború nyomasztó (lélektani, identitásértelmezési és dezintegrációs hatásokkal járó) társadalmi következményeig a cserkesz közösséget amolyan „tiszteletre méltóak” vezették, kihívóik, ellenlábasaik, riválisaik sem a lokális politika, sem a helyi gazdaság terén nem mutatkoztak. 1988-ban aztán az önkormányzati választásokon feltűnt egy főként fiatalokból álló, mérsékelt iszlám fundamenta-

⁵³² Karpat: The Hijra from Russia and the Caucasus. In: Eickelman–Piscatori (eds.): Muslim Travellers

⁵³³ Turgey: Circassian Immigration into the Ottoman Empire 1856–1878

⁵³⁴ Bram: Muslim Revivalism and the Emergence of Civic Society. A Case Study of an Israeli Circassian Community. 8–9. o.

lista csoport, mely már korábban is építette közösségi beágyazottságát vallásoktatási, szociális és kulturális szerepvállalások eredményeként, politikai aspirációkat mindazonáltal eladdig nem mutatott. Kfar Kamában elért sikerük, a leadott voksok egyharmadát szerezték meg, két képviselőt küldve a héttagú közgyűlésbe, jelentősen megbolygatta a cserkesz társadalmat, átrendezni igyekezvén az elsősorban etnikai és csak másodrészt vallási alapokon nyugvó közösségmodellt a fordítottjára. Az iszlámorientáltak előretörésére válaszul a „tiszteletre méltóak” is fokozták civilaktivitásukat, úgy a szociális szükségletek, mind a kulturális értékőrzés, hagyományápolás tekintetében, mely jelentősen visszavetette a hasonló módszerekkel megerősödött fundamentalisták népszerűségét.⁵³⁵ Bram szerint az, hogy a következő választásokra jelentéktelenné olvadt az iszlám csoport támogatottsága, három tényezővel magyarázható: 1) a cserkesz közösség vallásközpontú önazonosság-szemlélete valójában a csoport teljes eltűnését eredményezné, miáltal az beleolvadna a több százmilliós iszlám *ummába*; 2) a cserkeszek nem elégedetlenek vezetőikkel, nincs igény elitcserére, melyet a „nép fiaiból verbuválódott” fundamentalisták rendszeresen meg tudnak lovagolni; 3) a cserkesz társadalomban soha nem volt elnyomva az iszlám, minek okán az megmaradt vallásnak, nem itatódott át politikai üzenetekkel, a mecset nem vált „ellenzéki fórummá”.⁵³⁶

---

⁵³⁵ Mint az jól ismert, az iszlám fundamentalista csoportok egyik legfőbb stratégiája, hogy a politikai ambícióikat kulturális térnyeréssel, azt pedig párhuzamos, szociális jellegű civilaktivitással alapozzák meg. Gázában a Hamasz terrrorszervezet, Libanonban a Hezbollah radikális mozgalom ugyanezen logika mentén került hatalomra, de maga az Iráni Iszlám Köztársaság kialakulásához is hasonló folyamatok vezettek el.

⁵³⁶ Bram: Muslim Revivalism and the Emergence of Civic Society... i.m.

II. 10. A vitatott térségekben fekvő zsidó telepek

Az 1967 júniusában, hat rövid nap leforgása aratott elsöprő katonai győzelem következtében Izrael területe majd négyszeresére nőtt, olyan történelmi-bibliai földek elfoglalásával, mint a korábban Egyiptomhoz tartozó Sínai-félsziget és Gáza, a zsidó királyság szívének számító, 1949-től tizennyolc esztendőn át jordán megszállás alatt lévő Kelet-Jeruzsálem, Júdea és Szamária, valamint a szírektől elorozott Golán-fennsík. A fegyvertétel háttérében a próféciaák beteljesülését vélték felfedezni a vallásos zsidó közösségek, hangsúlyozva, hogy az ember alkotta, s ezért a létezésre érdemtelen állam helyett rövidesen elérkezhethet a Megváltó országa.⁵³⁷ Az ortodoxok imáik meghallgatásaként üdvözölték az ún. Nagy-Izrael feletti hatalom megszerzését, s felelősnek érezték magukat a Messiás eljövételével kapcsolatos jóslatok következő mérföldkövének, a terület benépesítésének megsürgetéséért.⁵³⁸ A vallásosak szándéka, noha ideológiai értelemben kevésbé, végcélja tekintetében könnyen párhuzamba állítható volt a kormányzat és a hadsereg stratégiaalkotóinak azon törekvésével, miszerint az elfoglalt területek feltétel nélküli és teljes kiürítéséről szó sem lehet egy általános békeegyezmény aláírása, valamint annak nemzetközi garantálása nélkül. Ezáltal egy rendkívül összetett és nehezen feloldható, minduntalan forrongó dilemma került az izraeli politika és közélet napirendjére: mi legyen a bekebelezett térségek és az ott élő arab lakosok sorsa?

Az alig húsz esztendeje létező ország – bár éppen nagykoalíciós kabinet irányította – nem tudott dűlőre jutni: megalapozott (demográfiai, jogi, államszervezési és külkapcsolati) érvek szóltak az azonnali kivonulás mellett, ugyanakkor a területek izraeli igazgatás alá helyezése is kedvező (katonai, hidrológiai és gazdasági) fejleményekkel kecsegtetett.⁵³⁹ Amikor 1967. július 7-én Haim Herzog, Júdea és Szamária újonnan kinevezett katonai kormányzója megtudakolta a védelmi minisztertől, Mose Dajantól, hogy miféle politikát folytasson, a korábbi hadparancsnok a következő „irányelvet” válaszolta fel: *„Magának az a feladata, hogy elérje, a dolgok visszatérjenek a normális kerékvágásba. De ne próbáljon uralkodni az arabok felett. Persze, tudniuk kell, hogy maga a főnök. Viszont elég, ha mi szenvedünk az izraeli bürokráciától. Ők nem szolgáltak rá. Dióhéjban, olyan politikát kívánok, mely lehetővé teszi, hogy egy arab a Nyugati Parton úgy születhessen meg, élhesse életét és halhasson meg, hogy egyszer sem találkozik izraeli hivatalnokkal.”*⁵⁴⁰ Dajan igazgatási elképzelése később a „láthatatlan” és „jótékony” jelzőkkel párosult, azt a célt meghatározva, hogy az elfoglalt területek arab lakossága mielőbb felismerje, életkörülményei az izraeli hatalomgyakorlás közepette jóval kedvezőbbek, mint a megelőző korszakokban volt.⁵⁴¹ Ehhez persze legalább annyira

⁵³⁷ Van Diggele: Egy nép, amely külön lakik; Ravitzky: A kinyilatkoztatott vég és a zsidó állam

⁵³⁸ Friedman: Zealots for Zion: Inside Israel's West Bank Settlement Movement

⁵³⁹ Lein: Land Grab. Israel's Settlement Policy in the West Bank. 11–12. o.

⁵⁴⁰ Gilbert: Izrael története... i.m. 272. o.

⁵⁴¹ Dayan: The Story of My Life

szükségesnek bizonyult átfogó beruházások és rekonstrukciók elindítása, szolgáltatásszervezések megvalósítása, valamint fenntartható fejlesztési programok kialakítása, mint amennyire a lokális ügyek öncélú intézésétől való tartózkodás követelményének tiszteletben tartása. A védelmi miniszter – felidézve a mandátumi időszak során a britekkel szemben érzett zsidó és arab ellenérzéseket – egy interjúban leszögezte: „*Nem szabad beavatkoznunk, nem szabad engedélyeket kiadnunk, szabályokat előírunk, nem szabad kineveznünk a tisztviselőket, nem szabad megszállóknak lennünk. Mert ha így teszünk, azzal magunknak ártunk.*”⁵⁴² Dajan nemcsak azt tartotta lehetségesnek, hogy az elfoglalt arab területek falvait és városait saját hatáskörben választott felelős képviselők vezessék, de támogatta a határok szabad átjárhatóságát is, tehát a Golánon élők rokoni, kulturális és kereskedelmi célú, gazdasági kapcsolattartását Szíriával, valamint a Nyugati Part népességének zökkenőmentes együttműködését Jordániával. Amiként azt a védelmi miniszter megfogalmazta: „*A kormány egyhangúan elfogadott politikájának megfelelően Izrael a Nyugati Parton és a Gázai-övezetben nem viselkedhet sem »orosz komisszárként«, sem »brit mandátumi tisztként«. Az »orosz komisszár« olyan rendszer, melyben a központi kormánynak mindenhol kémei és besúgói vannak, akik minden cselekedetet, minden szinten ellenőriznek. A »brit mandátumi tiszt« pedig olyan rendszer, amelyben a helyi közigazgatás alsóbb szintjein nincs külföldi ellenőrzés, de egy bizonyos szinttől kezdődően felfelé minden a britek kezében van.*”⁵⁴³

Az 1920–48 közötti tapasztalatokkal alátámasztott elméleti keret, valamint a mindennapok kihívásai hatására formálódó gyakorlat azonban igen gyorsan elvált egymástól. Miközben a palesztinai arabok eleddig a hatalom közelébe sem fért újdonsült képviselői, illetve egyes izraeli kormányzati és katonai körök egyetértettek abban, célszerű megoldás lenne korlátozott, izraeli ellenőrzés mellett működő autonóm igazgatást kialakítani a Nyugati Parton és Gázában, addig a jeruzsálemi kabinet többsége elvetette ezt a kezdeményezést, mondván az megerősítené a térségben a terrorcselekményeket folytató Palesztinai Felszabadítási Szervezetet.⁵⁴⁴ A meddő viták közepette nemcsak az izraeli hadsereg jelenléte állandósult a vitatott körzetekben, de egyre több civil beköltözésére is sor került. Legelőször a függetlenségi háború alatt lerombolt, egykoron Jeruzsálemtől délre, Betlehem szomszédságában fekvő Kfar Ecion települést kezdték újjáépíteni hívő zsidók.⁵⁴⁵ A Nemzeti Vallásos Párt támogatásával szerveződő, hivatalosan csak 1974-ben megalakuló, de már a hatvanas évtized végétől aktív, ideológiáját tekintve Abraham Kuk és fia, Jehuda Kuk, továbbá Haim Drukman, Slomo Aviner, Hanan Porat, Mose Levinger, Eleazar Waldman, Joel Ben-Nun és Jaakov Ariel munkásságának jegyeit magán viselő Gus Emunim állt a társadalmi és politikai lendületet kapó tele-

⁵⁴² Gilbert: Izrael története... i.m. 273. o.

⁵⁴³ Uo. 273. o.

⁵⁴⁴ Ranta: The Wasted Decade. Israel's Policies Towards the Occupied Territories 1967–1977. 51. o.

⁵⁴⁵ Ohana: Kfar Etzion: The Community of Memory and Myth of Return

pes mozgalom élére.⁵⁴⁶ Miközben a vallásos cionisták egyfelől szellemileg ösztönözték, másrészt állami forrásokat is felhasználva fizikai munkával segítették elő az elfoglalt területek benépesítését, addig a hadsereg és a kormányzat stratégiai zónákat kijelölve, valamint ún. nahal településeket (főként aktív és tartalékos katonákat, illetve hozzátartozóikat elszállásoló, agrártípusú falvakat) alapítva járult hozzá a beköltözések fokozásához.

A hatnapos háborút követő öt esztendőben tizenhat zsidó telep kapott közigazgatási státuszt Júdeában és Szamáriában. Az úttörő jelentőségű Kfar Ecion közvetlen közelében további három vallásos cionista falu (Ros Curim, Alon Svut, Har Gilo) alakult, miáltal a térség a Gus Ecion (Cion tömb) nevet vette fel. A Holt-tenger partvidékén, részben katonai, részben gazdasági (ásvány-kitermelési és turisztikai) célokat szolgálva két települést hoztak létre (Kaliát és Micpe Salemet), jószerivel szekularizált lakosok számára. A bibliai zsidó szenthely, Hebron mellett 1972-ben kezdődtek munkálatok, az arab népességű város fölé magasodó dombon épült Kirjat Arbába főként hívők költöztek, csakúgy, mint a latruni demilitarizált zónában, az 1948–49-es háború egyik legsúlyosabb ütközetének helyszínén alapított Mevo Horonba. A legtöbb falu – szám szerint nyolc – a mezőgazdasági hasznosítás szempontjából kiváló természeti adottságokkal rendelkező, egyúttal a hadsereg védelmi stratégiájában is kiemelt jelentőségűvé váló Jordán-völgyben alakult. A júdeai és szamáriai telepek földrajzi elhelyezkedése kétségtelenül igazolja, hogy Izrael hivatalban lévő – szocialista-cionista–vallásos koalícióban működő – kormányzata prioritással viseltetett bizonyos térségek (Tel-Aviv–Jeruzsálem műút körzete, Holt-tenger partvidéke, Jordán folyó mente) annexió nélküli kisajátításáért, mely cél érdekében fontosnak ítélte az adott területek demográfiai átrendezését, valamint új földhasználati tényhelyzetek kialakítását.⁵⁴⁷ A Békét most! izraeli civilszervezet kutatásai szerint, e tizenhat zsidó telep közül mindössze öt építéséhez nem sértették meg palesztinai arabok magántulajdonát.⁵⁴⁸

Az újdonsült déli határvégeken, tehát a Gázai-övezetben és a Sínai-félszigeten szintén már a hetvenes évek elején elkezdték zsidó falvak építését. Előbbi térségben az 1948 előtt is létező, majd a háború nyomán kényszerűségből lerombolt Kfar Darom 1970-es újraalapítása indította el a betelepülési processzust, mely két évre rá Morag és Nekarim, 1973-ban pedig Nekar Hazzani megalapításával folytatódott. Amíg Gáza státusza a hatnapos háborút megelőzően, illetve azt követően is tisztázatlan volt, addig a Sínai-félszigeten kiépített izraeli katonai és civil közigazgatás kétségtelenül megszállásnak minősült. Az egyiptomi szuverenitástól elragadott sivatagos földnyelv északi részén és délkeleti partvidékén jöttek létre zsidó falvak, utóbbiak közkedvelt turisztikai célponttá válva, miközben a nyugati félteken Izrael jelentősen növelte a kőolaj-kitermelést, illetve katonai erődítményrendszert (Bar-Lev-vonal) épített a

⁵⁴⁶ A témakörrel lásd: Newman (ed.): *The Impact of Gush Emunim: Politics and Settlement in the West Bank*

⁵⁴⁷ Benvenisti–Khayat: *The West Bank and Gaza Atlas*

⁵⁴⁸ *Settlements and Outposts. Peace Now. 2009*

Szuezi-csatorna mentén. A Sínai-félszigethez hasonlóan megszállt zónává vált 1967 után a Golán-fennsík is, amely Izrael stratégiai jelentőségű természetes védvonala lett a korábban gyakori szír agressziókkal szemben. A hegyvidéki részen a hatvanas évek végéig nyolc település (Mevo Hama, Merom Golan, Ein Zivan, Eliad, Neot Golan, Neve Ativ, Ramot, Ramat Magsimim) alakult, a következő évtized közepéig pedig további kilenc (El Rom, Afik, Kfar Haruv, Odem, Givat Joav, Bnei Jehuda, Maale Gamla, Nov, Keset) jött létre.

1967-ben a kabinet munkáját elősegítendő felállítottak egy miniszterközi bizottságot, mely az elfoglalt területek jövője kapcsán, valamint a telepépítések szervezése terén fogalmazott meg ajánlásokat. A testület elnökévé Jigal Allont, a hadsereg korábbi parancsnokát, a Mapai párt ötvenes évek óta aktív parlamenti képviselőjét, munkaügyi tárcavezetőjét nevezték ki, aki röviddel hivatala felvételét követően koncepciót nyújtott be megvitatásra. A nemes egyszerűséggel csak Allon-tervként emlegetett, soha hivatalosan el nem fogadott, mégis irányelvként kezelt, néhány esetben módosított-bővített előterjesztés biztonságpolitikai, hidrológiai és gazdasági okokkal alátámasztva anektálni javasolta az egyaránt gyéren lakott Jordán-völgyet, a Holt-tenger partvidékét, valamint a júdeai sivatag keleti részét, továbbá a latruni demilitarizált övezetet, illetve a Jeruzsálem–Jerikó közötti útszakaszt.⁵⁴⁹ Mindezek a területek együttesen a Jordániától elfoglalt rész körülbelül felét tették ki, két nagyobb, egy északi és egy déli körzetet meghagyva a palesztinai arabok – Allon kezdeményezésében: autonóm entitása – számára.⁵⁵⁰ A hetvenes évek közepéig – néhány esetet leszámítva – Júdea és Szamária fent nevezett térségeiben épültek csak zsidó települések, a kevés kivétel majdhogynem mind a Gus Emunim szerepvállalásaihoz kötődött, mely mozgalom hallani sem akart arról, hogy az elfoglalt területek bármely része is visszakerülhet az arabok igazgatása alá. 1975-ig hét sikertelen próbálkozása volt a Gus Emunimnak arra, hogy Nablusz (Szichem) közelében, tehát az arabok által sűrűn lakott vidéken belül telepet alapítson, végül az akkori védelmi miniszter, Simon Peresz lehetőséget adott a pioniroknak beköltözni a hadsereg által hátrahagyott kadumi bázisra, mely két évre rá Kedumim néven önkormányzati státuszt kapott.⁵⁵¹ A vallásos cionisták később hasonló „cselszövással” további falvak építését is elfogadtatták, így például Silo eredendően egy archeológiai ásatás helyén jött létre, míg Ofra egy ideiglenes ifjúsági táborból fejlődött ki.⁵⁵²

A nemzetközi közösség 1967. november 22-én reagált először számottevő formában a hatnapos háború következményeire. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa által elfogadott 242-es számú határozat két alapkövetelményt határozott meg: 1) *Az izraeli fegyveres erők visszavo-*

⁵⁴⁹ Allon emellett stratégiai fontosságúnak ítélte a Golán-fennsík izraeli anektálását, valamint a Gáza és Egyiptom közötti határ ellenőrzését, úgy, hogy az övezet közigazgatási értelemben egyébként részévé válhat a palesztin önkormányzati entitásnak. Az Allon-terv. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

⁵⁵⁰ Shapira–Abel: Yigal Allon. Native Son: A Biography. 315–316. o.

⁵⁵¹ Lustick: For the Land and the Lord. Jewish Fundamentalism in Israel. 46. o.

⁵⁵² Lein: Land Grab. Israel's Settlement Policy... i.m. 13. o.

nása a legutóbbi konfliktus során elfoglalt területekről; 2) A hadiállapot és mindennemű háborús módszerhez való folyamodás beszüntetése, a térség minden állama szuverenitásának, területi épségének és politikai függetlenségének, valamint azon jogának elismerése, hogy biztonságos és elismert határainkon belül békében éljen, fenyegetéstől és erőszakos cselekményektől mentesen.⁵⁵³ A határozat kezdeményezte továbbá (nem szó szerinti leírásban): 1) a térség nemzetközi vizein történő hajózás szabadságának biztosítását minden érintett fél számára; 2) a menekültprobléma (nem a „palesztin menekültek”, hanem általánosan a „menekültek”, értve ez alatt az 1948-tól kezdődően az arab országokból elűzött zsidók helyzetének az) igazságos rendezését; 3) a térség minden államának területi sérthetlenségét olyan szabályozások révén, amelyek magukban foglalják demilitarizált zónák létesítését.

A 242-es számú határozat egyik legvitatottabb, eredendően azonban félreérthetetlen pontja az izraeli fegyveres erők visszavonásának követelése, a hivatalos angol nyelvű megfogalmazásból ugyanis – a szovjet fél felhívása ellenére – szándékosan kimaradt a határozott névelő (lásd: *„Withdrawal of Israeli armed forces from territories occupied in the recent conflict”*), melyet a jeruzsálemi kormányzat úgy értelmezett, hogy a háborúban elfoglalt bizonyos, de semmiképpen sem az összes területre vonatkozik.⁵⁵⁴ Az izraeli fél mindezt megalapozottnak vélte többek között azért is, mert Júdea, Szamária, Kelet-Jeruzsálem és Gáza esetében, azok nemzetközileg soha jóvá nem hagyott jordán, illetve egyiptomi megszállása miatt, nem lehetett volna megnevezni azt a szuverén hatalmat, mely az egyoldalú kivonulás ellenében jogosan elvárt békeegyezmény aláírását és garantálását legitim módon vállalhatta volna.⁵⁵⁵ Eugene Rostow amerikai diplomata álláspontja szerint a 242-es számú határozat (melynek megszövegezésében személyesen részt vett) világosan kimondja, hogy Izraelnek mindaddig jogában áll fennhatóságát a ’67-es háborúban elfoglalt területekre kiterjeszteni, míg átfogó megállapodások nem születnek a jeruzsálemi kormány és a vele hadban álló arab államok között. Ugyanakkor viszont – folytatja Rostow – Júdea és Szamária, valamint Gáza esetében nincs két legitim „Részes fél”, így e területekre vonatkozóan az 1922-es, a Népszövetség és az ENSZ által is megerősített, palesztinai brit mandátumról szóló rendelkezéseket kell alkalmazni, melyek elismerték a zsidó jelenlét létjogosultságát a mandátum egész területén.⁵⁵⁶ Ezt megerősítendő, Stephen Schwebel, a Hágai Bíróság korábbi elnöke egy 1970-ben publikált cikkében a következőket írta a Nyugati Partrral és Gázával kapcsolatban: *„Azon a területeken, melyeken a korábbi birtokló illegálisan gyakorolt hatalmat, a jelenlegi entitás pedig az önvédelem alapján szerzett szuverenitást, ott az utóbbi jogcíme tekinthető legitimnek [...] legitim*

⁵⁵³ Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 242-es számú határozata a közel-keleti helyzetről. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 404. o.

⁵⁵⁴ A francia megszövegezés határozott névelővel íródott, ám a dokumentum nemzetközi jogi értelemben csak másodlagos, mivel nem a bázis nyelven készült. Lásd: Herzog (ed): *Israel's Right to Secure Boundaries*

⁵⁵⁵ *Israeli Settlements and International Law*. Foreign Ministry of Israel

⁵⁵⁶ Rostow: *Resolved: Are the Settlements legal?* Israeli West Bank Policies

*önvédelemre hivatkozva minden államnak jogában áll idegen területeket megszállnia, valamint a megszállást mindaddig fenntartania, míg azt az önvédelem szükségessé teszi.*⁵⁵⁷

A jogértelmezési vita tekintetében külön kérdéskörnek számított Jeruzsálem városának státusza. Szinte azonnal a harcok lezárulása nyomán az izraeli kormány kiterjesztette Jeruzsálem közigazgatási illetékességét, egységesítve a nyugati és az elfoglalt keleti részeket, ideértve az Óvárost és az Olajfák-hegyét is, sőt északi és déli irányban is bővítette a kabinet az önkormányzati határokat. Mint ismeretes, az 1947-ben kiadott, Palesztina felosztásáról szóló 181-es számú ENSZ-határozat nemzetközi övezetté tervezte nyilvánítani a várost, Elihu Lauterpacht, a Hágai Bíróság korábbi tagja szerint, e felosztási indítvány azonban soha nem emelkedett jogerőre, hiszen az arab államok a kezdeményezés valamennyi pontját visszautasították, s megtámadták Izraelt. Mindez – folytatja a szerző – azt jelenti, hogy Jeruzsálem internacionalizálása jogilag nem történt meg, vagyis a város kapcsán szuverenitási vákuum keletkezett, melyet optimális esetben az arab és az izraeli fél közötti tárgyalások során kellett volna rendezni, azonban a zsidó állam lerohanása, illetve az eszkalálódó háború következtében erre nem került sor. Lauterpacht álláspontja értelmében az 1948–49-es harcok nyomán Transzjordánia, a rodoszi fegyverszüneti megállapodás ellenére, jogellenesen szállta meg a Nyugati Partot és Kelet-Jeruzsálemet, elvégre azok egy általa indított agresszív háború révén kerültek fennhatósága alá.⁵⁵⁸ Ugyanezen gondolatmenetet képviselve, Julius Stone jogtudós leszögezte, az izraeli hadsereg 1967 nyarán önvédelmi harcok keretében terjesztette ki szuverenitását Jeruzsálem keleti felére, melyet a megelőző hatalom a nemzetközi joggal és az 1949-es tűzszüneti egyezményben foglaltakkal ütközve tartott megszállása alatt. Stone szerint Izraelnek a város zsidó többsége, az arab államok offenzívája, valamint a rendezetlen státuszhelyzet miatt már 1948-ban is megalapozottabb jogcíme volt a Jeruzsálem feletti szuverenitásra.⁵⁵⁹

Az 1973 őszen kitört negyedik arab–izraeli háború lezárásának megsürgetése érdekében elfogadott 338-as számú ENSZ-határozat különösebb újdonságot nem tartalmazott jogi szempontból. Mivel a dokumentum második pontja leszögezte: „[A Biztonsági Tanács] *felszólítja az érintett Feleket, hogy a tűzszünet életbelépésével egyidejűleg maradéktalanul teljesítsék a BT 242 (1967). számú határozatának minden rendelkezését*”, így az értelmezés tekintetében irányadóak maradtak a korábbi – egyébiránt továbbra is vitatott definiálású – megállapítások.⁵⁶⁰ Aztán 1974. november 13-án az ENSZ Közgyűlése meghívta Jasszer Arafatot, a nemzetközi közösség több tagállama által terrormozgalomként számon tartott Palesztinai Fel szabadítási Szervezet (PFSZ) vezetőjét, hogy tartson beszédet a delegációk számára, melynek

⁵⁵⁷ Schwebel: What Weight to Conquest. In: Justice in International Law – Selected Writings of Stephen M. Schwebel. 521. o.

⁵⁵⁸ Lauterpacht: Jerusalem and the Holy Places

⁵⁵⁹ Stone: Israel and Palestine: Assault on the Law of Nations

⁵⁶⁰ Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 338 (1973). számú határozata. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 435. o.

eredményeként 22-én a Közgyűlés határozatot adott ki, többek között elismerve a palesztinok jogát a beavatkozástól mentes önrendelkezésre, a függetlenségre, a nemzeti szuverenitásra, s a visszatérésre.⁵⁶¹ Noha „illegális izraeli megszállás” és hasonló kijelentések nem szerepeltek a memorandumban, kétségkívül elindult egy revíziós folyamat, mely 1975. november 10-én a cionizmus, mint a fajüldözés és a faji megkülönböztetés egyik formájának közgyűlési határozattal való elítélésében csúcsosodott ki, előrevetítve azt a szemléletváltást, minek jegyében a zsidó állam jogsértést elszenvedett félből, jogsértővé, agresszorral minősült át. Nem egész négy esztendővel később, tizenkét igen, nulla nem és három tartózkodás mellett a Biztonsági Tanács első alkalommal ítélte el Izraelt a telepítési munkálatai miatt, nyomatékosan felszólítva a Menahem Begin vezette jobbközép kormányt, hogy azonnal szüntesse be mindennemű tevékenységét, melyek változtatni igyekeznek a „megszállt arab területek és Jeruzsálem” jogi státuszán, természeti és fizikai környezetén, valamint civilek betelepítése nyomán, azok demográfiai összetételén. A határozat emellett kimondta, nincs jogalapja a „megszállt palesztin és egyéb arab területeken” folytatott izraeli telepítési politikának, amely „súlyos akadályt jelent az átfogó és tartós közel-keleti béke megteremtése” szempontjából.⁵⁶² Alig négy hónap múlva újabb állásfoglalást adott ki a Biztonsági Tanács, (ezúttal már tizennégy támogató voks, nulla ellenszavazat és egyetlen tartózkodással⁵⁶³) követelve a „megszállt arab területeken és Jeruzsálemben” zajló izraeli telepítések és építkezések azonnali beszüntetését, továbbá a vonatkozó bővítési tervek törlését.⁵⁶⁴

A nemzetközi közösség viszonyulásán az sem változtatott, hogy amerikai közvetítéssel 1978. szeptember 17-én Izrael és Egyiptom keretegyezményt írt alá Camp Davidben, részletezve abban egyfelől a két ország kapcsolatának konszolidálódási folyamatát, másrészt a palesztinai arabok önkormányzati autonómiájának megteremtéséhez szükséges lépéseket. Utóbbi témában a felek leszögezték, „...*az igazgatási hatáskör békés és rendezett átruházása, valamint valamennyi Fél biztonságának kellő figyelembevétele érdekében a Nyugati Part és a Gázai-övezet vonatkozásában átmeneti intézkedésekre van szükség. Ezen intézkedések érvénye nem tarthat tovább öt évnél. A lakosok teljes autonómiáját biztosítandó, ezen intézkedések értelmében az izraeli katonai kormányzatot és polgári közigazgatást kivonják, mihelyt e körzetek lakosai szabadon megválasztottak egy önkormányzati hatóságot, amely helyettesíti majd a jelenlegi katonai kormányzatot. [...]* Mihelyt lehetséges, de legkésőbb az átmeneti időszak

⁵⁶¹ Az ENSZ Közgyűlésének 3236 (XXIX). számú határozata a palesztinkérdésről. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

⁵⁶² UN Security Council Resolution 446 (1979). A korábbi BT-határozatok – lásd a 237-es, a 252-es, a 267-es és a 271-es számúakat – egyetlen alkalommal sem nevezték Izraelt „megszálló hatalomnak” és az elfoglalt arab területeket „megszállt területeknek”, csupán Jeruzsálem közigazgatási határainak kibővítését firtatták jogilag.

⁵⁶³ Amíg márciusban az Egyesült Királyság, Norvégia és az Egyesült Államok tartózkodott, júliusban már csak az utóbbi tette meg.

⁵⁶⁴ UN Security Council Resolution 446 (1979). 1980-ban közel azonos tartalmú határozatot adott ki az ENSZ Biztonsági Tanácsa.

kezdetétől számított harmadik évben, [a felek – G.Z.] tárgyalásokat kezdenek a Nyugati Part és Gáza végleges jogállásának, szomszédjaival való kapcsolatainak meghatározására és békeszerződés megkötésére Izrael és Jordánia között. A tárgyalások Egyiptom, Izrael, Jordánia, valamint a Nyugati Part és Gáza lakóinak választott képviselői között folynak majd. [...] A tárgyalásoknak az ENSZ Biztonsági Tanács 242. számú határozatának előirányzatain és elvein kell alapulniuk. [...] A tárgyalásokból származó megoldásnak olyannak kell lennie, amely elismeri a palesztin nép törvényes jogait és igazságos követeléseit is. Ily módon a palesztinok részt vesznek majd saját jövőjük meghatározásában, mégpedig: 1) azon tárgyalások révén, amelyek Egyiptom, Izrael és Jordánia, valamint a Nyugati Part és Gáza lakóinak választott képviselői között a Nyugati Part és Gáza végleges jogállásának megállapítására és más kiemelkedő kérdésekről folynak majd az átmeneti időszak végéig; 2) annak révén, hogy az így létrejött megállapodást szavazásra bocsátják a Nyugati Part és Gáza lakosainak választott képviselői előtt; 3) annak révén, hogy a Nyugati Part és Gáza lakosai választott által választott képviselőknek biztosítják a döntést, miként kormányozzák önmagukat, megállapodásuk előirányzataival összhangban...⁵⁶⁵

Az izraeli–egyiptomi megállapodásra még az év október 1-jén reagált egy tanácskozási közleményével a palesztin fél, nyomatékosítva, hogy „[...] Ezek az egyezmények semmibe veszik a palesztin nép jogait, figyelmen kívül hagyják jogos érdekeit, amelyek a közel-keleti konfliktus gyökerét alkotják... [...] A szóban forgó egyezmények semmibe veszik a Palesztinai Felszabadítási Szervezetet, a palesztin nép egyedüli törvényes képviselőjét, s ugyanakkor megpróbálnak a PFSZ helyett valamilyen alternatív vezetést kreálni, amely a megszállás fenntartásával önkormányzatot hozna létre, jöllehet ezt népünk valamennyi rétege nemegyszer teljes mértékben elutasította már. [...] Nem lehetséges béke a térségben mindaddig, amíg az izraeli hadsereg teljes egészében ki nem üríti e megszállt területeket, s nem biztosítja a palesztin nép számára a visszatérés és az önrendelkezés jogát, valamint azt a jogot, hogy saját földjén független államot alapítson, amelynek fővárosa Jeruzsálem.⁵⁶⁶

E reakció ellenére 1979. március 26-án az Egyiptomi Arab Köztársaság és Izrael aláírta békeszerződését Washingtonban, lezárva a több mint harminc évig tartó hadiállapotot. Az első cikkely második pontja értelmében Izrael vállalta, hogy meghatározott időpontig kivonja hadseregét a Sínai-félszigetről és felszámolja az ott létesült valamennyi települést, vagyis a zsidó állam tartotta magát a 242-es számú ENSZ-határozat „területet békéért” alapelvehez.⁵⁶⁷ Hogy az ország történetének első jobboldali többségű kormánya nemcsak az Egyiptommal való megbékélést, de a palesztinai arabok státuszának rendezését is komolyan gondolta, arról

⁵⁶⁵ A Camp David-i egyezmények (1978). In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 473–474. o.

⁵⁶⁶ Közlemény a megszállt palesztin területek vezetőinek nemzeti konferenciájáról. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 478–479. o.

⁵⁶⁷ Békeszerződés Egyiptom és Izrael között. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

a miniszterelnök, Menahem Begin huszonhat pontos előterjesztése tanúskodik, amelyet a Knesszetben olvasott fel 1977. december 28-án.⁵⁶⁸ Ebben a kormányfő előirányozta az izraeli katonai kormányzat felszámolását Júdeában, Szamáriában és Gázában; az e területeken élő arabok öngazgatási autonómiáját saját választott képviselővel; a nevezett térségek lakóinak és a hontalanok aktív és passzív választójogát; az önkormányzati tanácsszerv megválasztásának módját, hivatali megbízatásának idejét (négy év), székhelyét (Betlehem), továbbá feladat- és hatásköreit; illetve az autonómia elnökéről történő szavazás menetét. Begin memorandumában kitért továbbá arra, Júdea, Szamária és Gáza kül- és belbiztonságáért Izrael lesz felelős; miközben a nevezett térségekben élők szabadon eldönthetik, hogy jordán vagy izraeli állampolgárok akarnak lenni (azon státusz teljes körű jogosultságainak garantálása mellett). A miniszterelnök javaslatai között említette, hogy Izrael, Jordánia és az autonómia tanácsszerve közösen dönt majd az önkormányzaton belül hatályban maradó törvényekről, valamint a hontalanok bevándorlásának feltételeiről és ütemezéséről. Begin, mindezen túl, nyomatékosította tervében, az izraeli állampolgárok ingatlanszerzése Júdeában, Szamáriában és Gázában legalizálást nyer (mint ahogy e térségek izraeli papírokat kapó lakosai is tulajdonhoz juthatnak a zsidó államban), a jeruzsálemi kegyhelyek védelméről és sérthetlenségéről pedig a részes felek külön szakbizottság keretében elfogadott megállapodása gondoskodik majd.

Közben Izrael jobbközép kormánya felülvizsgálta a vitatott térségekre vonatkozó telepítési, beköltöztetési tervet is, Matitjahu Droblest, a Cionista Világszervezet Telepügyi Osztályának elnökét felkérve egy új program kidolgozására. Noha a Begin-adminisztráció katonai-politikai stratégiájában hivatalosan kinyilvánított alapelveként szerepelt, hogy Júdeában, Szamáriában és Gázában indokolt lenne létrehozni egy arab autonómiát, annak kérdése fel sem merült, hogy e területeken az izraeli szuverenitás idővel megszűnjön, s egy független állam alakuljon.⁵⁶⁹ Ennek okán a döntéshozók létfontosságúnak tartották, hogy a nevezett térségekben minél több zsidó település alakuljon, s immáron nem pusztán a stratégiai övezetekben, hanem mindenfelé.⁵⁷⁰ A kitűzött kormányzati prioritások jegyében, a Droblest-terv nem elkülönülő izraeli és arab körzetekben gondolkodott, hanem összefüggő területi egységekben, több mint húsz, az elképzelések szerint mihamarabb zsidótöbbségűvé váló zónát kijelölve Júdeában, Szamáriában és Gázában.⁵⁷¹

A Begin-kormányzat két vitatott térség – Jeruzsálem és a Golán-fennsík – szuverenitása kapcsán elutasította mindennemű egyezkedés lehetőségét. Ezen álláspontjának jogi formában is megerősítést adott a parlamenti többség: 1980. július 29-én a Knesszet előbb megszavazta a Jeruzsálem Izrael Állam fővárosává nyilvánításáról szóló alaptörvényt, majd 1981.

⁵⁶⁸ Begin-terv. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

⁵⁶⁹ Bar-Siman-Tov: Israel and the Peace Process, 1977–1982. In Search of Legitimacy for Peace. 66–72. o.

⁵⁷⁰ Yishai: Land or Peace: Whither Israel? Részletesen lásd: 100–142. o.

⁵⁷¹ Pappé: The Israel/Palestine Question. 80. o.

december 14-én helyben hagyta a Golán annectálását kezdeményező javaslatot. Előbbi jogszabály első három pontja kimondta: 1) *Az egész és egységes Jeruzsálem Izrael fővárosa*; 2) *Jeruzsálem a székhelye az államelnöknek, a Knesszetnek, a kormánynak, és a Legfelsőbb Bíróságnak*; valamint 3) *A szent helyeket védelmezni kell megszenteltetésétől és bármely egyéb sérelemtől, továbbá minden esetleges olyan cselekménytől, amely csorbítja a különböző vallások követőinek jogát, hogy szabadon eljussanak a szent helyekhez, illetve amely sérti az e helyekhez fűződő érzelmeiket.*⁵⁷² Az izraeli fennhatóság kiterjesztéséről szóló utóbbi jogszabály tömören fogalmazva hangsúlyozta: 1) *Az állam törvényei, jogszolgáltatása és közigazgatása, a függelékben foglaltak szerint, alkalmazásra kerülnek a Golán-fennsíkon is*; [...] 3) *A törvény alkalmazása a belügyminiszter felelőssége, aki az igazságügy miniszterrel folytatott egyeztetés alapján felhatalmazást kap arra, hogy a végrehajtás módjáról rendeleteket bocsásson ki, illetve intézkedjen és ideiglenes rendszabályokat foganatosítson a Golán-fennsíkon e törvény alkalmazása előtt hatályban lévő szabályozások, rendeletek és közigazgatási tárgyú rendelkezések valamint kötelezettségek hatályban maradásáról.*⁵⁷³

A nyolcvanas évek első harmadakor már több mint százezer izraeli élt a vitatott státuszú térségekben, háromnegyedük Kelet-Jeruzsálemben. Ezen évtized során a telepépítések egyik legjelesebb támogatója Ariel Saron agrár- majd védelmi tárcavezető volt, aki továbbfejlesztve a Drobleesz-tervet, új programot adott ki, különösen nagy hangsúlyt fektetve Júdea és Szamária zsidó népességének növelésére. Saron az arab körzetekkel összefüggő, egymástól elszigetelt, általában vegyes lakosságú, ugyanakkor átfogó telepítési programokkal gyorsan izraeli többségűvé változtatható zónákat úgy javasolta közlekedési és tulajdonjogi szempontból egyesíteni, de facto annectálni, hogy a palesztinai araboknak három nagyobb területi egységet hagyott volna meg (Nablusz, Ramallah és Hebron központokkal).⁵⁷⁴ A korábbi katonai parancsnok aktív szorgalmazója volt az ún. Százezres tervnek is, mely azt a célt tűzte ki, hogy még a kilencvenes évek beköszönte előtt Júdea és Szamária zsidó lakossága elérje a program címében szereplő irányértéket. A fejlesztések keretében huszonhárom telep, húsz nahal-típusú falu, s legalább 500 kilométernyi új úthálózat építését határozták el, egyéb infrastrukturális beruházások (csatorna- és vízvezeték-rendszerek, víztisztítók, áramfejlesztők, iskolák, óvodák, egészségügyi és kulturális centrumok, stb. átadása) mellett.⁵⁷⁵

Az évezred utolsó dekádjának küszöbén két esemény lett tartós következményekkel a vitatott státuszú Júdea, Szamária és Gáza jövőjére. 1987 decemberében különböző elszigetelt

---

⁵⁷² Alaptörvény Jeruzsálem Izrael Állam fővárosává nyilvánításáról. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 497. o. A döntés nyomán valamennyi nagykövetség elköltözött a városból, tiltakozva a nemzetközi közösség megítélése szerint jogsértő lépés ellen (Lásd: Nagy et al: Kétszázötvenhat nemzetközi jogi példa.) Azóta sem tette át a székhelyét egyetlen külképviselet sem Jeruzsálembé, igaz az Egyesült Államok – végrehajtási szempontból az elnök által jogszerűen hallogatható – törvényben kötelezte magát erre 1995-ben.

⁵⁷³ Izraeli törvény a Golán-fennsíkáról. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m. 504. o.

⁵⁷⁴ Maoz: Defending the Holy Land: A Critical Analysis of Israel's Security & Foreign Policy. 178–179. o.

⁵⁷⁵ Master Plan for Settlement for Judea and Samaria, Development Plan for the Region for 1983–1986

események hatására általános népfelkelés robbant ki előbb a Gázai-övezetben, majd nem sokkal később a nyugati parti arab városokban is. Az ún. intifáda utcai demonstrációkkal indult, az elégedetlenkedő lakosság, főként a fiatalabb korosztály kövekkal, benzines palackokkal kezdte dobálni a sok esetben aránytalanul nagy erőket mozgósító izraeli hadsereget, mely ösz-szecsapás-sorozat mindkét oldalon jelentős áldozatokat követelt. A napok, hetek, hónapok, sőt évek során aztán jellegét és szervezettségét tekintve módosult a konfliktus, egyre erőszakosabb formát vett fel, megszorodtak az izraeli civilek elleni terrormerényletek, öngyilkos támadások, valamint a szintén tragikus következményű katonai megtorlások, preventív hadműveletek.⁵⁷⁶ A válság arra sarkallta a nemzetközi közösséget, hogy tárgyalásokra bírja a feleket, sürgős megegyezést eszközöljön ki, mely a madridi konferenciával vette kezdetét 1991 őszén.⁵⁷⁷ Mindeközben egy párhuzamos eseménysor, a szocialista tömb megroppanása és a Szovjetunió belső vívódása-széthullása szintúgy markáns következményekkel járt, merthogy 1989-től, négy esztendő leforgása alatt, több mint 400 ezer bevándorló érkezett Izraelbe a valamikori világhatalom területéről, s egészen az ezredfordulóig átlag 50 ezer felett maradt a betelepülők éves aránya.⁵⁷⁸ Noha az alijázókat nem irányították kifejezetten a vitatott térségekbe, az olcsó bérleti díjak, a kedvező árú új ingatlanok, valamint az állami támogatások és hitelezések miatt drasztikusan megnőtt a kérdéses területekre beköltözők száma (hogy mennyi volt köztük a friss, s mennyi a korábban bevándorló, esetleg a már Izraelben született, nehezen nyomon követhető). Amíg 1989-ben összesen majdnem 200 ezer izraeli élt az érintett körzetekben, öt évvel később arányuk már közel 310 ezerre duzzadt, az ezredforduló után nem sokkal pedig elhagyta a 400 ezret is. 1990 és 2000 között a zsidó népesség Kelet-Jeruzsálemben 25%-kal, a Golán-fennsíkon 50%-kal, Gázában 102%-kal, míg Júdeában és Szamáriában pedig 145%-kal gyarapodott.⁵⁷⁹ Új telepek építése a kilencvenes évtized során – részben a béketárgyalások és a nemzetközi nyomás miatt – nem igazán volt jellemző, sokkal inkább a meglévők bővítése, átfogó fejlesztése. Nem teljesen előzménymentes gyakorlatként, részben már az ezredforduló előtt is létrejöttek illegális, sem az izraeli kormány, sem a védelmi tárca jóváhagyását nem élvező ideiglenes telepek, ún. „előőrsök” (elsősorban Júdeában és Szamáriában), melyek száma főként 2000 után kezdett gyors ütemben emelkedni, néhány kimutatás szerint százas nagyságrendet elérve.⁵⁸⁰ Ezen „előőrsöket” alig pár ember alapította, jószerivel lakókocsikból, bungalókból, néha sátrakból, faházakból álltak, s infrastrukturális értelemben azóta sem fejlődtek igazán. Kormányzati döntés alapján a hadsereg némelyiküket

⁵⁷⁶ Az első palesztin népfelkelés, más megközelítésben terrorháború irodalmából: Freedman (ed.): *The Intifada: Its Impact on Israel, the Arab World, and the Superpowers*; Lockman (ed.): *Intifada: The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation*; Nassar–Heacock (eds.): *Intifada: Palestine at the Crossroads*

⁵⁷⁷ Részletesen lásd: Eisenberg–Caplan: *Negotiating Arab-Israeli Peace: Patterns, Problems, Possibilities*.

⁵⁷⁸ Részletesen lásd: Jones: *Soviet Jewish Aliyah, 1989–1992: Impact and Implications for Israel and the Middle East*; Siegel: *The Great Immigration: Russian Jews in Israel*

⁵⁷⁹ *Comprehensive Settlement Population 1972–2009*. Foundation for Middle East Peace

⁵⁸⁰ *Settlement Outposts*. Foundation for Middle East Peace

lerombolta, másikat – ha jogi értelemben nem is, a gyakorlatban – összeolvadtak egy szomszédos, közigazgatási státusszal bíró zsidó teleppel.⁵⁸¹ Az „előőrök” alapítása, azok palesztin magántulajdont sértő mivolta okán állandóak a bírósági perek, melyek esetlegesen lebontást előíró jogerős határozatai azonban nem feltétlenül képesek pontot tenni az ügyek végére, mivel a telepések sokszor ugyanott, vagy egy másik helyszínen rögvest újjáépítik otthonaikat.⁵⁸²

A sokáig teljes titoktartás mellett, a norvég fővárosban, Oslóban zajló izraeli–palesztin béketárgyalások 1993. szeptember 13-án nagy hirtelenjében jutottak a világ tudomására, amikor Jichak Rabin izraeli kormányfő és Jasszer Arafat, a Palesztinai Felszabadítási Szervezet vezetője Bill Clinton amerikai elnök társaságában ünnepélyesen kezet fogtak a Fehér Ház gyepén, s áldásukat adták az ún. Elvi Nyilatkozat aláírására. A nevezett dokumentum előírnyozta Gázában és egy, Jerikó központú nyugati parti körzetben palesztin öngazgatási struktúra kiépítését, továbbá megfogalmazott alapvető intézménykreációs feladatokat, illetve gazdaságfejlesztő mechanizmusokat. A felek rögzítettek emellett egy „átmeneti időszakot” is, melynek legkésőbbi harmadik évétől vállalták tárgyalások indítását a végső státuszról szóló békeegyezmény elfogadása végett. Ahogyan azt a szerződők kinyilatkozták, e megbeszéléseken fogják rendezni az olyan vitás kérdéseket, mint amilyen Jeruzsálem jövője, a menekültek helyzete, a zsidó telepek sorsa, a biztonsági intézkedések témaköre, a határok meghúzóása, a szomszédállamokkal fennálló kapcsolatok és együttműködések lehetőségei, illetve mindazon pontok, amelyek további egyeztetéseket igényelnek.⁵⁸³ E megállapodással tehát Gáza jelentős részének és a Nyugati Part egy körzetének státusza alapjaiban módosult: megszűnt a kérdéses térségekben az izraeli katonai és polgári közigazgatás, felváltotta azt egy autonóm (önkormányzati és rendvédelmi) hatásköröket élvező Palesztin Hatóság, egyúttal kilátásba helyeződött a magukat palesztinnak való arabok öngazgatási jogosítványainak bővítése is. Izrael vállalta hadseregének átcsoportosítását, ugyanakkor fenntartotta a jogot biztonsági intézkedések foganatosítására, valamint Júdea, Szamária és Gáza zsidó népességének védelmére.

Az Elvi Nyilatkozatban foglaltak részletezése és pontosítása 1994. május 4-én történt meg Kairóban, amikor a felek aláírták az általában csak „Osló-1”-ként emlegetett megállapodást, mely a békefolyamat első átfogó egyezménye volt.⁵⁸⁴ Még az év augusztus 29-én további hatáskör-átengedéseket formalizált Izrael és a Palesztin Hatóság az erezi ellenőrzőpontnál elfogadott memorandummal.⁵⁸⁵ E két utóbbi szerződés egyaránt arra volt hivatott, hogy tisztázza és jóhiszeműen tökéletesítse az autonómia működési kereteit, egyúttal építse a felek

⁵⁸¹ „Spiegel Database” of West Bank Settlements and Outposts. Yesh Din

⁵⁸² Summary of the Opinion Concerning Unauthorized Outposts. Sasson Report. MFA Israel

⁵⁸³ Elvi nyilatkozat Izrael és a Palesztinai Felszabadítási Szervezet között az átmeneti önkormányzattal kapcsolatos szabályozásokról. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

⁵⁸⁴ Izraeli-palesztin megállapodás a Gázai-övezetről és a Jerikói-körzetről. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

⁵⁸⁵ Izraeli-palesztin megállapodás a hatáskörök előzetes átengedéséről Ciszjordániában. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

közötti kooperációkat, magát a bizalmi légkört. Szükségesnek bizonyult mindez azért is, mert a mindennapos erőszak, a terrormerényletek és a katonai ellencsapások száma nem csillapodott, sőt egyre nyomasztóbb árnyékot vetett a béketárgyalásokra. Amiként azt a nemzetközi közösség helyesnek ítélte és erőltette, úgy a felek is vonakodva bár, de belegezésüket adták az „előremeneküléshez”, a folyamatok meggyorsításához, minek jegyében 1995. szeptember 28-án Washingtonban aláírták a második átfogó keretegyezményt (az ún. Osló-2-t), mely a Nyugati Parton jelentősen kibővítette a Palesztin Hatóság önkormányzati autonómiájának területi státuszát. A szerződés nyomán három közigazgatási kategóriára osztották fel Júdeát, Szamáriát és Gázát: az „A” jelű zónák lettek a palesztin fél kizárólagos polgári és rendvédelmi illetékességű körzetei, ahol Izraelnek csakis katonai műveleti jogosítványai maradtak; a „B” jelűekben palesztin civil közigazgatás mellett osztott hatáskörben hagyták a biztonsági intézkedések foganatosítását; míg a „C” jelű térségekben egyaránt az izraeli fél gyakorolta a polgári és a rendvédelmi feladatokkal kapcsolatos hatásköröket (kivéve e terület arab településeit, ahol a Palesztin Hatóság kötelezettsége lett az oktatás és az egészségügy megszervezése).⁵⁸⁶ A felek hangsúlyozták, a „C” jelű zónák, a végső státuszról döntő megállapodásokban rögzített kivételek nélkül, fokozatosan, három fázisban kerülnek át a palesztin önrendelkezés alá. Mindez azt jelentette tehát, továbbra sem deklaráltak egyetlen mondattal sem olyanféle előirányzást, miszerint a vitatott hovatartozású térségekben Izraelnek kötelessége lesz valamilyenkorra felszámolni valamennyi települését.

Jichak Rabin izraeli miniszterelnök meggyilkolása, a békefolyamat irányában elkötelezett kormánykabinet választási veresége, a palesztin radikálisok sorozatos terrorcselekményei, valamint a Palesztin Hatóság legalább annyira öncélú, mint amennyire kényszerű tehetlensége okán a kilencvenes évtized második fele rossz előjelekkel indult. A közel-keleti rendezés érdekében tett diplomáciai erőfeszítések megtorpanni látszottak, s noha a zsidó állam új, Benjamin Netanjahu vezette jobboldali kormányzata – választási ígéretének megfelelően – valóban megfontoltabb előrehaladást sürgetett, a palesztin fél erélyesebb számonkérésével, 1997 januárjában mégis sikerült gyorsan tető alá hozni egy létfontosságú megállapodást a mindkét nép számára szent városnak számító Hebronról.⁵⁸⁷ Ebben Izrael vállalta, hogy a települést átadja a Palesztin Hatóság közigazgatási hatáskörébe egyetlen, többségében zsidók lakta negyedet leszámítva, egyúttal kivonja a város 80%-ából a hadseregét, s csupán a Pátriárkák szentélyéhez vezető kijelölt folyosót tartja meg kizárólagos ellenőrzése alatt. Engedve az Egyesült Államok nyomásának, a Netanjahu-kabinet nem zárkózott el attól sem, hogy tárgyalások kezdődjenek a nyugati parti palesztin autonómia területi kiterjesztéséről. A Wye folyó mentén 1998. október 23-án aláírt egyezmény első bekezdése értelmében, 12%-nyi „C” zónát

⁵⁸⁶ Izraeli-palesztin átmeneti megállapodás a Gázai-övezetről és Ciszjordániáról. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

⁵⁸⁷ Protocol Concerning the Redeployment in Hebron. 1997

minősítették át „B” besorolású övezetté, míg 1%-ot „A” körzetté, azzal kikötéssel, hogy 3%-nak természetvédelmi területnek kell lennie, ahol egyedülként Izrael gyakorolhatja a rendvédelmi hatásköröket.⁵⁸⁸ Emellett elfogadták 14,2%-nyi, korábban kijelölt határvonalú „B” zóna átsorolását „A” státuszúvá. A biztonsági aspektusok tekintetében a palesztin fél vállalta, hogy zéró toleranciát hirdet a terrrorszervezetek ellen, letartóztatásokat fogantatosít, begyűjti az illegális fegyverzetet, együttműködik Izraellel és az Egyesült Államokkal a terrorinfrastruktúrák lebontásában, a pénzügyi forrásaik lebénításában, az ember- és hadianyag-csempészás megakadályozásában.⁵⁸⁹ Arafat elfogadta, hogy a Palesztinai Felszabadítási Szervezet chartájából törölteti az Izrael elpusztítására vonatkozó passzusokat, az ötödik bekezdés értelmében pedig deklarálták az aláírók: *„[M]ivel a tárgyalásoknak kedvező feltételeket kell biztosítani, az Ideiglenes Megállapodás értelmében egyik Fél sem fog olyan lépéseket tenni, amelyek megváltoztatnák a Nyugati Part és a Gázai-övezet státuszát.”*⁵⁹⁰

Az újabb, jelentős léptékű megállapodás ellenére a békefolyamat előrehaladása tragikusan nehézkes maradt: a Palesztin Hatóság erőfeszítései elégtelennek bizonyultak az erőszak megfékezésére, egyáltalán a kooperációk segítésére, mire reagálva Izrael elhalasztotta a területi átsorolások gyakorlati jóváhagyását, hadserege visszavonását. Reménykeltő fejlemények azt követően tűntek fel újra, hogy az előrehozott választásokat elveszítette Netanjahu jobboldali pártja, s a kormány élére egy olyan politikus került Ehud Barak személyében, aki gyors kiegyezést sürgetett, a legvitatottabb kérdések végső rendezése mellett.⁵⁹¹ Ennek igazolásaképpen Barak beleegyezését adta egy konferencia szervezésébe, mely végül 1999 szeptemberében az egyiptomi Sarm el-Sejk-ben ült össze. Izrael számottevő engedményeket tett e fórumon: vállalta 7%-nyi „C” zóna azonnali átsorolását „B” körzetté, két hónapos határidővel jóváhagyta a „B” övezet 2%-ának átminősítését „A” státuszúvá, valamint a „C” zóna 3%-át „B” kerületté, míg 2000. január 20-ig elfogadta a „C” övezet további 1%-ának, illetve a „B” zóna 5,1%-ának átvezetését „A” közigazgatási kategóriás területté.⁵⁹² A zsidó állam emellett ígéretet tett palesztin foglyok – köztük terroristák – szabadon bocsátásra, két átjáró-útvonal kijelölésére a Gázai-övezet és a Nyugati Part között, Gázában egy tengeri kikötő építésének elősegítésére, valamint Hebronban közlekedési könnyítések bevezetésre, miközben a palesztin fél elutasító álláspontra helyezkedett újabb vállalások rögzítése kapcsán.

Az erőszakhullám fokozódása miatt Ehud Barak szorgalmazta Jasszer Arafatnál, hogy tüzzék ki a végső megállapodásról szóló tárgyalások időpontját, mely felhíváshoz az elnöki

⁵⁸⁸ Miközben a palesztin fél 13%-ot követelt a „C” zónából, Izrael csupán 10%-ot akart átadni, így adódott áthidaló megoldásként a 13%, de 3%-nyi természetvédelmi besorolással, ahol nem lehet építkezéseket megvalósítani, s tiszteletben kell tartani az ott élő beduinok jogait.

⁵⁸⁹ A Wye folyó menti memorandum. In: Lugosi (szerk.): Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.

⁵⁹⁰ Uo. 746. o. E passzus külön értékelendő a Palesztin Hatóság által 2011. szeptember 23-án kezdeményezett egyoldalú államalapítás vonatkozásában.

⁵⁹¹ Rabinovich: *The Lingering Conflict: Israel, the Arabs, and the Middle East, 1948–2011.* 87–128. o.

⁵⁹² A Sarm el-Sejk-i memorandum. In: Lugosi (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet... i.m.*

ciklusa végéhez közeledő Bill Clinton amerikai elnök is csatlakozott. A megbeszélések helyszínül a „szép emlékű” Camp David-i nyári rezidenciát jelölték ki, hosszas huzavona nyomán 2000 júliusában keltek útra a felek. Noha Barak minden korábbi előterjesztésen túlmenő felajánlásokat tett az izraeli hadsereg kivonása és a vitatott térségekben álló zsidó telepek kiürítése, továbbá Jeruzsálem megosztása és a menekültkérdés igazságos rendezése vonatkozásában, Arafattal mégsem sikerült megállapodnia, az elhúzódó egyeztetések eredmények nélkül zárultak, s egy addig nem tapasztalt mértékű ellenségeskedésbe torkollottak. 2000. szeptember 29. – tehát a második intifáda kirobbanása – és 2008. december 26. – vagyis az Öntött ólom hadművelet megindulása – között több mint ezer izraeli civilt és rendvédelmi alkalmazottat öltek meg palesztin terroristák, miközben ugyanezen időszak során közel 4900 palesztin vesztette életét az izraeli hadsereg fellépései miatt (legkevesebb 600 palesztint pedig a saját közösségük gyilkolt meg, főként az izraeli szervekkel való együttműködés vádjával).⁵⁹³ 2000 ősze és a 2005-ös esztendő beköszönte között különösen heves formában tombolt a palesztin terrorizmus, az izraeli áldozatok majdnem háromnegyede ekkor hunyt el. A fenyegetettség szintje később sem csillapodott releváns mértékben, ugyanakkor egy, a Júdea és Szamária határ menti területein – nem feltétlenül a nemzetközileg elismert fegyverszüneti nyomvonalon – épült, többségében elektromos biztonsági kerítésből, kisebb hányadban betonfalból álló védelmi rendszer, valamint a vitatott térségekben szerte kialakított ellenőrzőpontok és elkülönített utak segítségével Izrael hatékonyan ki tudta rekeszteni a merénylőket (illetve elkerülhetően a nyugati parti arab népességet is).⁵⁹⁴ A kérdéses építmény kulcstényezővé vált a Júdeában és Szamáriában fekvő zsidó telepek biztonsága szempontjából is, amennyiben e települések közül számos az ún. „izraeli” oldalra került, tehát elszigetelődött a Nyugati Parttól, egyes kritikusok véleménye alapján, de facto annektálódott.⁵⁹⁵

A biztonsági kerítés építése, illetve annak nyomvonala és a palesztinokat ért károkozásai miatt Izraelnek heves diplomáciai offenzívákat kellett elviselnie, melyek többek között a Hágai Bíróság nem jogerős elmarasztaló ítéletében is testet öltöttek⁵⁹⁶, ugyanakkor a hivatalban lévő miniszterelnök, Ariel Saron által 2003. december 19-én, a IV. Herzlijai Konferencián felvázolt egyoldalú kivonulási tervet (bizonyos feltételek mellett) elismeréssel és támogató ösztönzéssel üdvözölték a nemzetközi közösség fórumain.⁵⁹⁷ A kormányfő és bizalmasai eredendően valamennyi (összesen huszonegy) gázai, továbbá hat nyugati parti zsidó telep fel-

⁵⁹³ Fatalities Since the Outbreak of the Second Intifada and Until Operation „Cast Lead”. Btselem

⁵⁹⁴ A Gázai-övezetet már a kilencvenes évek során jelzőkerítéssel szigetelte el Izrael. A nyugati parti biztonsági kerítés építéséről, terrorizmus-prevenációs szerepéről, nemzetközi jogi és diplomáciai megítéléséről, továbbá egyéb funkcióiról lásd: Grünhut: A biztonság kerítése. Új fejezet az izraeli-palesztin konfliktus történetében.

⁵⁹⁵ Under the Guise of Security. Routing the Separation Barrier to Enable the Expansion of Israeli Settlements in the West Bank. Btselem

⁵⁹⁶ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. International Court of Justice, The Hague

⁵⁹⁷ Israel’s Disengagement Plan: Renewing the Peace Process; Ariel Sharon’s Disengagement Plan

számolását helyezték kilátásba, a hosszas egyeztetések, politikai alkudozások, koalíciós válságok, miniszteri lemondások és kabinet-újrászervezések nyomán elfogadott hivatalos tervből két számáriai település – Hermes és Mevo Dotan – végül azonban törlésre került. A kiürítési művelet 2005. augusztus 15-én indult meg, az utolsó izraeli katona pedig szeptember 12-én hagyta el Gázát, mely teljes kiterjedtségében a Palesztin Hatóság „A” zónájává vált. Tíz nappal később befejeződött a számáriai telepek (Kadim, Ganim, Homes és Sa-Nur) evakuálása és lerombolása is. E körzetek de jure megmaradtak „C” besorolásúaknak, de facto azonban „A” övezetté váltak. Összesen több mint 8500 izraeli személyt költöztettek át kártérítés fejében más helyszínre.⁵⁹⁸ A Palesztin Hatóság számára Gázában hátrahagyott iskolákat, rendelőket, raktárakat és mezőgazdasági ültetvényeket a betóduló tömeg feldúlta, kifosztotta, lerombolta, illetve felgyújtotta, holott nemzetközi támogatás szerveződött az izraeli víz- és gázellátás további finanszírozására, azáltal a foglalkoztatás növelésére.⁵⁹⁹

1967-hez képest, ma tehát már csak Júdeában, Szamáriában, Jeruzsálem keleti részén és a Golán-fennsíkon vannak vitatott státuszú zsidó telepek, melyek távlati sorsát a Palesztin Hatósággal, illetve Szíriával kellene megtárgyalnia Izraelnek. A Központi Statisztikai Hivatal közlése szerint Júdeában és Szamáriában majdnem 300 ezer izraeli élt 2009-ben, arányuk ma már biztosan meghaladja e számot, míg Kelet-Jeruzsálem zsidó negyedeiben egy esztendővel korábban körülbelül 199 ezer, a Golán-fennsíkon pedig (szintén 2009-es adatok szerint) egész pontosan 19 248 izraeli lakott.⁶⁰⁰ Összesen tehát több mint félmillió izraeli él a vitatott térségekben, arányuk folyamatosan emelkedik, a gázai kivonulás évében sem torpant meg kimutathatóan. Aktuálisan megközelítőleg 120 telepet tartanak nyilván Júdeában és Szamáriában, számuk pontos meghatározása azért nehézkes, mert néhány különálló település egyetlen közös státusszal bír, míg másikkal pedig eredendően nem a vitatott térségekben jöttek létre, csupán a terjeszkedésük során került át egyes részük oda. Négy település rendelkezik városi rangú önkormányzati jogokkal, tizenhárom városnak nem minősülő municipális státusszal, míg a többi, összesen hat darab regionális tanács formájában működik együtt. A kelet-jeruzsálemi zsidó negyedek az egységes város részét képezik, önálló közigazgatásuk nincs, míg a Golán-fennsík harminchárom települése (a municipális jogállású adminisztratív központot, Kacrint leszámítva), egyetlen regionális tanácsot alkot.

Mivel Júdea és Szamária – ellentétben Kelet-Jeruzsálemmel és a Golán-fennsíkkal – nem került annektálásra, így a hatályos önkormányzati törvények kiterjesztése sem történhetett meg szuverenitási okokból. 1979-ben e joghézag feloldása érdekében Júdea és Szamária katonai kormányzója rendeletet adott ki a nevezett térségekben fekvő, városnak nem minősülő municipális helyhatóságok és regionális tanácsok feladat- és hatásköreit, jogállását tisztáz-

⁵⁹⁸ Israel's Disengagement from Gaza. CRS Report

⁵⁹⁹ Looters Strip Gaza Greenhouses. MSNBC

⁶⁰⁰ Comprehensive Settlement Population... i.m.

va.⁶⁰¹ A kérdéses szabályozások, minimális funkcionális és strukturális eltérések mellett, tulajdonképpen szóról szóra átvették a hatályos izraeli törvényeket, azzal az egy markáns különbséggel, hogy a belügyminiszter jogkörei a védelmi tárca alá tartozó, polgári ügyekért felelős parancsnok kezében összpontosultak. Amikor a Jeruzsálemtől keletre, annak prosperáló agglomerációjában található Maale Adumim kérvényezte várossá nyilvánítását, újabb jogértelmezési vita bontakozott ki, mondván a '67-es háború előtti időszakban a megszálló jordán hatalom kiadott a városokra vonatkozó szabályozást, melyet Izrael a háború nyomán hatályban hagyott Júdea és Szamária népesebb arab településeit illetően, tehát vagy azt kell alkalmazni Maale Adumim esetében is, vagy egy teljesen újat kell alkotni minden érintett önkormányzatra kiterjedően. Utóbbi lehetőséget elvetette az izraeli kormányzat, mivel nem akart beavatkozni az arabok öngazgatásába, ugyanakkor előbbi verzió pedig elfogadhatatlannak bizonyult, mivel a kérdéses jordán törvénykezés szemernyit sem állt összhangban az izraelivel.⁶⁰² A megoldást végül azon alternatíva adta, mely a katonai kormányzó városnak nem minősülő municipális helyhatóságokra vonatkozó rendeletét javasolta kibővíteni néhány passzussal a városi státuszú önkormányzatok tekintetében.⁶⁰³ 1996-ban aztán egyszerűsítve a struktúra működését mégiscsak a belügyminiszter illetékességébe rendelték át a júdeai és szamáriai zsidó telepek igazgatásával kapcsolatos legfőbb központi jogosítványokat, mely egyes vélemények szerint de facto annexiót eredményezett.⁶⁰⁴

Fontos tömören összefoglalni, hogy az állam milyen módon teremtette meg a földkiszajátítás jogi kereteit az elfoglalt területeken 1967 után. Ahogyan arról már szó esett, kezdetben főként biztonságpolitikai szempontból tulajdonítottak rendkívüli jelentőséget bizonyos térségeknek, így azok birtokbavételét – a nemzetközi normáknak megfelelően – katonai szükségességgel igazolták. Kritikusok szerint e lépés azonban nem jogosította fel Izraelt arra, hogy ütközőzónák, ideiglenes ellenőrzőpontok és hadbázisok kialakításán túl, szolgálati állományban lévők és veteránok, valamint civil állampolgárok számára telepeket építsen, melyre már közvetlenül a háború nyomán is akadt példa elég. A hetvenes évtized utolsó harmadában két lényeges ítélet is született a Legfelsőbb Bíróságon ez ügyben. Előbb a testület jogtalannak találta azt a körülményt, minek alapján egy védelmi okokból kiszajátított területen álló, korábban katonai célokra használt épületbe civilek költöztek, az indoklásban hangsúlyozva, hogy az eredeti tulajdonosok birtokjogát kizárólag biztonsági céllal lehet korlátozni, másoknak az ingatlant azonban nem lehet átadni, eladni, bérbe adni. Aztán nem sokkal később a Legfelsőbb Bíróság ugyanakkor nem találta jogsértőnek, hogy még az 1858-as ottomán földtörvény-

---

⁶⁰¹ Order Regarding the Management of Regional Councils (No. 783); Order Regarding the Management of Local Councils (No. 892)

⁶⁰² Lein: Land Grab. Israel's Settlement Policy... i.m. 67. o.

⁶⁰³ Order Regarding the Management of Local Councils (No. 892) By-Laws of the Local Councils (Amendment No. 68)

⁶⁰⁴ Részletesen lásd az álláspont kifejtését: Ginbar: On the Way to Annexation. Btselem

re hivatkozva bizonyos júdeai és szamáriai (illetve azóta már elhagyott gázai) területeket „állami birtokká” nyilvánítsanak, mondván a mandátumi időszakban e szabályozásokat nem helyezték hatályon kívül, Jordánia nem is tehetné volna ezt meg, hiszen illegitim szuverenitás volt, vagyis a jogfolytonosság megköveteli azok továbbélését.⁶⁰⁵ Ennek okán az izraeli katonai kormányzó, mint a kérdéses területek feletti legitim hatalomgyakorló elrendelhetette a bizonyos ideig műveletlenül hagyott, illetve tisztázatlan birtokstátuszú földek kisajátítását, sőt, mint korábban az oszmán-török szultánnak, jogában állt azokat átadni használati céllal mások számára.⁶⁰⁶ A vonatkozó nemzetközi norma azon passzusára hivatkozva, miszerint a megszálló hatalom – noha e státuszt Izrael önmagára soha nem ismerte el – legálisan kisajátíthat földeket közösségi céllal, a katonai kormányzó számtalan esetben elrendelt tulajdonkorlátozást utak, csatornák, szennyvíztisztítók, áramtranszformátorok, stb. építésére, hangsúlyozva, hogy ezen közinfrastruktúra-fejlesztések a helyi arabok érdekeit is szolgálják.⁶⁰⁷

A vitatott térségekben fekvő zsidó telepek pénzügyi kondíciójára röviden már utaltunk az izraeli önkormányzatok gazdálkodását bemutató fejezetben, ehelyütt azonban érdemes kicsit mélyebben is foglalkozni a kérdéskörrel. Egy 2007-es adatokkal számoló 2010-es kutatás, kizárólag a Júdeában és Szamáriában fekvő telepekre koncentrálnak kimutatta, hogy a nevezett térségek akkor még csak három darab városi rangú önkormányzata 752%-kal, 519%-kal, illetve 161%-kal több központi támogatást kapott, mint a hasonló státuszú helyhatóságok átlagosan. Ugyanez a felmérés megállapította egyúttal, hogy a hat júdeai és szamáriai regionális tanács közül mindössze egynek (a Mate Binjamin-inak) kellett a hasonló közigazgatási beosztású önkormányzatok számára biztosított átlagos nemzeti szubvencionál kevesebb központi pénzből gazdálkodnia (miközben volt olyan települési együttműködés, amely 385%-os túlfinanszírozásban részesült a középértékhez képest). Érdekes módon azonban a városnak nem minősülő municipális önkormányzatok kapcsán efféle kivételezés nem igazán adódott: a tizenhárom helyhatóságból mindössze hét kapott az átlagosnál több központi támogatást, de volt olyan is, mely a középérték mindössze 39%-át, illetve 63%-át használhatta fel.⁶⁰⁸ Összevetve ezen eredményeket egy hasonló metodológiájú, 2001-es kutatással, azt tapasztalhatjuk, hogy az akkor még tizenöt darab városnak nem minősülő municipális önkormányzatból tizenegyek, míg a regionális tanácsok közül mindegyiknek a nemzeti átlagnál jelentősebb kor-

⁶⁰⁵ Grief: The Legal Foundation and Borders of Israel... i.m. (Lásd: 9. és 10. fejezetben)

⁶⁰⁶ A művelés akadályozása végett – a jogfolytonosság elvére hivatkozva, miszerint Gázában, Júdeában és Szamáriában legitim szuverenitás a brit mandátum óta nem alakult, így a korabeli rendeletek továbbra is hatályosak – újra alkalmazni tudta az izraeli katonai kormányzó a brit mandátumi időkben elfogadott szükséghelyzeti rendeleteket, zárt zónává minősítve bármely körzetet, majd az ott kényszerűségből gondozatlanul hagyott földek kisajátítását már az ottomán rendelkezések alapján kezdeményezhette. A földek tulajdonjogát szintén könnyen elvitathatta a katonai kormányzó, mivel a jordán megszállás idején kiadott birtokleveleket egyszerűen érvénytelennek nyilvánította, mondván illegitim hatalom alkotta azokat. Lein: Land Grab. Israel's Settlement Policy... i.m. 47–64. o.

⁶⁰⁷ Hareuveni: By Hook and by Crook. Israeli Settlement Policy in the West Bank. Btselem. 18–19. o.

⁶⁰⁸ Uo. 43. o.

mányzati szubvenció jutott, vagyis 2001 és 2007 között, ha nem is drasztikusan, de mérséklődött a Júdeában és Szamáriában fekvő telepek kivételezett központi finanszírozása.⁶⁰⁹

1992-től – egy 1998-as felülvizsgálat mellett – a kérdéses térségek fejlesztési körzetnek minősülnek, ahol két státuszkategória alapján lehet igénybe venni különböző lakossági, vállalkozási és önkormányzati célú kedvezményeket. Ezek kiadását általában öt kormányzati tárca – az Építés- és Lakásügyi Minisztérium, az Oktatási Minisztérium, az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium, a Munkaügyi és Szociális Minisztérium, valamint a Pénzügyminisztérium –, továbbá az Izraeli Földhivatal koordinálja. Milyen jellegű támogatások igényelhetők, illetve járnak: olcsó lakásvásárlási hitelek kedvező törlesztési feltételekkel, részlegesen vagy teljesen díjmentes óvodai ellátás és tankönyv-finanszírozás, államilag dotált munkavállalói tovább- és szakképzések, adójóváírás lehetősége, tömegközlekedési kedvezmények, különböző vállalkozásfejlesztési pályázatok és alapok, K+F-típusú szubvenciók, felszerelt ipari körzetekben való vállalkozásalapítás felkínálása, speciális agrárkölcsönök.⁶¹⁰ A kritikusok szerint e támogatási opciók kiterjesztése a vitatott hovatartozású Júdeára és Szamáriára több okból sem elfogadható: egyrészt ütközik a nemzetközi joggal, mivel a megszálló hatalom annak értelmében nem ösztönözheti állampolgárainak betelepülését a megszállt területre; másrészt igazságtalan, hiszen a Negev-sivataggal és Galileával ellentétben – mely vidékek települései és lakosai általában szintén jogosultak e juttatásokra – e telepek többsége nem az ország periferián fekszik, hanem a centrumkörzet közelében.⁶¹¹ Egy 2006-os kutatás szerint a vitatott júdeai és szamáriai településeken élők havi átlagkeresete (6127 sékel) 2005-ben alig maradt el a nemzeti átlaghoz (6296) képest, miközben jelentősen felülmúlta az ország déli és északi részén, valamint a Jeruzsálemben mért középszintet. 2006-ban az egy háztartásra jutó havi bevételek a telepeken (13 566 sékel) körülbelül 10%-kal felülmúlták a nemzeti átlagot (12 345 sékel), ugyanakkor a kiadások is meghaladták az országos középértéket (11 502 sékel és 11 133 sékel). Szintén ezen esztendő során a júdeai és szamáriai térségben 2,4%-kal alacsonyabb volt a munkanélküliség, mint az izraeli átlag (5,6%).⁶¹²

---

⁶⁰⁹ Lein: Land Grab. Israel's Settlement Policy... i.m. 80–82. o.

⁶¹⁰ Hareuveni: By Hook and by Crook... i.m. 43. o.

⁶¹¹ Lein: Land Grab. Israel's Settlement Policy... i.m. 73–76. o.

⁶¹² Suan–Neeman–Haviv: Judea and Samaria Statistical Yearbook 2007 (több helyről)

II. 11. Az izraeli metropolitán körzetek: az önkormányzás új iránya?

Az államalapítás előtt – ahogyan az már több helyütt is előkerült – három zsidó városi centrumkörzet létezett Palesztinában: Jeruzsálem, Tel-Aviv és Haifa. Az 1948-as esztendő legvégén 716 700 zsidó élt az ország területén, közülük majdnem 100 ezren Haifában (13,9%), körülbelül 250 ezren Tel-Avivban (34,8%), míg 84–85 ezren Jeruzsálemben (11,8%), tehát az össznépesség több mint 60%-a e három városban lakott.⁶¹³ Az ötvenes-hatvanas évek tömeges bevándorlásai hatására aztán kialakult egy negyedik urbánus központ is, délen, a Negev-sivatagban Beer Seva, melynek lakossága két évtizeden belül túlszárnyalta a százezret. A 2011-es esztendő beköszöntekor e települések közigazgatási határain belül mintegy 1,7 millió ember élt, mely az ország népességének 21%-át tette ki. Mindez azt sugallja, az elmúlt hatvan év során jelentősen csökkent a lakosság területi koncentrációja, ugyanakkor, ha figyelembe vesszük a nevezett városok – főként statisztikai értelemben nyilvántartott (de részint közigazgatási kontextusban is releváns) – vonzaskörzeteit, arra jutunk, az izraeliek (legalább⁶¹⁴) háromnegyede e metropolitán térségekben összpontosul.⁶¹⁵

A legnépesebb metropolitán körzet a tel-avivi, ahol kétszázötvenkét településen (hatvankilenc önkormányzatban) összesen 3,35 milliónyian élnek, körülbelül 1511 négyzetkilométeren (tehát 2216 fő/km² népsűrűség mellett). E térség az ország elsősorú pénzügyi központja, de jelentős szereppel bír politikai, kulturális és közlekedési értelemben is. Itt működik az érték- és gyémánttőzsde, ide koncentrálódnak a legfontosabb bankházak, befektetőalapok, valamint az összes külföldi nagykövetség. Több kihelyezett kormányhivatal mellett, a hadsereg és a titkosszolgálatok számos főhadiszállása székel a tel-avivi metropolitán körzetben, ahol megtalálható egyúttal Izrael elsőrendű nemzetközi reptere (Lod határában), legforgalmasabb mélytengeri kikötője (Asdodban), továbbá nyolc egyeteme közül négy. Hét autópálya halad át a térségen, s vagy egy tucat kiemelt jelentőségű, elsősorban az informatikai és hi-tech szektorhoz kötődő ipari park működik az érintett városokban.

A tel-avivi metropolitán körzet alapvetően három körgyűrűt ölel fel a mintegy 400 ezres népességű magvárostól távolodva. A több mint 880 ezer lakosú belső körgyűrűben tizenhárom település található, köztük olyan nagyvárosok, mint Ramat Gan, Givatajim, Bnei Brak, Bat Jam és Holon, melyek napjainkra szinte teljesen egybeépültek Tel-Aviv–Jaffával. A középső sávot alkotó harmincegy település össznépessége az egymillió főt is meghaladja,

⁶¹³ Rabinovich–Reinharz: Israel in the Middle East: Documents and Readings on Society, Politics, and Foreign Relations, Pre-1948 to the Present. 571–572. o.

⁶¹⁴ Fontos megjegyezni, hogy a Központi Statisztikai Hivatal nem számolja Jeruzsálemet metropolitán körzetnek, merthogy területe jelentős részben a '67-es határokon túl található, ráadásul lakossága sem felétlenül izraeli állampolgárokból tevődik össze. A szakirodalom ennek ellenére Jeruzsálemet metropolitán körzetnek tartja, sőt bizonyos szempontból (pl.: politikai értelemben) a legfontosabbnak. A fenti adatösszegzésbe pusztán Jeruzsálem lakosai lettek kalkulálva, nem számolva a vonzaskörzeteiket, tehát a metropolitán térségek össznépességhez viszonyított aránya valójában közelebb áll a 80%-hoz, mint a 75%-hoz.

⁶¹⁵ Statistical Abstract of Israel 2011. (több helyről vett adatok alapján 133–135. o.)

csak Petah Tikvában 211 ezren, míg Rison Lecionban 231 ezren élnek. A legkülső gyűrű szintén egymillió feletti populációval bír, délen Asdodig, keleten a Szamária határában fekvő Modiinig, északon pedig Netanjáig terjed, kétszázhat települést integrálva. E metropolitán térség egyértelműen zsidó többségű, a főként Jaffában, Tajbéban, Kfar Kasszemben, Tirában Lodban, Ramléban és Kalanszavében koncentrálódó arab lakosság aránya alig haladja meg az 5%-ot, tehát nem éri el a 170 ezer főt. Szocio-ökonómiai szempontból egyfajta észak-déli törés jellemzi a metropoliszt: Netanja, Herzlija, Raanana, Hod Hasaron, Ramat Hasaron, illetve Tel-Aviv bizonyos kerületeinek lakossága általában lényegesen magasabb jövedelmi státuszú, mint Lod, Ramle, Bat Jam, Holon, vagy Asdod népessége.⁶¹⁶

A Tel-Aviv–Jaffa központtal gyorsan előrehaladó városi koncentráció láttán már 1965-ben felállított a Belügyminisztérium egy szakbizottságot, azzal a céllal, hogy a testület tagjai ajánlásokat fogalmazzanak meg az érintett önkormányzatok mélyebb kooperációs lehetőségeire.⁶¹⁷ Eladdig többnyire speciális területeken, így az ivóvízellátás és a szennyvíztisztítás terén működtek együtt a szomszédos települések, noha a jogszabályi feltételek adottak voltak a szélesebb integrációhoz is. A nevezett szakbizottság szűk keresztmetszetű alternatívák mellett, készített egy átfogó strukturális elképzelést is, abban javasolva egy metropolitán térségi szintű önkormányzat létrehozását a települési közigazgatási határokon túlnyúló döntések meghozatalára, illetve az azokhoz kapcsolódó feladatok irányítására, megvalósításuk felügyeletére. A hatalmon lévő kormányzat támogatásáról biztosította az előterjesztést, felismerve annak jelentőségét a központi finanszírozás racionalizálása (elsősorban mérséklése), valamint a lokális folyamatok befolyásolása szempontjából, a Tel-Aviv–Jaffával határos városok azonban – féltve autonómiájukat – sikeresen megvétózták az együttműködés intézményesítését.

1973-ban Haim Ben-Sahar vezetésével egy újabb bizottságot állított fel a kormány, jószerivel ugyanazon kérdés még alaposabb kiértékelését várva. A korábbinál valamivel szűkebb területi keresztmetszetben gondolkozó testület, Tel-Aviv–Jaffa mellett Ramat Gant, Bnei Brakot, Givatajimot, Holont és Bat Jamot vonta be a vizsgálatba, arra a konklúzióra jutva, hogy egyetlen érv sem szól a laza kooperáció fenntartása mellett, helyette kétszintű, városi és metropolitán önkormányzati struktúrát kellene kialakítani, utóbbi, közvetett felhatalmazású, delegációs elven működni hivatott intézményi egységnek – előbbieik rovására – releváns jogszabályokat adva. A Ben-Sahar-bizottság nyomatékosította, gazdaságossági (tehát finanszírozási, tőkeallokációs és egyáltalán forrás-felhasználási) szempontból, továbbá közigazgatás-szervezési értelemben, illetve a helyi közszolgáltatások minősége és elérhetősége vonatkozásában elengedhetetlen az érintett városok önkormányzati integrációja. E hangsúlyos álláspont

---

⁶¹⁶ Omer: Residential Differentiation at Two Geographic Scales–The Metropolitan Area and the City. The Case of Tel Aviv

⁶¹⁷ Razin: Initiatives to Reform Metropolitan Governance in Israel: A Sisyphean Task? In: Razin–Smith (eds.): Metropolitan Governing: Canadian Cases, Comparative Lessons

ellenére nem történt valós előrelépés a végrehajtás érdekében, noha a kormányzat álláspontja változatlanul támogató volt.⁶¹⁸ A tétlenség háttérben feltehetőleg politikai tényezők játszhattak közre: egyfelől a körgyűrű városai még mindig passzív elutasítást tanúsítottak, másrészt a társadalmi megítélése alapján egyre kedvezőtlenebb helyzetbe kerülő szocialista-cionista pártcsalád tartott tőle, a metropolisz könnyen az ellenzék befolyása alá kerülhet, növelve annak népszerűségét, elősegítve kormányváltó aspirációit.

Az ország második legnagyobb metropolitán térsége a haifai, ahol 2011 elején 1,05 millió fő élt százharminckét településen, negyvenhét önkormányzatban. Valamikor e terület számított Izrael elsőszámú gazdasági központjának, főként a haifai mélytengeri kikötő, valamint a környező könnyű- és nehézipari telepek eredményeként, mára azonban sokat veszített jelentőségéből a város és vonzáskörzete, úgy a szekunder szférában lezajlott nagyfokú területi fragmentálódás, illetve szerkezeti átalakulás, mind a tengeri kereskedelem súlypontjának áthelyeződése miatt. A Központi Statisztikai Hivatal által nyilvántartott haifai metropolitán határokat a szakirodalom egy része kétségbe vonja, hangsúlyozva, hogy a belső-galileai terület egyre szorosabban kötődik az integrációhoz, s emiatt nem túlzás Názáretet és Afulát is odasorolni.⁶¹⁹ A magvároson kívül két körgyűrűt ölel fel a metropolisz: a belsőben nagyjából 280 ezren élnek a harmincegy település között olyan városokban, mint Kirjat Bialik, Kirjat Jam, Kirjat Mockin, Kirjat Ata és Tirat Karmel, míg a külsőhöz közel félmillió népeség tartozik, többek között Karmielt és Nahariját is integrálva (kilencvennyolc egyéb település mellett). A haifai metropolitán térség lakosságának majdnem egyharmada, a külső körgyűrűnek kicsit több mint a fele (keresztény, muszlim és drúz vallású) arab.⁶²⁰ Közigazgatási és térszerkezeti szempontból e metropolitán térség jóval tagoltabb, mint a tel-avivi, kevesebb a város, alacsonyabb fejlettségi szintű az infrastruktúra, bizonyos részeken nagyobb a települések közötti átlagos távolság. Ebből, valamint a közösségi heterogenitásból következően lazább az integráció, kevesebb az intézményesült együttműködések száma.

A harmadik, 2002 óta hivatalosan nyilvántartott metropolitán térség délen, a 195 ezres népességű Beer Sevát és vonzáskörzetét felölelve alakult ki. Tudományos fórumokon és politikai szakbizottságokban már a nyolcvanas évek derekán felmerült e metropolisz elismerésének szükségessége, mely törekvés legjelesebb képviselője a Ben Gurion Egyetem professzora, Jehuda Gradus volt, aki minduntalan hangsúlyozta⁶²¹, hogy a Negev-sivatag (politikai, gazdasági és populációs) alulreprezentáltságát, abból következő gyenge érdekképviselését, valamint

---

⁶¹⁸ Razin: Municipal Reform in the Tel Aviv Metropolis: Metropolitan Government or Metropolitan Cooperation?

⁶¹⁹ Razin: Initiatives to Reform Metropolitan Governance in Israel... i.m.

⁶²⁰ Statistical Abstract of Israel 2011. (több helyről vett adatok alapján 133–135. o.)

⁶²¹ Lásd többek között: Gradus: Beer Sheva–Capital of the Negev Desert: Functional and Internal Structure; Gradus–Stern: Changing Strategies of Development: Towards a Regiopolis in the Negev Desert; Gradus: The Emergence of Regionalism in a Centralized System: The Case of Israel; Gradus–Stern: Regional Strategies and the Evolution of the Negev Urban System; Gradus: Regional Autonomy in Israel

periférikus elhelyezkedése miatti lassabb fejlődését, illetve akadozó felzárkózását csakis így lehetséges ellensúlyozni. 2011 év elején közel 560 ezer ember élt a Beer Seva-i metropolitán térségben, százharmincnégy településen, huszonegy önkormányzatban. A lakosság majdnem 28%-a arab etnikumú, jószerivel különböző beduin közösségekhez tartozó. E metropolitán térség területi értelemben a legnagyobb, keleten Aradig és Dimonáig, nyugaton a Gázai-övezet határában fekvő Szderotig és Netivotig, délen pedig Micpe Ramonig terjed. A települések közötti számottevő távolság miatt nem beszélhetünk összefüggő, a különböző önkormányzati feladatok és közigazgatási funkciók terén szorosan együttműködő metropoliszról, az integráció leginkább politikai érdekképviseleti célokat szolgál, a déli országrész fejlődését és felzárkózását.⁶²² A magváros, Beer Seva, illetve a közvetlen szomszédságában elszórtan, többnyire rendezetlenül, változó térstruktúrában elhelyezkedő beduin falvak alkotják a metropolitán térség centrumát, melyet három körgyűrű kísér. A belsőben több mint 167 ezren élnek, kétharmad részben öt településen: Lehavimban, Rahaton, Ofakimban, Omerban és Tel Sevában. A középső gyűrű népessége 185 ezer főre tehető, s bár nyolcvanhét település található e sávban, az urbánus koncentráció itt is számottevő: 97 ezren négy városban, Aradon, Dimonában, Szderoton és Netivotban laknak. A külső körgyűrű mindössze tizenhárom települést és 10 ezer embert ölel fel, alig több mint 2 fő/km² népsűrűség mellett.⁶²³

Noha kényes geopolitikai helyzete és vitatott nemzetközi jogi státusza okán a de facto létező jeruzsálemi metropolitán térséget de jure nem tartják nyilván, létezése mégis vitán felül álló a szakirodalomban. Ahogyan az már korábban szóba került, a város keleti felét 1967-ben foglalta el az izraeli hadsereg, ezt követően bővítették ki Jeruzsálem közigazgatási területét, melyet 1980 nyarán, mint a zsidó állam fővárosának elismert határvonalát erősítettek meg alaptörvényi formában. A nyolcvanas évtized végéig, az első palesztin terrorháború kirobbanásáig Jeruzsálem kiterjedt arab vonzáskörzettel rendelkezett, Hebron, Betlehem, Jerikó, Ramallah, valamint a környező falvak népessége nemcsak kulturális, de gazdasági, politikai-igazgatási és közszolgáltatási központként is tekintett a városra.⁶²⁴ 1994-ben, amikor a palesztin önkormányzati struktúra kiépítése izraeli felhatalmazást kapott, a Nyugati Parton előbb Jerikó, majd Ramallah vette át az arab területek politikai-igazgatási centrumszerepét, a nem mérséklődő, sőt súlyosbodó terrortámadások okán foganatosított izraeli biztonsági intézkedések (ellenőrzőpontok, beutazási és munkavállalási korlátozások, majd fallal történő elszigetelés) eredményeként pedig kényszer hatására is csökkent Jeruzsálem gazdasági és közszolgáltatási funkciója a palesztinai arabok szempontjából. Mindezek ellenére számtalan (közlekedési, oktatási, egészségügyi és kereskedelmi) tényező említhető annak igazolására, hogy a város,

⁶²² Razin–Shachar: Deconcentration in a Context of Population Growth and Ideological Change: The Tel Aviv and Beer-Sheva Metropolitan Areas

⁶²³ Statistical Abstract of Israel 2011 (több helyről vett adatok alapján 133–135. o.)

⁶²⁴ Amirav: Jerusalem Syndrome: The Palestinian–Israeli Battle for the Holy City

az alapvető politikai-kulturális kötődésen túl, a mindennapi életvitel vonatkozásában is kiemelten fontos szerepet tölt be a vitatott térség arab népessége számára.⁶²⁵

A Júdeában és Szamáriában 1967 után létesült zsidó telepek többsége kapcsán szintűgy nem megkérdőjelezhető Jeruzsálem centrális funkciója: tulajdonképpen a Hebrontól északra fekvő júdeai, valamint az Ariel–Modiin vonaltól keletre fekvő szamáriai térség összes zsidó települése beletartozik a város vonzáskörzetébe.⁶²⁶ Mindemellett a jeruzsálemi metropolisz Izrael elismert határain belül, nyugati irányban is jelentősen kiterjed, majdhogynem a hatos számú főútvonalig, tehát egészen a tel-avivi metropolitán térségig. Népeségi szempontból rendkívül nehéz egzakt adatokat közölni, merthogy nincsenek általánosan elfogadott határai a metropolisznak, ráadásul vitatott a palesztinai arabok figyelembevételének, avagy figyelmen kívül hagyásának kérdése. Ami bizonyos, egymillió fölöttire tehető a metropolitán térség lakossága még úgy is, ha csak az izraelieket összegezzük.

Az állam megalakulása óta Jeruzsálem fővárosként funkcionál oly értelemben, hogy a parlament, a kormány, a köztársasági elnök, a Legfelsőbb Bíróság, a Számvevőszék, illetve a legtöbb állami hivatal székhelye itt található. E kiemelt politikai státusz nyilvánvalóan a város rendkívüli történelmi-kulturális örökségére épül, mely egyúttal kihasználható gazdasági – főként turisztikai – adottságokat is biztosít, ennek ellenére Jeruzsálem fejlődése szempontjából elengedhetetlen az a kivételezett állami viszonyulás, mely lehetővé teszi a helyi beruházások, innovációk elkülönített pénzalapból való támogatását, illetve szerteágazó kedvezmények, dotációk igénybevételét. A város lakosságának vagyoni és jövedelmi helyzete szembeötlően differenciált, a nemzeti átlaghoz képest jóval magasabb a létminimum alatt élők aránya, mely kihívást felerősíti, hogy a szegények többsége egy meghatározott közösséghez, a szigorúan vallásos zsidók, vagy az arabok csoportjához tartozik (politikai konfliktusok), illetve jól elkülöníthető negyedekben él (urbánus térkonfliktusok).⁶²⁷ Noha a többi metropolitán térséghez hasonlóan a jeruzsálemiben is kidomborodik a magváros központi jelentősége, azokkal ellentétben itt mégsem a centrum és a körgyűrűk között húzódozó (politikai, infrastrukturális, közszolgáltatási) törésvonal, hanem a magvárosban realizálódó akut etnikai ellentétssorozat, valamint a vallásos-világi ütközés az, mely leginkább gyengíti az integrációs kohéziót.

Jeruzsálem 1967-es újraegyesítése nyomán már megindultak egyfajta metropolitán törekvések, melyek egyfelől a közigazgatási határok bővítésében, másrészt nagy volumenű fejlesztésekben öltöttek testet.⁶²⁸ Az elmúlt több mint negyven év során a város jelentősen fel-

⁶²⁵ A Wall in Jerusalem: Obstacles to Human Rights in the Holy City. Btselem; The Humanitarian Impact of the West Bank Barrier on Palestinian Communities: East Jerusalem. UN OCHA

⁶²⁶ A Razin–Hazan szerzőpáros a szamáriai részt valamivel szűkebbre vette, amennyiben nem vonták bele a Jordán-völgy zsidó telepeit, valamint az Arieltől északkeletre fekvő zsidó falvakat. Razin–Hazan: Metropolitanization and Political Change in Israel. In: Hoffmann–Sellers (eds.): Metropolitanization and Political Change

⁶²⁷ Choshen et al: Jerusalem: Facts and Trends. 2007–08

⁶²⁸ Sharkansky: Governing Jerusalem: Again on the World's Agenda

duzzadt úgy a népesség, mind az épített környezet vonatkozásában, ráadásul számottevő szuburbanizáció is lezajlott déli (Gus Ecion blokk), keleti (Maale Adumim, Geva Benjamin, Kokhav Jaakov) és északnyugati (Givat Zeev) irányban a vitatott térségek felé, valamint nyugatnak az elismert határokon belül. A kilencvenes évekig nem merült fel komolyan egy metropolitán önkormányzati struktúra kialakításának gondolata (hasonló okokból, amiért az a többi térségben is elmaradt), az izraeli–palesztin békefolyamat jegyében ugyanakkor kidolgozásra kerültek javaslatok egy kétszintű rendszerről, amelyben az etnikai alapon elkülönülő, pontosan lehatárolt jeruzsálemi városnegyedek, illetve a vonzáskörzetben fekvő települések alkották volna az alsó, míg a teljes metropolisz közös szervei a felső közigazgatási szintet.⁶²⁹

A metropolitán térségek fejlődése, a meglévő integrációk bővülése és mélyülése kapcsán két kérdés alapvető fontosságú: 1) Tartós marad-e a szuburbanizációs folyamat, minek eredményeként a nagyvárosok közvetlen szomszédságában egyre több urbánus jellegű település alakul ki, illetve duzzad fel? 2) E formálódó településhálózat milyen gyorsan kapcsolódik össze infrastrukturális, gazdasági, közlekedési, illetve mindezek hatásaként igazgatási értelemben? Természetesen nem figyelmen kívül hagyható az sem, hogy a központi hatalom mennyiben érdekelt e metropolitán önkormányzati integrációk létrehozatalában, milyen módon segíti azok stabilizálódását, hogyan képes az érdekeltek számára kihasználható kölcsönös előnyöket tartósítani. Elazar már a nyolcvanas években értekezett arról, hogy az önkormányzatok szorosabb együttműködését prioritással kell kezelni, nyomatékositva a koncentráció kontra autonómia elméleti vita keretében azt az álláspontot, miszerint a jogilag garantált önállóság nem feltétlenül biztosítéka a magas színvonalú helyi feladatellátásnak, a precíz döntéshozatalnak, valamint a források és kapacitások legtökéletesebb felhasználásának, még akkor sem, ha a pénzügyi fedezet egyébként adott.⁶³⁰ Ugyanezt Rosen-Zvi is aláhúzta, rámutatva arra, hogy a lokális autonómia táptalaja lehet a kooperáció elutasításának és a fragmentáció felerősítésének, vagyis a méretgazdaságosság és a költséghatékonyság akadályozásának.⁶³¹

Elazar az elsők között foglalkozott az Izraelre jellemző „agglomeráció-építéssel” is, tehát azon folyamattal, minek jegyében a nagyvárosok közigazgatási határain belül gyorsan népesedő és fejlődő, esetenként szubkulturális jellegű kertvárosok alakulnak ki, melyek előbb részleges, majd teljes önkormányzati autonómiát nyernek, az „anyatelepüléssel” való szoros együttműködést azonban nem adják fel. Elazar már harminc évvel ezelőtt felhívta a figyelmet arra⁶³², hogy a „cionista pionírszellem”, illetve a gazdasági fejlődéssel, az életszínvonal általános növekedésével párhuzamosan előtérbe kerülő „amerikai álm” összekapcsolódása ösztönzőleg lesz előbb a szuburbanizációra, később pedig e nagy- és kisvárosok integrációja ré-

⁶²⁹ Hasson: The Municipal Organization of the Jerusalem Metropolitan Area: Conceptual Alternatives

⁶³⁰ Elazar: The Local Dimension in Israeli Government and Politics... i.m.

⁶³¹ Rosen-Zvi: Taking Space Seriously... i.m.

⁶³² Elazar: The Local Dimension in Israeli Government and Politics... i.m.

vén a metropolitanizációra. A Razin–Hazan szerzőpáros ugyanezt a kérdést vizsgálva egy 2005-ös tanulmányukban öt aspektust emeltek ki, amelyek serkentő hatással voltak/vannak az agglomeráció-bővülésre. Először is hangsúlyozták a kilencvenes évek elejétől legalább egy évtizeden át tartó bevándorlási hullámot a volt Szovjetunió területéről. Másodsorban – Elazarral tulajdonképpen egyetértve, csak a jelenségnek más nevet adva – aláhúzták az „izraeli álom”, a keretes ház, a zöldövezetek, s a szorosan vett szomszédi közösséghez tartozás fontosságát. Harmadrészt említették az önkormányzatok – kényszeredetten – átalakuló gazdasági és költségvetési szemléletét, a helyi adóbevételekre való fokozottabb koncentrációt, minek hatására a nagyvárosokban való élet számottevően megdrágult, ellenben a kisebb települések mérsékeltebb adórátákat meghatározva komoly előnyöket szereztek, úgy a növekvő lakosság-szám és az annak eredményeként bővülő bevételek, valamint a fejlesztésekhez kapott állami támogatások terén, mind pedig azon tendenciát kihasználva, miszerint a betelepülők többsége továbbra is a városi szolgáltatásokat vette igénybe. Negyedik tényezőként Razin és Hazan kiemelték az „amerikai életforma” felfutását, mely alatt nem a kertvárosok növekedését, hanem az agglomerációkban kialakult, a szombat ünnepéhez kevésbé konzervatíván viszonyuló szolgáltató centrumok (üzletközpontok, pihenő parkok, sport és rekreációs létesítmények, vendéglátóegységek, stb.) megszorodását értették. Végezetül rávilágítottak a palesztin terrormerényletek szuburbanizációs hatásaira, mondván az izraeliek körében általánosan elfogadottá vált, hogy a kisebb településeken biztonságosabb körülmények között élhetnek.⁶³³

A szerzőpáros elfogadva azt a tézist, miszerint a metropolitán térségek integrációjához elengedhetetlen az érintett önkormányzatok mélyebb együttműködése, felhívta a figyelmet arra, a települések közötti kooperációk száma, mélysége, beágyazottsága és szakmai differenciáltsága továbbra is elégtelen, s a kormányzati ösztönzések ellenére sem mutat intenzív növekedést. Razin és Hazan e mozdulatlanságot az akut fragmentációs kihívásnak tulajdonították, tehát elsősorban annak, hogy az önkormányzatok, néhány szakterületet, így például a víz- és szennyvízgazdálkodást, a tömegközlekedést és a hulladékkezelést leszámítva, nincsenek valós együttműködésre készítve, az autonómiájukat ezért nem akarják korlátozni önként vállalt „racionalizációs” célok jegyében. Másodsorban a szerzőpáros rámutatott, hogy a központi finanszírozás hibás logikája, miszerint az önálló bevételek (adójövedelmek, hitelek) allokálására kevésbé képes, főként kisebb önkormányzatok lakosságárányosan több szubvenciót kapnak a nagyvárosokkal összehasonlítva, ellene hat az együttműködések mélyítésének.

A metropolitán koncentráció egy sajátos koncepcióját alkotta meg Ira Sharkansky, jelentős polemizálását kiváltva a szakmai körökben. A jeruzsálemi Héber Egyetem professzora két alapállásból indult ki, s azok szintetizálása révén határozta meg elméletét.⁶³⁴ Először is

---

⁶³³ Razin–Hazan: *Metropolitization and Political Change in Israel...* i.m.

⁶³⁴ Sharkansky: *The Political Economy of Israel*

nem vitatta, hogy az állam mélyen beavatkozik a lokális ügyekbe, a helyi döntéshozatalba úgy a pénzügyi források biztosítása, avagy visszatartása, mind a különböző minisztériumokon keresztül a napi feladatellátás vonatkozásában (ennek eseteit a korábbi fejezetekben már tárgyaltuk, kidomborítva a centralizáció gyakorlati ismérveit). Másodsorban Sharkansky elismerte, hogy a formálódó metropolitán térségekben nem intézményesült a céloknak megfelelő mélységű, illetve mennyiségű önkormányzati együttműködés, s bár a magváros koncentrációs szerepe realizálódott, az integráció ellen mégis számos tényező hat, köztük belső kihívásként az érintett települések többségének fenntartásos viszonyulása, esetenként nyílt tartózkodása. Ezen aspektusokat számba véve Sharkansky arra jutott, nem a metropolitán térségben kell kialakulnia egy önkormányzatokat átfogó felsőbb intézményi struktúrának, hanem az érintett települések és az állam, a kormányzat szorosabb kooperációjára van szükség a jelenleg működő – centralizált – rendszeren belül. Mint írta, a magváros természetesen – gazdasági, politikai és társadalmi tőkét kihasználva – hatékonyabban képes fellépni a metropolitán térség érdekvédelmére, de ezt a vonzáskörzet települései is be fogják látni, s ezért hajlandóságot mutatnak majd a célok és döntések koherensebb összehangolására, mely kölcsönös eredményeket hozhat, ráadásul az önkormányzati autonómia látványos feladása, a magváros túlon túl egyértelmű szuverenitásnövekedése nélkül.⁶³⁵ Sharkansky még tovább fonva a koncepciót leszögezte, a tel-avivi, a haifai és a jeruzsálemi metropolitán térségek valójában egy integráns egésznek alkotnak, felölve a zsidó állam népességének körülbelül háromnegyedét, az ország politikai, gazdasági, pénzügyi, kereskedelmi, közlekedési és kulturális magterületeit, minek okán Izrael valójában egy „metropolitán nemzetállam”, ahol a helyi önkormányzatok és a központi kormányzat horizontális partnerek differenciált, de nem alárendelt feladat- és jogkörökkel.⁶³⁶ A professzor szerint ezért nincs értelme vitatkozni arról, hogy a helyi demokrácia mennyiben korlátozott, hiszen a lokális és a központi hatalom között kölcsönös tisztelet és együttműködésen alapuló partnerség áll fenn, közös érdek a fejlődés és a társadalmi szükségletek magas színvonalú kielégítése. Sharkansky szerint nem nagyobb naivitás ebben hinni, ennek megvalósulására törekedni, mint az önkormányzatok és a központi kormányzat konstans döntési és pénzügyi autonómiaharcától pozitív fejleményeket remélni.⁶³⁷

Az e koncepció kapcsán kirobbant heves szakmai vitából ehelyütt nem a centralizáció-decentralizáció kérdéskörre helyezük a hangsúlyt, sokkal inkább Oren Yiftachel kritikai megközelítésére, miszerint a „metropolitán nemzetállam” intézményesülése valójában nem más, mint az izraeli „etnokrácia” stabilizálódása. A Sharkansky által lehatárolt „magterületen” – ahogyan arra Yiftachel felhívta a figyelmet – a kisebbségi népcsoportok – tehát a keresztény és muszlim arabok, a drúzok és a beduinok – jelentősen alulreprezentáltak a nemzeti arányuk-

⁶³⁵ Sharkansky: *Governing Israel: Chosen People, Promised Land, & Prophetic Tradition*

⁶³⁶ Sharkansky: *Israel: A Metropolitan Nation-state*

⁶³⁷ Sharkansky: *The Political Economy of Israel*

hoz képest, így amennyiben a tel-avivi, a jeruzsálemi és a haifai metropolitán térség integráns egésze kiemelt politikai, gazdasági, illetve általános fejlesztési prioritáshoz jut, akkor ez valójában a zsidó közösség sokszorosán előnyben részesített érdekképviseletét hozza.⁶³⁸ Yiftachel ennek okán a nagyvárosi koncentrációval szemben a regionalizmust, illetve annak európai mintákat követő változatát, az etnoregionalizmust favorizálja, mely meglátása szerint nemcsak a centralizáció lebontására lenne alkalmas, de az etnokratikus aránytalanságok mérséklésére is.⁶³⁹ Mint azt a Ben Gurion Egyetem professzora több tanulmányában is kiemelte, az izraeli arabok (muszlimok, iszlámhívő beduinok, keresztények és drúzok) társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális státusza rendkívül alatta marad a nemzeti átlagnak, önkéntes és kényszerített elszigetelődésük minden szempontból nyilvánvaló, mindazonáltal területi vonatkozásban is vitathatatlanul kimutatható.⁶⁴⁰ E marginalizálódásra az elhúzódó közel-keleti válság kettős értelemben is ösztönzőleg hatott: egyfelől a palesztin nacionalizmus kikristályosodása identitási reszocializációt indított el az izraeli arabok körében, másrészt ennek nyomán felerősödött a többségi társadalom szegregációs hajlama. Yiftachel szerint e törésvonal további mélyülését csakis az állíthatja meg, ha az izraeli arabok autonómiája releváns mértékben kiteljesedhet, az oktatási és kulturális szférán túl, önkormányzati értelemben is intézményesülhet. A szerző szerint nem az a fő kérdés, hogy ezen etnoregionalizálás miatt veszélybe kerül-e vagy sem Izrael zsidó nemzetállami karaktere, sokkal fontosabb az ország demokratikus struktúráinak védelme, az apartheidszerű torzulások megakadályozása.⁶⁴¹

Yiftachel álláspontja világos és következetes, azt a nyomasztó dilemmát azonban nem tudja egyértelműen megválaszolni, hogy az arab népesség marginalizálódására fékező, avagy ösztönző hatással lenne-e a több mint egymilliós közösség autonómiájának kiterjesztése. Még a törésvonalak által kevésbé szabdalt európai államokban is fragmentáló hatású az etnoregionalizmus, gondoljunk csak Belgiumra, Spanyolországra vagy Nagy-Britanniára. Izrael esetében az örökön feszültségterhes zsidó-arab társadalmi szakadékot rohamosan mélyíti a palesztin államiság megoldatlansága, a kölcsönös radikalizálódás. Nem kétséges, az izraeli arabok helyzete pragmatikus rendezést igényel, melynek eszköze lehet az autonómiaépítés, de ehhez a társadalmi-politikai bizalom alapos megerősödésére lenne szükség. Talán nem reménytelenül abban bízni, a közeli jövőben lesz független és demokratikus Izrael, illetve Palesztina, előbbiben arab, utóbbiban zsidó autonóm területekkel.⁶⁴²

---

⁶³⁸ Yiftachel: Centralized Power and Divided Space: 'Fractured Regions' in the Israeli 'Ethnocracy'

⁶³⁹ Yiftachel: 'Ethnocracy': The Politics of... i.m.

⁶⁴⁰ Yiftachel: Ethnocracy: Land and Identity Politics in Israel/Palestine

⁶⁴¹ Yiftachel: Neither Two States Nor One: The Disengagement and "Creeping Apartheid" in Israel/Palestine

⁶⁴² Grünhut: 2+2 opció: a béketeremtés egy újabb alternatívája?

III.

Következtetések, függelék és irodalomjegyzék

III. 1. Következtetések

Izrael Állam megalakulása két, egymástól távoli, de mégis szorosan összekapcsolódó térben zajlott: egyrészt, ha nem is globális, de mindenképpen nemzetközi közegben a kor nagyhatalmai, a cionista szervezetek és a velük szövetséges gazdasági-politikai érdekeltségek, valamint a változó közel- és közép-keleti szuverenitások részvételével. Másrészt fajsúlyos tényezőként léptek fel a palesztinai lokális tér szereplői: a zsidó képviselői intézmények, a települési önkormányzatok, a szövetkezeti és szakszervezeti mozgalmak, s a zsidó rendvédelmi szervek. A két szintér szoros kölcsönhatásban működött, ha a nemzetközi folyamatok kedvezően alakultak, akkor helyben is könnyebben lehetett eredményeket felmutatni: új településeket létrehozni, a már létezőeket bővíteni és fejleszteni, a bevándorlókat megnyugtató módon elhelyezni, számukra munkát adni, oktatásukat-képzésüket megoldani, a rendvédelmi kapacitást fejleszteni. Mindez ugyanakkor ellentétes irányban is igaznak bizonyult: a lokális folyamatok vitathatatlan pozitívumai képesek voltak lendületet adni a magas diplomáciai tárgyalásoknak, döntéseknek. Sőt, amikor a nemzetközi küzdőtéren vissza-visszatérően patthelyzetek alakultak ki, netán a zsidóság szemszögéből még károsabb fejleményként anticionista fordulatok álltak be, a helyi közegben akkor sem lehetett feladni az előrehaladást, hiszen a bevándorlók egyre csak érkeztek, a földeket művelni, a gazdaságot, kereskedelmet, infrastruktúrát fejleszteni kellett, s az arab fenyegetések ellen is hatékonyabb védelemre volt szükség. A „mérleg” így később olyképpen mozdult el, hogy a palesztinai zsidóság lassan átvette a nemzetközi folyamatok irányítását is, s bár a cionista szervezetek és külhoni támogatók befolyása nem csökkent, az államalapítás ügyének képviselői-felelőssége egyre inkább a lokális térben aktív szereplőkre hárult.

A Herzl által létrehozott cionista mozgalom még csak szárnyait bontogatta, amikor már heves viták zajlottak arról, hogy a diplomáciai tárgyalások helyett nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a palesztinai aktivitásokra: a telepálapításokra, iskolák, kórházak és egyéb közintézmények építésére, továbbá az agrárültetvények és a feldolgozóipari ágazatok fejlesztésére. Mint azt Herzl kritikussai kiemelték, hiába nyer politikai deklarációt a zsidó állam nemzetközi elismerése, ha Palesztinában azt nem alapozzák meg kétségtelen eredményekkel. E felismerés hatalmas lökést adott ahhoz, hogy a cionista elit és a mögöttes pénzügyi finanszírozók belássák, a földet művelő, házakat, utakat, csatornákat építő, katonáskodó kisemberek mindennapi munkája legalább annyira nélkülözhetetlen az „ügy” előrehaladása érdekében, mint a rendszeres kongresszusi tanácskozások és az ünnepélyes nyilatkozatok. Ily módon a bevándorlás és letelepítés szorgalmazása kiemelt prioritássá lépett elő, s még az sem okozott kihívást, hogy sok zsidó nem akart a szó legszorosabb értelmében pionírrá válni (falvakba költözni, mocsarat lecsapolni, stb.), hanem „megelégedett” az európai trendek átültetésével, az urbánus életmód, a városi modernizáció meghonosításával. A cionizmus sikerének ez

utóbbi ugyanis szintén kedvezett, sőt mivel a rogyadozó Oszmán Birodalmon belül éppen a városok váltak a Portával szembeni ellenpólusokká, a központosított kormányzattal szemben az autonóm önkormányzatiság élvezőivé, így az urbánus zsidó népesség felduzzadása kedvezőnek bizonyult az önrendelkezés kiteljesítése szempontjából. Amikor Jeruzsálem különleges közigazgatási státuszt kapott, a helyi zsidó népesség is – igaz nem arányos, de – képviseleti jogot nyert. Montefiore beruházásainak köszönhetően a város zsidó lakossága aztán egyre jobb életkörülmények közé került, gyarapodásnak indult, így a brit bevonulást követően már érvényesíteni tudták a lokális intézmények jelentős hányadában többségi létük reprezentativitását. E folyamat mintaként szolgálva ismétlődött meg Jaffában és Haifában előidézőve azt, hogy a legnagyobb urbánus központokban komoly befolyással bírjon a palesztinai zsidóság.

Természetesen a cionista törekvések szempontjából a tisztán zsidó lakosságú telepek alapítása, illetve az azokban előbb informálisan, majd hivatalosan is működési felhatalmazást nyerő önkormányzati struktúrák intézményesülése úgyszintén nem elhanyagolható ösztönző erő volt. Az európai gyökerek átültetésével, a demokratikus minták meghonosításával a 20. századig tulajdonképpen közigazgatási felsőszerv befolyásolásától menetesen tevékenykedő – adókötelezettségüket azért rendszeresen kiegyenlítő – zsidó települések olyan autonómiára tettek szert, mely – az egynémely esetben várossá növekvő – falvak falain túllépve már az állami berendezkedés kereteit vázolta. E folyamatot az összerogyó oszmán, illetve a párhuzamosan stabilizálódó brit hatalmi struktúra közötti vákuumidőszak kiteljesítette, új irányokkal és lehetőségekkel bővítette, melyekkel a palesztinai zsidóság élni is tudott, 1920-tól parlamentet, kormányt, szakszervezeti hálózatot és fegyveres védelmi egységeket felállítva. Mindezen intézmények jelentőségét az elmérgesedő, véres összecsapásokba torkolló rivalizálás már nem tudta megkérdőjelezni, sőt a brit főhatalom térvészése, kapacitásainak főként rendvédelmi feladatokra való elaprózódása még erősítette is a zsidó települések-szervezetek önállóságát, illetve a súlyosbodó polgárháborús és diszkriminációs kihívások közepette formálódó együttműködések mélyülését. Ha minőségre nem is azonos, de az alapszükségletek kielégítéséért egyaránt elkötelezett közszolgáltatási feladatokat vállaltak a zsidó önkormányzatok, a városi elit nem gyűrte maga alá aránytalanul a vidéki népesség képviseletét, miközben a kitűzött államalapítási cél tekintetében teljes egyetértés mutatkozott. A palesztinai arabokkal ellentétben a zsidóság úgy építette hazáját, hogy annak lokális szinten kiharcolható, intézményesíthető és standardizálható decentralizált működőképességét, illetve az azt felölelő, nem hivatalos központi struktúráit fontosabbnak tartotta a hatalom kizárólagos birtoklásának követelésénél, melyet a britek zsigerből visszautasítottak pozícióik védelme okán. Összegezve tehát elmondhatjuk, a zsidó települési önkormányzatok alapkövei voltak az államépítési procedúrának, mi több, nemcsak pilléreket nyújtottak a cionizmus diadalához, de egyúttal formálták és adaptál-

ták is a függetlenedés eszményét a változó palesztinai realitásokhoz (értsd: a lokális közegben mindig józanabbul megítélhetőnek bizonyult, mi számít előre- és mi visszalépésnek).

Amikor David Ben Gurion, felolvasva Izrael Függetlenségi Nyilatkozatát, kikiáltotta a zsidó állam újjászületését, elkerülhetetlenül megindult egyfajta centralizációs folyamat. Az országos szint intézményesülésével, egy sor központi szervezet létrehozásával nemcsak kapu nyílt a legtehetségesebb és legtapasztaltabb helyi bürokraták és szakemberek felszívására, de egyúttal égető szükség is mutatkozott e tendencia felgyorsításáért. Mindez békeidőben, konszolidált körülmények közepette is természetes jelenség lett volna, ám a negyvenes évek vége, illetve a következő évtized jelentős része közel sem volt ilyen nyugodalmas periódus Izrael történetében. A háborús kihívások, a kivándorló és beérkező menekültáradat, az állandóan intenzív szükségállapotok (élelmiszer-, lakás-, gyógyszer-, orvos-, tanár- és szakemberhiány), a megnagyobbodó államterület birtokbavétele, az infrastrukturális elmaradottság mérséklése, valamint a közigazgatási és közszolgálati berendezkedés intézményrendszerének elhanyagolhatatlan felfrissítése, körülményekhez való adaptálása önkéntelenül is felszámolta a lokális autonómia addigi társadalmi, politikai és gazdasági bázisát. Hiába volt a zsidó települések között hatékony együttműködés, az új döntési helyzetek központosított intézkedéseket követeltek, úgy a (pénzbeli és humán jellegű) források elosztása, mind a prioritások kijelölése tekintetében. A helyi vezetők és bürokraták elszívása, a nehézkes integrálódási folyamat kezdeti státságában lévő zsidó bevándorlók által lakott új települések alakulása, azok külső, kormány megbízottak révén történő irányítása, továbbá a lokális kapacitások központi döntések alapján történő felhasználása egyöntetűen sorvasztó hatással voltak az addigi decentralizált működésre. Izrael a palesztinai zsidó önrendelkezés települési szintű táptalaján jött létre, de a fennmaradás érdekében közös áldozatokkal vállalt nemzeti összefogás bázisán szilárdult meg.

A hatvanas évek közepére, második felére sikerült mérsékelni a legégetőbb kihívásokat, s noha a háborús fenyegetettség nem szűnt meg, a letelepítési folyamatok kitaposott mederben haladtak, a zsidó bevándorlók integrálása terén alapvető célkitűzések realizálódtak, valamint az államberendezkedés intézményi struktúrái is kiforrottak. A centralizált működés, pozitívumok felmutatása és negatívumok terhe mellett, elérte a kitűzött alapvető prioritásokat, Izrael létjogosultsága így megkérdőjelezhetetlenné vált. A központosított döntéshozatal metódusainak újragondolása azonban a nyomasztóan kielezett és igen sokrétű válságból felfelerősödően kihívásokkal sújtott, de mégis kezelhetőbbé lett kontextusban sem történt meg, mondván a biztos jogi, illetve feladat- és hatásköri fundamentumokat, a bizonytalan reformok jegyében nem szabad kockáztatni. A települési önkormányzatok szűkös autonómiája ugyanakkor egyre több kritikát és funkcionális fogyatékoságot vetett fel, melyek nemcsak decentralizációs követelésekben, de egyúttal hatékonysági kérdésekben is manifesztálódtak. A több mint két évtizeden át rendkívül erős kormánykoalíció tömegbázisa lassan szétmállott a lokális

térben, előbb az ellenzéki pártok, majd sokkal inkább a helyi érdekeket zászlajukra tűző politizáló civil szervezetek megerősödése miatt. A hetvenes évektől komoly átrendeződés indult meg az önkormányzatoknál, relokalizálódott a politikai tematika, a képviselők kötődése, a polgármesterek szerepvállalásainak fókuszja. Mindezt azért sem tudta visszajára fordítani a kormányzat, merthogy az önkormányzatok gazdálkodása, pénzfelhasználása és tőkebevonása terén úgyszintén reformokra volt szükség, olyan szemléletváltásra, melyet a korlátozott, kontroll alatt tartott decentralizáció talán megvalósíthat. Így történt, hogy miközben a kormányzat csak óvatosan csorbította jogosítványait az önkormányzatok javára, meghagyva azokat sok szempontból a lokális végrehajtó és adminisztrátor kevés önállóságot igénylő szerepében, mégis biztatta egyúttal a helyhatóságok bizonyos fokú autonómiáját, különösen az öfenntartás vonatkozásában.

A települési önkormányzatok válságba jutásának talán leglátványosabb példái az államalapítás előtti korszak pionírfalvai, tehát a kibucok és a mosávok, melyek 1948-at megelőzően nemcsak a cionista eszme határozott úttörői és a zsidóság hazatérésének letéteményesei voltak, elsősorban a felvásárolt földek lakhatóvá tétele, művelése és védelme révén, de egyúttal a kollektívizmus, a társadalmi szolidaritás és a lokális közösségformálás tekintetében mintamodellként is működtek az épülő nemzet számára. Hiába költözött a zsidó bevándorlók többsége a városokba, ahol a gazdasági, politikai és szellemi tőke majdhogynem vidéki ellensúly nélkül központosult, biztosítva ezáltal a nyugati típusú modernizáció meghonosodását, illetve a technológia és az infrastruktúra rapidütemű fejlődését, a cionista célkitűzések kivívását, azok szükségszerű térbeli kontextusa okán, nem lehetett reálisan értelmezni az urbánus centrumkörzeteknél jóval kiterjedtebb periférikus térségeket felölelő pionírfalvak önzetlen szerepvállalásai nélkül. Amíg a függetlenedést megelőzően úgy tetszett, hogy a vidéki falvak társadalmi súlyuknál sokkal nagyobb terhet vettek vállukra az államalapítás eredményessége érdekében, 1948 után éppen ellenkezőjébe csapott át a politikai és közvélekedés, mondván a településszerkezet elaprózódása ellehetetleníti a tömegesen érkező bevándorlók letelepítését, a közlekedési, közszolgáltatási infrastruktúra elfogadható színvonalú kiépítését, a gazdaság iparosítását, s ezáltal tartós fejlődési pályára állítását, egyáltalán az állam létbiztonságának fenntarthatóságát. A periférikus területek előbb népességüket, majd politikai súlyukat, végül pedig az agrárágazat háttérbe szorulása révén megélhetésüket is elveszítették. Mindezen negatívumok következtében elhalványult az érintett kistelepülések kollektívista karaktere, szerepváltozásra kényszerültek, melynek megfelelően visszatérhettek a modern Izrael vérkeringésébe, több reformképtelen falu azonban végképp marginalizálódott.

Az izraeli önkormányzati struktúrában bizonyos fokig integráltan, másfelől ugyanakkor egyfajta „idegentestként” jelennek meg a kisebbségi települések helyhatóságai, melyek intézményesülése, stabilizálódása és bővülő funkciói terén komoly eredmények mutathatóak

ki az államtörténeti időszakban, aggasztó kihívások ennek ellenére máig tapasztalhatóak. Az arab és a beduin kisebbség 1948-at követően jó másfél évtizedig – részben megalapozott, részben diszkriminatív jellegű, elsősorban biztonságpolitikai megfontolású, illetve állam- és nemzetépítési célzatú – jogkorlátozásokat szenvedett el, nem csak az öngazgatás tekintetében, de egyáltalán a kollektív és az egyéni szabadságjogok vonatkozásában, melyek akadályozták a társadalmi integrációt, továbbá a gazdasági-infrastrukturális felzárkózást. A zsidósághoz közelebb álló, Izrael megalakulása előtt a cionistákkal egyfajta laza politikai szövetséget alkotó drúzok és cserkeszek e kirekesztődést nem tapasztalták meg, településeik jelentősebb támogatásokban részesültek az arab szomszédokhoz képest, így közösségeik többféleképpen kamatoztathatták a fejlődést. A hatvanas évek végétől, a hetvenes évtized elejétől intenzívebbé vált az állami felzárkóztatás valamennyi kisebbségi település esetében, ráadásul a gazdasági intervenció egyre kevésbé, sőt később már szinte egyáltalán nem párosult – leszámítva a beduin falvakat és városokat – külső centralizációs elemekkel, így az érintett önkormányzatok lokális autonómiája – keretek között – lassan kiteljesedhetett, főként a kultúra, a vallás és az oktatás terén. A kisebbségi közösségek nemzeti átlaghoz viszonyított társadalmi státusza és jövedelemszintje ennek ellenére ma is, konstans módon, alacsony értékeket mutat, minek okán a nyolcvanas évekbeli reformok nyomán a helyi adóbevételekre fokozottabban támaszkodni kényszerülő önkormányzatok pénzügyi mozgástere szűkös, a marginalizálódás tehát akut.

Sajátos, bel- és nemzetközi politikai értelemben is egyre relevánsabb kérdéssé válik a vitatott térségekben, tehát a Golán-fennsíkon, valamint Júdeában és Szamáriában fekvő izraeli önkormányzatok igazgatásának, finanszírozásának, valamint jog- és hatásköreinek problematikája. E téren diszharmónia nemcsak a nemzeti és a nemzetközi jogi normák részbeni összeegyeztethetlenségéből fakad, hanem a nevezett települések irányában tapasztalható kormányzati preferenciák vonatkozásában is. Az érintett önkormányzatok – valamint a közigazgatási státusszal nem rendelkező falvak – kérdése többnyire az izraeli–szír, illetve az izraeli–palesztin viszály kontextusában jelenik meg, megannyi vitapontot, társadalmi véleményütközést generálva, ennek ellenére fontos kiemelni, hogy a jogszerűen e térségekben élő izraeli népességnek ugyanolyan elidegeníthetetlen jogosítványai vannak, mint az ország más részein élő állampolgároknak, tehát ottlétüket nem pusztán (egyfajta költség-haszon alapelvű) külpolitikai, biztonságpolitikai és nemzetközi jogi relációban kell vizsgálni, hanem a demokratikus struktúrák érvényesülése szempontjából is. Az átlagon felüli központi szubvenciók aránya kritizálható, a nevezett telepek szabad fejlődése – a belügy- és védelmi minisztériumi jog- és hatáskörök révén legálisan, politikai okokból – korlátozható, ugyanakkor a lokális autonómia másutt biztosított keretei ezen önkormányzatoktól sem megtagadható.

Jelentéktelen változásokkal alig érintett mozdulatlanság, vagy mélyreható, strukturális reform fog következni? Számos, Izraellel kapcsolatos aspektus esetében létfontosságú ez a kérdés, s talán nem túlzás azt állítani, az önkormányzati berendezkedés jövője szintén e mérvadó témakörök közé tartozik. Hogy a törekvés fennáll valamiféle reorganizációra, mely nem jelentheti ugyanakkor a működő, stabilizált intézményi keretek teljes felrúgását, azt bizonyítják a metropolitanizációs, illetve a regionalizációs kísérletek. Egyelőre a konkrétumok tisztázatlanok csupán az irány és a cél ismert: olyan döntéshozatali konglomerátumot teremteni, amelyben a kormányzat és az érintett önkormányzatok a költségkíméletesség és a hatékonyság jegyében működhetnek együtt az állampolgárok jóllétéért, illetve a minél magasabb színvonalú közszolgáltatások biztosításáért, nem elaprózódott, de nem is a végletekig centralizált, alá-fölérendelt formában. Két hasonló, egy ponton azonban lényeges különbséget mutató integrációs elvet lehet követni, melyek egyaránt a területiség szervezőerejére, a térben, infrastrukturális értelemben és gazdasági szempontból egységbe kövacsolható települési önkormányzatok összefogására koncentrálnak, ám míg a regionalizmus Izrael északi részén, a többségében arab népességű Galileában táptalaja lehet az etnikai szeparatizmusnak, addig a metropolitanizmus ugyanilyen eszközként funkcionálhat a mélyebb társadalmi kooperáció megteremtése érdekében.

Jelen dolgozat, a különálló, ám szervesen összefüggő témakörök kidolgozása során mindvégig törekedett arra, hogy ne szakadjon el a kutatási hipotézisek megválaszolásától, ezen igyekezett dacára azonban elkerülhetetlenül is felmerültek újabb, további részletezést igénylő kapcsolódó kérdések, melyek kellő mélységű kifejtésére már nem kerülhetett sor. Ezen, számos hasznos következtetést ígérő, az elvégzett kutatás számára új irányokat kijelölő aspektusok között említhetjük annak megvizsgálását, hogy 1) a szigorúan vallási tárgyú és kontextusú öngazgatás keretei – úgy a palesztinai zsidó, mint a nem zsidó közösségek esetében – miként változtak az oszmán, illetve a brit fennhatóság idején, valamint az államalapítást követően; 2) a települési részönkormányzatok jog- és hatásköri autonómiájának milyen többletjelentősége van akkor, ha az adott negyed lakosságát főként egy sajátos szubkultúrájú (vallásos, etnikai) közösség adja; 3) a helyi politikában aktív – s igen számottevő fajsúllyal bíró – civil csoportokat milyen szervezeti kultúra, belső működési rend, rekrutációs normák, stb. jellemzik; 4) az önkormányzatok közös feladatellátása terén milyen trendek és sajátosságok mutathatóak ki térbeli és időbeli szempontok szerint; 5) Jeruzsálemben milyen előnyökkel-hátrányokkal járhatna egy kétszintű – fővárosi és kerületi – önkormányzati struktúra kialakítása, úgy a város hatékonyabb igazgatása szempontjából, mind az izraeli-palesztin konfliktus egyik releváns feszültségpontjának konszolidálása végett; 6) van-e egyáltalán realitása, s ha igen, milyen keretek között lehetne intézményesíteni egy izraeli arab, illetve egy palesztinai zsidó autonómiát a békefolyamat részeként.

III. 2. Függelék

1. TÁBLÁZAT ELHAGYOTT FÖLDTERÜLETEK NAGYSÁGA A WEITZ–DANIN–LIFSITZ-BIZOTTSÁG 1948-AS JELENTÉSE ALAPJÁN

Térség	Terület nagysága (dunamban*)
Vidéki térségben	
Gyümölcsös és virágoskert	92 615
Banánliget	513
Öntözött termőföld, olajfaliget, szőlő	164 832
Gabonaföld	1 645 183
Falusi épített környezet	10 844
Összesen	1 913 987
Urbánus térségben	
Akkó	1 430
Cfát	3 699
Tiberias	3 861
Jaffa	10 639
Lod	21 570
Ramle	37 961
Jeruzsálem	8 698
Haifa	6 269
Összesen	94 127
Vidéki és urbánus összesen	2 008 114

* 1 dunam = 1000 m²

Forrás: Fischbach: Records of Dispossession: Palestinian Refugee Property and the Arab–Israeli Conflict. 30. o.

2. TÁBLÁZAT AZ ELHAGYOTT TULAJDONOK FELÜGYELŐSÉGE ÁLTAL KÖTÖTT KÖLCSÖNSZERZŐDÉSEK ÉS AZOK ÉRTÉKE (1948–53)

Év	Szerződések száma (db)	Szerződések összértéke (izraeli fontban)
1948–49	21 487	501 000
1949–50	45 706	1 745 000
1950–51	56 367	2 601 000
1951–52	60 500	3 023 000
1952–53	60 504	3 583 543
Összesen	244 564	11 453 543

Forrás: Fischbach: Records of Dispossession: Palestinian Refugee Property and the Arab–Israeli Conflict. 33. o.

**3. TÁBLÁZAT ELHAGYOTT INGATLANOK BRUTTÓ ÉRTÉKE A WEITZ–DANIN–LIFSITZ-BIZOTTSÁG
1948-AS JELENTÉSE ALAPJÁN**

Térség	Bruttó érték (ezer izraeli fontban)
<i>Vidéki térségben</i>	
Földterületek	46 498
Házak és egyéb építmények	2 829
Összesen	49 877
<i>Urbánus térségben</i>	
Akkó	1 430
Cfát	950
Tiberias	1 125
Jaffa	15 900
Lod	2 200
Ramle	4 300
Jeruzsálem	14 600
Haifa	12 000
Összesen	52 505
Vidéki és urbánus összesen	102 382

*Forrás: Fischbach: Records of Dispossession: Palestinian Refugee
Property and the Arab–Israeli Conflict. 49. o.*

4. TÁBLÁZAT ZSIDÓ MENEKÜLTEK LETELEPÍTÉSE (1951)

Települések, ahova a menekülteket költöztették	Lakások száma e településeken (db)
Jaffa	16 327
Haifa	14 000
Jeruzsálem	7 033
Ramla	3 257
Lod	2 558
Petah Tikva és körzete	1 316
al-Mazsdal	1 208
Nes Ziona és körzete	1 059
Cfát	923
Tiberias	439
Bajszan	406
Názáret	282
Beer Seva	227
vidéken falvakba	5 000
Összesen	54 065

*Forrás: Fischbach: Records of Dispossession: Palestinian Refugee
Property and the Arab–Israeli Conflict. 11. o.*

5. TÁBLÁZAT ÚJBEVÁNDORLÓK KOR ÉS SZÁRMAZÁS SZERINTI MEGOSZLÁSA (1951)

Újbevándorlók	15 év alattiak	60 év felettiak
Ázsia és afrikai származásúak	38%	5,4%
Európai és amerikai származásúak	20%	9,0%

Forrás: Shulewitz: The Forgotten Millions: The Modern Jewish Exodus from Arab Lands. 160. o.

6. TÁBLÁZAT 15 ÉVEN FELÜLI ÚJBEVÁNDORLÓK ISKOLAI VÉGEZETTSÉG SZERINTI MEGOSZLÁSA (1951)

Végzettség	Férfiak		Nők	
	ázsiai-afrikai származásúak	nyugati származásúak	ázsiai-afrikai származásúak	nyugati származásúak
Egyáltalán nem jártak iskolába	22,5%	2,6%	57,8%	6,3%
Nem végezték el az általánost	49,5%	33,1%	26,2%	31,9%
Elvégezték az általánost	19,5%	41,2%	13,0%	40,6%
Elvégezték a középiskolát	7,8%	18,3%	2,8%	19,2%
Felsőfokú végzettségük	0,7%	4,8%	0,2%	2,0%

Forrás: Shulewitz: The Forgotten Millions: The Modern Jewish Exodus from Arab Lands. 160. o.

7. TÁBLÁZAT TELEPÜLÉSEK (1949) ÉS A ZSIDÓ NÉPESSÉG (1950) TERÜLETI MEGOSZLÁSA ÍZRAELBEN

Körzet	Települések		Urbánus		Vidéki		Összesen	
	db	%	fő	%	fő	%	fő	%
Jeruzsálemi	19	3,9	120 000	13,71	3 232	3,78	128 232	11,74
Északi	172	35,1	33 565	3,84	61 190	28,10	94 755	8,68
Haifai	44	9,0	164 958	18,87	24 284	11,14	189 242	17,34
Középső	193	39,4	97 954	11,21	102 923	47,25	200 877	18,40
Tel-avivi	24	4,9	449 491	51,42	11 749	5,41	461 240	42,21
Déli	38	7,7	8 300	0,95	9 430	4,32	17 730	1,63
Összesen	490	100	874 268	100	217 808	100	1 092 076	100

Forrás: Lipshitz: Country on the Move: Migration to and Within Israel, 1948–1995. 41. o.

8. TÁBLÁZAT BEFEJEZETT LAKÁSEPÍTÉSEK IZRAELBEN 1955 ÉS 1960 KÖZÖTT

Év	Épített lakások száma (db)	Újbevandorlók számára épített lakások száma ebből (db)	Újbevandorlók számára épített lakások aránya az összeshez viszonyítva (%)	Három- vagy többszobás, újbevandorlók számára épített lakások száma (db)
1955	27 826	10 671	38	62
1956	30 529	13 073	43	357
1957	30 612	20 584	67	1 154
1958	34 160	19 950	58	8 880
1959	32 840	15 750	48	8 290
1960	29 200	10 870	37	6 330
Összesen	185 167	90 898	49	25 073

Forrás: Shama–Iris: Immigration Without Integration: Third World Jews in Israel. 69. o.

9. TÁBLÁZAT AZ IZRAELI NÉPESSÉG TERÜLETI MEGOSZLÁSA 1948-BAN, 1961-BEN ÉS 1972-BEN

Körzet	1948		1961		1972	
	fő	%	fő	%	fő	%
Tel-avivi	302 100	43,2	692 600	35,9	988 900	33,5
Középső	106 200	15,2	380 100	19,7	764 800	19,9
Jeruzsálemi	84 200	12,0	187 700	9,7	346 700	9,7
Haifai	147 700	21,1	322 300	16,7	465 100	15,2
Északi	53 400	7,6	194 300	10,0	327 000	9,5
Déli	6 000	0,9	155 300	8,0	433 700	12,1
Összesen	716 700	100	1 932 300	100	3 350 000	100

Forrás: Lipshitz: Country on the Move: Migration to and Within Israel, 1948–1995. 53. o.

10. TÁBLÁZAT TELEPÜLÉSI ÖNKORMÁNYZATOK SZÁMA IZRAELBEN (1951–2009)

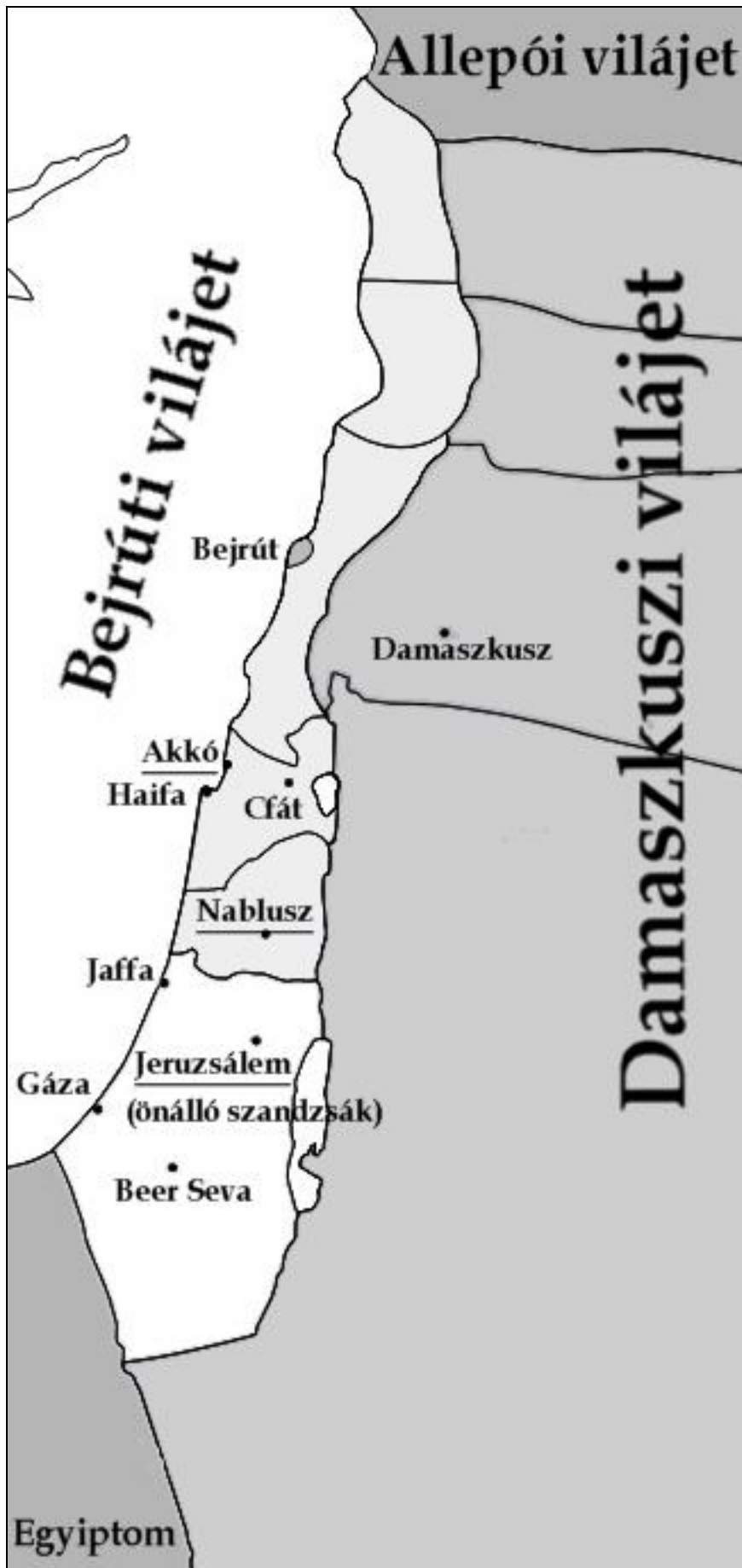
Év	Városok	Municipális önkor.	Regionális Tanácsok	Összesen
1951	20	64	42	126
1961	25	104	50	179
1971	29	117	48	194
1981	37	125	54	216
1991	47	140	54	241
2001	69	141	54	264
2009	75	125	53	253

Forrás: Razin: Changing Local Government Boundaries in Israel: The Paradox of Extrem Centralism versus Inability to Reform. 155. o.

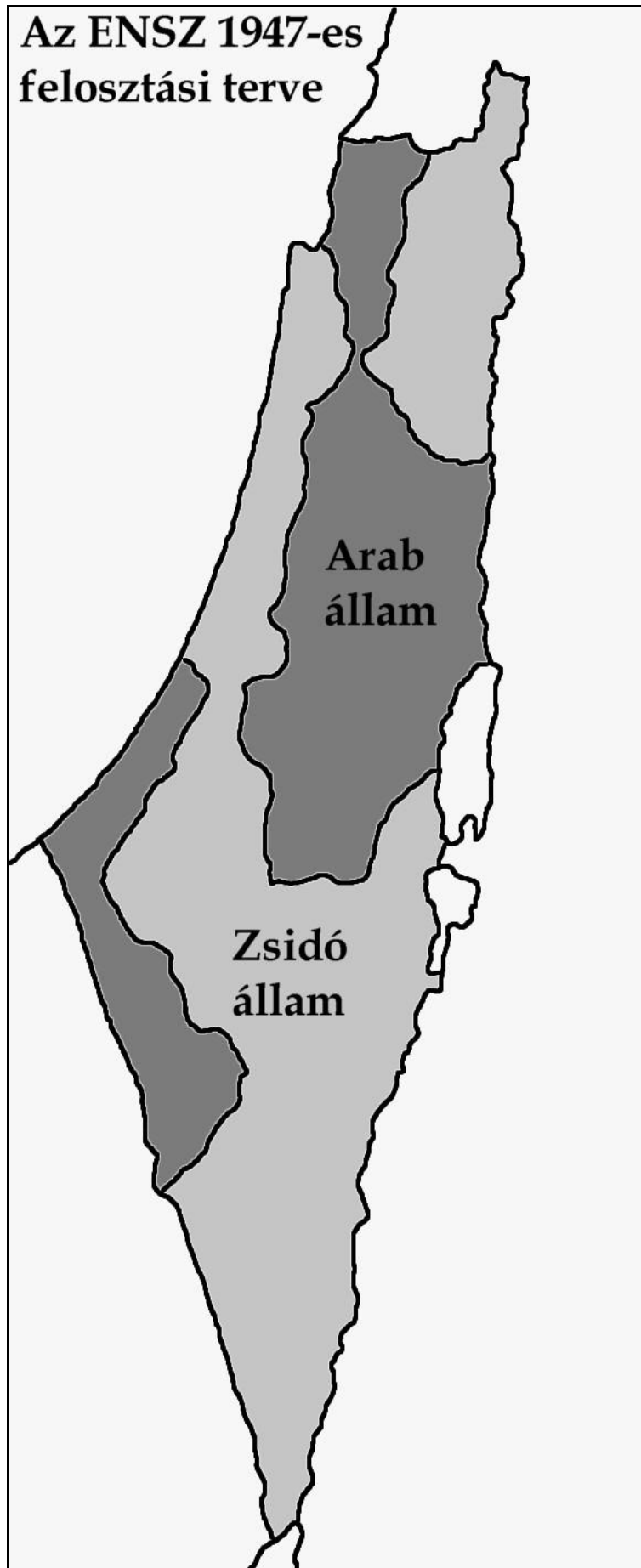
III. 3. Térképek

1. Palesztina közigazgatási beosztása 1864–1871 között
2. Az ENSZ 1947-es felosztási terve
3. Izrael Állam határai az 1949-es fegyverszüneti egyezmények alapján
4. Izrael megnagyobbodott területe az 1967-es háború nyomán
5. Fejlesztési városok Izraelben
6. Körzetek
7. Jelentősebb népességű kisebbségi települések Izraelben
8. Zsidó telepek a vitatott státuszú Júdeában és Szamáriában
9. A metropolitán körzetek és funkcionális tereik

Valamennyi térkép a szerző saját szerkesztése

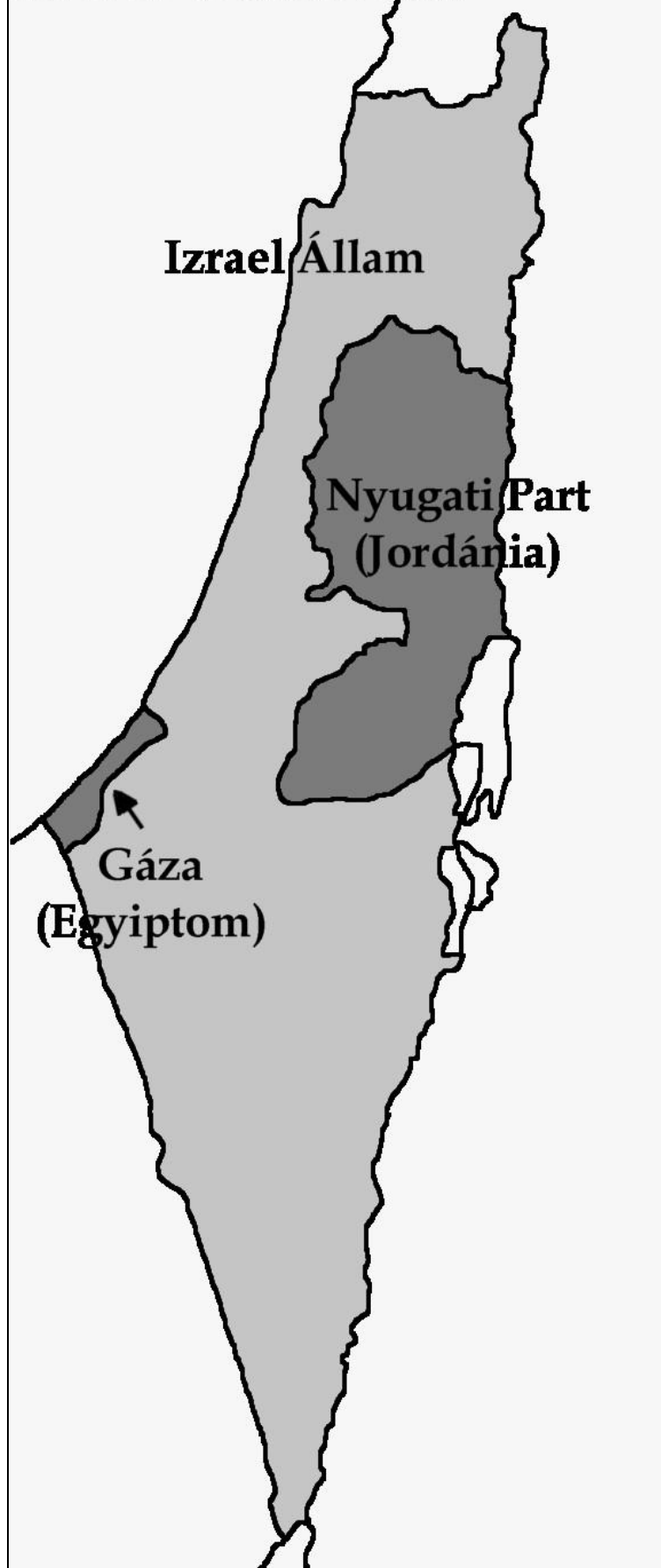

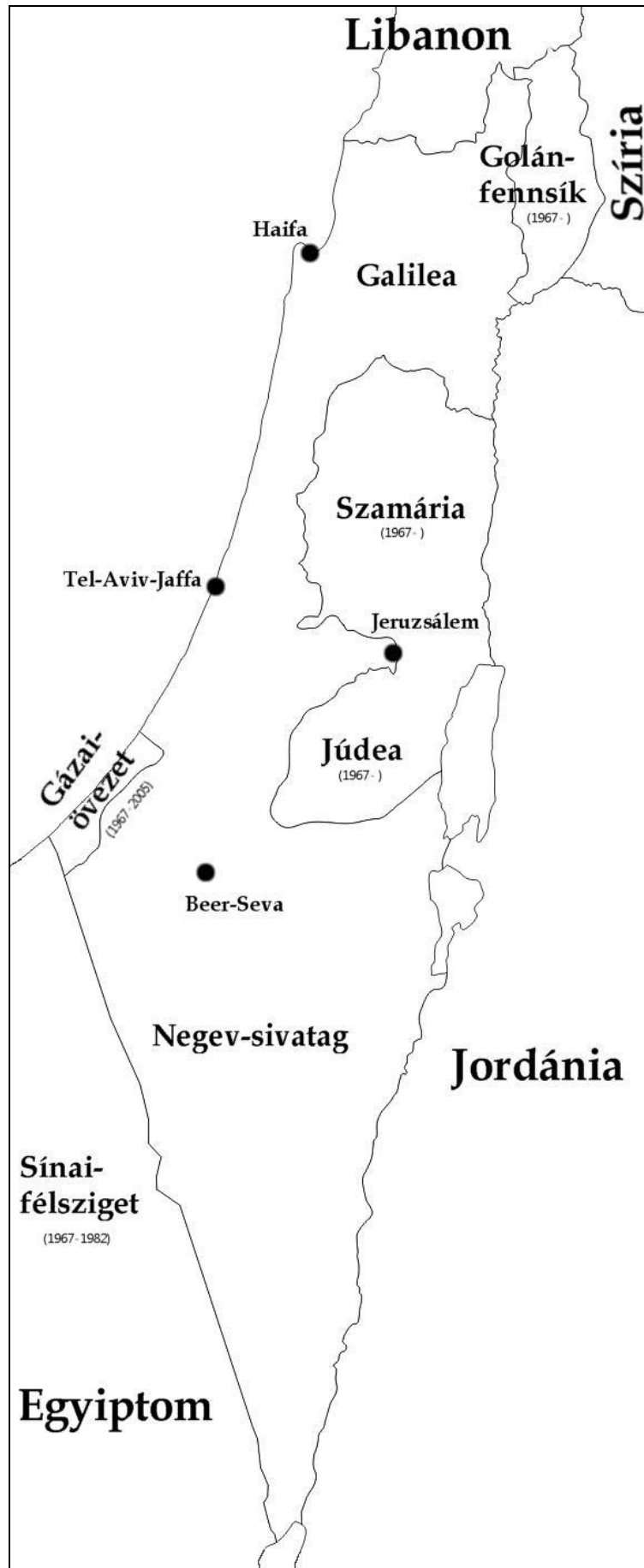
**Az ENSZ 1947-es
felosztási terve**

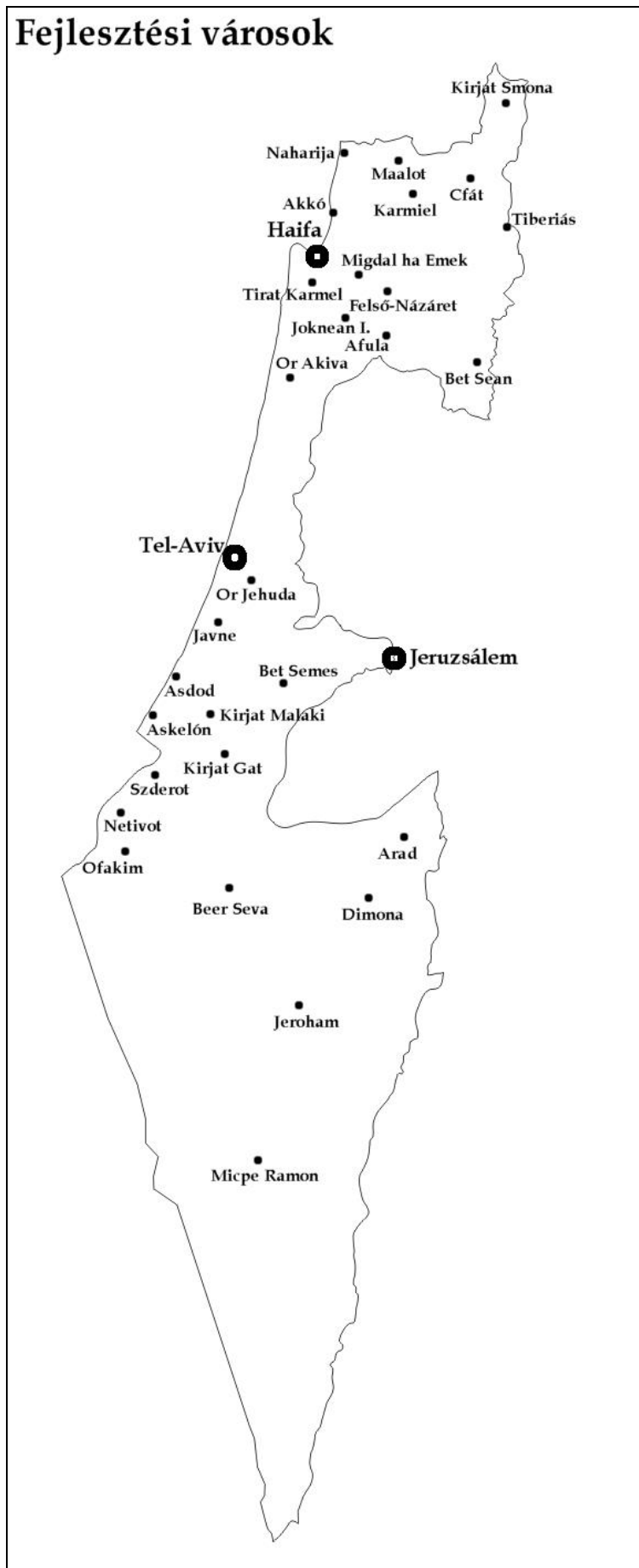

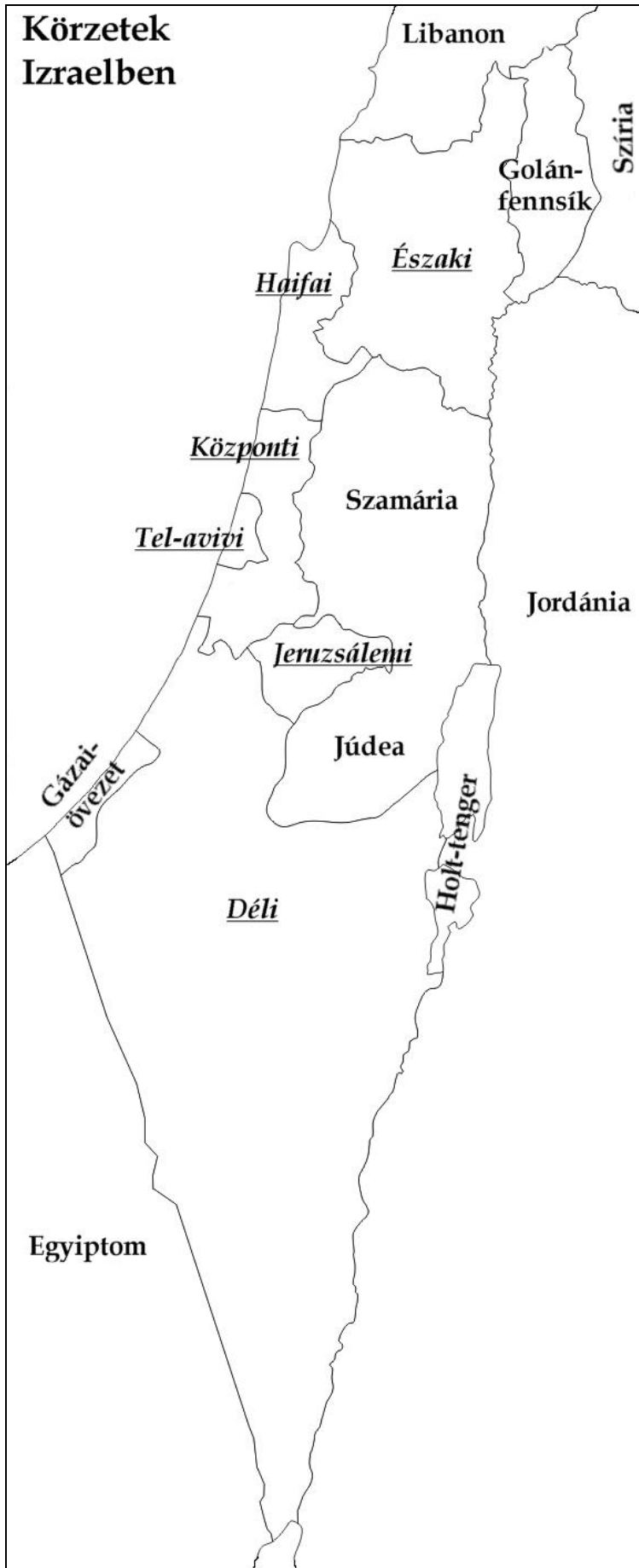
Az 1949-es határvonal

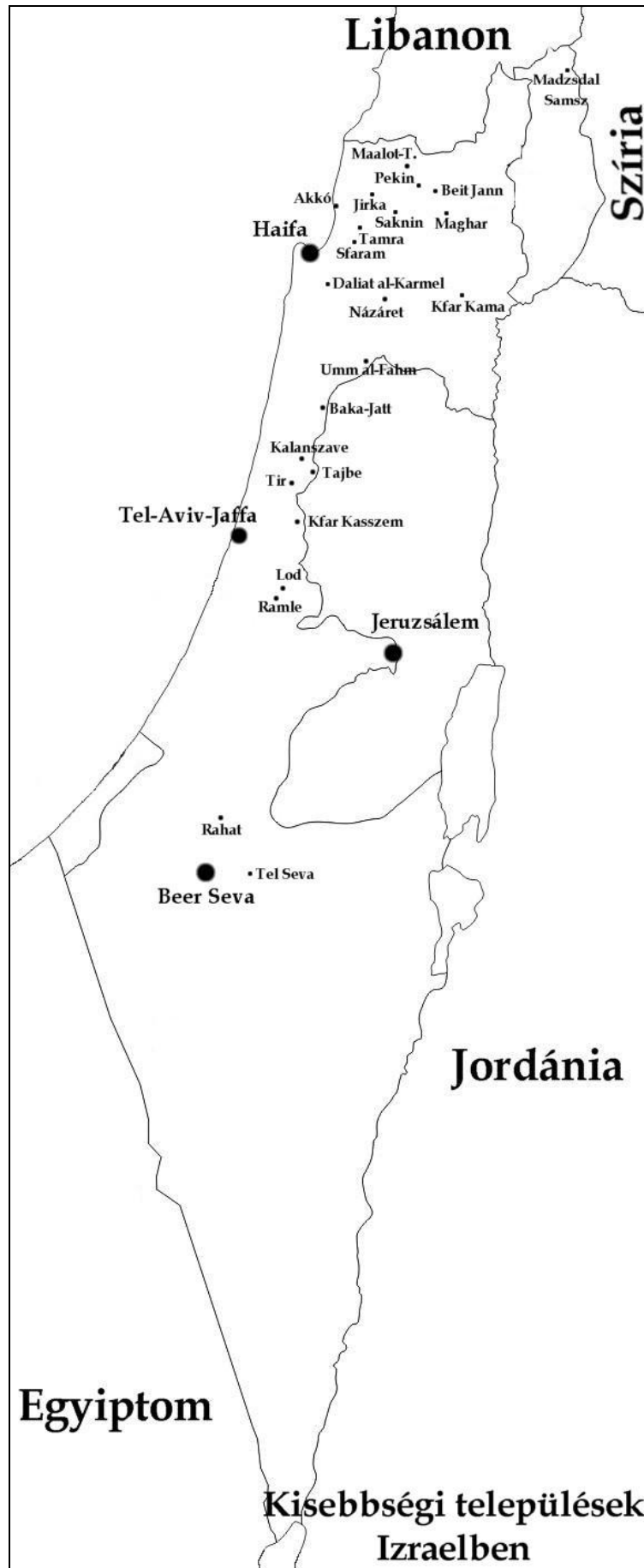

Fejlesztési városok

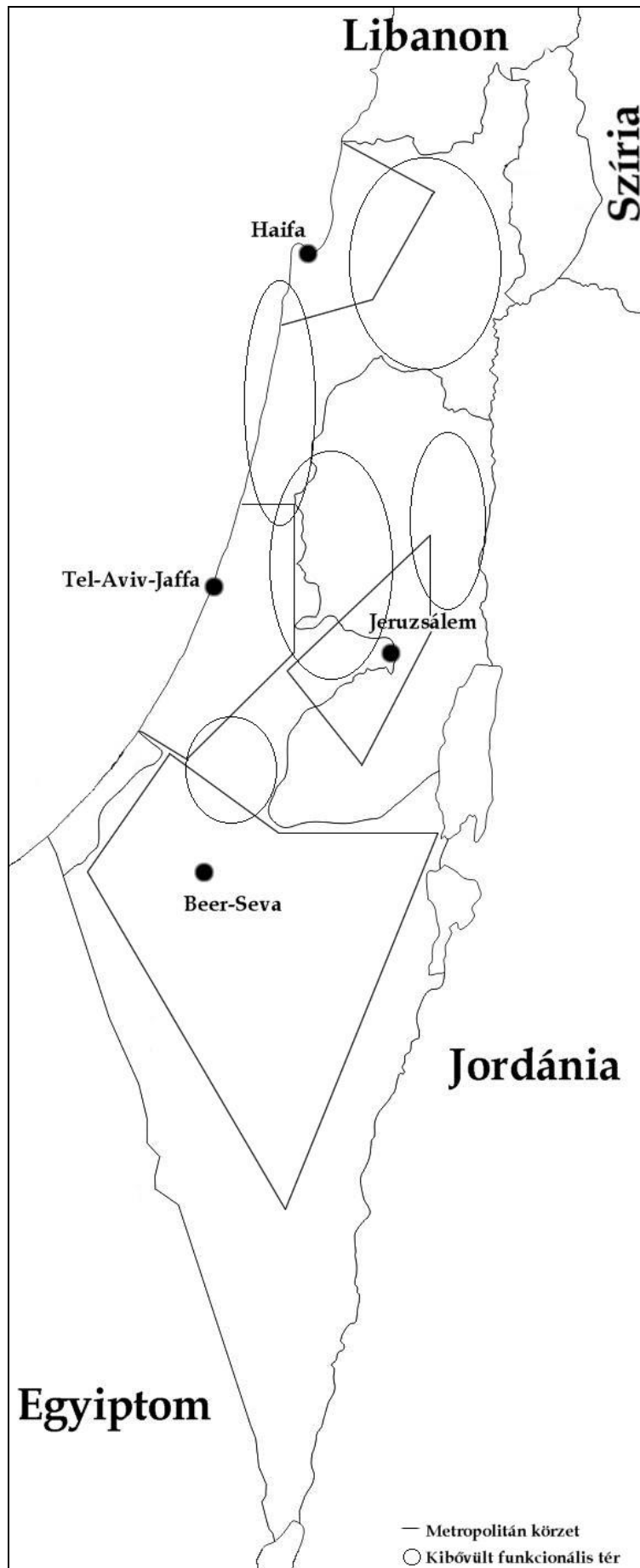

Zsidó telepek a vitatott státuszú Júdeában és Szamáriában

- Zsidó telep
- "C" zóna
- "A" és "B" zónák

III. 4. Irodalomjegyzék

- Abarbanel, J. S.:** *The Co-operative Farmer and the Welfare State: Economic Change in an Israeli Moshav*. Manchester University Press, Manchester (UK). 1974.
- Abu-Rabia, A.:** Negev Bedouin. Displacement, Forced Settlement and Conservation. In: Chatty, D.– Colchester, M. (eds.): *Conservation and Mobile Indigenous Peoples. Displacement, Forced Settlement and Sustainable Development*. Berghahn Books, New York (USA). 2002.
- Abu-Ras, T.:** Land Disputes in Israel: The Case of the Bedouin of the Naqab. *Adalah's Newsletter*, Volume 24, April 2006.
- Abu-Saad, I.–Lithwick, H.:** *A Way Ahead: Development Plan for the Bedouin Towns in the Negev*. Ben Gurion University – The Center for Bedouin Studies and Development and the Konrad Adenaur Foundation, Beer Sheva (Israel). 2000.
- Abu Sitta, S.:** *From Refugees To Citizens At Home*. Palestine Land Society and Palestinian Return Center, London (UK). 2001.
- Aharonson, R.:** *Rothschild and Early Jewish Colonization in Palestine*. Rowman and Littlefield, Lanham (USA). 2000.
- Ahmed, N.:** The Tanzeemat of the Ottoman Empire. *History of Islam – An Encyclopedia of Islamic History*. 2008. (<http://historyofislam.com/contents/>)
- Ahroni, R.:** *Jewish Emigration from the Yemen, 1951–98: Carpet Without Magic*. Curzon, Richmond (UK). 2001.
- Alexander, E. R.:** Planning, Policy and the Public Interest: Planning Regimes and Planners' Ethics and Practices. *International Planning Studies*, Volume 15, Issue 2. 2010. pp. 143–162.
- Amirav, M.:** *Jerusalem Syndrome: The Palestinian-Israeli Battle for the Holy City*. Sussex University Press, Portland (USA). 2009.
- Applebaum, L.:** *The Regional Council and the Local Committee: Adjustment in a Changing Environment*. 2002. The Florsheimer Institute for Policy Studies, Jerusalem (Israel). 2002.
- Applebaum, L.–Sofer, M.:** The Moshav. Current Changes and Future Trends. *Journal of Rural Studies*, Volume 22, Issue 3. 2006. pp. 323–336.
- Arian, A.:** *Politics in Israel. The Second Republic*. CQ Press, New York (US). 2004.
- Armstrong, K.:** *Jeruzsálem. Egy város – három vallás*. Európa, Budapest (Magyarország). 1997.
- Aronson, S.:** *David Ben-Gurion and the Jewish Renaissance*. Cambridge University Press, New York (US). 2010.
- Atashe, Z.:** *Druze and Jews in Israel: A Shared Destiny?* Sussex Academic Press, Brighton (UK). 1995.
- Avineri, S.:** *A modern cionizmus kialakulása*. Osiris, Budapest (Magyarország). 1994.
- Avishai, B.:** *The Tragedy of Zionism: How its Revolutionary Past Haunts Israeli Democracy*. Allworth Press, London (UK). 2002.
- Avneri, A. L.:** *The Claim of Dispossession: Jewish Land Settlement and the Arabs, 1878–1948*. Transaction Publishers, London (UK). 1984.
- Azous, P.:** *In the Plains of the Wilderness*. Mazo Publishers, Jerusalem (Israel). 2006.

- Bar-Jichak, H.:** *Israeli Folk Narratives: Settlement, Immigration, Ethnicity*. Wayne State Univ Press, Detroit (USA). 2005.
- Barnai, J.:** *The Jews of Palestine in the 18th Century. Under the Patronage of the Istanbul Committee of Officials for Palestine*. University of Alabama Press, Tuscaloosa (USA). 1992.
- Bar-Siman-Tov, J.:** *Israel and the Peace Process, 1977–1982: In Search of Legitimacy for Peace*. SUNY Press, Albany (USA). 1994.
- Bartal, I.:** Az askenázok kelet-európai megtelepedése: Lengyelország és Litvánia. In: Baumgarten, J.–Ertel, R.–Niborski, I.–Wieviorka, A. (szerk.): *Az askenázi kultúra ezer éve*. Kalligram, Pozsony (Szlovákia). 2003. pp. 83–92.
- Bechtel, D.:** A zsidók Németországban és Ausztriában az abszolutizmus idején. In: Baumgarten, J.–Ertel, R.–Niborski, I.–Wieviorka, A. (szerk.): *Az askenázi kultúra ezer éve*. Kalligram, Pozsony (Szlovákia). 2003. pp. 100–105.
- Begin, M.:** *The Revolt – Memoirs of the Leader of the Irgun*. Nash, New York (USA). 1977.
- Beinin, J.–Hajjar, L.:** A Primer. Palestine, Israel and the Arab–Israeli Conflict. *Middle East Research and Information Project (MERIP)*. 2010. (www.merip.org/palestine-israel_primer/intro-pal-isr-primer.html)
- Ben Ari, E.–Bilu, J.:** Saints' Sanctuaries in Israeli Development Towns: On a Mechanism of Urban Transformation. *Urban Anthropology and Studies of Cultural Systems and World Economic Development*, Volume 16, Issue 2. (Summer). 1987. pp. 243–272.
- Ben Bassat, A.–Dahan, M.:** Social Identity and Voter Turnout. *CESifo Working Paper Series*, Issue 2331. June 2008.
- Ben Bassat, A.–Dahan, M.:** The Crisis in the Local Authorities: Efficiency vs. Representation. In: Ben-Bassat, A.–Dahan, M. (eds.): *The Political Economics of Local Government*. The Israel Democracy Institute, Jerusalem (Israel) 2009. pp. 5–25.
- Benbassa, E.:** *The Jews of France: A History from Antiquity to the Present*. Princeton University Press, Princeton, (USA). 1999.
- Ben-David, J.:** Jews and Bedouin in the Negev: Past and Present. In: Hasson S.–Abu-Asba, K. (eds.): *Jews and Arabs in Israel in a Changing Reality*. The Floresheimer Institute for Policy Studies, Jerusalem (Israel). 2004. pp. 58–80.
- Ben-Dor, G.:** *The Druzes in Israel: A Political Study*. Magnes Press, Jerusalem (Israel). 1979.
- Ben-Elia, N.:** *Government Finance and the Fiscal Crisis in Israeli Local Authorities*. The Floresheimer Institute for Policy Studies, Jerusalem (Israel). 1999.
- Ben-Elia, N.:** *The Municipal Crisis in Israel: The Management Failure and the Challenge of Recovery*. The Floresheimer Institute for Policy Studies, Jerusalem (Israel). 1998.
- Ben-Porath, J.:** The Entwined Growth of Population and Product, 1922–1982. In: Ben-Porath, J. (ed.): *The Israeli Economy: Maturing Through Crises*. Harvard Press, Boston (USA). 1986. pp. 27–41.
- Ben-Rafael, E.:** *Crisis and Transformation: The Kibbutz at Century's End*. SUNY Press, Albany (USA). 1997.
- Ben-Rafael, E.:** The Kibbutz in the 1950s. In: Troen, S. I. –Lucas N. (eds.): *Israel: The First Decade of Independence*. SUNY Press, Albany (USA). 1995. pp. 265–278.

- Benvenisti, M.–Khayat, S.:** *The West Bank and Gaza Atlas*. Westview Press, New York (USA). 1990.
- Ben-Zadok, E.:** *Local Communities and the Israeli Polity: Conflict of Values and Interests*. SUNY Press, Albany (USA). 1993.
- Benvenisti, M.:** *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land Since 1948*. University of California Press, Los Angeles (USA). 2002.
- Benny Morris on Fact, Fiction, & Propaganda about 1948. *The Irish Times* (Letters p. 17), 21 February 2008. (<http://jeffweintraub.blogspot.com/2008/02/benny-morris-on-fact-fiction-propaganda.html>)
- Berkowitz, M.:** *The Crime of My Very Existence: Nazism and the Myth of Jewish Criminality*. University of California Press, Los Angeles (USA). 2007.
- Berler, A.:** *New Towns in Israel*. Israel University Press (Keiter Pub.), Jerusalem (Israel). 1970.
- Birnbaum, E.:** *In the Shadow of the Struggle*. Gefen Publishing, Jerusalem (Israel). 1990.
- Blander, D.:** *Elections for the Local Authority – Who, What, When, Where and How?* The Israeli Democracy Institute (IDI), Jerusalem (Israel). 2008.
- Blank, J.:** Is a Basic Law for Local Government Needed? Thoughts About a Constitutional Status for Local Government. In: *New Horizons For Local Government*. Harold Hartog School of Government and Policy Tel-Aviv University, Tel-Aviv (Israel). 2005. pp. 21–25.
- Boyars, J.:** The Druze and the Jews. The Origins of an Unlikely Alliance. *Kedma – Penn's Journal on Jewish Thought, Jewish Culture and Israel*, Volume 1. Issue 2. (Spring). 2006. pp. 9–21.
- Bram, C.:** Muslim Revivalism and the Emergence of Civic Society. A Case Study of an Israeli Circassian Community. *Central Asian Survey*, Volume 22. Number 1. 2003. pp. 5–21.
- Bregman, A.:** *A History of Israel*. Palgrave Macmillan, Hampshire (UK). 2003.
- Brender, A.:** The Effect of Fiscal Performance on Local Government Election Results in Israel: 1989–1998. *Journal of Public Economics*, Volume 87. 2003. pp. 2187–2205.
- Brenner, M.:** *Zionism: A Brief History*. Markus Wiener Publishers, München (Germany). 2006.
- Caplan, N.:** *Palestine Jewry and the Arab Question, 1917–1925*. Frank Cass and Company Ltd., New York (USA). 1978.
- Caplan, N.:** *The Israel–Palestine Conflict: Contested Histories*. Viley-Blackwell, Oxford (UK). 2010.
- Carmeli, A.–Yitzhak, J.–Vinerski-Peretz, H.:** Fiscal Distress in Local Authorities in Israel: The Convened Committee as a Method and a Solution. *Local Government Studies*, Volume 34. Issue 3. 2008. pp. 323–347.
- Cassuto, D.:** Local vs. Central Government in Israel. In: *North/South Local Democracy: The European Charter of Local Self-Government in Action*. Studies and Text No. 54. Council of Europe Publishing, Strasbourg (France). 1997. pp. 47–56.
- Choshen, M.–Korach, M.–Kaufman, D.:** *Jerusalem: Facts and Trends. 2007–08*. The Jerusalem Institute for Israel Studies, Jerusalem (Israel). 2010.
- Chouraqui, A.:** *A Man Alone: The Life of Theodor Herzl*. Keter Books, Jerusalem (Israel). 1970.
- Cohen, E.:** Development Towns: The Social Dynamics of „Planted” Urban Communities in Israel. In: Eisenstadt, S. N.–Bar Yosef, R.–Adler, H. (eds.): *Integration and Development in Israel*. Praeger, Jerusalem (Israel). 1970.
- Cohen, A.:** *Studies on Ottoman Palestine*. Ashgate, London (UK). 2011.

- Cohen, N. W.:** *The Year After the Riots: American Responses to the Palestine Crisis of 1929–30.* Wayne Street University Press, Detroit (USA), 1988.
- Cohn-Sherbok, D.–Cohn-Sherbok, L.:** *A judaizmus rövid története.* Akkord Kiadó, Budapest (Magyarország). 2001.
- Cohn-Sherbok, D.:** *Fifty Key Jewish Thinkers.* Taylor&Francis, Oxford (UK). 2007.
- Dajani, S. R.:** *Ruling Palestine: A History of the Legally Sanctioned Jewish–Israeli Seizure of Land and Housing in Palestine.* BADIL Resource Center for Palestinian Residency and Refugees' Rights, Geneva (Switzerland). 2005.
- Dauber, J.:** *Antonio's Devils: Writers of the Jewish Enlightenment and the Birth of Modern Hebrew and Yiddish Literature.* Stanford University Press, California (USA). 2004.
- Dayan, M.:** *The Story of My Life.* Da Capo Press, Cambridge (USA) 1992.
- Dershowitz, A. M.:** *The Case for Israel.* John Wiley and Sons, San Francisco (USA) 2003.
- Dubnow, S. M.:** *History of the Jews in Russia and Poland.* Avotaynu, Bergenfield (USA). 2000.
- Eisenberg, L. Z.–Caplan, N.:** *Negotiating Arab-Israeli Peace: Patterns, Problems, Possibilities.* Indiana University Press, Bloomington (USA), 2010.
- Elazar, D. J.:** Local Government as an Integrating factor in the Israeli Society. In: Curtis, M.–Chertoff, M. S. (eds.): *Israel: Social Structure and Change.* Transaction Books, Rutgers University, New Brunswick (USA). 1973. pp. 15–26.
- Elazar D. J.:** The Local Dimension in Israeli Government and Politics. In: Elazar, D. J.–Kalchheim, H. (ed.): *Local Government in Israel.* University Press Of America, Rowman&Littlefield, Lanham (USA) 1988. pp. 3–41.
- Elazar, D. J.–Cohen, S.:** *The Jewish Polity: Jewish Political Organization from Biblical Times to the Present.* Indiana University Press, Bloomington (USA) 1985.
- El-Eini, R.:** *Mandated Landscape: British Imperial Rule in Palestine, 1929–1948.* Routledge, Oxford (UK). 2006.
- Eliav, A. L.:** The Absorption of One Million Immigrants by Israel in the 1950s. *Refuge*, Volume 14. Issue 6. 1994. pp. 11–15.
- Even-Or Orenstein, S.:** *A Crown for Jerusalem.* Jewish National Fund, Washington (USA). 1996.
- Falah, G.:** How Israel Controls the Bedouin in Israel. *Journal of Palestine Studies*, Volume 14. Issue 2. Special Issue: The Palestinians in Israel and the Occupied Territories (Winter) 1985. pp. 35–51.
- Falah, G.:** Israeli State Policy Toward Bedouin Sedentarization in the Negev. *Journal of Palestine Studies*, Volume 18. Issue 2. (Winter). 1989. pp. 71–91.
- Faroqhi, S.:** *The Ottoman Empire and the World Around it.* IB Tauris, New York (USA). 2006.
- Faroqhi, S.:** *The Ottoman Empire: A Short History.* Marcus Wiener Publishers, Princeton (USA). 2009.
- Farsoun, S. K.–Aruri, N.:** *Palestine and the Palestinians: A Social and Political History.* Westview Press, New York (USA). 2006.
- Fassed, A.–Irani, L. K.:** There was no such thing as “Palestinians”. *Methuselahproject.* Israeli Myths Part II (<http://www.methuselahproject.net/miscessaystabsprofiles/israelimyths2.htm>)

- Fattah, H.:** Sultan Abdul-Hamid and the Zionist Colonization of Palestine: A Case Study from Jerusalem. *Jerusalemites*. 1999. (<http://www.jerusalemites.org/jerusalem/ottoman/1.htm>)
- Fellman, J.:** *The Revival of a Classical Tongue: Eliezer Ben Yehuda and the modern Hebrew Language*. De Gruyter, Berlin (Germany) 1973.
- Filc, D.:** *Circles of Exclusion: The Politics of Health Care in Israel*. ILR Press, Cornell University Press, London (UK). 2009.
- Firestone, J.:** The Land-equalizing Musha Village: A Reassessment. In: Gilbar, G. G. (ed.): *Ottoman Palestine, 1800–1914: Studies in Economic and Social History*. The Gustav Heinemann Institute of Middle Eastern Studies, The Jewish–Arab Center, University of Haifa, Haifa (Israel). 1990. pp. 91–130.
- Firro, K.:** *A History of the Druzes*. E. J. Brill, Leiden (The Netherlands). 1992.
- Firro, K.:** Reshaping Druze Particularism in Israel. 2001. *Journal of Palestine Studies*, Volume 30. Issue 3. (Spring). 2001. pp. 40–53.
- Firro, K.:** *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*. Brill, Leiden (The Netherlands). 1999.
- Fischbach, M. R.:** *Records of Dispossession: Palestinian Refugee Property and the Arab–Israeli Conflict*. Columbia University Press, New York (USA). 2003.
- Forman, G–Kedar, A. S.:** From Arab Land to `Israel Lands': The Legal Dispossession of the Palestinians Displaced by Israel in the Wake of 1948. *Environment and Planning D: Society and Space*, Volume 22. Issue 6. 2004. pp. 809–830.
- Freedman, R. O. (ed.):** *The Intifada: Its Impact on Israel, the Arab World, and the Superpowers*. Florida International University Press, Florida (USA) 1991.
- Freundlich, C. H.:** *Peretz Smolenskin: His Life and Thought. A Study of the Renaissance of Jewish Nationalism*. Yeshiva University, New York (USA). 1961.
- Friedman, I.:** *Germany, Turkey, and Zionism 1897–1918*. Transaction Books, Rutgers University, New Brunswick (USA). 1977.
- Friedman, R. I.:** *Zealots for Zion: Inside Israel's West Bank Settlement Movement*. Rutgers University Press, New Brunswick (USA). 1994.
- Fuks-Mansfeld, R.:** A németalföldi askenázi közösség. In: Baumgarten, J.–Ertel, R.–Niborski, I.–Wieviorka, A. (szerk.): *Az askenázi kultúra ezer éve*. Kalligram, Pozsony (Szlovákia). 2003. pp. 114–128.
- Galili, O.:** Local Heroes: The Status and Role of Mayors. In: *New Horizons For Local Government*. Harold Hartog School of Government and Policy Tel-Aviv University, Tel-Aviv (Israel). 2005. pp. 34–40.
- Galnoor, I.:** *The Partition of Palestine: Decision Crossroads in the Zionist Movement*. SUNY Press, New York (USA). 1995.
- Gat, M.:** *The Jewish Exodus from Iraq, 1948–1951*. Frank Cass, New York (USA). 1997.
- Gavron, D.:** *The Kibbutz: Awakening from Utopia*. Rowman&Littlefield, Lanham (USA). 2000.
- Gelber, Y.:** *Palestine, 1948: War, Escape and the Emergence of the Palestinian Refugee Problem*. Sussex Academic Press, Brighton (UK). 2006.
- Gilbert, M.:** *Izrael története*. Pannoninca, Budapest (Magyarország). 2000.

- Ginbar**, N.: *On the Way to Annexation*. Btselem, Jerusalem (Israel). 1999.
- Glenk**, H.–**Blaich**, H.–**Haering**, M.: *From Desert Sands to Golden Oranges: The History of the German Templer Settlement of Sarona in Palestine 1871–1947*. Trafford Publishing, Victoria (Canada). 2005.
- Golan**, A.: The Transfer to Jewish Control of Abandoned Arab Lands During the War of Independence. In: Troen, S. I.–Lucas N. (eds.): *Israel: The First Decade of Independence*. SUNY Press, Albany (USA). 1995. pp. 403–440.
- Goldberg**, S. A.: A hagyományos askenázi közösség. In: Baumgarten, J.–Ertel, R.–Niborski, I.–Wieviorka, A. (szerk.): *Az askenázi kultúra ezer éve*. Kalligram, Pozsony (Szlovákia). 2003. pp. 134–147.
- Gorney**, J.: *Zionism and the Arabs, 1882–1948: A Study of Ideology*. Clarendon Press, Oxford (UK). 1987.
- Gradus**, J.–**Razin**, E.: *The Industrial Geography of Israel*. Routledge, New York (USA). 1993.
- Gradus**, J.: Beer Sheva–Capital of the Negev Desert: Functional and Internal Structure. *GeoJournal*, Volume 2. Issue 6. 1978. pp. 521–532.
- Gradus**, J.: Regional Autonomy in Israel. In: Shachar A.–Morley D. (eds.): *Planning in Turbulence and Uncertainty*. Magnes Press, Jerusalem (Israel), 1986. pp. 97–106.
- Gradus**, J.: The Emergence of Regionalism in a Centralized System: The Case of Israel. *Environment and Planning D: Society and Space*, Volume 2. Issue 1. 1984. pp. 87–100.
- Gradus**, J.: The Role of Politics in Regional Inequality: The Israeli Case. *Annals of the Association of American Geographers*, Volume 73. Issue 3. 1983. pp. 388–403.
- Gradus**, J.–**Einy**, J.: Trends in Core-periphery Industrialization Gaps in Israel. *Geographical Research Forum*, Volume 3. Issue 3. pp. 1981. pp. 25–37.
- Gradus**, J.–**Stern**, E.: Changing Strategies of Development: Towards a Regiopolis in the Negev Desert. *Journal of the American Planning Association*, Volume 46. Issue 4. 1980. pp. 410–423.
- Gradus**, J.–**Stern**, E.: Regional Strategies and the Evolution of the Negev Urban System. In: Berkofsky, L.–Faiman, D.–Gale, J (eds.): *Settling the Desert*. Gordon and Breach Science Publishers, New York (USA). 1981. pp. 203–212.
- Graetz**, H.: *History of the Jews. (Vol. IV-V.)*. Cosimo Books, New York (USA). 2009.
- Graetz**, M.: *The Jews of 19th France*. Stanford University Press, Stanford (USA). 1996.
- Green**, A.: *Moses Montefiore: Jewish Liberator, Imperial Hero*. Harvard University Press, Boston (USA). 2010.
- Greenberg**, J.: The Contribution of the Labor Economy to Immigrant Absorption and Population Dispersal During Israel's First Decade. In: Troen, S. I.–Lucas N. (eds.): *Israel: The First Decade of Independence*. SUNY Press, Albany (USA). 1995. pp. 279–298.
- Greenstone**, J. H.: *The Messiah Idea in Jewish History*. The Jewish Publication Society of America, New York (USA). 1906.
- Grief**, H.: *The Legal Foundation and Borders of Israel Under International Law*. Mazo Publishers, Jerusalem (Israel). 2008.

- Gross, N. T.:** Teh Economic Regime During Israel's First Decade. In: Troen, S. I.–Lucas N. (eds.): *Israel: The First Decade of Independence*. SUNY Press, Albany (USA). 1995. pp. 231–242.
- Grünhut, Z.:** 2+2 opció: a béketeremtés egy újabb alternatívája? *Magen*, 2010. november 4.
- Grünhut, Z.:** *A biztonság kerítése. Új fejezet az izraeli–palesztin konfliktus történetében*. Publikon Kiadó, Pécs (Magyarország). 2008.
- Grünhut, Z.:** Az izraeli önkormányzati rendszer kialakulásáról. *Új Magyar Közigazgatás*, 3. évfolyam 1. szám. 2010. pp. 22–29.
- Guetta, A.:** Az askenázi zsidó Itáliában – Egy rövid ám fontos fejezet. In: Baumgarten, J.–Ertel, R.–Niborski, I.–Wiewiorka, A. (szerk.): *Az askenázi kultúra ezer éve*. Kalligram, Pozsony (Szlovákia). 2003. pp. 72–76.
- Hakohen, D.:** *Immigrants in Turmoil: Mass Immigration to Israel and its Repercussions in the 1950s and After*. Syracuse University Press, Syracuse (USA). 2003.
- Halamish, A.:** *The Exodus Affair: Holocaust Survivors and the Struggle for Palestine*. Syracuse University Press, Syracuse (USA). 1998.
- Halász, Z.:** *Herzl*. Magyar Világ Kiadó, Budapest (Magyarország). 1995.
- Hanioglu, M. S.:** *A Brief History of the Late Ottoman Empire*. Princeton University Press, Princeton (USA). 2008.
- Hareuveni, E.:** *By Hook and by Crook. Israeli Settlement Policy in the West Bank*. Btselem, Jerusalem (Israel). 2010.
- Hasson, S.:** From frontier to Periphery. In: Yiftachel, O.–Meir, A. (eds.): *Ethnic Frontiers and Peripheries: Landscapes of Development in Inequality in Israel*. Westview Press, New York (USA). 1998. pp. 115–141.
- Hasson, S.:** The Municipal Organization of the Jerusalem Metropolitan Area: Conceptual Alternatives. In: Berger, M. J.–Ahimeir, O. (eds.): *Jerusalem: A City and its Future*. Syracuse University Press, Syracuse (USA). 2002. pp. 335–359.
- Hauman, H.:** *A keleti zsidóság története*. Osiris, Budapest (Magyarország). 2002.
- Hawary, M.:** Between the Right of Return and Attempts of Resettlements. In: Ginat, J.–Perkins, E. J. (eds.): *The Palestinian Refugees: Old Problems, New Solutions*. Sussex Academics Press, Brighton (UK). 2001. 34–46.o.
- Hazon, J.:** *The Jewish State: The Struggle for Israel's Soul*. Basic Books, New York (USA). 2000.
- Hecht, A.:** New Public Management–Measures of Quality in Local Government. In: *New Horizons For Local Government*. Harold Hartog School of Government and Policy Tel-Aviv University, Tel-Aviv (Israel). 2005. pp. 50–54.
- Heller, J.:** *The Birth of Israel, 1945–1949: Ben-Gurion and his Critics*. University Press of Florida, Florida (USA). 2000.
- Heller, J.:** *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror. 1940–1949*. Frank Cass, London (UK). 1995.
- Henty, G. A.:** *At Aboukir and Acre: A Story of Napoleon's Invasion of Egypt*. Fireship Press, Tucson (USA). 2008.

- Herzl, T.:** *A zsidó állam. A zsidó-kérdés modern megoldásának kísérlete.* A Jövők Kiadása, Budapest (Magyarország). 1919.
- Herzog, I. (ed.):** *Israel's Right to Secure Boundaries. Four Decades Since UN Security Council Resolution 242.* Jerusalem Center for Public Affairs. Jerusalem (Israel), 2009.
- Heymann, M. (ed.):** *The Uganda Controversy: Minutes of the Zionist General Council.* Transaction Publishers, London (UK). 1970.
- Hill, M.:** Urban and Regional Planning in Israel. In: Bilski, R.–Galnoor, J.–Inbar, D.–Manor, J.–Sheffer, G. (eds.): *Can Planning Replace Politics? The Israeli Experience.* Martinus Highoff, The Hague (The Netherlands). 1980. pp. 259–282.
- Horowitz, T.:** Assimilation versus Integration: Immigrant Absorption in the Israeli Educational System. In: Bhatnagar, J. (ed.): *Educating Immigrants.* Croom Helm, London (UK). 1981. pp. 137–157.
- Hughes, M.:** The Banality of Brutality: British Armed Forces and the Repression of the Arab Revolt in Palestine, 1936–39. *English Historical Review*, Volume 124. Number 507. 2009. pp. 313–354.
- Hundert, G. D.:** Lengyelország három felosztása és a zsidók. In: Baumgarten, J.–Ertel, R.–Niborski, I.–Wieviorka, A. (szerk.): *Az askenázi kultúra ezer éve.* Kalligram, Pozsony (Szlovákia). 2003. pp. 106–113.
- Huneidi, S.:** *A Broken Trust: Herbert Samuel, Zionism and the Palestinians 1920-1925.* I.B. Tauris, London (UK). 2001.
- Iram, J.–Shemida, M.:** *The Educational System of Israel.* Greenwood Press, Westport (USA). 1998.
- Iseroff, A.:** Arab Revolt in Palestine or “The Great Uprising” Definition. *Zionism and Israel – Encyclopedic Dictionary.* 2005. (http://www.zionism-israel.com/dic/Arab_Revolt.htm)
- Iseroff, A.:** Population of Ottoman and Mandate Palestine – Statistical and Demographic Considerations. *MidEastWeb*, évszám nélkül. (<http://www.mideastweb.org/palpop.htm>)
- Johnson, P.:** *A zsidók története.* Európa Kiadó, Budapest (Magyarország). 2001.
- Jones, C.:** *Soviet Jewish Aliyah, 1989–1992: Impact and Implications for Israel and the Middle East.* Routledge, London (UK). 1996.
- Jordan, M.:** *A Minority Within a Minority: Palestinian Arab Bedouin of the Negev.* The Jerusalem Fund, Jerusalem (Israel). 2011.
- Kalchheim, H.:** *Local Government in the Fabric of the Democratic State.* Jerusalem Centre for Public Affairs, Jerusalem (Israel). 1997.
- Kalmár, Z.:** *Nincs béke a Közel-Keleten.* Áron Kiadó, Budapest (Magyarország). 2009.
- Kalmár, Z.:** Izrael/Palesztina mint politikai dilemma. *Mediterrán és Balkán Fórum*, II. évfolyam 2. szám. 2008. p. 2–9.
- Kanafani, G.:** *The 1936–1939 Revolt in Palestine.* Committee for a Democratic Palestine, New York (USA). 1972.
- Kark, R.:** Planning, Housing and Land Policy 1948–1952: The Formation of Concepts and Governmental Frameworks. In: Troen, S. I.–Lucas N. (eds.): *Israel: The First Decade of Independence.* SUNY Press, Albany (USA). 1995. pp. 461–494.

- Kark, R.–Oren-Nordheim, M.:** *Jerusalem and its Environs: Quarters, Neighbourhoods, Villages, 1800–1948*. Magnes Press, Jerusalem (Israel). 2001.
- Karpat, K. H.:** The Hijra from Russia and the Caucasus. In: Eickelman, D. F.–Piscatori, J. P. (eds.): *Muslim Travellers. Pilgrimage, Migration, and the Religious Imagination*. University of California Press, Los Angeles (USA). 1990. pp. 131–152.
- Karsh, E.:** Rewriting Israel's History. *Middle East Quarterly*, Volume 3. Issue 2. 1996. pp. 19–29.
- Karsh, E.:** Resurrecting the Myth: Benny Morris, the Zionist Movement, and the 'Transfer' Idea. *Israel Affairs*, Volume 11. Issue 3. 2005. pp. 469–490.
- Kats, J.:** *Partner to Partition: The Jewish Agency's Partition Plan in the Mandate Era*. Routledge, London (UK). 1998.
- Katz, J. E.:** Arab Refugees, and the “Right of Return”. In: Katz, S. (ed.): *Battleground: Fact & Fantasy in Palestine*. Taylor, Los Angeles (USA). 2002. (www.eretzyisroel.org/~samuel/refugees.html)
- Késmárki, L.:** *Kabbala*. Makkabi Kiadó, Budapest (Magyarország). 2005.
- Khalaf, I.:** *Politics in Palestine: Arab Factionalism and Social Disintegration, 1939–1948*. SUNY Press, Albany (USA). 1991.
- Kildani, H.:** *Modern Christianity in the Holy Land*. AuthorHouse, Bloomington (USA). 2010.
- Kochavi, A. J.:** *Post-Holocaust Politics: Britain, the United States & Jewish Refugees, 1945–1948*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill (USA). 2000.
- Koestler, A.:** *Promise and Fulfilment. Palestine 1917–1949*. MacMillan, New York (USA). 1949.
- Koltun-Fromm, K.:** *Moses Hess and Modern Jewish Identity*. Indiana University Press, Bloomington (USA). 2001.
- Kornberg, J.:** *Herzl. From Assimilation to Zionism*. Indiana University Press, Bloomington (USA). 1993.
- Kram, N.:** *The Negev Bedouins: Struggles for Land Rights and Cultural Survival in Israel*. Robert H. Arnow Center for Bedouin Studies and Development, 2010 Research Report No. 1. Ben Gurion University, Beer Sheva (Israel). 2010.
- Krämer, G.:** *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel*. Princeton University Press, Princeton (USA). 2008.
- Kushner, D.:** *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social, and Economic Transformation*. Ben Zvi Press, Jerusalem (Israel). 1986.
- Küntzel, M.:** *Hitler's Legacy: Islamic Antisemitism and the Impact of the Muslim Brotherhood*. Leeds University, 2007. (<http://www.matthiaskuentzel.de/contents/hitlers-legacy-islamic-antisemitism-and-the-impact-of-the-muslim-brotherhood>)
- Küntzel, M.:** *Hitler's Legacy: Islamic Antisemitism in the Middle East*. Yale University, 2006. ((<http://www.matthiaskuentzel.de/contents/hitlers-legacy-islamic-antisemitism-in-the-middle-east>))
- Landau, J. M.:** *The Arab Minority in Israel, 1967–1991: Political Aspects*. Clarendon Press, Oxford (UK). 1993.
- Landau, J. M.:** *The Arabs in Israel: A Political Study*. Oxford University Press, Oxford (UK). 1970.
- Lapidot, J.:** *The History of Irgun*. DAAT, Jerusalem (Israel). 1992.
- Laqueur, W.:** *A History of Zionism*. Tauris Parke Paperbacks, London (UK). 2003.

- Lauterpacht, E.:** *Jerusalem and the Holy Places*. Anglo-Israel Association, London (UK). 1968.
- Lehn, W.–Davis, U.:** *The Jewish National Fund*. Routledge and Kegan Paul, London (UK). 1988.
- Lein, J.:** *Land Grab. Israel's Settlement Policy in the West Bank*. Btselem, Jerusalem (Israel) 2002.
- Lemalet, M.:** A franciaországi askenázi zsidók az újkorban. In: Baumgarten, J.–Ertel, R.–Niborski, I.–Wieviorka, A. (szerk.): *Az askenázi kultúra ezer éve*. Kalligram, Pozsony (Szlovákia). 2003. pp. 93–99.
- Leviatan, U.–Oliver, H.–Quarter, J. (eds.):** *Crisis in the Israeli Kibbutz: Meeting the Challenge of Changing Times*. Praeger, Westport (USA). 1998.
- Levin, I.:** *Locked Doors: The Seizure of Jewish Property in Arab Countries*. Praeger, Westport (USA). 2001.
- Lewis, A.:** Phantom Ethnicity: Oriental Jews in Israeli Society. In: Weingrod, A. (ed.): *Studies in Israeli Ethnicity. After the Ingathering*. Routledge, London (UK). 1985. pp. 113–157.
- Lewis, B.:** *Az iszlám válsága*. Európa Kiadó, Budapest (Magyarország). 2004.
- Lewis, B.:** *Izstambul és az oszmán civilizáció*. Gondolat Kiadó, Budapest (Magyarország). 1981.
- Lindo, E. H.:** *The History of the Jews of Spain and Portugal. From the Earliest Times to Their Final Expulsion from Those Kingdoms, and Their Subsequent Dispersion: With Complete Translations of all the Laws Made Respecting Them During Their Long Establishment in the Iberian Peninsula*. (E-Reprint of the 1st Edition) Green&Longmans, London (UK). 1848.
- Lipshitz, G.:** *Country on the Move: Migration to and Within Israel, 1948–1995*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht (The Netherlands). 1998.
- Lithwick, H.:** *An Urban Development Strategy for the Negev's Bedouin Community*. Ben Gurion University – The Center for Bedouin Studies and Development. The Konrad Adenauer Foundation, Beer Sheva (Israel). 2000.
- Lockman, Z. (ed.):** *Intifada: The Palestinian Uprising Against Israeli Occupation*. South End Press, MERIP, Washington DC (USA). 1990.
- Louis, W. R.:** *Ends of British Imperialism: The Scramble for Empire, Suez and Decolonization*. IB Tauris, London (UK). 2006.
- Louis, W. R.:** *The British Empire in the Middle East, 1945–1951: Arab Nationalism, the United States, and the Post-war Imperialism*. Clarendon Press, Oxford (UK). 1986.
- Lugosi, Gy. (szerk.):** *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. L'Harmattan, Budapest (Magyarország). 2006.
- Lustick, I.:** *For the Land and the Lord. Jewish Fundamentalism in Israel*. Council on Foreign Relation Press, New York (USA). 1988.
- Mahler, G.–Mahler, A. R. W.:** *The Arab–Israeli Conflict: An Introduction and Documentary Reader*. Routledge, New York (USA). 2010.
- Mandel, N. J.:** *The Arabs and Zionism Before World War I*. University of California Press, Los Angeles (USA). 1976.
- Maor, M.:** *Developments in Israeli Public Administration*. Frank Cass and Company Ltd., New York (USA). 2002.

- Maoz, Z.:** *Defending the Holy Land: A Critical Analysis of Israel's Security & Foreign Policy.* University of Michigan Press, Ann Arbor (USA). 2006.
- Marcus, J. R.:** *The Jew in the Medieval World.* Hebrew Union College Press, Cincinnati (USA). 1999.
- Marx, E.:** *Bedouin of the Negev.* Oxford University Press, Oxford (UK). 1967.
- McCarthy, J.:** *The Population of Palestine – Population History and Statistics of the Late Ottoman Period and the Mandate.* Columbia University Press, New York (USA). 1999.
- Medoff, R.–Waxman, C. I.:** *The A to Z of Zionism.* Scarecrow Press, Lanham (USA). 2009.
- Medzini, A.:** Bedouin Settlement Policy in Israel. 1964–1996. In: Ginat, J.–Khazanov, A. M. (eds.): *Changing Nomads in a Changing World.* Sussex Academic Press, Brighton (UK). 1998. pp. 58–68.
- Meir, A.:** *As Nomadism Ends: The Israeli Bedouin of the Negev.* Westview Press, New York (USA). 1997.
- Meir, A.:** Bedouin, the Israeli State and Insurgent Planning: Globalization, Localization or Glocalization? *Cities*, Volume 22. Issue 3. (June) 2005. pp. 201–215.
- Meir-Levi, D.:** *The Nazi Roots of Palestinian Nationalism and Islamic Jihad.* Publication of the David Horowitz Freedom Center, Los Angeles (USA). 2007.
- Milton-Edwards, B.:** *The Israeli-Palestinian Conflict: A People's War.* Taylor&Francis, London (UK). 2009.
- Minkowich, A.–Davis, D.–Bashi, J.:** *Success and Failure in Israeli Elementary Education.* Transaction, New Brunswick (USA). 1982.
- Montefiore Hyamson, A.:** *A History of the Jews in England.* Forgotten Books (E-Reprinted of the 1st Edition), London (UK). 1907.
- Morris, B.:** *Righteous Victims.* Random House – Knopf, New York (USA). 1999.
- Morris, B.:** *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947–1949.* Cambridge University Press, Cambridge (UK). 1989.
- Morris, B.:** *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited.* Cambridge University Press, Cambridge (UK). 2004.
- Mundill, R. R.:** *England's Jewish Solution: Experiment and Expulsion, 1262–1290.* Cambridge University Press, Cambridge (UK). 1998.
- Nachmani, A.:** *Great Power Discord in Palestine: The Anglo–American Committee of Inquiry Into the Problems of European Jewry and Palestine, 1945–1946.* Frank Cass and Company Ltd., New York (USA). 1987.
- Nakhleh, I.:** *Encyclopedia of the Palestine Problem.* Intercontinental Books, Minneapolis (USA). 1991.
- Nassar, J. R.–Heacock, R. (eds.):** *Intifada: Palestine at the Crossroads.* Greenwood Publishing Group, Westport (USA). 1990.
- Navot, S.:** *Constitutional Law of Israel.* Kluwer Law International, Alphen ann den Rijn (The Netherlands). 2007.
- Near, H.:** The Crisis in the Kibbutz Movement. In: Troen, S. I.–Lucas N. (eds.): *Israel: The First Decade of Independence.* SUNY Press, Albany (USA). 1995. pp. 243–264.

- Newman, D.** (ed.): *The Impact of Gush Emunim: Politics and Settlement in the West Bank*. Taylor&Francis, London (UK). 1985.
- Newman, D.**: Internal Migration in Israel: From Periphery to Central–From Rural to Urban. In: Elazar, D. J.–Weinfeld, M. (eds.): *Still Moving: Recent Jewish Migration in Comperative Perspective*. Transaction Books, New Brunswick (USA). 2000. pp. 205–227.
- Nisan, M.**: The Druze in Israel: Questions of Identity, Citizenship, and Patriotism. *The Middle East Journal*, Volume 64. Issue 4. (Autumn) 2010. pp. 575–596.
- Noach, H.**: *The Existent and the Non-Existent Villages: The Unrecognized Bedouin Villages in the Negev*. Pardes Press, Haifa (Israel). 2009.
- Ohana, D.**: Kfar Etzion: The Community of Memory and Myth of Return. *Israel Studies*, Volume 7. Issue 2. (Summer) 2002. pp. 145–174.
- Omer, I.**: Residential Differentiation at Two Geographic Scales–The Metropolitan Area and the City. The Case of Tel Aviv. *Journal of Urban and Regional Analysis*, Volume 2. Issue 2. 2010. pp. 63–79.
- Omissi, D. E.**: *Air Power and Colonial Control: The Royal Air Force, 1919–1939*. Manchester University Press, Manchester (UK). 1990.
- Orbach, A.**: *New Voices of Russian Jewry. A Study of the Russian-Jewish Press of Odessa in the Era of the Great Reforms, 1860–1871*. E. J. Brill, Leiden (The Netherlands). 1980.
- Ovendale, R.**: *The Origins of the Arab–Israeli Wars*. Pearson Education Limited, Harlow (UK). 1984.
- Pappé, I.**: *A History of Modern Palestine: One Land, Two Peoples*. Cambridge University Press, Cambridge (UK). 2006.
- Pappé, I.**: Calling a Spade a Spade: The 1948 Ethnic Cleansing of Palestine. *Al Majdal – BADIL*. On-going Nakba. 2006 Spring. pp. 21–25.
- Pappé, I.**: *The Ethnic Cleansing of Palestine*. One World, London (UK). 2006.
- Pappé, I.**: *The Israel/Palestine Question*. Routledge, London (UK). 1999.
- Pappé, I.**: *The Making of the Arab–Israeli Conflict, 1947–1951*. IB Tauris, London (UK). 1994.
- Paraszczuk, J.**: Reviving Tel Aviv's Valhalla. Jerusalem Post (Online), June 5. 2010.
- Patai, R.**: *The Jews of Hungary: History, Culture, Psychology*. Wayne State University Press, Detroit (USA). 1996.
- Pavin, A.**: *The Kibbutz Movement. Facts and Figures*. Yad Tabenkin Research and Documentation Center Of the Kibbutz Movement, Jerusalem (Israel). 2008.
- Peled, J.**: Ethnic Exclusionism in the Periphery: The Case of Oriental Jews in Israel's Development Towns. *Ethnic and Racial Studies*, Volume 13. Issue 3. 1990. pp. 345–367.
- Peled, J.**: Mizrahi Jews and Palestinian Arabs: Exclusionist Attitudes in a Development Town. In: Yiftachel, O.–Meir, A. (eds.): *Ethnic Frontiers and Peripheries: Landscapes of Development and Inequality in Israel*. Westview Press, New York (USA). 1998. pp. 87–111.
- Pietsch, W.**: Hátám Szófértől Teodor Herzlig. *Múlt és Jövő*, 10. évfolyam 2–3. szám. 1998. pp. 11–20.
- Pinsker, L.**: *Auto-Emancipation*. Jewish Virtual Library (E-reprint). Federation of American Zionists (USA). 1916. (<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Zionism/pinsker.html>)

- Porat, H.:** Israel's Policy on the Bedouin Issue and Left-Wing Alternatives, 1953–1960. *Iyyunim BiTekumat Israel* (in Hebrew), Volume 15. No. 431. 2000 pp. 420–476.
- Portugese, J.:** *Fertility Policy in Israel: The Politics of Religion, Gender, and Nation*. Greenwood Press, Westport (USA). 1998.
- Prior, M.:** *Zionism and the State of Israel*. Routledge, London (UK). 1999.
- Quataert, D.:** *The Ottoman Empire, 1700–1922*. Cambridge University Press, Cambridge (UK). 2000.
- Rabinovich, I.:** *The Lingering Conflict: Israel, the Arabs, and the Middle East, 1948–2011*. The Brookings Institute, Washington (USA), 2011.
- Rabinovich, I.–Reinharz, J. (eds):** *Israel in the Middle East: Documents and Readings on Society, Politics and Foreign Relations, pre-1948 to Present*. Brandeis University, Lebanon (USA). 2008.
- Rangwala, T. S.:** Inadequate Housing. Israel and the Bedouin of the Negev. *Osgoode Hall Law Journal*, Volume 42. Issue 3. 2000. pp. 415–472.
- Ranta, R.:** *The Wasted Decade. Israel's Policies Towards the Occupied Territories 1967–1977*. University College London, PhD Dissertation, 2008.
- Ravitzky, A.:** A kinyilatkoztatott vég és a zsidó állam. Kalligram, Pozsony (Szlovákia). 2011.
- Razin, E.:** Changing Local Government Boundaries in Israel: The Paradox of Extrem Centralism versus Inability to Reform. In: Meligrana, J. (ed.): *Redrawing Local Government Boundaries: An International Study of Politics, Procedures and Decisions*. UBC Press, Vancouver (Canada). 2004. pp. 154–171.
- Razin, E.:** *Fiscal Disparities Between Small and Large Municipalities in Israel*. The Floersheimer Institute for Policy Studies, Jerusalem (Israel). 1999.
- Razin, E.:** Initiatives to Reform Metropolitan Governance in Israel: A Sisyphean Task? In: Razin, E.–Smith, P. J. (eds.): *Metropolitan Governing: Canadian Cases, Comparative Lessons*. Magnes Press, Jerusalem (Israel). 2006. pp. 278–310.
- Razin, E.:** Municipal Reform in the Tel Aviv Metropolis: Metropolitan Government or Metropolitan Cooperation? *Environment and Planning C: Government and Policy*, Volume 14. Issue 1. 1996. pp. 39–54.
- Razin, E.:** Shifts in Israel's Industrial Geography. In: Gradus, J.–Lipshitz, G. (eds.): *The Mosaic of Israel Geography*. Ben Gurion University – The Negev Center for Regional Development, Beer Sheva (Israel). 1996. pp. 205–216.
- Razin, E.:** The Fiscal Capacity of the Bedouin Local Authorities in the Negev. Razin, E.–Lithwick, H. (eds.): *Background Studies for the Bedouin Urban Project*. Ben Gurion University – The Negev Center for Regional Development, Beer Sheva (Israel). 2000. pp. 2–16.
- Razin, E.–Hasson, S.:** Urban–Rural Boundary Conflicts: The Reshaping of Israel's Rural Map. *Journal of Rural Studies*, Volume 10. Issue 1. 1994. pp. 47–59.
- Razin, E.–Hazan, A.:** Metropolitization and Political Change in Israel. In: Hoffmann-M., V.–Sellers, J. M. (eds.): *Metropolitanization and Political Change*. Verlag für Sozialwissenschaften/GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden (Germany). 2005. pp. 395–424.
- Razin, E.–Hazan, A.:** Redrawing Israel's Local Government Map: Political Decisions, Court Rulings or Popular Determination. *Political Geography*, Volume 20. Issue 4. 2001. pp. 513–533.

- Razin, E.–Shachar, A.:** Deconcentration in a Context of Population Growth and Ideological Change: The Tel Aviv and Beer-Sheva Metropolitan Areas. In: Razin, E.–Dijst, M. J.–Vázquez, C. (eds.): *Employment Deconcentration in European Metropolitan Areas: Market Forces Versus Planning Regulations*. Springer, Dordrecht (The Netherlands). 2007. pp. 179–208.
- Reid, J. J.:** *Crisis of the Ottoman Empire: Prelude to Collapse 1839–1878*. Franz Steiner Verlag Stuttgart, Stuttgart (Germany). 2000.
- Rivlin, P.:** *The Israeli Economy from the Foundation of the State Through the 21st Century*. Cambridge University Press, Cambridge (UK). 2010.
- Rose, J.:** *The Question of Zion*. Princeton University Press, Princeton (USA). 2005.
- Rose, N. A.:** *The Gentile Zionists: A Study in Anglo–Zionist Diplomacy, 1929–1939*. Frank Cass and Company Ltd., New York (USA). 1973.
- Rosenfeld, H.–Al Haj, M.:** *Arab Local Government in Israel*. Westview Press, New York (USA). 1990.
- Rosen-Zvi, I.:** *Taking Space Seriously: Law, Space, and Society in Contemporary Israel*. Ashgate, Aldershot (UK). 2004.
- Rossoff, D.:** *Safed: the Mystical City*. Shaar Books, Jerusalem (Israel). 1991.
- Rostow, E.:** Resolved: Are the Settlements legal? Israeli West Bank Policies. *The New Republic* (Online), October 21. 1991.
- Roth, N.:** *Conversos, Inquisition, and the Expulsion of the Jews from Spain*. The University of Wisconsin Press, Wisconsin (USA). 1995.
- Röhl, J. C. G.:** *Wilhelm II: The Kaiser's Personal Monarchy, 1888–1900*. Cambridge University Press, Cambridge (UK). 2004.
- Schlör, J.:** *Tel-Aviv: From Dream to City*. Reaktion Books, London (UK). 1999.
- Scholem, G. G.:** *Sabbatai Sevi: The Mystical Messiah, 1626–1676*. Princeton University Press, Princeton (USA). 1973.
- Schwartz, M.:** The Rise and Decline of the Israeli Moshav Cooperative: A Historical Overview. *Journal of Rural Cooperation*, Volume 27. Issue 2. 1999. pp. 129–166.
- Schwarzfuchs, S.:** A németországi zsidó közösségek (14–17 század). In: Baumgarten, J.–Ertel, R.–Niborski, I.–Wieviorka, A. (szerk.): *Az askenázi kultúra ezer éve*. Kalligram, Pozsony (Szlovákia). 2003. pp. 77–82.
- Schwebel, S. M.:** What Weight to Conquest. In: Schwebel S. M. (ed.): *Justice in International Law – Selected Writings of Stephen M. Schwebel*. Cambridge University Press, Cambridge (UK). 1994. pp. 521–526.
- Segev, T.:** *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under the British Mandate*. Henry Holt and Company, New York (USA). 2001.
- Segev, T.:** *The First Israelis. 1949*. Henry Holt and Company, New York (USA). 1998
- Shabi, R.:** Israeli Government Support for the Settlement Enterprise. *Jews for Justice for Palestinians* (Online), September 25. 2010. (<http://jffjp.com/?p=17680>)
- Shafir, G.:** *Land, Labor and the Origins of the Israeli–Palestinian Conflict. 1882–1914*. University of California Press, Los Angeles (USA). 1996.

- Shafir, G.–Peled, J.:** Citizenship and Stratification in an Ethnic Democracy. *Ethnic and Racial Studies*, Volume 21. Issue 3. 1998. pp. 408–427.
- Shahor, T.:** Government Budgeting for Local Authorities: Is There Discrimination Against the Non-Jewish Authorities?
- Shahor, T.:** Government Participation in Fiscal Allocations to Local Authorities in the Bedouin Sector. *International Journal of Economics and Research*, Volume 2. Issue 2. 2011. pp. 67–79.
- Shahwan, U. S.:** *Public Administration in Palestine: Past and Present*. University Press of America, Lanham (USA). 2003.
- Shama, A.–Iris, M.:** *Immigration Without Integration: Third World Jews in Israel*. Schenkman Publishing Company, Cambridge (USA). 1977.
- Shamir, R.:** Suspended in Space: Bedouins under the Law of Israel. *Law & Society Review*, Volume 30. Issue 2. 1996. pp. 231–258.
- Shapira, A.:** *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881–1948*. Stanford University Press, Stanford (USA). 1992.
- Shapira, A.:** *Yigal Allon. Native Son: A Biography*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia (USA). 2008.
- Sharkansky, I.:** *Governing Israel: Chosen People, Promised Land, & Prophetic Tradition*. Transaction Publishers, New Brunswick (USA). 2005.
- Sharkansky, I.:** *Governing Jerusalem: Again on the World's Agenda*. Wayne State University Press, Detroit (USA). 1996.
- Sharkansky, I.:** Israel: A Metropolitan Nation-state. *Cities*, Volume 14. Issue 6. 1997. pp. 363–369.
- Sharkansky, I.:** *Policy Making in Israel: Routines for Simple Problems and Coping with the Complex*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh (USA). 1997.
- Sharkansky, I.:** *The Political Economy of Israel*. Transaction Publishers, New Brunswick (USA). 1987.
- Sharon, Ariel–Chanoff, David:** *Warrior: An Autobiography*. Simon&Shuster, New York (USA). 2001.
- Shaw, S. J.–Shaw, E. K.:** *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume 2*. Cambridge University Press, Cambridge (UK). 1977.
- Shilony, Z.:** *Ideology and Settlement: The Jewish National Fund, 1897–1914*. Magnes Press, Jerusalem (Israel) 1998.
- Shulewitz, M. H.:** *The Forgotten Millions: The Modern Jewish Exodus from Arab Lands*. Continuum, London (UK). 2000.
- Shvarts, S.:** *Health and Zionism: The Israeli Health Care System, 1948–1960*. University of Rochester Press, Rochester (USA). 2008.
- Sicker, M.:** *Reshaping Palestine: From Muhammad Ali to the British Mandate, 1831–1922*. Praeger, Westport (USA). 1999.
- Siegel, D.:** *The Great Immigration: Russian Jews in Israel*. Berghahn Books, New York (USA). 1998.
- Silberner, E.:** *The Works of Moses Hess*. E. J. Brill, Leiden (The Netherlands). 1958.

- Simon, L.** (ed.): *Selected Essays by Ahad Ha'am*. The Jewish Publication Society of America (E-reprint of the first edition). 1912.
- Sinanoglou, P.**: The Peel Commission and Partition, 1936–38. In: Miller, R. (ed.): *Britain, Palestine, and Empire: The Mandate Years*. Ashgate, Farnham (UK). 2010. pp. 119–140.
- Smootha, S.**: The Mass Immigrations to Israel: A Comparison of the Failure of the Mizrahi Immigrants of the 1950s with the Success of the Russian Immigrants of the 1990s. *The Journal of Israeli History*. Volume 27. Issue 1. 2008. pp. 1–27.
- Sofer, M.**: Pluriactivity in the Moshav: Family Farming in Israel. *Journal of Rural Studies*, Volume 17. Issue 3. 2001. pp. 363–375.
- Sofer, M.–Applebaum, L.**: The Rural Space in Israel in Search of Renewed Identity: The Case of the Moshav. *Journal of Rural Studies*, Volume 22. Issue 3. pp. 323–336.
- Spilerman, S.–Habib, J.**: Development Towns in Israel: The Role of Community in Creating Ethnic Disparities in Labor Force Characteristics. *American Journal of Sociology*, Volume 81. Issue 4. 1976. pp. 781–812.
- Stein, L.**: *The Hope Fulfilled: The Rise of Modern Israel*. Praeger, Westport (USA). 2003.
- Stein, K. W.**: *The Land Question in Palestine, 1917–1939*. University of North Carolina Press, Chapel Hill (USA). 1984.
- Sternhell, Z.**: *The Founding Myths of Israel*. Princeton University Press, Princeton (USA). 1998.
- Stone, J.**: *Israel and Palestine: Assault on the Law of Nations*. Johns Hopkins University Press, Baltimore (USA). 1981.
- Sufian, S. M.**: *Healing the Land and the Nation: Malaria and the Zionist Project in Palestine. 1920–47*. University of Chicago Press, Chicago (USA). 2007.
- Swedenburg, T.**: *Memories of Revolt: The 1936–1939 Rebellion and the Palestinian National Past*. The University of Arkansas Press, Fayetteville (USA). 2003.
- Swirski, S.**: *Israel: The Oriental Majority*. Zed Books, London (UK). 1989.
- Swirski, S.–Hasson, J.**: *Invisible Citizens. Israel Government Policy Toward the Negev Bedouin*. Adva Center – Information on Equality and Social Justice in Israel, Tel-Aviv (Israel). 2005.
- The First Zionist Congress and the Basel Program. *Jewish Virtual Library*
(http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Zionism/First_Cong_&_Basel_Program.html)
- Thomas, B.**: *How Israel Was Won: A Concise History of the Arab–Israeli Conflict*. Lexington Books, Lanham (USA). 1999.
- Torgovnik, E.**: Who Governs? Central Government-Local Government Relations. In: *New Horizons For Local Government*. Harold Hartog School of Government and Policy Tel-Aviv University, Tel-Aviv (Israel). 2005. pp. 16–20.
- Troen, S. I.**: New Departures in Zionist Planning: The Development Town. In: Troen, S. I. –Lucas N. (eds.): *Israel: The First Decade of Independence*. SUNY Press, Albany (USA). 1995. pp. 441–460.
- Turgey, A. O.**: Circassian Immigration into the Ottoman Empire 1856–1878. In: Hallaq, W. B.–Little, D. P. (eds.): *Islamic studies presented to Charles J. Adams*. E. J. Brill, Leiden (The Netherlands). 1981. pp. 193–218.

- Tzfadia**, E.: Public Policy and Identity Formation: The Experience of Mizrahim in Israel's Development Towns. *The Journal for the Study of Sephardic and Mizrahi Jewry*, Volume 1. Issue 1. 2007. pp. 57–82.
- Tzfadia**, E.–**Yiftachel**, O.: Between Urban and National: Political Mobilization Among Mizrahim in Israel's 'Development Towns'. *Cities*, Volume 21. Issue 1. 2004. pp. 41–55.
- Vági**, G.: A helyi kormányzatok (tanácsok) pénzügyei a nemzetközi tapasztalatok tükrében. In: Radnóti (szerk.): *Magunk, uraim. Település, Tanács, Önkormányzat*. Gondolat Kiadó, Budapest (Magyarország). 1991. pp. 341–368.
- Van Diggele**, E.: *Egy nép, amely külön lakik – Zsidó identitás a mai Izraelben*. HVG Kiadó, Budapest (Magyarország). 2005.
- Vilnay**, Z.: *A Guide to Israel*. Ahiever, Jerusalem (Israel). 1969.
- Vital**, D.: *The Origins of Zionism*. Clarendon Press, Oxford (UK). 1980.
- Vital**, D.: *Zionism: The Formative Years*. Oxford University Press, New York (USA). 1989.
- Wasserstein**, B.: *The British in Palestine: The Mandatory Government and the Arab–Jewish Conflict, 1917–1929*. Blackwell, Oxford (UK). 1991.
- Waxman**, M. (ed.): *Hess: Rome and Jerusalem: A Study in Jewish Nationalism*. (E-reprint of the first edition). USA. 1912.
- Weintraub**, D.: *Immigration and Social Change: Agricultural Settlement of New Immigrants in Israel*. Manchester University Press, Manchester (UK). 1971.
- Weizmann**, H.–**Litvinoff**, B.: *The Letters and Papers of Chaim Weizmann: December 1931–April 1952*. Transaction Books, New Brunswick (USA). 1984.
- Yahel**, H.: Land Disputes Between the Negev Bedouin and Israel. *Israel Studies*, Volume 11. Issue 2. (Summer) 2006. pp. 1–22.
- Yiftachel**, O.: *Ethnocracy: Land and Identity Politics in Israel/Palestine*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia (USA). 2006.
- Yiftachel**, O.: 'Ethnocracy': The Politics of Judaizing Israel/Palestine. *Constellations*, Volume 6. Issue 3. 1999. pp. 364–390.
- Yiftachel**, O.: Bedouin Arabs and The Israeli Settler State: Land Policies and Indigenous Resistance. In: Champagne, D.–Abu-Saad, I. (eds): *The Future of Indigenous People: Strategies for Survival and Development*. University of California Press, Los Angeles (USA). 2003. pp. 21–47.
- Yiftachel**, O.: Centralized Power and Divided Space: 'Fractured Regions' in the Israeli 'Ethnocracy'. *GeoJournal*, Volume 53. Issue 3. 2002. pp. 283–293.
- Yiftachel**, O.: Nation-building and the Division of Space: Ashkenazi Domination in the Israeli 'Ethnocracy'. *Nationalism and Ethnic Politics*, Volume 4. Issue 3. 1998. pp. 33–58.
- Yiftachel**, O.: Neither Two States Nor One: The Disengagement and "Creeping Apartheid" in Israel/Palestine. *The Arab World Geographer/Le Géographe du monde arabe*, Volume 8. Issue 3. 2005. pp. 125–129.
- Yiftachel**, O.: The Consequences of Planning Control: Mizrahi Jews in Israel's 'Development Towns'. In: Yiftachel, O.–Little, J.–Hedgcock, D.–Alexander, I. (eds.): *The Poer of Planning: Spaces of*

Control and Transformation. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht (The Netherlands). 2001. pp. 117–134.

Yishai, J.: *Land or Peace: Whither Israel?* Stanford University Press, California (USA). 1997.

Zameret, Z.: *The Melting Pot in Israel: The Commission of Inquiry Concerning Education in the Immigrant Camps During the Early Years of the State*. SUNY Press, Albany (USA). 2002.

Zertal, I.: *Israel's Holocaust and the Politics of Nationhood*. Cambridge University Press, Cambridge (UK). 2005.

Zerubavel, J.: *Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition*. The University of Chicago Press, Chicago (USA). 1995.

Zureik, E.: *The Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonialism*. Routledge & Kegan Paul, Boston (USA). 1979.